МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(7)

Засновано 2013 року

2020

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2617-8923

STYLE AND TRANSLATION

Collection of scientific papers

Issue 1(7)

Founded in 2013

КИЇВСЬКИЙ ВПУ УНІВЕРСИТЕТ 2020

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ И ПЕРЕВОД

Сборник научных трудов

Выпуск 1(7)

Основан в 2013 году

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ 2020

Уміщено наукові розвідки відомих науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, перекладачів, присвячені висвітленню актуальних питань стилістики романських, германських і слов'янських мов, найважливішим проблемам сучасного перекладознавства й порівняльного мовознавства, а також українські переклади.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	**І. В. Смущинська, д-р філол. наук, проф. (Україна)**
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	**І. І. Нічаєнко, канд. філол. наук (відп. секр.) (Україна); Ріхард Бруннер, проф. (Німеччина); В. Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф. (Україна); З. О. Гетьман, д-р філол. наук, проф. (Україна); М. Л. Іваницька, д-р філол. наук, доц. (Україна); В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф. (Україна); Л. В. Коломієць, д-р філол. наук, проф. (Україна); О. В. Материнська, д-р філол. наук, доц. (Україна); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Неборсіна, д-р філол. наук, доц. (Україна); О. Пахльовська, проф. (Італія); Ж.-М. Прійор, проф. (Франція); Д. Ю. Сазонов, д-р філол. наук, доц. (Україна); С. В. Скрильник, канд. філол. наук, доц. (Україна); Л. Л. Славова, д-р філол. наук, доц. (Україна); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Іспанія); М. Чаркіч, проф. (Сербія); О. І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф. (Україна); І. В. Циркунова, канд. філол. наук (відп. секр.) (Україна)**
Рецензенти	**О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф., В. Я. Жалай, канд. філол. наук, доц.**
Адреса редколегії	**Інститут філології, б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 239 34 09; E-mail: tprrm@ukr.net**
Затверджено	**Вченою радою Інституту філології 17.12.20 (протокол № 6)**
Зареєстровано	**Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації видано Державною реєстраційною службою України, серія КВ № 20108-9908 Р від 07.06.13** **Збірник входить до Міжнародної науково-метричної бази Research Bib (Японія)**
Засновник та видавець	**Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02**
Адреса видавця	**б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна; ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28**

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та диски не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2020

This collection comprises scientific research papers of famous scholars, professors of higher education institutions, postgraduates, translators, that highlight current issues on the stylistics of the Romance, Germanic, Slavic and other languages, cover essential problems of modern translation studies in the context of intercultural communication, and ukrainian translations.

EDITOR-IN-CHIEF	**I. Smushchynska, Dr Hab., Prof. (Ukraine)**
EDITORIAL BOARD	**I. Nichaenko, PhD (executive secretary) (Ukraine); Richard Brunner, Prof. (Germany); V. Burbelo, Dr Hab., Prof. (Ukraine); Z. Hetman, Dr Hab., Prof. (Ukraine); M. Ivanitska, Dr Hab., (Ukraine); V. Karaban, Dr Hab., Prof. (Ukraine); L. Kolomiyets, Dr Hab., Prof. (Ukraine); O. Materinska, Dr Hab., (Ukraine); Michael Naydan, Prof. (USA); N. Neborsina Dr Hab., Prof. (Ukraine); Oksana Pakhlyovska, Prof. (Italy); Jean-Marie Prieur, Prof. (France); D. Sazonov, Dr Hab. (Ukraine); S. Skrilnik, PhD (Ukraine); L. Slavova, Dr Hab. (Ukraine); Simón José Suárez Cuadroz, Associate Prof. (Spain); Miroslav Charkich, Prof. (Serbia); O. Cherednychenko, Dr Hab., Prof. (Ukraine); I. Tsirkunova, PhD (executive secretary) (Ukraine)**
Reviewers	**O. Snitko, Dr Hab., Prof., V. Zhalai, PhD, Associate Prof.**
Editorial board address	**Institute of Philology, 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601, Ukraine; ☎ (38044) 239 34 09; E-mail: tpprm@ukr.net**
Approved	**by the Academic Board of the Institute of Philology 17.12.20 (meeting minutes № 6)**
Registered	**by the Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of print media state registration issued by the State Registration Service of Ukraine, series number КВ № 20108-9908 P from 07.06.13** **The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan)**
Founder and publisher	**Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing house "Kyiv University". Certificate included in the State Register ДК № 1103 від 31.10.02**
Publisher address	**14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601, Ukraine; ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28**

Authors of published papers are responsible for the selection, accuracy of facts, quotations, statistics, proper names and other information. The Editorial Board reserves the right to shorten and edit submitted papers. Manuscripts and CDs will not be returned to authors.

**© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Printing and Publishing Centre "Kyiv University", 2020**

Помещены научные статьи известных ученых, преподавателей высших учебных заведений, аспирантов, переводчиков, посвященные актуальным вопросам стилистики романских, германских и славянских языков, важнейшим проблемам современного переводоведения и сравнительного языкознания, а также украинские переводы.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР	**И. В. Смущинская, д-р филол. наук, проф. (Украина)**
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	**И. И. Ничаенко, канд. филол. наук (отв. секр.) (Украина); Рихард Бруннер, проф. (Германия); В. Б. Бурбело, д-р филол. наук, проф. (Украина); З. А. Гетьман, д-р филол. наук, проф. (Украина); М. Л. Иваницкая, д-р филол. наук, доц. (Украина); В. И. Карабан, д-р филол. наук, проф. (Украина); Л. В. Коломиец, д-р филол. наук, проф. (Украина); Е. В. Материнская, д-р филол. наук, доц. (Украина); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Неборсина, д-р филол. наук, доц. (Украина); О. Пахлевская, проф. (Италия); Ж.-М. Приёр, проф. (Франция); Д. Ю. Сазонов, д-р филол. наук, доц. (Украина); С. В. Скрильник, канд. филол. наук, доц. (Украина); Л. Л. Славова, д-р филол. наук, доц. (Украина); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Испания); М. Чаркич, проф. (Сербия); А. И. Чередниченко, д-р филол. наук, проф. (Украина); И. В. Циркунова, канд. филол. наук (отв. секр.) (Украина)**
Рецензенты	**Е. С. Снитко, д-р филол. наук, проф., В. Я. Жалай, канд. филол. наук, доц.**
Адреса редколегии	**Институт филологии, б-р Тараса Шевченко, 14, г. Киев, 01601, Украина; ☎ (38044) 239 34 09; E-mail: tpprm@ukr.net**
Утверждено	**Учёным советом Института филологии 17.12.20 (протокол № 6)**
Зарегистрировано	**Министерством юстиции Украины. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации выдано Государственной регистрационной службой Украины, серия КВ № 20108-9908 Р от 07.06.13** **Сборник входит в Международную наукометрическую базу Research Bib (Япония)**
Основатель и издатель	**Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ИПЦ "Киевский университет". Свидетельство внесено в Государственный реестр ДК № 1103 от 31.10.02**
Адрес издателя	**б-р Тараса Шевченко, 14, г. Киев, 01601, Украина; ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28**

Авторы опубликованных материалов несут полную ответственность за подбор, точность приведенных фактов, цитат, статистических данных, имен собственных и других сведений. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и редактировать представленные материалы. Рукописи и диски не возвращаются.

© Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ИПЦ "Киевский университет", 2020

ВІД РЕДАКЦІЇ

Вихід цього номера наукового журналу "Стиль і переклад" присвячено **130 річниці з дня народження** видатного перекладача і перекладознавця **Миколи Зерова** (26 квітня 1890 р., Зіньків, Полтавщина – 3 листопада 1937 р., Сандармох, Карелія), представника "розстріляного відродження", лідера неокласиків, "співця латини й України", "**патрона українського перекладу**", як його прийнято сьогодні називати.

Як відомо, Микола Костянтинович Зеров був багатогранно обдарованою людиною, про що свідчить його плідна діяльність як поета, літературознавця, літературного критика, науковця та перекладача. Якою повинна бути українська література, як використовувати світовий досвід, культурні традиції, свої і чужі, як обрати європейський шлях для України, – ось основні питання, які його цікавили. Маючи чітку концепцію розвитку української національної культури, що полягала в орієнтації на широкий європейський мистецький фонд, він постійно відстоював цю думку в численних дискусіях, публічних виступах та, звісно, в перекладах і поетичній ліриці.

Основне джерело натхнення – антична література, з якої він багато перекладав (Горацій, Вергілій, Лукрецій, Овідій, Каттул й інші), підготував "Антологію римської поезії", улюблений жанр – сонет. Зробив переклад "Енеїди" Вергілія, про що він напише дружині зі заслання, але цей плід його багаторічної роботи або зник, або був знищений, доля його досі невідома. Римська поезія, яка стала ядром перекладацької спадщини Миколи Зерова, довгий час виконувала навчальну функцію і для української перекладацької школи.

Його життя пов'язано з Київським університетом: у 1909–1914 роках навчався на історико-філологічному факультеті **Київського університету Святого Володимира**, як тоді називався університет, а у 1923–1934 роках – працював професором української літератури. Крім того, у 1932 році Микола Зеров розробляє і викладає курс методології та методики перекладу в Українському інституті лінгвістичної освіти.

Він поліглот, знав двадцять мов, найбільше перекладав, окрім латини, з французької, італійської, польської, російської, білоруської мов. У його доробку переклади творів Шарля Бодлера, П'єра де Ронсара, Жоашена дю Белле, Франческо Петрарки, Жозе-Маріа де Ередіа, Адама Міцкевича, Михайла Лєрмонтова, Валерія Брюсова, Івана Буніна, Миколи Гоголя, Антона Чехова й ін. Такий творчий і перекладацький доробок увійшов до скарбниці української і світової літератури.

На вшанування його пам'яті у листопаді 2020 року Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України разом із Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка провів **Міжнародну наукову конференцію "Мова, культура та переклад у XX–XXI ст. (до 130-річчя з дня народження проф. Миколи Зерова)"**, деякі з виступів на якій представлені у цій збірці.

Крім того, відкриваючи цей збірник, хотілося б згадати імена наших колег, які пішли з життя цього року. У 2020 році українська романістика понесла значних втрат, не стало професора **Лева Михайловича Мінкіна** (16 серпня 2029 р. – 3 травня 2020 р.) і професора **Романа Семеновича Помірка** (27 травня 1942 р. – 7 вересня 2020 р.), представників і засновників Харківської і Львівської шкіл романістики відповідно. Давайте вшануємо їхню пам'ять.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

UDK 81'25

L. Khatef, Docteur en linguistique, Prof.
Université Cadi Ayyad, F.L.S.H., Marrakech (Maroc)

LES MOTS CULTURELLEMENT MARQUÉS ENTRE LA LANGUE SOURCE ET LA LANGUE CIBLE : LE TRANSFERT CULTUREL

Nous nous intéressons dans le présent travail aux phénomènes de transfert culturel quand il s'agit de traduire des mots culturellement marqués. En effet, la traduction de ces derniers est problématique vu qu'ils portent des significations qui leur sont conférées par leurs fonctions sociales, anthropologiques, cultuelles, contextuelles, connotatives… Quelles peuvent être les formes de déperdition sémique dont ils peuvent être impactés lors de l'activité traduisante ?

Mots clés: *culturème, transfert culturel, déperdition sémique, analyse sémique.*

Introduction

Quand le traducteur se pose des questions sur les degrés de fidélité au texte initial, son souci porte sur les rapports qu'entretiennent les mots et leurs représentations avec le mode culturel dans lequel ceux-ci se trouvent ancrés. Ainsi parmi les grands problèmes caractérisant le passage d'une langue source vers une langue cible figure la migration des mots avec leurs prédicats sémantiques et culturels. Nous nous attelons dans la présente étude à définir les contours de la transposition requise dont les circonférences interlinguales se doublent d'une interface culturelle fort marquée. Il s'agit de la traduction des mots culturellement marqués dits culturèmes qui n'ont pas forcément d'équivalents quand on les éloigne de leur langue/culture d'origine parce que portant les significations qu'ils ont grâce à leurs fonctions sociale, culturelle, anthropologique, contextuelle, connotative dans le système linguistique d'origine. Toutes ces dimensions créent la complexité définitoire et donc transpositive de ces mots qui se refusent à commuter avec un correspondant quelconque dans la langue cible. Néanmoins, il est fait recours à un certain nombre de procédés tels

que la périphrase, la translittération, l'adaptation, l'emprunt… Des procédés adoptés en traduction pour assurer le passage vers la langue/culture réceptrice en atténuant les effets du dépaysement culturel dans le système d'arrivée.

La première partie de cet article traite du décalage entre les modes de représentation de l'expérience du monde entre la langue de départ et la langue d'arrivée. Un décalage qui s'accentue quand les mots de la langue source se situent dans *"la couche culturelle la plus profonde et la plus réfractaire à la transposition"* [Penteliuc-Cotoşman, 2001, 163]. De ce fait, au-delà des contraintes de respect de l'altérité sourcière, le traducteur est tenu à l'observation des exigences de la réexpression dans la langue cible, ce qui représente un travail de déconstruction et de reconstruction à la fois linguistiques et culturelles.

Nous nous intéressons dans la seconde partie aux effets de la déperdition sémantico-culturelle quand la traduction recourt aux procédés de la périphrase, la translittération et l'adaptation. Ces stratégies traductives assurent la transposition des référents culturels à partir d'un support transmetteur vers la structure linguistico-culturelle réceptrice. Nous nous appuyons pour ce faire sur les procédés d'analyse sémique afin de vérifier l'étendue de la transmissibilité interculturelle à travers les stratégies traductives susdites.

1. La traduction: un acte de déconstruction/reconstruction

Traduire c'est relier deux mondes de représentations, d'interprétations, d'ancrages, de cryptages et de perceptions. Il s'agit d'aller à la rencontre de l'altérité à travers un long processus de décodages qui consiste à déconstruire des agrégats sémantiques dans la langue source afin de les reconstruire dans la langue cible tout en procédant ensuite à un nouveau ré-encodage.

Notons que la déconstruction et la reconstruction s'opèrent à travers l'accès au sens des schèmes sources qui doivent être reproductibles dans les structures de la langue cible. Or, les schèmes de correspondance entre la source et la cible oscillent entre deux pôles. D'une part l'universalité qui concerne ce qui est commun entre les humains. Cela relève de ce qui, dans le découpage de l'expérience du monde, est partagé par l'ensemble des cultures. Et d'autre part, le

spécifique ou le culturellement marqué et c'est exactement dans cette partie-là que s'estompent les concordances quant au découpage de l'expérience du monde. Ce qui génère des difficultés d'expression du contenu source dans le réceptacle de la langue cible. En effet, la transposition linguistique se double d'un transfert d'éléments culturels ne pouvant être décodés que par référence à des réalités appartenant à une culture particulière.

Tout signifiant renvoie à une interface idéelle simple ou complexe suivant l'aire sémantique couverte par ce signifiant ainsi, le substrat signifiant/signifié réfèrent tous les deux à une représentation qui fait partie de l'expérience du monde. Sachant que cette expérience du monde est particulièrement rattachée à des points d'ancrage culturels, les mots la signifiant en sont obligatoirement empreints car *"la langue se trouve employée à l'expression d'un certain rapport au monde"* [Benveniste, 1966, 82]. Lesdits éléments culturels sont donc portés par des mots dits culturellement marqués.

1.1. Les mots culturellement marqués

Que sont ces mots culturellement marqués? Ce sont des faits linguistiques dont le territoire de signifiance est délimité par des bornes culturelles dans la mesure où ces mots n'ont pas forcément et exactement une résonnance sémantique et référentielle permettant de leur définir des équivalents quand ils migrent dans un autre univers linguistique. Autrement dit, ces mots, porteurs de corrélats culturels, cessent de référer à une réalité spécifique quand ils quittent leur environnement linguistique originel. Ils sont, de ce fait, dépossédés de certains de leurs traits sémiques inhérents uniquement valables dans leur langue d'origine.

Le mot culturellement marqué est, pour ainsi dire, un substrat linguistique qui renvoie à des pratiques jugées significatives ayant un ancrage social, cultuel, rituel partagées par les membres d'une communauté. Ainsi, l'acte traductoire permet de ramener des énoncés référant à des cultures différentes vers une aire sémantique commune. Ce qui revient à dire que la traduction fonctionne comme un relais de médiation culturelle. Notamment, traduire, c'est faciliter le contact avec autrui et permettre un décloisonnement, son propre décloisonnement culturel. En effet, l'Europe n'a pu sortir des ténèbres

moyenâgeuses et construire sa Renaissance qu'en s'ouvrant sur d'autres peuples et cultures par le biais de la traduction.

En outre, il est à noter que le mot culturellement marqué est généralement monosémique parce que référant à une pratique sociale précise et codifiée. Sa codification est certifiée par l'usage communautaire ou par la jurisprudence. Prenons à titre d'exemple le mot *ḥayk*[1], il n'a pas d'équivalent en français, car il n'a pas d'équivalent référentiel dans la culture française, au même titre que le mot *kilt*, qui lui aussi ne renvoie à aucune pièce vestimentaire en France. Dans ce dernier cas, la proximité culturelle franco-anglaise n'enlève rien à la spécificité du *"kilt"* par rapport aux modes vestimentaires français. Ces types de proximité n'empêchent aucunement les divergences fort courantes dans l'habillement, les habitudes alimentaires et autres faits ponctués dans les us et coutumes qui sont le reliquat d'empreintes culturelles s'inscrivant dans les spécificités nationales. Alors qu'en est-il quand deux systèmes linguistiques sujets à la traduction réfèrent à des univers culturels, à la fois, différents et éloignés aussi bien sur le plan géographique mais aussi et surtout au niveau des représentations mentales de leurs usagers respectifs (orient/occident). Dans les deux cas, traduire revient à confronter deux types d'obstacles, le premier est *"d'ordre linguistique* [et le second] *d'ordre culturel générés par les réalités psycho-sociolinguistiques"* [Nina Cuciuc, 2011, 138].

D'autres exemples de culturèmes sont codifiés par la jurisprudence, c'est le cas de mots arabes comme *maḥr*[2] ou *ʾiddat*[3] dont l'aire signifiante est définie par la loi régissant les modalités d'union et de séparation en Islam.

---

[1] Pièce vestimentaire portée au Maghreb constituée d'une étoffe longue servant à recouvrir tout le corps. Elle a d'autres variants au sud du Maroc appelés: *məlḥfat ou tamәlḥaft.*

[2] Don matrimonial. Cf. 2.2.

[3] Délai de viduité durant lequel les femmes veuves ou divorcées ne peuvent contracter un nouveau mariage afin d'éviter d'éventuels litiges quant à la filiation paternelle des enfants conçus pendant la période au cours de laquelle les précédents époux sont en instance de divorce ou juste avant le divorce ou le décès de l'époux.

Par ailleurs, il est à noter que le culturème fait également état de particularités organisationnelles, cela concerne particulièrement le découpage administratif territorial adopté par chaque pays ainsi que le type de documents administratifs produits par chaque système. Ce qui engendre des difficultés de transfert des informations contenues dans les documents officiels lors de leur traduction pour des démarches administratives entreprises par un résident dans un pays étranger. A titre d'exemple, lors d'une demande de naturalisation[4], un couple est tenu de fournir un acte de mariage, si le mariage en question a été contracté dans le pays d'origine des demandeurs, ceux-là sont appelés à en présenter une traduction dans la langue du pays où est demandée la naturalisation. Prenons l'exemple d'un couple marocain présentant un dossier de demande d'acquisition de la nationalité française. L'acte de mariage n'émanant pas des mêmes instances dans les deux pays (adoulaire au Maroc, municipale en France), sa traduction ne se fera que par un traducteur connaissant le système administratif marocain et les particularités culturelles (jurisprudence islamique et us marocains propres au mariage musulman).

Nous constatons donc que la traduction requiert des formes de transfert qui prennent en considération divers types de décalages: administratifs, coutumiers, cultuels, culturels…

1.2. La transposition des faits culturels

La traduction des mots culturellement marqués présuppose un transfert culturel; cela revient à opérer une sorte de transposition des référents culturels d'une langue/culture vers une deuxième langue/culture. Ladite transposition concerne aussi bien les représentations mentales des locuteurs de la langue source que la norme légale, éthique et sociale les régissant. Autrement dit, la traduction de textes exprimant, à titre d'exemple, des pratiques sociales, peut poser des problèmes d'opacité sémantique ou de "non-traductibilité" dans le cas de non- correspondance entre les normes/pratiques dans les sociétés source et cible.

[4] Une demande d'obtention de la nationalité du pays d'accueil.

Prenons l'exemple du concept de "vie commune", dans certaines sociétés, la seule forme de vie commune est notifiée par un acte de mariage, et cela ne concerne pas que les pays musulmans. Par exemple, en Roumanie, le seul document personnel certifiant la vie commune, reconnu par les autorités, est le certificat de mariage, il est "délivré sur la base de l'acte de mariage inscrit dans le registre de l'état civil (Codul familiei, ch. 1, art. 18)[5], le concubinage n'étant pas officialisé en Roumanie"; alors que dans un pays comme la France, les textes officiels font état de plusieurs formes de "vie commune", ce qui renvoie à divers documents délivrés par les autorités compétentes en France. Il s'agit d'une panoplie de documents incluant le certificat de vie commune ou de concubinage (acte notarié délivré par la mairie) qui atteste d'une "union de fait" entre deux personnes de même sexe ou de sexe différent vivant en couple. Un autre document dit Pacte civil de solidarité (PACS) est un contrat de vie commune entre deux partenaires impliquant une aide matérielle et une assistance réciproques. Et enfin l'acte de mariage existant sous deux formes: une copie intégrale ou un extrait précisant les mentions relatives au régime matrimonial.

Dans ce type de configurations, la traduction d'un certificat de vie commune peut poser le problème de l'inexistence d'une formule correspondante dans la structure d'accueil. Un cas manifestant une rupture au niveau des tables de correspondance entre la codification source et la structure réceptrice car les référents respectifs des deux environnements n'obéissent pas au même découpage législatif reflétant deux systèmes culturels différents. Comment traduire donc de tels marquages culturels dans un contexte de rupture entre les tables de correspondance interculturelles?

2. Les procédés et techniques de traduction

En l'absence de correspondants lexicaux ou structurels, la traduction fait recours à certains procédés de substitution relevant

[5] Mirela POP, Du culturel au socioculturel, à propos de la traduction en roumain des documents personnels de langue française, Translationes, Volume 1, 2009, p. 90.

de la créativité[6] du traducteur qui, soucieux de reconstruire le sens décodé dans les unités de la langue source, il est appelé à engager des procédés de réencodage respectant la portée sémantique originelle du texte à traduire. Ceci d'autant plus que le texte cible fonctionnera comme un espace de rencontre interculturelle, les contraintes pesant sur le traducteur sont dictées par les normes à la fois éthiques et culturelles.

Plusieurs procédés sont ainsi mis en œuvre afin d'assurer les transferts d'ordre culturel qui président au passage d'une langue source vers une langue cible. Nous nous arrêterons sur quelques procédés en particulier à savoir: la périphrase, la translitération et l'adaptation, autant de procédés linguistiques participant de la reconstruction et de la recontextualisation d'un contenu sémantique source dans un format linguistique cible.

2.1. La périphrase

La périphrase dite aussi explicitation ou encore traduction explicative, consiste à remplacer un mot du texte source par un groupe de mots ou une expression dans le texte d'arrivée.

Ce recours s'explique par le fait que le traducteur manque de l'équivalent adéquat susceptible de recouvrir toute l'aire sémantique assurée par le terme en question. Et ce parce que l'entité décrite ne figure pas dans le paradigme notionnel du texte d'arrivée.

Prenons à titre d'exemple le mot *mdamma* du dialecte marocain. Ce terme est très intéressant parce qu'il figure généralement dans les actes de mariage marocains; il désigne une ceinture en or que portent les femmes au Maroc. Cependant, il ne s'agit pas d'une banale ceinture féminine, c'est une ceinture dotée de plusieurs attributs culturels.

Tout d'abord, c'est un signe ostentatoire de richesse, toutes les femmes ne peuvent pas prétendre à avoir une ceinture en or. Elle est également une marque de valorisation dotative quand elle est offerte par le père (ou famille) de la mariée augmentant ainsi la valeur du trousseau de la mariée. Ou alors un signe de valorisation de la mariée par son futur époux quand il s'agit d'un cadeau fait à la mariée par son mari au moment de l'officialisation du mariage. En outre, la

[6] Ballard M. La théorisation comme structuration de l'action du traducteur. La Linguistique, 2004, 40(1), 51–65, p. 61.

fameuse "*mdamma"* est aussi une valeur économique refuge pour la femme parce qu'elle vaut cher[7].

Le choix de cet exemple est motivé par le fait que cet objet figure très souvent dans les actes de mariage comme dotation familiale ou comme cadeau de l'époux. Par conséquent, il est fréquent de recourir à la traduction de l'acte de mariage. Celui-ci figure parmi les pièces demandées pour une demande de regroupement familial à titre, d'exemple, quand l'un des époux est expatrié. La traduction de l'acte de mariage contracté au Maroc est également exigible à l'occasion de procédures litigeuses (divorces, garde des enfants, pensions alimentaires…) portées devant les tribunaux sur le territoire étranger du pays d'accueil.

Ainsi, devant être soumis à la traduction dans le flot des informations comprises dans un acte de mariage, un mot comme *mdamma* préserve-t-il tous ses attributs culturels susmentionnés? Comment traduit-on ce mot en en faisant valoir toute la symbolique? La traduction qui en est faite permet-elle une interprétation exhaustive des fonctions représentatives de l'objet en question? Il est souvent repris comme une simple "ceinture en or", une traduction qui ne dit rien sur ses valeurs et fonctions sociales. Ainsi, une telle traduction n'assure aucun transfert culturel des représentations collectives sur les codes régissant une pratique sociale et les comportements rituels l'accompagnant.

Notons que la périphrase dans ce genre de cas, peut s'accompagner d'un autre procédé adjuvant celui de la translittération qui sert dans ce cas à ajouter un minimum de couleur locale. La traduction *ceinture en or* est ainsi précédée ou suivie de sa translittération "*mdamma"*, en l'occurrence, sa réécriture dans un le système graphique cible, toutefois le mot translitteré/traduit garde toute l'opacité sémantique imprégnant ses contours culturels. Le procédé permet, toutefois, de préserver une sorte d'illusion orthographique rattachant le mot traduit aux sonorités de la langue

[7] La ceinture en or Mdamma préfigurait, avec les autres bijoux, le compte épargne des femmes avant que le compte bancaire ne soit une pratique courante. Les bijoux pour certaines femmes avec ou sans activité professionnelle sont encore une valeur sûre pour épargner de l'argent.

source. Le reliquat euphonique offert par la translittération pallie à peine la déperdition sémique subie par le culturème.

Afin de mettre l'accent sur l'étendue de la déperdition sémique qui dissout le marquage culturel du culturème dans la platitude sémantique de l'équivalent approximatif choisi dans la langue source, nous avons choisi de le soumettre au filtre de l'analyse sémique. Le but étant d'analyser les contenus sémiques respectifs du culturème et de sa traduction. Ainsi, la grille sémique n°1, confronte le sémème du mot *mdamma* en arabe dialectal marocain à ses résidus sémantiques représentés par sa traduction en français, en l'occurrence *ceinture en or*.

Grille sémique n° 1

Mdamma	**S1** "ceinture"	**S2** "en or"	**S3** "féminine"	**S4** "signe ostentatoire de richesse"	**S5** "valeur économique refuge"	**S6** "marque de valorisation dotative (famille)/cadeau (mari)"
L. source	+	+	+	+	+	+
L. cible	+	+	**0**	**0**	**0**	**0**

La grille sémique ci-dessus fait état d'une migration de la langue source à la langue cible qui ne peut se faire sans briser le faisceau des traits distinctifs de la signification de *"mdamma"* quand celle-ci est réduite à une *"ceinture en or"*. On constate que le mot *mdamma,* au-delà des traits sémiques génériques qui meublent ses aires dénotatives, est étoffé d'autres sèmes extralinguistiques qui, eux, résistent à une expression dans le substrat exolingue de la langue cible.

Le décalage interprétatif est aussi pesant quand l'objet "mdamma" est traduit dans la littérature. Ne pouvant commuter dans la langue source qu'avec "ceinture en or", toute sa connotation culturelle est ainsi noyée dans un syntagme nominal à aire sémantique très réduite. Notons que la réduction sémique dans ce genre de cas fait état d'une déperdition qui dans l'exemple cité dépossède l'objet "mdamma" de ses attributs fonctionnels et ne lui garde que ses marques cérémoniales de *"bijou"*.

2.2. L'adaptation

L'adaptation est une forme de substitution culturelle consistant à remplacer un élément culturel du texte originel par un autre, plus adapté à la culture de la langue cible. Elle prend des formes diverses en traductologie induisant ajouts, suppressions et remplacement d'éléments culturels de l'original par d'autres jugés équivalents [J.-P. Vinay et J. Darbelnet, 1958]. Le traducteur est ainsi embarqué dans un exercice où il est contraint de *"de s'appliquer à respecter les servitudes de la langue d'arrivée"* [Marion Charret-del Bove, 2013, 22].

Citons quelques exemples relevant des pratiques culturelles comme le mariage. Le mot arabe *mahr* désignant *"le don matrimonial",* une des conditions de validité du mariage en Islam, est traduit par le mot *dot* qui correspond aux "*Biens apportés par la femme, qui sont inaliénables et insaisissables et soumis à l'administration du mari"* [TLFi, 2005]. Or, la correspondance entre les deux pratiques est approximative. En effet, le rite désigné par les termes *mahr* ou *sadāq* dans les coutumes matrimoniales arabo-musulmanes est "*un fondement de la validité du mariage* [selon lequel] *le mari a l'obligation de payer une dot comme il est tenu de pourvoir à l'entretien de son épouse (...) Son montant est laissé à la volonté des contractants et de leurs familles."* [*Moez Dridi, 2019, 8*]. Traduit abusivement par le mot *dot*, il répond surtout à un besoin d'accommodation à la structure culturelle d'accueil. L'analyse sémique des deux lexèmes rend compte des écarts sémantiques entre les deux traditions en dépit d'une aire sémantique commune.

Grille sémique n°2

	S1 *"don matri-monial"*	S2 *"apport de biens de la famille de l'épouse au nouveau ménage"*	S3 *"don de l'époux à l'épouse"*	S4 *"soumis à l'admini-stration du mari"*	S5 *"propriét é de l'épouse"*	S6 *"don obligatoire pour la validité du mariage"*
Mahr	+	-	+	+	+	+
Dot	+	+	-	-	-	-

En effet, cette aire sémantique commune ne rassemble les deux rites que dans leur sème générique de *"don matrimonial"*. Les sèmes spécifiques précisant leurs modalités respectives d'octroi les disposent plutôt dans une disjonction sémantique. *Al-maḥr* ou *ṣadāq* étant plutôt *"le don, selon les prescriptions de l'islam, que l'époux doit faire à l'épouse. Ce don serait une forme d'appréciation et permettrait d'offrir certaines garanties à la femme"* [Wikipédia] ne coïncide culturellement que de manière approximative avec *"la dot"*, en témoigne le déphasage de leurs sémèmes respectifs.

C'est à conclure que l'adaptation assure la fonction de transmission du message dans la langue cible en procédant à des réajustements référentiels en vue de reformuler les contenus traduits dans des formats représentables et assimilables dans la structure culturelle d'accueil.

Conclusion

A l'issue des constats et analyses des faits présentés dans cet article, nous pouvons soutenir que l'activité traduisante est à la fois un processus de traitement et de transfert de l'information et un travail garantissant une interaction culturelle entre les locuteurs d'une langue source et ceux de la langue cible. C'est dans ce sens que la traduction a pour but de rendre des discours représentant des pratiques sociales, des croyances, des connaissances et des représentations culturellement marqués intelligibles à d'autres cultures. Cependant, la difficulté réside dans les capacités de réduire la marge des distorsions inévitables lors de la déconstruction/reconstruction du texte d'origine eu égard aux contraintes de l'appareillage linguistique de la langue cible.

Le décalage interculturel entre deux ou plusieurs langues fait que leurs mots respectifs ne peuvent que rarement recouvrir les mêmes réalités, plusieurs procédés sont utilisés afin de pallier les asymétries ponctuant les systèmes linguistiques interagissant dans la traduction. Nous avons tenté dans la dernière partie de cet article de questionner à travers le test des grilles sémiques les

capacités de procédés tels que la périphrase et l'adaptation à reproduire les contenus sémantiques des culturèmes les limites dans la langue source tout en en soulignant les limites. Cela nous a permis de délimiter les contours de la déperdition sémique résultant de tels procédés.

Du fait de la non-correspondance des tables référentielles interculturelles, l'accent doit être mis sur la phase documentaire précédant la traduction. Il s'agit d'une phase de compréhension et de recherche systématique qui devrait être dédiée à la préparation terminologique visant la restitution du contexte culturel de la langue source. La méconnaissance de l'espace culturel source risque la dissolution de l'empreinte patrimoniale du texte originel dans les servitudes de la langue d'arrivée.

BIBLIOGRAPHIE

1. Ballard M. *La théorisation comme structuration de l'action du traducteur* : La Linguistique, 2004, 40(1). – 2004. – P. 51–65.
2. Cuciuc Nina. *Traduction culturelle : transfert de culturèmes :* La linguistique, vol. 47, no. 2. – 2011. – P. 137–150.
3. Cordonnier J. L. *Aspects culturels de la traduction : quelques notions clés :* Meta, vol. 47. – 2002. – P. 38–50.
4. Dridi M., Roiland M. *Le statut matrimonial de la femme dans l'islam médiéval à l'épreuve des documents juridiques* : Hawwa, Brill Academic Publishers. 17 (2-3). – 2019. – P. 231–256.
5. Kazimirski B. *Dictionnaire arabe/français*. Beyrouth. Librairie du Liban. 2 tomes. – 1944.
6. Meunier M., Charret-del Bove M., Damette E. *La traduction juridique: Points de vue didactiques et linguistiques* : Publications du CEL. – 2013. – P. 342.
7. Mounin G. *Les problèmes théoriques de la traduction.* Gallimard, Paris. – 1963.
8. Penteliuc-Cotoşman L. *Între liberalitateşi libertate: aspecte ale traducerii in campul literaturii* : in Communicare instituţionalăşi traductologie, Timişoara, Editura Politehnica. – 2001. – P. 162–171.
9. POP P. *Du culturel au socioculturel, à propos de la traduction en roumain des documents personnels de langue française*. Translationes, Volume 1. – 2009. – P. 81–96.
10. Schäffner C. et Kelly-Holmes H. *Cultural Functions of Translation:* Clevedon Philadelphia, Multilingual Matters Ltd. – 1995.
11. Stosic D. et Fagard B. (2012). *Formes et sens : de l'unicité à la variabilité* : Langages, vol. 188, no. – 2012. – P. 43–24.
12. Vinay J.P. et Darbelnet J. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris, Didier. – 1958.

Webographie
1. TLFi : *Trésor de la langue Française informatisé*, http://www.atilf.fr/tlfi, ATILF – CNRS & Université de Lorraine.
2. Wikipédia :https://fr.wikipedia.org/wiki/Mahr

Надійшла до редколегії 10.12.20

Л. Хатеф, д-р лінгвіст. наук, проф.
Университет Каді Айяд, F.L.S.H., Марракеш (Марокко)

КУЛЬТУРНО МАРКОВАНІ СЛОВА МІЖ МОВОЮ ДЖЕРЕЛОМ І ЦІЛЬОВОЮ МОВОЮ: КУЛЬТУРНИЙ ТРАНСФЕР

У цій роботі нас цікавлять явища трансферу культури, коли мова йде про переклад культурно позначених слів. Переклад цих останніх є проблематичним, оскільки вони мають значення, які надаються їм їх соціальними, антропологічними, культовими, контекстуальними, конотативними функціями тощо. Які можуть бути форми напівтрат, на які вони можуть вплинути під час перекладацької діяльності?

***Ключові слова**: культурема, передача культури, напівтрата, семічний аналіз.*

L. Khatef, Dr Hab., Prof.
Cadi Ayyad University, F.L.S.H., Marrakech (Morocco)

CULTURALLY MARKED WORDS BETWEEN SOURCE LANGUAGE AND TARGET LANGUAGE: CULTURAL TRANSFER

In the following article we will be focusing on cultural transfer phenomena when it comes to translating cultural referents. Indeed, translating these is problematic as they hold meanings conferred to them by their social, anthropological, cultural and contextual functions. What are the forms of semic loss that can impact such words when translated?

***Keywords:** cultural referent, cultural transfer, transposition, semic analysis.*

Л. Хатеф, д-р лингвист. наук, проф.
Университет Кади Айяд, F.L.S.H., Марракеш (Марокко)

КУЛЬТУРНО МАРКИРОВАННЫЕ СЛОВА МЕЖДУ ИСХОДНЫМ И ЦЕЛЕВЫМ ЯЗЫКОМ: КУЛЬТУРНЫЙ ТРАНСФЕР

В этой работе нас интересуют феномены культурного переноса, когда речь идет о переводе культурно маркированных слов. Их перевод проблематичен, поскольку они несут значения, которыми их наделяют социальные, антропологические, культовые, контекстные, коннотативные функции. Какими могут быть формы полупотерь, на которые они могут повлиять во время переводческой деятельности?

***Ключевые слова**: культурема, культурный трансфер, полупотери, семный анализ.*

УДК 004.4

О. Ткаченко, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті проаналізовано програмне забезпечення для роботи перекладачів. Ідеться про програми машинного та автоматизованого перекладу, переваги та недоліки їхнього використання.

Ключові слова: *програмне забезпечення, програми-перекладачі, пам'ять перекладів, автоматичний переклад, онлайн-перекладач, словники.*

Ця стаття має оглядовий характер. Матеріал до неї збирався у процесі практичної роботи автора над перекладами, а також під час викладання студентам Київського національного університету імені Тараса Шевченка спецкурсу "Інноваційні перекладацькі технології". У статті зроблено спробу об'єднати розрізнені відомості про Інтернет-ресурси, що існують для полегшення праці перекладача.

Життя сучасної людини важко уявити без технічних досягнень – телефона в кишені, навігатора в автомобілі або персонального комп'ютера. Що стосується перекладачів, то для них питання сучасних технологій ще актуальніше. Робота професійного перекладача неможлива без комп'ютера, програм перекладу, електронних словників. Розвинені сучасні технології допомагають перекладачеві заощаджувати час, підвищити якість і швидкість роботи.

За останні кілька років перекладацька галузь зазнала істотних змін, пов'язаних із появою нових технологій. Для галузі, яка росте все швидшими темпами і відчуває гостру нестачу кваліфікованих перекладачів, комп'ютерні технології, що дають можливість збільшити ефективність роботи, а часом працюють і без людини, стали справжнім порятунком.

Робота перекладача в сучасному світі стає професійним заняттям, орієнтованим на ринок, що вимагає застосування до неї єдиних стандартів забезпечення якості та виконання перекладів у стислі часові терміни.

Першим інструментом, що дав змогу прискорити роботу перекладача, була звичайна друкарська машинка, але значнішим проривом стала заміна друкарської машинки на персональний комп'ютер. З'явилися вкрай важливі для перекладача інструменти, в тому числі системи машинного перекладу, електронні словники та глосарії, програми для запису голосу і накопичувачі перекладів (CAT-програми).

На сьогодні існує багато комп'ютерних програм-перекладачів, електронних словників та інших програм, призначених для допомоги людині-перекладачеві. Вони поділяються на ті, що встановлюють на комп'ютері, та на онлайнові (Інтернет-програми).

Почнемо огляд із програм, встановлюваних на персональному комп'ютері.

Програми-перекладачі.

Система машинного перекладу – Systran [2].

На сьогодні ця програма налічує 130 і більше мов.

Фірма SYSTRAN уперше в світі запровадила на ринку гібридний машинний переклад. Він поєднує переваги лінгвістичної технології зі статистичними технологіями, тому програмне забезпечення автоматично навчається з існуючих та перевірених перекладів. Це рішення разом із методикою самонавчання дає можливість користувачам налаштовувати програмне забезпечення на певну галузь для здійснення якісних перекладів.

Із російських розробок найбільш поширена **програма-перекладач Промт** [1]. На сьогодні останньою версією є 21. Всього у цій програмі 25 мов і навіть з'явилася українська мова. Перекладач підтримує понад 40 мов і 100 мовних комбінацій. Розробники стверджують, що у програми є унікальні технології лексичного налаштування нейронного перекладу і що систему можна навчити за допомогою раніше зроблених перекладів і навіть глосаріїв.

Порівняймо переклад версій Промт 21, Systran і Google Translate. Для цього візьмемо 1 випадковий уривок із газетних текстів – французької газети "Le Figaro" [39].

Systran	Промт 21	Google Translate
Оригінал тексту		
Covid-19 : comment les États se préparent à vacciner 7,8 milliards d'individus Recherche de sous-traitants, adaptation des usines, recrutement de personnel, les Big Pharma investissent massivement pour produire le plus rapidement possible des vaccins contre le Covid. Une course contre la montre est engagée, alors que la phase des essais cliniques n'est pas encore achevée. Les compagnies aériennes et les spécialistes du transport express sont, eux aussi, sur le pied de guerre pour mettre en place des circuits d'acheminement des vaccins. Il faudrait 8 000 avions-cargos pour apporter une dose aux 7,8 milliards d'habitants sur terre, avec la contrainte de maintenir une température de -80 degrés. En bout de chaîne, les pouvoirs publics réfléchissent à la stratégie locale de vaccination.		
Covid-19: як уряди готуються до вакцинації 7,8 мільярдів людей Шукаючи субтракторів, адаптуючих фабрик, робітників, Великих Перм вкладає багато вкладів, щоб вирощувати вакцини Covid якомога швидше. Перегони з годинником відбуваються, тоді як фаза клінічного випробування ще не закінчена.	**Covid-19: Як держави готуються до вакцинації 7,8 млрд осіб** Пошук субпідрядників, адаптація заводів, набір персоналу, Big Pharma вкладають величезні кошти в якнайшвидше виробництво вакцин проти Ковіда. Починається гонка проти годинника, тоді як етап клінічних випробувань ще не завершено.	**Covid-19: як держави готуються вакцинувати 7,8 мільярда людей** Шукаючи субпідрядників, пристосовуючи заводи, набираючи персонал, компанія Big Pharma інвестує значні кошти у виробництво вакцин проти Covid якомога швидше. Гонка з часом триває, поки фаза клінічних випробувань ще не завершена.

Авіалінії та швидкісні транспортні спеціалісти також воюють, щоб встановлювати маршрути для перевезення вакцин. Щоб дозу дозу на 7,8 млрд чоловік, треба було 8000 вантажних літаків, а на Землі можна було обмежити температуру -80 градусів. Зрештою, уряд думає про місцеву тактику вакцинації.	Авіакомпанії та фахівці в галузі експрес-перевезень також знаходяться на місці бойових дій для створення систем доставки вакцин. Потрібно 8000 літаків, щоб доставити на землю 7,8 мільярда жителів, з тиском підтримувати температуру до -80 градусів. Зрештою уряд розглядає місцеву стратегію вакцинації.	Авіакомпанії та спеціалісти експрес-транспорту також ведуть військові дії, щоб створити схеми доставки вакцин. Потрібно було б 8000 вантажних літаків, щоб довести дозу до 7,8 мільярдів жителів землі, з обмеженням підтримки температури -80 градусів. В кінці ланцюга державні органи влади розмірковують про місцеву стратегію вакцинації.

Проаналізувавши переклад цього уривка, можна зробити висновок, що до якісного українського перекладу ще дуже далеко. Усі ці 3 програми значно краще працюють з російською мовою, яка краще розроблена.

Розглянемо ще одну програму машинного перекладу. Це – новий перекладач із досить непоганою якістю перекладів – **DeepL** [3]. На жаль, він може перекладати з французької лише на російську. Ось як ця програма переклала наведений вище текст:

Ковид-19: как штаты готовятся к вакцинации 7,8 млрд. чел.

Поиск субподрядчиков, адаптация заводов, подбор персонала, Биг Фарма инвестирует огромные средства в производство вакцин Covid в кратчайшие сроки. Ведется гонка против времени, в то время как клинические испытания еще не завершены. Авиакомпании и специалисты по экспресс-перевозкам также находятся на тропе войны, чтобы установить цепи доставки вакцин. Потребовалось бы 8000 грузовых самолетов, чтобы довести дозу до 7,8 миллиардов человек на Земле,

с ограничением по поддержанию температуры на уровне -80 градусов. В конце концов, правительство рассматривает местную стратегию вакцинации.

Як бачимо, ця програма перекладає досить непогано. Але у неї є недолік: вона не може робити зворотний переклад з російської на французьку. На сьогодні у неї є 11 мов.

Тепер розглянемо так звані **програми пам'яті перекладів або CAT-програми (від англ. Computer Aided Translation).**

CAT-програми – це засоби для автоматизованої роботи перекладача. З'ясуймо поняття **автоматизований переклад**. Визначення, яке дає Вікіпедія, практично повністю збігається з поняттям CAT-програм. Автоматизований переклад (АП, англ. Computer-Aided Translation) – переклад текстів на комп'ютері з використанням комп'ютерних технологій. [4]

Перша безкоштовна пам'ять перекладів, це – **Smartcat** [5]. Вона цікава таким:

- усі переклади автоматично зберігаються в базі пам'яті перекладів (ТМ). Коли перекладене раніше речення трапляється в новому тексті, переклад можна використовувати повторно. Завдяки цьому ваші тексти ідентичні, а вартість роботи знижується, оскільки переклад повторюваних сегментів дешевший від нових;
- гнучка інтеграція через API дасть змогу відсилати тексти на переклад прямо з корпоративної системи фірми, не втрачаючи часу на підготовку і пересилання файлів. Матеріали потрапляють у Smartcat, перекладаються, а готовий переклад повертається в систему;
- перекладачі, фрілансери і навіть перекладацькі компанії можуть працювати над одним проектом спільно, в режимі реального часу. Всі виконавці користуються актуальними глосаріями і базами ПП. Вони можуть спілкуватися і обговорювати проект прямо в Smartcat.

Наступна безкоштовна ПП – **OmegaT** [6]. Головні функції цієї програми:

- дає можливість перекладати декілька файлів у декількох форматах;

- може використовувати необмежену кількість перекладів, глосаріїв та словників;
- дає змогу користувачам налаштовувати розширення файлів і кодування;
- робить можливою сегментацію на основі мови, формату файлу і регулярних висловів;
- виконує перевірку тегу після перекладу, щоб переконатися, що в перекладеному документі немає випадкових помилок;
- може отримувати машинні переклади від Google Translate, Belazar і Apertium і відображати їх в іншому вікні;
- окремі вікна інтерфейсу можна переміщувати, згортати і розгортати.

Розглянемо ще одну ПП – **Virtaal** [7].

Virtaal – це безкоштовний і відкритий вихідний код, який підтримує безліч функцій і дає можливість зосередитися на виконанні точних перекладів. Програма включає потужні функції перекладу, які можуть допомогти зробити переклад точно і швидко. Крім того, вона має досить простий інтерфейс. Це дає змогу зосередитися тільки на перекладі. На сьогодні сайт не оновлювався з 2013 року і схоже, що ця програма не користується популярністю.

Наступна ПП – це **Lokalize** [8].

Lokalize – це безкоштовна комп'ютерна система перекладу з відкритим вихідним кодом, яка може допомогти в перекладі файлів OpenDocument (* .odt). Вона також використовується для вилучення тексту для перекладу з .odt в .xliff файли і для об'єднання перекладу назад в .odt файл.

Далі розглянемо ПП – **Felix** [9].

Felix – це безкоштовна система пам'яті перекладів з відкритим вихідним кодом, яка допоможе бути продуктивнішим і послідовнішим у перекладацькій роботі. Вона надає всі переваги, необхідні для точного та прозорого виконання

перекладів. Кожна функція Felix розроблена з урахуванням вимог перекладачів і тому дуже проста й інтуїтивна. Одна з її найкращих рис – це те, що у ній можна працювати безпосередньо з Microsoft Office.

MateCat [10].

MateCat – це безкоштовний онлайн CAT-інструмент із відкритим вихідним кодом, який використовують перекладачі, компанії і підприємства для подолання мовних бар'єрів. Це спільна робота провідних дослідників та інженерів, що працюють над поліпшенням процесів автоматизації перекладу. Вона навіть надає можливість працювати з багатьма професійними перекладачами. Якщо ви не можете безпосередньо працювати над перекладацьким проектом, то ви можете передати його іншому перекладачеві у рамках платформи.

Swordfish Translation Editor [11].

Swordfish III – це безкоштовний, але якісний комп'ютерний перекладач, заснований на відкритому стандарті XLIFF 1.2. Призначений спеціально для професійних перекладачів. Swordfish підтримує обмін пам'яттю перекладів (ОПП) з відкритим XML-стандартом для обміну даними пам'яті перекладів (ПП), створеним засобами CAT. Він включає надшвидкий внутрішній сервер баз даних й інтегровану підтримку веб-сервера віддаленої ПП. Для зберігання термінологічних даних можна також використовувати сторонні системи управління базами даних, наприклад, MySQL 5.x і Oracle 10g для зберігання термінологічних даних.

SmartCat [12].

SmartCat – це безкоштовне програмне забезпечення для перекладу за допомогою комп'ютера, яке являє собою ідеальне поєднання функцій, покликаних допомогти перекладачам підвищити продуктивність і забезпечити високу якість послуг. Це спрощує і прискорює роботу перекладачів і лінгвістів, полегшуючи їм роботу за допомогою потужних, зручних і безкоштовних інструментів. Можна додати, що це дуже зручна програма.

Déjà Vu [13].

Déjà Vu – це потужне програмне забезпечення для перекладу за допомогою комп'ютера, яке використовують перекладачі, компанії і підприємства. Воно має зручний інтерфейс із функціями, які дають можливість колективу перекладачів працювати спільно і гарантують узгодженість і якість водночас. Це допомагає команді перекладачів ділитися пам'яттю перекладів і термінологією, щоб уникнути переробки перекладів.

WordBee [14].

WordBee – це хмарна система управління перекладами. Нею може користуватись необмежена кількість користувачів. Це програмне забезпечення ідеально підходить для середніх і великих підприємств, яким потрібні кілька потоків перекладів. WordBee має індивідуальні рішення для широкого спектра галузей, таких як автомобілебудування, маркетингові агентства, мовні послуги, медіа-корпорації, програмне забезпечення тощо.

Використання або невикористання програм CAT – це проблема кожного перекладача. Але їхні переваги незаперечні. Головна перевага, за словами Лючії Коччо [28], полягає в тому, що текст перекладу швидко ділиться на частини, що зручно для перекладу. Друга важлива перевага – CAT-програми економлять час. Їх використання може скоротити час перекладу в кілька разів. Крім того, у більшості проектів немає потреби змінювати формат вихідного документа для виконання перекладу. Терміни, введені в базу даних перекладача, можуть бути легко розширені, включені нові дані під час перекладу.

У будь-якому випадку у CAT є переваги, але у них є і слабкі сторони. Наприклад, для того, щоб повністю ознайомитися з програмою і повною мірою використовувати її, необхідні значні зусилля. Але на сьогодні інноваційний ринок пропонує багато програм перекладу, і будь-який перекладач може відкрити щось корисне для себе.

Приблизно 10 років тому організації, що займаються перекладом, почали фінансувати різні CAT програми. Розроблено

повні "бібліотеки" документів вихідною мовою та їх перекладів, які впливають на тип і кількість текстів, оброблених за допомогою таких програм. Це означає, що згодом не буде жодних перекладів "з нуля", а треба буде займатися введенням слів і висловів, які ще не увійшли до пам'яті перекладів, адаптацією речень і загальним вирівнюванням перекладів, зроблених за допомогою CAT програм. У будь-якому разі буде більше попереднього і пост-перекладного редагування перекладів, зроблених машиною. Внаслідок постійного використання CAT програм фрілансери будуть змушені стати редакторами і коректорами.

У будь-якому разі існує також певна узгодженість і в технічному перекладі, хоча переклади, виконані за допомогою CAT програм, іноді бувають неприйнятними. Однак у технічному перекладі все залежить від кінцевого користувача.

Переклад з аркуша, "зі сторінки", наприклад, не зникне. Перекладачі теж. Однак при збереженні нинішніх стандартів, перекладачі повинні стати кваліфікованими редакторами. А ті, які хочуть залишитися у перекладі, мають змінити свої погляди і звички роботи, особливо коли переклад – основний засіб для існування.

Деякі перекладачі шукають інші способи отримати гроші. Деякі починають виправляти і розбиратися з перекладами, зробленими машиною. Інші розвивають нові навички. Але більшість перекладачів, імовірно, поєднають усі ці перелічені варіанти.

Отже, у професії перекладача відбулися деякі зміни, і тепер їх можна розділити на дві групи: перша – усні перекладачі у традиційному сенсі цього слова (перекладачі як письменники) і друга – це перекладачі, дуже близькі до коректорів і редакторів, але які знають іноземну мову і вміють користуватися комп'ютерними програмами для попереднього і постредагування, а також CAT програмами [29]. Перекладаючи технічну, комерційну, юридичну, наукову та медичну документацію, можна використовувати

CAT-програми, але в жодному разі не застосовувати для перекладу художньої літератури.

На сьогодні студенти – майбутні перекладачі стикаються з великими труднощами. Їм потрібні добрі навички роботи з CAT-програмами, оскільки перекладацькі компанії вимагають цього від своїх працівників. Майбутнє – за так званими інтегрованими CAT-програмами, вбудованими у системи машинного перекладу, та за тими, які пов'язані з цими системами через інтерфейс API [17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Промт [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.promt.ru
2. Systran [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.systransoft.com/systran/
3. DeepL [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.deepl.com
4. Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D1%82%D1%8C_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B2
5. Smartcat [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.smartcat.com/cat-tool
6. OmegaT [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://omegat.org/
7. Virtaal [Електронний ресурс] – Режим доступу: virtaal.readthedocs.io
8. Lokalize [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://kde.org/applications/ru/lokalize
9. Felix [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.felix-cat.com
10. MateCat [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.matecat.com/
11. Swordfish Translation Editor [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.maxprograms.com/products/swordfish.html
12. SmartCat [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.smartcat.com/
13. Déjà Vu [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://atril.com/
14. WordBee [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.wordbee.com/
15. Gerasimov Andrei. *An Effective and Inexpensive Translation Memory Tool*. Translation Journal Volume 5, No. 3 July 2001[Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mt-archive.info/TranslationJ-2001-Gerasimov.pdf
16. Gerasimov Andrei. *Trados – is it a Must?* Translation Journal Volume 6, No. 4 October 2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mt-archive.info/TranslationJ-2002-Gerasimov.pdf
17. Міщенко А. *Комп'ютеризовані інструменти перекладача фахової літератури*. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки. – 2010.

– Вип. 89(1). – С. 190-198. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2010_89(1)__45

18. Olkhovska A. S. *Introducing Modern Technologies into Ukrainian Translator/Interpreter Training Curricula: Problems and Perspectives* / Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (43), Issue: 88, 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.smartling.com/blog/pros-cons-cat-tool-course/

19. Ольховська А. *CAT-програми у структурі навчання майбутніх перекладачів* [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4861/1/Olhovska.pdf

20. Olkhovska A., Frolova I. *Machine translation Engines in the classroom: A survey of translation student's performance.* Advanced Education July 2020 7(15):47-55. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ae.fl.kpi.ua/

21. Переводы вчера и сегодня: как современные технологии меняют работу переводчика [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.alba-translatmg.ru/mdex.php/articles/technique.html

22. Pros and Cons of a CAT Tool Course [Electronic resource]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.smartling.com/blog/pros-cons-cat-tool-course/.

23. Что такое CAT-программа? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www. http://www.metatexis.net/russian/cat.htm

24. Что такое CAT-средства [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.englishelp.ru/translator/articles-for-translator/104-what-are-cat-tools.html

25. Електронний словник. Вікіпедія – вільна енциклопедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA

26. Lucia Cocci. *CAT Tools for Beginners.* Volume 13, No. 4, October 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://translationjournal.net/journal //50caten.htm

27. Translator Training: The Need for New Directions by Eileen B. Hennessy Volume 15, No. 1 January 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://translationjournal.net/journal/55training.htm

28. Eileen Hennessy. Navigating in a New Era: Translators in the Age of Image and Speech. Volume 12, No. 4, October 2008 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://translationjournal.net/journal/46image.htm

29. Garcia Ignacio Beyond Translation Memory: Computers and the Professional.

30. Translator The Journal of Specialised Translation Issue 12 – July 2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://jostrans.org/issue12 /art_garcia.pdf

31. Le Blanc M. *Translators on translation memory* (TM). The International Journal of Translation and Interpreting Research Vol 5, No 2 (2013) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.trans-int.org/index.php/transint/ issue/view/22

32. A Brief Introduction to Language Services [Electronic resource]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.gala-global.org/industry/introduction-language-services

33. Austermuehl F. *Electronic Tools for Translators*. – New York: Routledge, 2014. – 202 p.

34. Austermühl F. *Training translators to localize* // Translation technology and its teaching. – Tarragona : Intercultural Studies Group, 2006. – P. 69–81.

35. Bowker L. *Computer-aided Translation Technology: A Practical Introduction*. – Ottawa: University of Ottawa Press, 2002. – 185 p.

36. CAT Tools: Welcome to the cloud-based (r)evolution – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://termcoord.eu/2017/06/cat-tools-welcome-to-the-cloud-based-revolution/.

37. Forcada M. L. *Open-source machine translation technology* // The Routledge Encyclopedia of Translation Technology. – London and New York: Routledge, 2015. – P. 152–166.

38. Kornacki M. *Computer-assisted translation (CAT) tools in the translator training process*. – 2017. – [Electronic resource]. – Режим доступу: http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089 /23214.

39. Le Figaro [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lefigaro.fr

Надійшла до редколегії 20.10.20

A. Tkachenko, PhD, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

THE CURRENT STATE OF THE TRANSLATOR SOFTWARE

This article deals with the computer software for translators. Machine and automated translation programs, advantages and disadvantages of their use are considered.

Key words: *software, translation programs, translation memory, automatic translation, online translator, dictionaries.*

А. Ткаченко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ ПЕРЕВОДЧИКОВ

В статье анализируется программное обеспечение для работы переводчиков. Рассматриваются программы машинного и автоматизированного перевода, преимущества и недостатки их использования.

Ключевые слова: *программное обеспечение, программы-переводчики, память переводов, автоматический перевод, онлайн-переводчик, словари.*

УДК 811.111

Мирослава Метляева (Лукьянчикова),
д-р филол. наук, науч. сотр.,
Институт Румынской Филологии
"Богдан Петричейку-Хашдеу" (Республика Молдова)

ТРАНСГУМАНИЗМ, ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ДУАЛЬНОСТЬ ПЕРЕВОДА

Трансгуманизм предполагает совершенствование человека как неконечного звена эволюции на основе его соединения с технологическими элементами. Новообразование "человек-машина", с точки зрения автора, представляет собой сомнительное благо для человеческой цивилизации и планетарной экологической системы. Оно, прежде всего, анахронично и преследует основную цель – сингулярность, т.е. управление интеллектуальной энергией в жестких рамках технологии. Мыслительная деятельность и одна из сложнейших ее сторон – перевод мысли в языковую форму – представляют собой препятствие на пути создания совершенного искусственного интеллекта, так как перевод не ограничивается формулами. Точность терминологии и отсутствие многозначности слова – цель Искусственного интеллекта и одновременно – ограничение развития языкового мышления.

В статье схематически представлена эксплицитная последовательность переводного процесса. На конкретных примерах автор демонстрирует разницу мыслительных операций Искусственного интеллекта и человека в процессе перевода. По мнению автора, перевод является универсальным свойством человеческого мышления, и процесс воплощения мысли в речевую форму обусловлен биолого-генетической, эмоциональной, социально-исторической памятью и опытом, а также возможностью индивидуального перевода мысли на родной и любой язык. Кроме того, перевод является одним из мощнейших качеств выживания homo sapiens.

Ключевые слова: *трансгуманизм, сингулярность, искусственный интеллект, перевод, память, опыт.*

Трансгуманизм является развивающимся направлением в философии, которое стало играть все большую роль в понимании явлений основных сторон социальной жизни с установкой на будущее. Казалось бы, главные цели трансгуманизма – постоянное совершенствование человека как неконечного звена эволюции на основе научно-технических

открытий и новых технологий, могущих вывести человека на новый, ранее недосягаемый уровень, имеют под собой благие намерения. Однако, если в конце XX века это направление воспринималось футурологами в целом положительно, то со временем оценки идей трансгуманизма стали приобретать явно неоднозначный характер. Оппоненты данного направления философской мысли пришли к выводу, что реализация идей трансгуманизма подорвет традиционные ценности гуманизма во всех сферах человеческого бытия, наработанные тысячелетиями развития человечества.

Марк О'Коннелл, автор книги "To be a machine: Adventures among cyborgs, utopians, hackers, and the futurists solving the modest problem of death" (в русском переводе: "Искусственный интеллект и будущее человечества") демонстрирует, что при всей своей устремленности в будущее, трансгуманизму присуща "парадоксальная сила его анахронизма. […] В том будущем, которое трансгуманизм с нетерпением ожидает, он так или иначе будет обращен в прошлое" [О'Коннел, 2019, 15].

Не углубляясь в истоки возникновения трансгуманистических идей в их современном понимании, следует все же обратиться к учению Людвига Фейербаха с его тезисом о том, что человек создал бога по своему образу и подобию. Более того, у Фейербаха четко прослеживаются идеи деперсонализации и коллективного сознания, следуя которым необходимо следовать принципу, что человеческое сообщество никогда не сможет достичь совершенства и счастья при условии наличия в нем индивидуумов [Корсаков, 2012, 82].

Кай-Фу Ли, известный китайский ученый в области современных технологий, в своих прогнозах о будущем человеческого сообщества, акцентирует внимание на том, что быть оптимистом в гонке в сфере искусственного интеллекта возможно только помня об ответственности, которую налагают технологии, и что истинная победа находится там, куда нет доступа даже самым умным машинам, то есть смысл жизни следует искать не только в профессиональных и научных прорывах.

Как пример технократического направления трансгуманизма он приводит Рэя Курцвейла – эксцентричного изобретателя

и крупнейшего идеолога GOOGLE, который считает, что в будущем люди и машины сольются воедино. "По его представлению, люди будут "загружать" свой разум в облака и постоянно обновлять ткани тела с помощью специально обученных нанороботов, введенных в кровоток. Курцвейл предсказывает, что к 2029 году мы получим компьютеры с интеллектом, сопоставимым с человеческим, а точка сингулярности будет достигнута к 2045 году" [Кай-Фу Ли, 2019, 144].

Сингулярность как термин означает превосходство машинного интеллекта над возможностями создавшего его человека. Однако, в любом случае, при всех кибернетических усовершенствованиях интеллектуальной креатуры с включением усеченной биоструктуры (в основном, структур мозга) ее модификаторы – технократическая элита – преследуют основную цель – управление интеллектуальной энергией в жестких рамках технологии с сохранением соподчиняющей иерархии. То есть, вновь ставится вопрос о власти. Таким образом, происходит возвращение к старым идеям создания человека, начиная с сотворения Адама, продолжая Големом, а затем Франкенштейном (не будем упоминать обо всех автоматах, имитирующих человека, чем занимался и великий Леонардо да Винчи) вплоть до идей теоретического основоположника трансгуманизма Людвига Фейербаха и более раннего Томаса Гоббса, согласно которому порядок в обществе может быть достигнут только посредством заключения договора между гражданами и государством, которому каждый гражданин уступает свою власть, получая взамен защиту жизни и собственности [О'Коннел, 2019, 132]. Правда, о каком общественном договоре можно говорить в эпоху создания киборгов: кого с кем? В каком социуме? И в этом ли состоит технократическая мечта? Все гораздо противоречивее.

Казалось бы, какое отношение имеет перевод, как один из видов человеческой деятельности к актуальным философским проблемам, в том числе и к трансгуманизму?

Начнем со дня сегодняшнего и того, что Европейская организация COST – European Cooperation in Sciense&Tehnologie разработала проект с тремя стратегическими приоритетами:

продвижение и распространение передового опыта, развитие междисциплинарных исследований для прорывов в науке и расширение прав и возможностей по привлечению молодых исследователей и новаторов. COST выполняет свою миссию, финансируя восходящие, ориентированные на совершенство, открытые и инклюзивные сети для мирных целей во всех областях науки и техники.

В документе, направленном в Институт Румынской Филологии "Богдан Петричейку-Хашдеу" Министерством Образования, Культуры и Исследований РМ с целью привлечения сотрудников, желающих примкнуть к участникам проекта COST по выбранному заявителем направлению, меня заинтересовало направление CA19102 Language in the Human-Machine Era (p. 4): "В ближайшие 10 лет многие миллионы людей будут… носить относительно ненавязчивые…устройства, которые предлагают захватывающий и визуально расширенный мир с высоким разрешением" [Perlin, 2016, 85]. Это "эра человека-машины", время, когда наши чувства не просто дополняются портативными мобильными устройствами, но полностью дополнены. (…) Может ли наша теория, методы и эпистемология справиться с этим? Может ли увеличиваться зависимость от языковых технологий в реальном времени? Может ли измениться структура языка? В долгосрочной перспективе, возможно ли появление мозга-машины, где интерфейсы служат для дополнения или даже замены языка в целом?" [Cost-action].

Разработчиками проекта в какой-то степени обозначены этические последствия появления языка технологии: неравенство доступа к технологиям, вопросы конфиденциальности и безопасности, новые векторы для обмана и преступления и т.д.

Приводим перечисление областей экспертизы в научной сфере, относящиеся к теме нашей статьи – языки и литература: письменный и устный перевод; язык; искусственный интеллект; человек-машина; интерфейсы и т.д. На первом месте в проекте COST – языки и литература: письменный и устный перевод.

И не случайно. Перевод, при всей своей древности и при всей своей значимости в большинстве сфер человеческой

деятельности, все же продолжает во многих своих аспектах оставаться terra incognita. Послевоенный информационный взрыв, приведший к существенным изменениям в переводческой деятельности, а также междисциплинарный подход к проблемам лингвистики, поднявший вопросы экстралингвистических аспектов вербальной коммуникации, и развитие науки о литературном процессе сделали возможным дальнейшее развитие науки о переводе. Теория непереводимости получила ощутимый удар, так как языковые факторы порождают не только трудности для перевода, но и условия для их преодоления: "Независимо от справедливости той или иной гипотезы, наличие у всех языков существенных универсальных черт не вызывает сомнения. Эта универсальность, разумеется, является важной предпосылкой успешного перехода от одного языка к другому в процессе перевода" [Комиссаров, 2009, 17].

Перевод, как рентгеновский снимок, выявляет скрытое за одеждой слов. С нашей точки зрения, то, что переводится, а именно – авторский художественный текст – представляет собой отдельную устойчивую мегаединицу (обращаю внимание: именно мега-единицу), т.е. огромное неизменяемое сочетание слов, объединенных авторской идеей. Авторский художественный текст, повторимся, есть устойчивое смысловое мегасочетание слов. При всех достижениях современного переводоведения в области профессионального и технического перевода, все же существуют лакуны в том, что касается теории художественного перевода. Тот факт, что реальному наблюдению и научному анализу доступны лишь данные "на входе" и "на выходе", а сам интеллектуальный процесс переводческого преобразования происходит скрытно, в сложнейших психолингвистических энергетических узлах мозговой деятельности переводчика, превращает теорию перевода в сопоставительную дисциплину. Все выводы о механизме перевода делаются на основе сопоставления исходных и результативных данных. В качестве данных для сравнения выступают произведения – исходное (авторское) и финальное (результат перевода).

Схематически эксплицитная последовательность переводного процесса представляет собой двойную логико-семантическую цепь, где внешний уровень – это эмоциональное проявление → определение своеобразия исходного текста → установление ключевого лексического знака; а внутренний (психофизический) уровень – обдумывание/духовный настрой → когнитивная система → конфликт на межкультурном уровне → установление взаимодействия автор/переводчик. Эти две стороны процесса объединяются в интер – и экстрадействии составления комментария, итогом чего становится выбор и воспроизведение адекватного идиолектного ключевого знака.

Перед нами два источника знаний: объекты внешнего мира и деятельность собственного ума. На первые направляются внешние чувства, в результате чего получаются впечатления (идеи) о внешних вещах. Что касается второго источника знаний, а к нему относятся мышление, сомнение, вера, рассуждения, познание и желания, он познается особым внутренним чувством – рефлексией. Таким образом, имеется возможность раздвоения, "удвоения" психики, т.е. она может протекать как бы на двух уровнях: а) восприятия, мысли, желания; б) наблюдения, созерцания этих восприятий, мыслей и желаний [Головин, 2001, 257].

Богдан Гиу [Ghiu], румынский исследователь в области перевода, в своих размышлениях о сущности переводческой деятельности сделал весьма существенное замечание о необходимости "выявить и проанализировать специфику, а именно, до публикации, некоей невидимой части, несуществующей с точки зрения культуры, литературы: паратекст переводчиков, то есть то, что они фиксируют во время перевода (и, очевидно, что за тип письма представляет собой перевод). Но этого еще никто не знает и не говорит об этом. Рассматриваемый с этой стороны, перевод является совершенно новым, даже девственным, объектом (мета-) исследования. Я имею в виду будущее" [Ghiu, 2015].

В своем исследовании, посвященном интерпретации переводов шедевра мировой литературы поэмы "Лучафэр" румынского поэта Михая Эминеску на русский язык, мной был

сделан определенный акцент на интроспективном исследовании собственных мыслительных процессов, происходивших во время переводной деятельности. При всей своей субъективности "метод интроспекции" считается одним из базовых методов исследования языка. Языковое чутьё, языковая интуиция свойственны в той или иной степени всем пользователям языка. Эти способности – примеры проявления самонаблюдения, позволяющего человеку непосредственно осознавать некоторые аспекты языка. Однако мы не абсолютизируем этот метод, а применяем его в сочетании с другими, используя в своей работе разные подходы к проблемам перевода поэзии.

При переводе основная наша цель состояла в смысловой передаче авторской идеи с максимальной верностью художественным особенностям оригинала. Вся трудность заключалась в том, что перед нами находился линейный текст, а нам следовало передать на целевой язык объемность идеи, не отступая от текста. Появлялся риск, подстерегающий каждого переводчика, стать рабом видимой, линейной части содержания.

Передача объемности идеи зависит от объемного понимания переводчиком ее смысла и его способности определить знаки-зарубки, являющиеся ключом к распахиванию дверей во внетекстовое (подтекст, интертекст, интратекст и т. д.) ассоциативное пространство.

Все эти элементы творческих проявлений являются неотъемлемой частью мыслительной деятельности переводчика художественной литературы (подчеркиваю, художественной), неразрывно связанной с воображением. Эта психическая деятельность представляет собой поле столкновения критического мышления, направленного как на чужие суждения, так и на собственные суждения переводчика. Это поле творческого мышления связано с генерированием собственных идей и оценкой идей автора оригинального текста.

В психолингвистике существует понятие прецедентного текста, то есть такого текста, который известен культуре и к которому есть отсылки в речи. Отсылка может быть не преобразованной и преобразованной, вплоть до единичного

компонента – слова, повышая смысловую нагрузку текста, и активизирует читателя (в нашем случае – переводчика).

Нет ни одного писателя ни в одной из эпох, кто бы стал заниматься творчеством с нуля: сознательно или подсознательно в нем сосредоточен достаточный национальный и мировой литературный опыт, который М. М. Бахтин называл "памятью литературы". В более широком смысле эту память можно отождествить с предшествующим Опытом, о чем мы упоминали выше.

Богдан Гиу, рассуждая о переводческой деятельности, делает вывод: "Мы не совершаем разными способами и в разной степени ничего, кроме как занимаемся переводом, изначально переводим. Делаем то, что меняет всё. Или, точнее: может изменить всё…" [Ghiu, 2015, 2].

Он подводит нас к очень важному выводу о том, что авторы являются первыми переводчиками и что перевод начинается намного раньше, чем сам межъязыковой перевод, когда делается попытка воссоздать текст одного языка в рамках другого, то есть попытка перенести его из одного языкового пространства в причудливые структуры другого языка.

Если подойти к проблеме перевода шире, то мы приходим к выводу, что перевод является универсальным свойством человеческого мышления. Прежде, чем облечь мысль в речевую форму, в сознании происходит процесс, последовательность которого, на наш взгляд, такова: аморфная мысле-форма > мысле-идея > мысле-текст > перевод (передача) на исходный язык для коммуникативного обмена.

На этом этапе можно говорить о декодификации, толковании, переводе "языка" мышления автора самим автором для воспроизведения того, что он хочет передать рецептору (читателю). Размышления о творческом акте трансформации образа мысли в словесное отражение, т. е. о переводе вдохновения в лингвистические параметры – предмет интереса не только психологии и философии, но и самих творцов художественных текстов. Это предельно ясно выразил в своём стихотворении "Silentium" русский поэт Ф. Тютчев – "Мысль изречённая есть ложь".

Псурцев В.Д. останавливается на аспекте смыслоформирования (как в порождении, так и в восприятии), отмечая, что "специфика художественного текста (…) заключается в принципиальном отсутствии у его создателя и его интерпретатора установки на "простую очевидность", одномерность смысла. (Поэтому антиподом художественного текста будет текст, такой установкой не обладающий)" [Псурцев, 2009, 251–252].

В этой связи дополнительным критерием становится роль образно-ассоциативных компонентов. Именно образно-ассоциативные компоненты стилистически маркируют художественный текст. Следует также отметить весьма существенное замечание Псурцева В.Д., что имеет непосредственное отношение к переводу: "(…) текст оригинала и текст перевода (…) в своей данности линейны, тогда как замысел и смысл объемны" [Псурцев, 2009, 255].

И тут на пути "очеловечения" машины стоит препятствие. Никакая машина никогда не будет способна на решение задач, стоящих перед автором как первым переводчиком собственной мысле-идеи из аморфной мыслеформы на родной язык. Никакая машина не справится с задачами, стоящими перед переводчиком художественного текста с исходного языка на язык принимающий. Передача объемной авторской мысли связана с кодами как исходного, так и принимающего языка. Расшифровка авторской мысли связана с мышлением переводчика и всеми психосоциальными и иными компонентами временной и пространственной среды обоих.

"Социальное влияние вездесуще. Оно осуществляется везде и всегда. Это – часть устройства мира" [Зимбардо, 2000, 15]. Один из основателей социальной психологии, Курт Левин, давным-давно, подарил нам простое уравнение: "поведение является функцией двух переменных – уникальной личности индивидуума и ситуации, в которой он или она совершают поступки" [Зимбардо, 2000, 51]. Отстраниться, абстрагироваться от этого как литератору, так и переводчику невозможно, так как они оба, несмотря на важность признания их индивидуальной диспозиции в сфере влияния, все же находятся под воздействием

второй, не менее значимой составляющей влияния – власти ситуации, власти темпоральной среды.

В философии постмодернизма широко анализируется феномен власти языка. Согласно концепции Р. Барта, теоретически возможно лишь два альтернативных варианта соотношения власти и языка: сотрудничество языка с властью и его оппозиция по отношению к ней, – языковой нейтралитет в отношении власти, по Р. Барту, оказывается в принципе невозможным, – "одни языки высказываются, развиваются, получают свои характерные черты в свете (или под сенью) Власти... Другие же языки вырабатываются, обретаются, вооружаются вне Власти и/или против нее" [Барт, 1973]. В терминологии Р. Барта языки первого типа обозначаются как "энкратические языки" (которым соответствуют "энкратические виды дискурса"), языки же второго типа – как "акратические" (и – соответственно – "акратические виды дискурса") [Барт].

Перевод и интерпретация неразрывны, и влияние внешних факторов на переводческую деятельность повсеместно, о чем свидетельствуют многочисленные примеры неадекватных переводов, созданных под прессингом социально-исторических факторов той или иной эпохи.

В этом отношении довольно широкую известность получила Скопос-теория, выдвинутая в 1984 году германскими учеными Катариной Райс (K. Reiss) и Гансом Вермеером (H. Vermeer) в работе "Grundlegungeiner allgemeinen Translationstheorie" [Райс, 1978]. Авторы исходят из того, что параметры перевода определяются потребностями и запросами читателя-заказчика, то есть цель перевода – предполагаемый адресат, и переводчик волен либо воспроизводить оригинал, либо отклониться от него, либо вовсе пренебречь им, не особо уделяя внимания языковым тонкостям. Фактически, эта теория претендует на научное обоснование целевого перевода.

С нашей точки зрения, это одна из ступеней к овладению мыслительным процессом в случае невозможности воспроизведения его в полном объеме в искусственном варианте мозг-машина. То есть, **если невозможно контролировать**

мыслительные процессы изнутри, то гораздо проще воздействовать на них извне.

Барт Р. отмечал: "Между прочим, энкратический язык (тот, что возникает и распространяется под защитой власти) по самой своей сути является языком повторения; все официальные языковые институты – это машины, постоянно пережевывающие одну и ту же жвачку: школа, спорт, реклама, массовая культура, песенная продукция, средства информации безостановочно воспроизводят одну и ту же структуру, один и тот же смысл, а бывает, что одни и те же слова: стереотип – это политический феномен, это само олицетворение идеологии" [Цитируется по русскому переводу Г.К. Косикова: Барт, 1989, 494].

Навязанные стереотипы мышления сужают горизонты сознания и тем самым задают автоматические алгоритмы в нужном направлении с подавлением нежелательной непредсказуемости индивидуального интеллекта при переводе мысле-текста на исходный или целевой язык. Повторимся, что для авторов Скопос-теории несущественна степень, в какой перевод приближен к оригиналу, если он соответствует собственной цели. Перед нами не теория перевода, а теория текстовой переделки, теоретизирование на тему коммерциализации перевода на мировом рынке.

Эти идеи издавна находили отражение в произведениях мировой литературы. Жесткую констатацию этого явления, присущего грядущему "обществу технологической идеи", растворившему в себе весь абсурд "общества потребления" и ведущему к тотальной несвободе, сформулировал в 1948 году в своей пророческой антиутопии "1984" Джордж Оруэлл: "Новояз должен был не только обеспечить знаковыми средствами мировоззрение и мыслительную деятельность приверженцев ангсоца, но и сделать невозможными любые иные течения мысли. ... Новояз был призван не расширить, а сузить горизонты мысли, и косвенно этой цели служило то, что выбор слов сводили к минимуму [Оруэлл, 2016, 266–267].

И далее следует: "Дореволюционную литературу можно было подвергнуть только идеологическому переводу, то есть с заменой не только языка, но и смысла. Полным переводом мог

стать только идеологический перевод… Именно таким образом и переделывалась, кстати, значительная часть литературы прошлого [Оруэлл, 2016, 277].

В грядущей Океании эмоционально-когнитивная сторона жизни сведена к минимуму: книги сочиняют на машинах, знание иностранных языков большинству запрещено. Здесь действует доктрина "подвижного прошлого", согласно которой память преступна, когда она верна истине, а прошлого нет, за вычетом того, как оно сконструировано на текущий момент.

Реальность довольно часто совпадала с прогнозами авторов-провидцев. Так "Переводная деятельность в Республике Молдова, как и вся деятельность, до 1991 года была ограничена... Изучение иностранных языков и функционирование соответствующих направлений (преподавание, перевод и т. д.) находились под неослабным контролем (…), т.к. относились к деятельности, которая могла иметь большое идеологическое воздействие на отдельные группы или общество в целом (…). Из-за цензуры молдавские журналисты должны были вначале писать свои статьи на русском, и лишь затем текст переводился на "молдавский" [Condrea, 2006, 24].

Весьма показательна и судьба Александра Робота (Алтер Ротман, 1916–1941), румынского писателя и поэта-авангардиста, журналиста и литературного критика, творчество которого испытало на себе особое влияние энкратического языка. В творчестве А. Робота, чья поэзия в 30-ые годы была воспринята современниками чрезвычайно экспериментальной и на которую обратили внимание такие выдающиеся деятели литературы и культуры как Джордже Кэлинеску, Е. Ловинеску, Перпессичиус и др., наблюдается творческая деградация, связанная с суровыми историческими условиями советского режима, куда он попадает, не видя иного спасения от фашизма. Его яркое творчество начала 30-х г.г. XX века в условиях литературной доминанты – социалистического реализма претерпело кардинальные изменения, ознаменовавшие победу идеологического прессинга над судьбой художника. Огромный талант был приведен в состояние общего

и анонимного знаменателя. Для сравнения приведем по две строчки из известных стихотворений:

а) *Цветок, как бабочка./*

А я попал, как в невод, в сети дня (Пейзаж, 1932);

б) *Вот первая советская колхозная весна./*

И, степь пересекая, Днестр расцветает (Цветет Молдова, 1940) [Robot, 2018].

Переводить, как отмечает Мишель Леклерк-Олив (Michèle Leclerc-Olive), означает попытку "избегнуть навязанной нормативности" концепций, т.е. создавать, нащупывать, ощущать необходимость определенной локальной ре-"концептуализации" [Ghiu].

Несмотря на множество трансгуманистических направлений, все они преследуют единственную цель – создание человека, лишенного физических недостатков. Но практически никто из основоположников данных философских концепций не ставит вопроса о месте эмоций, нравственности, культуры в сознании человека будущего.

Дело в том, что их там просто нет: постчеловек представлен высшим био-технологическим видом, чье сознание будет основано на искусственном интеллекте. Таким образом, общечеловеческие понятия о добре и зле, о познании своей истории, о своем месте в бытии, о взаимоотношениях с себе подобными не будут иметь для него никакого значения, ибо он утратит огромную часть себя в потере ненужного для человека-машины всестороннего предыдущего Опыта.

Равновесие между абсурдом и рациональностью весьма проблематично. Центром притяжения романа известного румынского поэта и прозаика Никиты Данилова "Маша и Инопланетянин" является диалог, создаваемый авторским воображением. Напряженное столкновение разных миров и мироощущений происходит между деревенской женщиной Машей из старообрядческого румынского села Бродино с уставшим от вечности пришельцем, заглянувшим сюда из иной галактики. Происходит непростая попытка стыковки двух нравственных систем, переходящая по ходу действия в своеобразный поединок естественного человека с цивилизационной

и социально-технократической насильственной его "эволюцией". Роман завершается предвидением грядущей гибели всего хорошего и плохого в человеке и воскрешением бесконечного, не оставляющего почти никакой надежды, зла, потому что во чреве Маши "…*округлом, как тыква и полном формул, цифр, треугольников, шестиугольников и других абстракций, толкая друг друга козьими рожками и живо перебирая копытцами, новый Адам и новая Ева готовились появиться на свет, в этот новый, новый, новый мир...*" [Данилов, 2018, 194].

Следует учесть, что "воображение творческое нередко выступает как временно исполняющее обязанности мышления логического. …В строгом смысле мышление логическое возможно, когда имеется достаточно сведений или их можно добыть логическим же путем. А если их мало и добыть невозможно, помогают интуиция и воображение творческое, создавая пропущенные звенья и увязывая факты в систему" [Головин, 2001, 106], пока не будут найдены реальные факты и связи между ними, подтверждающие или опровергающие работу воображения. "Такая роль воображения творческого неодинакова в различных областях деятельности: так, в научном поиске его роль несколько меньше, чем в литературном творчестве" [Головин, 2001, 106].

Процесс художественного перевода, основанный на воссоздающем воображении переводчика, является ярким воплощением творческого начала. "Человек никогда не сводился к персонажу, который можно было бы с приемлемым упрощением охватить целиком. Это тщетная мечта многих. Едва только его поняли в самом простом его аспекте, как человек снова утверждается в обычной своей сложности" [Бродель, 1986, 596].

Странно ожидать от машины – искусственного интеллекта, что она будет думать как человек или станет руководствоваться той же моралью, что и *homo sapiens*.

Если вернуться к тезису Б. Гиу и предположить, что все мы (в том числе и рядовые граждане) занимаемся постоянно не чем иным, как переводом, т.е. всем людям присуще это свойство, то

естественно, что в процессе общения (мы ведь социальные создания) в сознании каждого, в той или иной степени происходят те же процессы, что и у автора какой-либо идеи или у профессионального переводчика, которые трансформируют свои мысли в языковые смысловые формы.

То есть **когда мы говорим, что процесс перевода на его внутреннем этапе являет собой сложнейшую психофизическую систему, совершенно разную у каждого хомо сапиенса при общности многих параметров, мы имеем в виду и то, что это одно из мощнейших свойств его выживания.** В связи с разделением трудовой деятельности, появлением профессиональных языков и усложнением социальной иерархии, энкратический язык, имеющий много общего с практическими проявлениями трансгуманизма в его устремлениях к Искусственному интеллекту, приобрел особое значение в усилении воздействия на массовое сознание.

Объемность идеи – это не для трансгуманизма, т. к. при всем желании невозможно создать такой Искусственный интеллект (ИИ), который включал бы все естественное и непредсказуемое интеллектуальное своеобразие человечества. Поэтому Совершенный Искусственный Интеллект (СИИ) может унифицировать только отдельные этапы переноса мыслительного процесса в зримую и слуховую форму для технического усовершенствования кибернетического устройства с органической системой человека (или того, что от нее останется).

Техническое мышление как прикладная часть непредсказуемого объемного мышления, присущее определенной высоко-технологической касте профессионалов, имеет тенденцию к упорядочению, систематизации и регламентации. То же самое относится и к научно-техническим сферам языка, не терпящим синонимизации, т.е. многообразия. **Неспособность к многомерному восприятию реальности неизбежно оборачивается индифферентностью технократов, а подобная индифферентность – это демонстрация отсутствия гуманитарных инструментов различия.**

Носители технократического языка – языка прикладного и не содержащего в себе эмоционально-психологического, этнического,

этического и т.д. содержания, чаще всего являются опорой власти, заинтересованной в механистическом обуздании сознания и приближении рядового человека к машине приучением последнего к мысли о пользе его усовершенствования с помощью технологий, позволяющих обгонять природные мыслительные и иные способности. Чаще всего приводятся примеры о способности современных компьютеров обыграть человека в шахматы или в китайской игре GO с бесчисленным количеством комбинаций. Отсюда и попытки сведения всего (из социально-экономических интересов), к универсальному языку цифр, не содержащему в себе эмоционально-нравственной и культурно-исторической составляющих. Но человеческое бытие не сводится к играм, какими бы сложными они ни были. Они, прежде всего, игры регламентированные. Решение игровых задач, так или иначе, можно рассчитать с помощью AlphaGo, **запрограммированной все-таки человеком**.

Марк О'Коннелл подчеркивает, что трансгуманисты, какими бы рациональными они себя ни представляли, своей гуманитарной ограниченностью не могут вызывать ни доверия, ни симпатии и жить в их будущем весьма проблематично, если учесть, что и понятия жизни в ее привычном смысле, у них нет. Однако О'Коннелл ощущает это будущее в современной реальности, т. к. не всегда уверен, живет ли он в настоящем. Работая с компьютером, нами было отмечено проявление определенной зависимости от него в повседневной интеллектуальной работе. И это касается, прежде всего, перевода. Современный машинный перевод непригоден для транспортирования образного текста в иную языковую среду. Однако есть легкая возможность преобразования образного текста в его противоположность. В этом можно убедиться, прибегнув к переводчику GOOGLE. Существуют реальные предпосылки для удовлетворительного перевода технических, научных, профессиональных текстов, то есть тех, которым противопоказана полисемия. Чем выше терминологическая и структурная точность (с отсутствием образно-эмоциональных особенностей), имеющая к тому же интернациональный характер, тем качественней машинный перевод, ибо не требует

от машины того, чего она не может – быть человеком во всех смыслах этого слова.

Так вот, при срочном переводе собственного текста на другой язык, прибегнув к помощи компьютера, совершенно сознательно (в чем нами был дан отчет в последующем интроспективном наблюдении за собственным процессом перевода), свою мысль мы стремились оформить лексически, грамматически и стилистически как можно более нейтрально, подстраиваясь к алгоритму машины. То есть мы намеренно пошли "навстречу машине", лишив себя возможности образной передачи сообщения с целью облегчить свою работу.

Когда речь идет о переводе однозначного мысле-текста, такой подход к переводу его смысла как на исходном, так и на целевом языке необходим, но если речь идет о сообщении, имеющем прецедентный и иные образные аспекты, то идя на поводу у оперативности работы, мы теряем в художественной выразительности, а если идти дальше, то и в возможностях творческого самовыражения и развития языка в целом.

Понимая, что машине недоступен весь комплекс распознавания и декодирования человеческой коммуникативной способности, теперь, уже не задумываясь о последствиях, руководствуясь прагматикой и идя навстречу искусственному интеллекту, пользователь компьютера автоматически идет к личному сближению с машиной и невосполнимой утрате естественного хода перевода мысле-текста, к его опрощению, т. е. примитивизации собственных интеллектуальных возможностей.

Процесс этот будет идти дальше из-за присущей изначально склонности человека облегчить себе жизнь, руководствуясь социально-экономическими целями и отодвигая в сторону эмоционально-этические нюансы.

Сокращая объем творческой мысли, пользователь идет на поводу у линейного ее воспроизведения по навязанным шаблонам машинного мышления. Так исподволь навязывается и осуществляется "воспитание" пользователя. Это не победа Искусственного интеллекта, а поражение человеческого в погоне за иллюзией собственного совершенствования. Ибо, сокращая в угоду актуализации сиюминутных задач свои более затратные во времени, но

неизмеримо более широкие творческие возможности, мы способствуем утрате многих навыков и умений.

Человек – социальное создание. Извращения в сознании возникают от пресыщения. Одним из самых древних и наиболее опасных является стремление к созданию технологий управления сознанием человека во имя очень банального желания – беспредельной власти над себе подобными, во имя пирамидальной иерархии с так называемым "сверхинтеллектом" на ее вершине. Превознося науку, актуальные трансгуманисты прежде всего превозносят ее прикладные результаты, игнорируя фундаментальные науки.

Читая Оруэлла, ловишь себя на мысли о происходящем как о чем-то очень знакомом: "На новоязе нет слова "наука". Эмпирический метод мышления, на котором основаны все научные достижения прошлого, противоречит коренным принципам ангсоца. И даже технический прогресс происходит только там, где результаты его можно как-то использовать для сокращения человеческой свободы. В полезных ремеслах мир либо стоит на месте, либо движется вспять" [Оруэлл, 2016, 171].

Наука требует напряженной работы, и фундаментальные прорывы в ней случаются не часто. С другой стороны, власть стимулирует преимущественно прикладной, практический потенциал науки, ее сиюминутную эффективность без глубокого исследования ее последействия.

Все, чего ждет от нас энкратическая общественная система – это сведение языкового общения к языку формул и цифр. Освобождаясь от ассоциативного ряда, прецедентности мышления и т. д., мы теряем огромные пласты человеческого опыта, эмпирическую часть себя, и в итоге остается энкратический язык и рудименты усеченной биологической природы, откликающейся на электронные сигналы. Все более явным становится факт, что проще отслеживать с помощью машины индивидуальную мыслительную деятельность, чем создать Совершенный ИИ.

М. О'Коннелл, размышляя о далеко идущих целях технократии, демонстрирует свой мрачный взгляд на технологию как на "инструмент человеческой порочности на службе власти, денег и войны" [О'Коннелл, 2019, 133].

История трансгуманизма свидетельствует о его механистическом взгляде на человеческую жизнь, а именно, что человек – это устройство, его долг – стать лучшими версиями себя, то есть трансгуманизм – это освободительное движение, выступающее за полное освобождение от самой биологии. "Есть другой взгляд на этот счет: равнозначная противоположная интерпретация, которая заключается в том, что такое кажущееся освобождение в действительности есть не что иное, как окончательное и полное порабощение технологиями" [О'Коннелл, 2019, 14].

Однако не следует забывать о том, что у всего человечества есть нечто, что внушает определенный оптимизм – это уникальное природное свойство – генетическая, эмоциональная и социально-историческая память, а также возможность индивидуального перевода своей мысли на родной и любой другой язык.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. О'Коннелл М. *Искусственный интеллект и будущее человечества*. – Москва: Эксмо, 2019. – 272 с. – O'Connell M. "To be a machine: Adventures among cyborgs, utopians, hackers, and the futurists solving the modest problem of death", Toronto: Doubleday, 2016, 256 pp. (in Russian translation: " Artificial Intelligence and the Future of Humanity ").

2. Корсаков А.И. *Религия и наука в трудах основателя первого позитивизма*. Вестник ПСТГУ. Серия I: Богословие. Философия. Вып. 2 (40). – Москва, 2012. – С. 80-92. Korsakov A.I. Religion and Science in the Works of the Founder of the First Positivism. In: Bulletin of PSTGU. Series I: Theology. Philosophy. Issue 2 (40). – Moscow, 2012. p. 80–92.

3. Кай-Фу Ли. *Сверхдержавы искусственного интеллекта.* – Китай, Кремниевая долина и новый мировой порядок. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019. – 240 с. – Kai-Fu Lee. "AI Superpowers. China, Silicon valley, and the new worlds order". Houghton Mifflin Harcourt. – Boston, New York, 2018.

4. www.cost.eu/cost-action/language-in-the-human-machine-era/

5. Комиссаров В.Н. *Перевод как объект лингвистического исследования*. Ст. в Хрестоматии : Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков. Ереван: Лингва, 2009. – С. 5–21. Komissarov V.N. Translation as an object of linguistic research. In: Problems of translation interpretation of the text in the works of Russian linguists of the late 20th, early 21st centuries. Yerevan: Lingua, 2009. – P. 5–21.

6. Головин С.Ю. *Словарь психолога-практика*. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976 с. Golovin S.Yu. Practical Psychologist Dictionary. – 2nd ed., Rev. and add. – Minsk: Harvest, Moscow: AST, 2001. – 976 p.

7. Ghiu B. *Despre traducere, o perspectivă franceză (de lucru)*. In: Atelier LiterNet, http://atelier.liternet.ro/articol/16702/Bogdan-Ghiu/Despre-traducere-operspectiva-franceza-de-lucru.html

8. Ghiu B.. *Europa este traducere, interviu consemnat de Matei Martin*. În: Dilema veche, 2015 nr. 586, p. 7–13. http://dilemaveche.ro/sectiune/zicultura /articol/europa-este-traducere-interviu-bogdan-ghiu

9. Псурцев В.Д. *К проблеме перевода и интерпретации художественного текста : об одном критерии адекватности.* В: Проблемы переводческой интерпретации текста в трудах российских лингвистов конца 20-го, начала 21-го веков. – Ереван, Изд. Лингва, 2009. – 260 с. Psurtsev V.D. On the problem of translation and interpretation of a literary text: on one criterion of adequacy. In: Problems of translation interpretation of the text in the works of Russian linguists of the late 20th, early 21st centuries. – Ed. Lingua, Yerevan, 2009. – 260 p.

10. Зимбардо, Ф., Ляйппе, М. *Социальное влияние.* – СПб. Изд. "Питер". – 448 с. Zimbardo F., Leippe M. Social impact. – SPb. Ed. "Peter", 2000. – 448 p.

11. Барт Р. *Война языков (La guerre des langages)* : Выступление на симпозиуме Le Conferenze dell'Associazione Culturale Italiana, 1973. Перевод выполнен по изданию: Barthes R Le bruissement de la langue P Seuil, 1984, p 127–132. https://redpsychology.wordpress.com/2013/11/23/%D1%80%D0%BE%D0%BB% D0% B0%D0%BD-%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%82-%D0%B2%D0%BE% D0% B9%D0%BD%D0%B0-%D1%8F%D0%B7%D1% 8B%D0%BA% D0%BE%D0%B2/

12. Барт Р. http://yanko.lib.ru/books/cultur/bart-all.htm

13. Райс К. *Классификация текстов и методы перевода*. Сб.Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 202–228. Rice K. Classification of texts and methods of translation. In: Questions of the theory of translation in foreign linguistics. – M., 1978. – P. 202–228 http://www.philology.ru/linguistics1/reiss-78.htm

14. Барт Р. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика.* М., Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.– М.: Прогресс, 1989. – 616 с.

15. Оруэлл Д. *1984*: роман. – М.: АСТ, 2016. – 364 с. George Orwell "1984", pdf, 393 p. Free eBooks at Planet eBook.com

16. Condrea I. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chişinău: Cartdidact, 2006. – 266 p.

17. Robot A. *Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică*. Eseu. Text ales și îngrijit, studiu introductiv, repere biografice, note și comentarii, iconografie de Nina Corcinschi. – Chișinău: Știința, 2018. – 448 p.

18. Ghiu B. *Traducerea de (ca) teorie, punct arhimedic*. Articol in Atelier LiterNet, 28.02-http://atelier.liternet.ro/articol/16702/Bogdan-Ghiu/Despre-traducere-operspectiva- franceza-de-lucru.html

19. Данилов Н. Маша и Инопланетянин. Роман. – М.: Вест-Консалтинг, 2018. – 198 с.

20. Бродель Ф. *Структуры повседневности: возможное и невозможное*. Т.I. – М.: Прогресс, 1986. – 623 с. Braudel F. Structures of everyday life: the possible and the impossible. T.I. – M.: Progress, 1986. – 623 p.

Надійшла до редколегії 10.12.20

М. Метляєва (Лук'янчикова), д-р філол. наук., наук. співроб.,
Інститут Румунської Філології
"Богдан Петричейку-Хашдеу" (Республіка Молдова)

ТРАНСГУМАНІЗМ, ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ДУАЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ

Трансгуманізм передбачає вдосконалення людини як некінцевої ланки еволюції на основі його сполучення з технологічними елементами. Новоутворення "людина-машина", з погляду автора, є сумнівним благом для людської цивілізації і планетарної екологічної системи. Воно, перш за все, анахронічне і переслідує основну мету – сингулярність, тобто управління інтелектуальною енергією в жорстких рамках технології. Розумова діяльність і одна з найскладніших її сторін – переклад думки в мовну форму – є перешкодою на шляху створення досконалого штучного інтелекту, так як переклад не обмежується формулами. Точність термінології і відсутність багатозначності слова – мета Штучного інтелекту і одночасно – обмеження розвитку мовного мислення.

У статті схематично представлена експліцитна послідовність перекладацького процесу. На конкретних прикладах автор демонструє різницю розумових операцій Штучного інтелекту та людини в процесі перекладу. На думку автора, переклад є універсальною властивістю людського мислення, і процес втілення думки в мовну форму обумовлений біолого-генетичною, емоційною, соціально-історичною пам'яттю і досвідом, а також можливістю індивідуального перекладу думки на рідну і будь-яку мову. Крім того, переклад є одним із найпотужніших якостей виживання homo sapiens.

Ключові слова: *трансгуманізм, сингулярність, штучний інтелект, переклад, пам'ять, досвід.*

M. Metlyaeva (Lukyanchikova), Dr. Hab.,
Institute of Romanian Philology
"Bogdan Petricheicu-Hashdeu" (Republic of Moldova)

TRANSHUMANISM, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DUALITY OF TRANSLATION

Transhumanism presupposes the improvement of man as a non-finite link of evolution based on his connection with technological elements. The neoplasm "man-machine", from the point of view of the author, is a dubious boon for human civilization and the planetary ecological system. It is, first of all, anachronistic and pursues the main goal – the singularity, i.e. management of intellectual energy within the strict framework of technology. Cognitive activity and one of its most difficult aspects – translation of thought into linguistic form – represent an obstacle to the creation of perfect artificial intelligence, since translation is not limited to formulas. The accuracy of terminology and the lack of ambiguity of the word are the goal of Artificial Intelligence and, at the same time, the limitation of the

development of linguistic thinking. The article schematically presents the explicit sequence of the translation process. Using specific examples, the author demonstrates the difference between the mental operations of artificial intelligence and humans in the translation process. According to the author, translation is a universal property of human thinking, and the process of translating thought into speech form is due to biological-genetic, emotional, socio-historical memory and experience, as well as the possibility of individual translation of thought into the native language and any language. Moreover, translation is one of the most powerful survival qualities of homo sapiens.

***Key words**: transhumanism, man-machine, singularity, artificial intelligence, translation process, word polyphony, memory, experience.*

УДК 82.08.81'38

І. Смущинська, д-р філол. наук, проф.,
Д. Мігунова
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ПЕРЕКЛАД ПОРІВНЯНЬ І СТРАТЕГІЯ ОДОМАШНЕННЯ ТА ЗМІНИ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ ІДІОСТИЛЮ МИКОЛИ ЛУКАША І ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ "ПАНІ БОВАРІ" ГЮСТАВА ФЛОБЕРА)

Стаття присвячена вивченню стратегій і тактик, використаних Миколою Лукашем при перекладі художніх порівнянь роману Ґюстава Флобера "Пані Боварі" (1856–1857), а також найуживаніших перекладацьких трансформацій, характерних для його стилю. З'ясовано основні підходи до відтворення в перекладі порівняльних конструкцій.

***Ключові слова:** порівняння, переклад, ідіостиль, перекладацька трансформація, одомашнення, французька мова.*

Гюстав Флобер, французький письменник-класик, відомий естет і перший стиліст французької літератури, як відомо, велику увагу приділяв порівнянням. "Стиль, це порівняння" ("*Le style, c'est la comparaison*"), колись написав про нього Жан-Поль Сартр. Письменник сам усвідомлював своє своєрідне "зловживання" цією стилістичною фігурою, він написав у листі до Луїзи Коле: "*Je suis dévoré de comparaisons, comme on l'est de*

роих" *("Мене гризуть порівняння, як воші")*. Така перебільшена присутність порівняльних конструкцій пояснюється, як правило, бажанням проведення образної аналогії, зближення в контексті різних і часто далеких понять, міркування у стислій короткій формі, яке тим не менш дає широкі можливості конотативного збагачення, показу світобачення персонажів. Однак дослідники відмічають першорядну роль порівнянь саме у цьому романі порівняно з іншими творами автора і з метафорою у цьому ж таки романі [Pistorius 1971, 223].

Як правило, порівняння аналізуються з погляду або їх структури (про що ми не раз писали, акцентуючи увагу на необхідності виділення саме чотири-компонентної структурно-семантичної моделі, див., напр.: Смущинська, 2013), або тематичного наповнення. Як приклад, згадаємо відомі так звані "кухонні порівняння" Флобера:

"Ça baille après l'amour, ***comme une carpe après l'eau sur une table de cuisine****" (p. 175).*

"Il s'en allait ruminant son bonheur, ***comme ceux qui mâchent encore, après dîner, le goût des truffes qu'il digèrent****" (p. 49).*

Перекладацький аспект відтворення порівнянь і тропів взагалі не так давно став привертати увагу дослідників (назвемо, наприклад, дисертаційну роботу О.А. Ясинецької [Ясинецька, 2009]).

Одразу зауважимо, що відтворення стилістики Флобера – це справжня перекладацька проблема. І, як відомо, за її вирішення взявся Микола Лукаш: його переклад "Пані Боварі" був здійснений у 1955 році. Аналіз цього перекладу, з'ясування основних стратегій, тактик та прийомів, використаних для адекватного відтворення Флоберівських порівнянь, і стало ***предметом обговорення і об'єктом аналізу*** у цій статті.

Микола Лукаш (1919–1988), видатний український перекладач художніх творів (прози і поезії) з чотирнадцяти мов, який завжди перекладав лише з оригіналу, без мови посередника. Як зауважують дослідники, завдяки перекладам Миколи Лукаша українська інтелігенція дізналася перш за все про багатство та красу рідної української мови, а світова спільнота визнала: переклади геніального українця кращі за оригінали

[https://iprosvita.com/**mykola-lukash**-najvydatnishyj-svitovyj-perekladach-zamovchanyj-na-batkivshchyni/]. Саме йому у 1993 році було присуджено українсько-французьку літературну премію імені Миколи Зерова "За найкращий український переклад з французької літератури". Як згадує у своїй книзі "Наш Лукаш" Дмитро Павличко, *Лукашева мова – як небеса, побачені в телескоп.* За даними дослідників фразеології Миколи Лукаша, у його перекладах можна зустріти багато "соковитих" народних українських порівнянь, що не мають своїх еквівалентів в оригіналах творів. Назвемо хоча б: *любити, як собака палку; смирний мов ягниця; розгавкалися, мов собачня на місяць; хоч солов'єм співай; спалахнути, як суха солома; спати як бабак; стояти як доля; закохатися, як чорт у суху вербу; щастя, як трясця – на кого схоче, на того й нападе тощо [Фразеологія перекладів 2003].* Отже, ***метою нашого дослідження*** стало з'ясування, наскільки така ***стратегія одомашнення*** властива Лукашевому перекладу Флоберівського тексту, спробуємо це визначити під час нашого аналізу.

Як відомо, за Коптіловим В.В., "кожен переклад є полем боротьби між об'єктивним відображенням тексту оригіналу і суб'єктивним тлумаченням його перекладачем" [Коптілов 1972, 157], на що впливає не тільки намагання зберегти домінантні риси ідіостилю автора, "колорит" твору-оригіналу, але й індивідуальна перекладацька манера, "соціотип" перекладача з домінантними перекладацькими рішеннями, національно-культурною приналежністю, традиціями перекладу, що сформувалися у певній лінгвокультурі, розумінням специфіки цільової аудиторії тощо. Так, відомі поради щодо відтворення, наприклад, фразеологізмів нейтральною лексикою, можуть призвести до втрати стилістично-маркованого образу і стирання колориту твору.

Стосовно роману Флобера, у творі зловживають порівняннями всі, і наратор, і персонажі. Шарль Боварі є винятком, що вже виступає його певною характеристикою, свідчить про відсутність у нього образного уявлення. Таке зловживання, перш за все розмовними порівняннями-кліше, часто виступає засобом реалізації комічного, ***створення***

іронічного, пародійного ефекту, що, безумовно, обов'язково треба зберегти в перекладі:

" (Je) reste toujours plus confiné dans mon laboratoire ***que le rat du bonhomme dans son fromage****" (p. 185)*, говорить аптекар Оме.

І навіть не зовсім художні порівняння, а швидше порівняння логічного типу, в стилістиці Флобера перетворюються на засіб прагматичного впливу і створення іронії, зокрема в мовленні того ж аптекаря Оме. Наприклад, порівняння високого мистецтва, літератури з аптекою:

"– Certainement! continuait Homais, il y a la mauvaise littérature ***comme il y a la mauvaise pharmacie****" (p. 268) // "– Безперечно, – провадив своє Оме, – є й погана література,* ***як буває погана аптека****" (с. 206).*

Отже, завданням перекладача у таких випадках є:

- збереження в перекладі типових синтаксичних конструкцій, у нашому випадку, порівняльних;
- збереження стилістичного регістру, у нашому випадку, як правило, розмовного;
- нарешті, прагматичної конотації виразу оригіналу;
- крім того, одна з основних проблем перекладу художніх порівнянь – імпліцитність вираження "мотиву" порівняння, так званого *tertium comparationis*, що вимагає вірної семантичної інтерпретації образу: незбіг різних картин світу, відсутність символічного значення порівняння у представників інших культур, часто виступає однією із причин перекладацьких помилок.

Інтерпретуючи і аналізуючи текст оригіналу, перекладач на цьому попередньому етапі намагається з'ясувати, яка інформація може бути вилучена або змінена при перекладі задля досягнення адекватності і через використання яких перекладацьких трансформацій, тобто операцій перефразування і перевираження смислу. Нарешті, наскільки ***стратегія одомашнення (доместикації)***, притаманна перекладацькому методу Лукаша, може бути використаною при перекладі твору Гюстава Флобера, і завдяки яким прийомам вона може реалізуватися.

І, як з'ясувалося, першим найпоширенішим прийомом, до якого звертається Лукаш, виявилося ***додавання.*** Щодо прийому додавання взагалі, то він може залишатися в межах нейтрального регістру і уводитися через необхідність, на думку перекладача, експлікації певних явищ чи понять (зазвичай під лексичним додаванням розуміється експліцитне вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в перекладі), а може бути дотичним до одомашнення, через уведення додаткових слів чи виразів-реалій, що певним чином змінюють образ.

Щодо перекладу порівнянь у романі Флобера також спостерігаються ці дві основні тактики:

- додавання задля розкриття імпліцитності або уточнення, наприклад, Лукаш пояснює фонову інформацію, пов'язану з латинізмами: *"Cinq cents vers à toute la classe! exclamé d'une voix furieuse, arrêta,* ***comme le Quos ego****, une bourrasque nouvelle" (p. 37) // "П'ятсот рядків усьому класу! Цей лютий викрик,* ***подібно до Юпітерового "Quos ego"****, угамував новий вибух" (с. 25);*
- ***додавання порівняльної конструкції, відсутньої в оригіналі***, але характерної для української культури, що і відповідає одомашненню: "*Elle se mordit les lèvres, et un flot de sang lui courut sous la peau, qui se colora tout en rose, depuis la racine des cheveux jusqu'au bord de sa collerette" (p. 162) // "Вона прикусила губи; кров бухнула їй до голови, і все лице зашарілося,* ***як маків цвіт****" (с. 120);*
- *"Binet resta silencieux à sa place, auprès du poêle" (p. 116) // "А він сидів тут же,* ***як сич у лісі****, і ані пари з уст!" (с. 84).*

Взагалі відзначимо, що ***ця тактика додавання порівняння, не існуючого в оригіналі, виявилася однією з провідних у роботі Лукаша з французьким оригіналом***. Наведемо ще приклади:

- *"Hippolyte, réfléchissant, roulait des yeux stupides" (p. 223) // "Іполит дивився на нього,* ***як теля на нові ворота****, і щось думав" (с. 169);*
- *"Regardez-moi, plutôt: tous les jours, je me lève à quatre heures, je fais ma barbe à l'eau froide (je n'ai jamais froid), et je ne porte pas de flanelle, je n'attrape aucun rhume, le coffre est bon!"*

(p. 232) // "Ви подивіться краще на мене: щодня встаю о четвертій ранку, голюся з холодною водою (я ніколи не мерзну), ніяких тілогрійок не ношу, не знаю, що таке застуда – тим-то ***здоровий, як дзвін****!" (с. 176).*

Як правило, такі додавання розмовних порівнянь – одомашнення уводяться при передачі мовлення персонажів, їхніх реплік, зокрема балакучого аптекаря Оме, з метою надати більшої "випуклості", експресивності розмовному мовленню, персонажним діалогам:

"Nous ne sommes pas si forts que cela, nous autres; nous ne sommes pas des savants, des mirliflores, des jolis cœurs; nous sommes des praticiens, des guérisseurs, et nous n'imaginerions pas d'opérer quelqu'un qui se porte à merveille!" (p. 230) // "Ми, звісно, не такі вчені та друковані, не такі задаваки та говоруни; ми – практики, наше діло – лікувати; нам ніколи не спаде на думку оперувати людину, коли вона ***здорова, як корова****" (с. 175).*

Хоча принагідно зауважимо, що ***додавання порівнянь відбувалися і в авторському мовленні***, на нашу думку, з метою пожвавлення оповіді, посилення емоційної напруги:

- *"Emma poussa un cri et tomba roide par terre, à la renverse" (p. 257) // "Емма скрикнула і впала навзнак,* ***як мертва****" (с. 197);*
- *"– Emma!... maman!... s'écriait Charles pour les rapatrier. Mais elles s'étaient enfuies toutes les deux dans leur exaspération" (p. 241) // "– Еммо!.. Мамо!.. – гукав Шарль, намагаючись помирити їх. Але обидві вискочили з кімнати,* ***як шалені****" (с. 184).*

Зокрема, в одному з кульмінаційних моментів твору, описуючи тугу Шарля Боварі після смерті Емми, Лукаш теж додає порівняння:

"Au petit jour, madame Bovary mère arriva; Charles, en l'embrassant, eut un nouveau débordement de pleurs" (p. 391) // "Над ранок приїхала пані Боварі-мати; Шарль обняв її і знову розридався, ***як дитина****" (с. 303).*

Отже, у таких випадках Лукаш використовує вирази, характерні для українського розмовного мовлення, які й виступають одним із засобів одомашнення.

Додавання порівняльної конструкції стосується не тільки іменникових чи ***прикметникових форм***:

"...elle avait les dents longues..." (p. 52) // "...зуби мала ***конячі****..." (с. 37),* але й ***дієслівних,*** де така конструкція створює враження, відчуття чогось особливого:

"Emma se sentit, en entrant, enveloppée par un air chaud, mélange du parfum des fleurs et du beau linge, du fumet des viandes et de l'odeur des truffes" (p. 84) // "Коли Емма зайшла туди, вона ***ніби впірнула*** *в теплу атмосферу, що духмяніла ароматами квітів, парфумами тонкої білизни, запахами м'ясива і трюфелів" (с. 60–61).*

Крім того зауважимо ***різноманітність форм*** уведення порівняльних конструкцій, які надає українська мова і використовує Лукаш, зокрема модель з "по-":

"Sa voix, faible d'abord et vagissante, devenait aigue" (p. 324) // "Голос його, спочатку кволий і ***по-дитячому*** *пискливий, ставав верескливим" (с. 248).*

Або:

"Alors elle se rappela les héroïnes des livres qu'elle avait lus, et la légion lyrique de ces femmes adultères se mit à chanter dans sa mémoire avec des voix de sœurs qui la charmaient" (p. 210) // "І тоді вона стала пригадувати героїнь прочитаних нею книг, і весь ліричний легіон цих жінок-перелюбниць заспівав у її пам'яті чарівними й ***ніби рідними*** *голосами" (с. 158).*

Взагалі, там, де стоїть французьке *comme*, українська мова у Лукаша перебирає різноманіття *як, як-от, мов, наче, неначе, ніби* тощо.

Прийом заміни також в руках Лукаша часто "працює" на одомашнення і наближення до українського узусу. Як приклад, візьмемо опис сцени відвідин театру Еммою і Шарлем:

"...et même il en versa les trois quarts sur les épaules d'une Rouennaise en manches courtes, qui, sentant le liquide froid lui couler dans les reins, jeta ***des cris de paon, comme si on l'eût assassinée"*** *(p. 278) // "Почувши, як по спині в неї потекла холодна рідина, вона так розкричалась,* ***наче її хто різав"*** *(с. 214).*

Заміна у Лукаша найчастіше реалізується через ***прийом конкретизації***, при якому виникає заміна в перекладі слова або

словосполучення з більш широким предметно-логічним значенням на одиницю з більш вузьким значенням. Звернемо увагу на такі ***метонімічні заміни***:

"Et sur le port, au milieu des camions et des barriques, et dans les rues, au coin des bornes, les bourgeois ouvraient de grands yeux ébahis devant cette chose si extraordinaire en province, une voiture à stores tendus, et qui apparaissait ainsi continuellement, ***plus close qu'un tombeau*** *et* ***ballottée comme un navire"*** *(p. 300) // " І в порту, серед візків і бочок, і в місті – на вулицях і перехрестях – обиватели широко розплющували очі, дивуючись із цієї небаченої в провінції картини: карета з опущеними шторами весь час показується то тут, то там,* ***закрита, як домовина****, і* ***розгойдана, як корабель під бурею"*** *(с. 229).*

Як свідчить багато прикладів, Флобер не тільки використовує порівняння, за частотністю, "приблизно одне порівняння на сторінку тексту" [Pistorius 1971, 228], але й робить ***контамінацію порівнянь***, об'єднуючи, накладаючи їх одне на одне, тим самим підсилюючи враження від образу (про що свідчить і наступний приклад також). Найчастіше зустрічається модель накладання двох порівнянь, де одне подовжує образ, створений в іншому. Як правило, Лукаш цей Флоберівський прийом зберігає і в перекладі.

Контамінація може стосуватися і прийомів перекладу, ***у випадку конкретизації вона може накладатися на додавання***, зокрема у випадку переносу ***конкретне – абстрактне***:

"Madame Bovary avait ouvert sa fenêtre sur le jardin, et elle regardait les nuages. Ils s'amoncelaient au couchant du côté de Rouen, et roulaient vite leurs volutes noires, d'où dépassaient par derrière les grandes lignes du soleil, ***comme les flèches d'or d'un trophée suspendu****, tandis que le reste du ciel vide avait la* ***blancheur d'une porcelaine"*** *(p. 164) // "Пані Боварі відчинила вікно в сад і дивилась на хмари. Громадячись на заході, з боку Руана, вони швидко котилися по небосхилу темними клубками, пронизані наскрізь скісним сонячним промінням,* ***мов який підвішений над землею трофей золотими стрілами****, а далі безхмарне небо було чисте й біле,* ***як порцелянова чаша"*** *(с. 122).*

Або:

*"...il avait l'aspect **d'un brave**..." (p. 38) // "...маючи вигляд **бравого вояки**..." (с. 26),*

*"...comme **quelqu'un** de ruiné..." (P. 78) // "...як збанкрутілий **багач**..." (с. 56).*

Як не раз підкреслювали дослідники цього флоберівського тексту, в ньому чітко розмежовується дві різні площини: буденна реальність Емми і сфера її романтичних мрій. Зрозуміло, що при відтворенні романтичних кліше чи гіпербол, Лукаш послуговується зовсім іншою стратегією, протилежною одомашненню, хоча так само може йтися про конкретизацію:

*"Les naïves, une larme sur la joue, becquetaient une tourterelle à travers les barreaux d'une cage gothique, ou, souriant la tête sur l'épaule, effeuillaient une marguerite de leurs doigts pointus, **retroussés comme des souliers à la poulaine**" (p. 73) // "Наївні юнки, ронячи сльози, цілувалися з горлицями крізь ґрати готичних кліток або, всміхаючись і схиливши голову набік, обривали пелюстки стокротки гострими кінчиками пальців, **загнутими, як середньовічні пантофлі**" (с. 52).*

Двомовний словник для перекладу слова *souliers* дає "черевик", "туфля", але не "пантофля". Таким чином перекладач підкреслює французьку реалію, додаючи прикметник "середньовічний", вдаючись до ***прийому очуження***, протилежному доместикації. Перебір синонімами, використання запозиченої лексики характерне для стилістики Лукаша у ті моменти, коли перекладачу хочеться підкреслити лінгвокультуру оригіналу.

Ту ж саму ***тактику відходу від нейтрального еквівалента-синоніма*** тільки в бік зниженого, розмовного регістру спостерігаємо і у наступному прикладі:

"*Auprès d'une Parisienne en dentelles, dans le salon de quelque docteur illustre, personnage à décorations et à voiture, le pauvre clerc, sans doute, eût **tremblé comme un enfant**; mais ici, à Rouen, sur le port, devant la femme de ce petit médecin, il se sentait à l'aise, sûr d'avance qu'il éblouirait" (p. 285–286) // "Перед якоюсь парижанкою в мереживах, у салоні якогось прославленого доктора, що має ордени і власний екіпаж, бідний клерк, безперечно, **тремтів би, як***

***хлоп'я**: але тут, у Руані, перед дружиною цього нікчемного лікарчука він почував себе невимушено й не сумнівався, що справить на неї невідпорне враження" (с. 217).*

Така тактика межує з одомашненням, оскільки прямим еквівалентом було б використання порівняння "як дитина".

Зіткнення в контексті романтичного образу з лексемою зниженого регістру створює додаткові іронічно-гумористичні конотації, так, пристрасть "***ширяла** над нею легендарним рожевим птахом у сяєві поетичних небес" (с. 54).* Порівняймо з пишномовним російським перекладом М. Любимова:

*"...в виде райской птицы, **парящей** в сиянии несказанно прекрасного неба..." (с. 50).*

Заміна у Лукаша може відбуватися і в межах ***рід – рід***, тобто ***гіпо-гіпонімічна заміна***, при чому при виборі запозичення, що фігурує у складі порівняння, часто обирається еквівалент, що провокує додаткову конотацію, що межує з очуженням, про яке йшлося вище, наприклад:

*"...tu te dorlotes **comme un roi**!" (p. 228) // "Бач, вилежується, **як барон**!" (с. 173).*

Не можна стверджувати, що порівняння *"comme un roi" / "як король"* є новим чи невідомим українському читачу, як раз навпаки, однак, як бачимо, перекладач надає перевагу іншій номінації з цієї ж тематичної групи. Взагалі, слово "барон" не приналежне до української лінгвокультури, воно виникло за часів Середньовіччя в період оформлення феодальної держави і означало феодалів, що були безпосередніми васалами короля. Пізніше воно стало позначати титул у Франції та Німеччині, барон вважався нижче графа і знаходився на п'ятій щаблі феодальної ієрархії: тобто "барон" як титул є ієрархічно нижчим, ніж "король", але у складі образу такі додаткові нюанси значення не мають.

Зауважимо, що ***квазі-синонімічна заміна*** є явищем поширеним, в стилістиці Лукаша в тому числі, особливо у тих випадках, коли йдеться про відтворення в перекладі сталих фразеологізмів чи образних засобів. Наприклад:

*"...le marmot fut **gâté comme un prince**" (p. 39) // "...стали пестити, **мов якогось королевича**" (с. 27) // "...стали пестити, **як принца**" (переклад Ю. Максимейко, с. 17).*

Однак така перекладацька тактика застосовувалася і до засобів індивідуально-авторських. Крім того, синонімічний переклад використовувався і до слів із близьким значенням, які у прямому сенсі не є синонімами.

Таку ж саму гіпо-гіпонімічну заміну спостерігаємо і в наступному прикладі:

*"– Je vous trouve **jolie comme un Amour**! Vous allez faire florès à Rouen" (p. 272) // "– Ви сьогодні **прекрасні, як аврора**! Я певен, що ви викличете в Руані фурор!" (с. 208).*

Тут французький оригінал дає узусне порівняння "*jolie comme un Amour*", що відтворюється Лукашем через патетичне порівняння високого стилю "як аврора", що провокує і певну іронію. До речі, "amour" могло бути відтворене і як "любов" чи "кохання", і як "Амур". Микола Лукаш при перекладі використовує образ "аврори" з римської міфології: Аврора – богиня ранкової зорі, що приносить денне світло богам і людям, синонім ранкової зірки, світання.

Не раз Лукаш ***вдається і до певного одомашнення, включаючи до складу порівняння яскраву, більш "українську" розмовну лексему***, там, де інші перекладачі залишаються в межах нейтрального еквівалента. Така заміна, безумовно, посилює експресію образу. Наприклад, опис Шарля на самому початку твору:

*"...comme un chantre de village…" (p. 35) // "...як у сільського **паламарчука**…" (с. 23) // "... як у **співця сільського церковного хору**…" (переклад Юлії Максимейко, с. 13).*

*"Aussi **poussa-t-il comme un chêne**" (p. 40) // "Отак він і виріс, **як молодий дубок**" (с. 27) // "Він ріс, **наче дуб**" (переклад Юлії Максимейко, с. 18).*

*"...à la manière **du cheval** de manège…" (p. 42) // " ...як та **коняка**…" (с. 29) // "...наче **кінь** на тупачку…" (переклад Юлії Максимейко, с. 20);*

*"... il porte un couteau dans sa poche, **comme un paysan**!" (p. 144) // "Він ходить з ножем у кишені, **як мужик**" (с. 106) //*

*"він носить ніж у кишені, **наче якийсь селянин**!" (переклад Юлії Максимейко, с. 104).*

І навіть там, де Лукаш залишається в межах лексичного еквівалента, він часто "одомашнює" саму конструкцію речення:

*"...comme une comtesse" (p. 52) // "... та до церкви у шовках ходить, **ніби графиня яка**" (с. 36).*

Хоча зауважимо, що там, де йдеться про розширення образу у ***розгорнутому порівнянні***, зазвичай Лукаш його відтворює досить повно, наприклад:

*"...elle fit **comme les chevaux** que l'on tire par la bride: elle s'arrêta court et le mors lui sortit des dents" (p. 74) // "...вона врешті вчинила, **як коняка**, котру тягнуть вперед за вуздечку: вона осадила на місці, і вудила вискочили з рота" (с. 53).*

Заміна може супроводжуватися ***граматичною заміною***, а також ***заміною опорного слова для порівняння***:

*"...**douce** comme un **mouton**..." (p. 138) // "...**сумирна**, як **ягниця**..." (с. 101).*

Дотичним до замін вважається ***прийом цілісного перетворення (переосмислення) образу,*** який, як різновид смислового розвитку, модуляції, має більшу автономність і менший логічний зв'язок між планами вираження мови-джерела й мови перекладу. Цей прийом застосовують перекладачі у випадку, коли вважають, що образ, закладений в порівняльній конструкції, буде незрозумілий читачу або буде сприйнятий неправильно. Наприклад, в портретному описі першої дружини Шарля:

*"Quoiqu'elle fût **sèche comme un cotret**, et **bourgeonnées comme un printemps**, certes Mme Dubuc ne manquait pas de partis à choisir" (p. 44) // "Хоч пані Дюбюк була негарна, **суха, як тараня**, і **прищувата, як ропуха**, від сватачів не було відбою" (с. 31).*

Тут ми ще раз спостерігаємо притаманний Флоберу *прийом накладання двох порівнянь*, які зберігаються в перекладі Лукашем, про що ми вже писали раніше. Однак перекладач замінює узусне французьке порівняння на узусне українське порівняння: замість "un cotret" / "в'язка дров" з'являється зоонім "тараня" (двомовний словник пропонує перекладати цей вираз як "*худий як тріска*").

Цілісне перетворення образу може супроводжуватися як зникненням порівняльної конструкції (наприклад, модель

порівняння – метафора), так і перетворенням тематичних складових, наприклад, антропонім – зоонім, як у наступному прикладі:

"– Ah bien, oui ! calmer Vinçart ; vous ne le connaissez guère; ***il est plus féroce qu'un Arabe"*** *(p. 343) // " – Таке сказали – урезонити Венсара! Зразу видно, що ви його не знаєте…* ***Це лютий тигр****…" (с. 264).*

Або такі заміни:

"...les pieds, dans le lit, étaient froids ***comme des glaçons"*** *(p. 69) // "...в неї ноги в постелі були холодні,* ***як у жаби"*** *(с. 49);*

"...et il avait pour l'extraction des dents ***une poigne d'enfer"*** *(p. 98) // "...а зуби рвав так,* ***що аж гай гудів"*** *(с. 72).*

Взагалі, цілісне перетворення образу відкриває широкі можливості для доместикації, однак, як свідчить наш аналіз, Лукаш не часто ним послуговувався, намагаюсь залишитися в межах основного художнього образу.

Протилежним конкретизації є ***прийом генералізації***, який є прагматично зумовленим і досить поширеним в художньому перекладі, тут йдеться про заміну слова з вужчим значенням на одиницю з ширшим значенням, заміну видового поняття на родове. Цей прийом можна вважати протилежним до одомашнення, оскільки саме він допомагає побороти проблеми, пов'язані з перекладом реалій і відтворення фонових аспектів. Він же дозволяє не збільшувати обсяг основного тексту через додаткові пояснення і полегшити сприйняття. Але він і не тяжіє до очуження, залишаючись в межах ***нейтралізації.*** Наприклад:

"...comme un ***pétard*** *mal éteint…" (p. 37) // "наче не до кінця загаслий* ***феєрверк"*** *(с. 25).*

"Et il inclina les papiers, légèrement, ***comme pour en faire tomber des napoléons"*** *(p. 354) // "І він став злегка нахиляти конверти,* ***ніби хотів витрусити з них гроші"*** *(с. 273).*

Тут бачимо заміну "наполеон" на "гроші", тобто прибирання лінгвокультурної реалії, назви французьких грошей того періоду. Як ми вже підкреслювали, таке узагальнення дозволяє легше сприйняття французького тексту, з іншого боку, певним чином втрачається національний колорит образу.

У цьому випадку можна також згадати "кухонне порівняння" Флобера, наведене на початку, і його переклад, де

спостерігається заміна узусного французького порівняння з лексемою "короп" на нейтральне порівняння з образом "риба":

*"Ça bâille après l'amour**, comme une carpe** après l'eau sur une table de cuisine" (p. 175) // "Душа в неї аж бринить за коханням, їй без цього – **як рибі** без води" (с. 130).*

Досить часто при перекладі порівнянь Флобера Микола Лукаш використовує і ***прийом опущення, або вилучення***, який є однією з найуживаніших перекладацьких трансформацій. Зазвичай її використовують, або коли в реченні наявні семантично надлишкові одиниці, або коли перекладач свідомо прагне компресії задля досягнення певної прагматичної мети. Зрозуміло, що вилучення, як прийом перекладу порівняльних конструкцій, не є оптимальним варіантом, оскільки це може призвести до втрати певної ознаки образу, який формується через художнє порівняння, і нейтралізації. Незважаючи на це, такий прийом використовується при перекладі порівняльних конструкцій досить часто, Миколою Лукашем в тому числі. Наприклад, у наступному реченні перекладач вилучає порівняння головної героїні з кішкою і передає його іншими засобами:

*"Emma continuait avec des gestes mignons de tête, **plus câline qu'une chatte amoureuse**" (p. 369) // "Тихенько похитуючи головою і ніжно ластячись до нього, Емма говорила далі" (с. 285).*

Аналіз оригіналу роману Флобера і його перекладу показує, що можна говорити про три типи вилучення:

1) повне вилучення порівняльної конструкції;

2) часткове вилучення слів або образу в межах порівняльної конструкції;

3) вилучення порівняльної конструкції із заміною на стилістично нейтральну лексику.

Щодо прийому повного вилучення порівняльної конструкції, можна сказати, що в основному він застосовувався до узусних порівнянь, не властивих мові перекладу, як-от:

*"La bergerie était longue, la grange était haute, à murs lisses **comme la main**" (p. 47) // "Кошара була довга, стодола висока, з чепурними гладенькими стінами" (с. 33).*

"Надлишкова", на думку перекладача, образність також призводить до бажання прибрати зайву експресивність

і нейтралізації. Як показує наступний приклад, Лукаш прибирає не тільки образ коня у порівнянні, але і біблійний фразеологізм і експресивну метафору:

"Il faut, ***comme un cheval de labour****, être* ***à suer sang et eau****!* ***Quel collier de misère****!" (p. 166) // "Навіть на хвилинку не можна нікуди відлучитись. І доки ще мені тягнути ту лямку?" (с. 123).*

Щодо часткового вилучення елементів порівняльної конструкції, тут, як правило, йдеться про вилучення додаткового елементу "розгортання" узусного порівняння, уведеного письменником, наприклад:

"Emma mordait ses lèvres blêmes, et, roulant entre ses doigts un des brins du polypier qu'elle avait cassé, elle fixait sur Charles la pointe ardente de ses prunelles, ***comme deux flèches de feu prêtes à partir****" (p. 234) // "Емма кусала бліді губи і, крутячи в пальцях відірваний пагінець поліпа, не зводила з Шарля погляду своїх палючих зіниць,* ***подібних до двох огненних стріл****" (с. 178).*

Щодо вилучення порівняльної конструкції через заміну з нейтралізацією, то тут зазвичай йдеться про відхід від слів-реалій мови-оригіналу, застарілих конструкцій, архаїзмів, які іншим способом передати важко, наприклад:

"Le jour commençait à paraître. Emma, de loin, reconnut la maison de son amant, dont les deux girouettes ***à queue-d'aronde*** *se découpaient en noir sur le crépuscule pâle" (p. 210–211) // "Благословлялося на світ. Емма здаля впізнала дім свого коханого: на блідому тлі досвітнього неба різко виділявся двома стрілчастими флюгерами його дах" (с. 159).*

Флобер порівнює форму флюгера з хвостом ластівки, застосовуючи застаріле "aronde" ("ластівка"), що утворює технічний термін *queue-d'aronde – ластівчин хвіст (спосіб з'єднання).* Як відомо, французькій мові притаманне творення термінів через порівняння, когнітивну метафору, що в перекладі зазвичай долається через нейтралізацію. Те ж саме можна сказати і про наступний приклад, де використана назва кольору *gorge de pigeon – сизий:*

"L'ombrelle, de soie ***gorge de pigeon****, que traversait le soleil, éclairait de reflets mobiles la peau blanche de sa figure" (с. 51)*

*// "Пронизана сонцем **сиза** шовкова парасолька відкидала рухливі бліки на її біле личко" (с. 36).*

Ще одне речення з порівняльною конструкцією:

*"Ce mot lui arriva **comme une bouffée d'air frais**" (p. 329) // "Еммі **аж світ угору піднявся**" (с. 252).*

Тут теж спостерігаємо вилучення французького порівняння, яке замінюється на розмовний фразеологізм, який дещо переосмислює образ, але межує з доместикацією. Як правило, такий прийом називають ***стилістичною компенсацією***, і на думку деяких вчених, як раз і не треба прагнути відтворювати порівняння порівнянням, метафору – метафорою, а фразеологізм – фразеологізмом, а відтворювати іншим стилістичним засобом, що має той самий прагматичний ефект.

Висновки і перспективи

У нашій розвідці ми зосередили увагу на прийомах відтворення флоберівських порівнянь роману "Пані Боварі", використаних в перекладі Миколою Лукашем, і дійшли висновку, що одна з ключових стратегій перекладача – українізація оригіналу в перекладі – робиться через доместикацію (одомашнення). З'ясування основних тактик і прийомів її реалізації показало, що основними виступили додавання, заміна, конкретизація, синонімічний переклад, цілісне переосмислення.

Було встановлено, що швидше під одомашнення підпадали узусні порівняння, ніж індивідуально-авторські, що несуть відбиток світобачення народу, а не письменника, і можуть створювати в перекладі проблеми вірної інтерпретації і адекватного стилістичного відтворення.

Проблема взаємозв'язку стилів автора і перекладача, нашарування стилів є складною з огляду на те, що кожний перекладач може мати власну інтерпретацію художнього твору, і перш за все це стосується вибору перекладацьких трансформацій, стратегій і тактик перекладу.

Виявилося, що одним з основних прийомів, що працюють у Лукаша на одомашнення, є додавання. Не зважаючи на те, що "Флобер, це порівняння", перекладач Лукаш досить часто уводить в текст перекладу порівняння, якого немає в оригіналі. Крім того, в доданих порівняльних конструкціях, Лукаш використовує характерні для української мови та літератури образи і звороти.

Протилежною тактикою, на яку працюють прийоми вилучення чи генералізації, є очуження, завдяки якій перекладач намагається залишити і відтворити образи, притаманні французькій лінгвокультурі.

Як одну з перспектив дослідження можна назвати аналіз відтворення порівнянь, вжитих у творах інших письменників, в тому числі сучасних. Крім того, перспективним є аналіз множинності перекладу, відтворення образних засобів різними перекладачами, в тому числі, на різні мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коптілов В.В. *Першотвір і переклад. Проблеми сучасного українського художнього перекладу. Роздуми і спостереження.* – К.: Дніпро, 1972. – 215 с.

2. Смущинська І.В. *Порівняння як стилістична фігура і проблеми її інтерпретації та перекладу* // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 2 (44). – К.: КНУ, 2013. – С. 302–308.

3. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: словник-довідник // укл. О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2003. – 735 с.

4. Ясинецька О.А. *Переклад нових англомовних публіцистичних метафор українською мовою*: автореф. дис. … канд. філол. наук. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. – 19 с.

5. Pistorius G. *La structure des comparaisons dans "Madame Bovary"* // Cahiers de l'Association internationale des études françaises. – P.: Les belles lettres, 1971. – P. 223–242.

6. https://iprosvita.com/mykola-lukash-najvydatnishyj-svitovyj-perekladach-zamovchanyj-na-batkivshchyni/

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Флобер Г. Твори: В 2-х т. Т. І. Пані Боварі; Саламбо: Романи / Перекл. з фр. М. Лукаш та Д. Паламарчук; Передм. Т. Якимович; Прим. Б. Буніча-Ремізова. – К.: Дніпро, 1987. – 587 с.

2. Флобер Г. Пані Боварі. З життя провінції / пер. з франц. Юлії Максимейко. – К.: КНИГОЛАВ, 2018. – 336 с. (серія "Золота Полиця").
3. Флобер Г. Госпожа Бовари / пер. с фр. Н. Любимова. – М.: Азбука, 2020. – 416 с.
4. Flaubert, Gustave. *Madame Bovary*. Editions Rencontre, 1969. – 522 p.

Надійшла до редколегії 30.10.20

I. Smushchynska, Dr Hab., Prof.
D. Migunova
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

TRANSLATION OF SIMILE AND STRATEGY OF DOMESTICATION AND CHANGE OF ARTISTIC IMAGE (ON THE EXAMPLE OF THE IDIOSTYLE OF MYCOLA LUKASH AND HIS TRANSLATION OF THE NOVEL "MADAME BOVARY" BY GUSTAVE FLAUBERT)

The article is devoted to the study of strategies and tactics used by Mykola Lukash in the translation of artistic simile of Gustave Flaubert's novel "Madame Bovary" (1856–1857), as well as the most common translation transformations characteristic of his style. The basic approaches to reproduction in translation of comparative constructions are found out.

Key words: *simile, translation, idiostyle, translation transformation, domestication, French language.*

И. Смущинская, д-р филол. наук, проф.
Д. Мигунова
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

ПЕРЕВОД СРАВНЕНИЙ И СТРАТЕГИЯ ОДОМАШНИВАНИЯ И ИЗМЕНЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА (НА ПРИМЕРЕ ИДИОСТИЛЯ МИКОЛЫ ЛУКАША И ЕГО ПЕРЕВОДА РОМАНА "ГОСПОЖА БОВАРИ" ГЮСТАВА ФЛОБЕРА)

Статья посвящена изучению стратегий и тактик, используемых Миколою Лукашем при переводе художественных сравнений романа Гюстава Флобера "Госпожа Бовари" (1856–1857), а также важнейших переводческих трансформаций, характерных для его стиля. Выяснены основные подходы к воспроизведению в переводе сравнительных конструкций.

Ключевые слова: *сравнение, перевод, идиостиль, переводческая трансформация, доместикация, французский язык.*

UDC 811.11

O. Orlytchenko, PhD,
G. Verba, PhD,
M. Prykhodko, PhD
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv (Ucrania)

ARTICULARIDADES DE LA REPRODUCCIÓN DE LAS PAREMIAS ESPAÑOLAS EN LAS TRADUCCIONES AL UCRANIANO

El artículo está dedicado a la descripción del potencial semántico de los proverbios y refranes españoles y los modos de su traducción al ucraniano.

Palabras clave: *proverbios y refranes, equivalencias absolutas, correspondencias relativas, colorido nacional, adecuación, transformaciones traductoras.*

La actualidad del artículo se debe a pocos estudios realizados sobre los mecanismos de la reproducción adecuada de los proverbios y refranes españoles en la traducción al ucraniano y su frecuente uso tanto en el lenguaje coloquial como en los textos literarios. Se plantea el objetivo de buscar las técnicas traductoras más adecuadas para conservar en la traducción la intención inicial del original, que está llamada a influir activamente en el destinatario del mensaje por lo acertado de su contenido, la brevedad y connotaciones estilísticas bien marcadas. Por esta razón el análisis de las unidades, basado en las dos lenguas mencionadas, presupone llenar, por lo menos de forma parcial, el vacío existente.

La meta de la investigación es el análisis del potencial semántico y pragmático de las paremias españolas y, al mismo tiempo, un intento de desvelar y describir las particularidades de su transmisión al ucraniano.

El objeto de la investigación está formado por un amplio acervo de producciones del folklore, que abarcan proverbios, refranes, dichos, indicios, adagios, máximas, aforismos, etc. Como se puede ver, la lengua española dispone de una serie de denominaciones para este tipo de producciones folclóricas, en ucraniano se suele diferenciar *приказки* (proverbios o dichos) y *прислів'я* (igualmente proverbios o dichos o refranes), pero igualmente los que tienen

autoría y suelen tener carácter culto se llaman también *афоризми* (aforismos), *сентенції* (sentencias), etc. Dado que el objeto del presente artículo no es marcar las diferencias entre diferentes tipos de tales unidades lingüísticas, en adelante empleamos el término genérico *paremia* para denominar topo tipo de refrán, proverbio, adagio, sentencia (RAE).

La base teórica: en el marco del idioma ucraniano las paremias ucranianas y españolas han sido investigadas de forma polifacética por tales lingüistas como V. Boiko, M. Gritsay, M. Dmytrenko, L. Dunayevskaya, M. Nomis, M. Paziak, P. Popov, O. Potebnia, M. Sumtsov, V. Chabanenko, N. Shumada, V. Vinogradov, N. Kurchatkina, A. Suprun y muchos otros. La paremiología española dispone de numerosos trabajos realizados por W. Beinhauer, J. Bergua, J. Cantera Ortiz de Urbina, J. Pros, D. Rubio, J.M. Sbarbi, J. Sevilla Munoz, G. Suazo Pascual, P. Verzosa y otros. La atención en las investigaciones de los autores mencionados se centra en la historia de la aparición y las particularidades del uso de los proverbios y refranes en diferentes épocas históricas; se han analizado detenidamente la estructura interior de las paremias españolas, sus rasgos lingüísticos. Abundan asimismo los trabajos dedicados a las características pragmáticas, la evolución de la forma y del contenido de éstas, su variedad temática, las singularidades de la riqueza de imágenes y su estructura poética.

Como material empírico para esta investigación han servido los sitios web de Internet, diccionarios impresos y electrónicos de paremias y los fraseológicos de las lenguas de comparación así como la obra de Miguel de Cervantes "Don Quijote" y su traducción al ucraniano hecha por Mykola Lukash y Anatol Perepadia [Cervantes, 8].

Muchos refranes y locuciones proverbiales se repiten en las fuentes empíricas incluidas en la bibliografía, por eso en el texto del artículo la referencia a los ejemplos será selectiva [18]. La única recopilación de proverbios y refranes españoles con sus correspondencias ucranianas ha sido hecha por Olga Tarnavska [2004]. Entre los estudios tipológicos de las unidades fraseológicas españolas y ucranianas hay que señalar la tesis doctoral de Simón Suárez Cuadros, así como una serie de sus artículos sobre el tema [2005, 22].

Los refranes y proverbios populares son manantiales que se abren paso a través de la tierra, dicen los investigadores españoles de la paremiología [19, 5]. Esta observación es muy acertada por ser estas unidades lingüísticas las que hacen del habla una fuente llena de vida y de colores. Precisamente los dichos populares suelen caracterizarse por una expresividad excepcional [4]. Son una de las manifestaciones más vivas y resplandecientes del arte popular en el que se reflejan la historia, costumbres y tradiciones del pueblo. Por consiguiente, el buen conocimiento de las paremias por los traductores e intérpretes es fundamental ya que contribuye considerablemente al mejor conocimiento de la lengua y de la cultura. La comparación de los proverbios y refranes de diferentes etnias, por muy lejanas que se sitúen geográficamente, muestra tanto los rasgos comunes como las peculiaridades de cada uno de estos pueblos. El análisis comparativo de las paremias de las dos lenguas analizadas (la española y la ucraniana) prestará una sustancial ayuda en la realización de la traducción de los textos que contengan estas unidades y por consiguiente a la traducción más eficiente y más adecuada en la lengua y la cultura meta.

Bajo el término refrán en este artículo se entiende una locución idiomática popular de carácter instructivo (por expresar profunda experiencia popular), formalizado por el modelo cerrado sintáctica y semánticamente de las proposiciones íntegras, que son expresivas por su forma y filosóficas por su contenido. Su estructura es habitualmente bimembre, a menudo reforzada por el ritmo, rima y repeticiones: *Quién calla, otorga; Cuando en Castilla llueve, Cataluña vende; Pintor que no borra, porra; Al enemigo que huye, puente de plata,* etc.

Bajo el término proverbio en esta investigación se concibe una expresión figurada que no es – a diferencia del refrán – una frase entera. En el fondo del proverbio a menudo está encubierta una metáfora, comparación, hipérbole, locución idiomática, paradoja. A diferencia del refrán, el proverbio suele ser unimembre y se asemeja a las unidades fraseológicas, representa sólo una parte de algún juicio y es habitualmente privado del sentido instructivo generalizador: *los mismos perros con diferentes collares; apretados,*

pero contentos; volver con las manos en los bolsillos; ir a oler humo de pajas; cara de beato y unas de gato; dicho y hecho, etc.

Pero a pesar de poseer diferencias mencionadas, en este trabajo se analizan en conjunto bajo la denominación de la paremia. El análisis comparativo de paremias en las dos lenguas ha demostrado que algunas de ellas suelen coincidir en las lenguas analizadas; o sea tienen cierta semejanza de su composición léxica, de su significado comunicativo y de su connotación estilística, pero la mayor parte de este caudal paremiológico tiene bien marcadas sus propias particularidades que no tienen correspondencias en la otra lengua y cultura o incluso no tienen parangón, por lo cual sus correspondencias en la lengua meta requiere el uso de técnicas oblicuas de su reproducción. Por consiguiente, es importante determinar el significado asociativo general, los matices estilísticos connotativos y buscar una expresión analógica según la situación de su uso.

Los traductólogos suelen aconsejar en cuanto a la reproducción de las paremias lo siguiente: en primer lugar, hay que intentar conservar obligatoriamente el colorido del original, ya que en estas unidades de la lengua de origen se refleja su visión del mundo (en comparación con la lengua meta), el modo de vivir de un grupo étnico, diferente percepción de la realidad objetiva. Es decir, la tarea del traductor resulta complicadísima puesto que la reproducción exacta de la esencia de la paremia y al mismo tiempo la conservación de su colorido nacional es a veces sumamente difícil. Otra recomendación universalmente admitida en cuanto a la traducción de las unidades paremiológicas es utilizar los mismos métodos que para la traducción de las unidades fraseológicas (locuciones y frases hechas) [Мацак, 9].

Existen varias clasificaciones de las unidades fraseológicas (de V. Vinogradov, de Ch. Bally, de J. Casares entre muchos), sin embargo, hasta ahora queda pendiente la cuestión en cuanto a la inclusión de las paremias en el capítulo de la fraseología. Una parte de investigadores considera tal inclusión acertada, otros, en vista de que las unidades mencionadas son expresiones comunicativas equivalentes a las proposiciones, consideran su inserción en el corpus de las unidades fraseológicas poco fundamentada. Conforme

a la tercera aproximación al problema, a pesar de que las paremias se examinan como equivalentes de unas sentencias (oraciones enteras), mientras que las unidades fraseológicas según su significado y comportamiento verbal equivalen a palabras (o grupos de palabras) y actúan como signos de las cosas y fenómenos separados, su significado se forma igual que el de las unidades fraseológicas, es decir la suma de significados de sus componentes no equivale al sentido de la paremia, por ejemplo, *Tener cola de paja – На злодії і шапка горить.* Uniéndonos a la última opinión, aludimos, como una prueba, al hecho de que las paremias poseen como rasgo inherente la composición, estructura y significado constantes, la reproducción en forma de bloques hechos y el registro de los mismos en refraneros o diccionarios correspondientes, igual que las unidades fraseológicas.

Partimos de la suposición que teóricamente puede haber tres tipos de relaciones entre las paremias españolas y las ucranianas. En primer lugar, cabe mencionar los casos, cuando en la lengua meta (en nuestro caso, el ucraniano) para una paremia española existe solamente una correspondencia que puede ser denominada convencionalmente como *equivalencia absoluta* [Краснокутская], pero el número de este tipo de paremias es bastante reducido y se refiere en primer término a los proverbios de origen bíblico o procedentes de la mitología romana o griega. Es obvio que la definición absoluta" es relativa, puesto que tales correspondencias completas de los proverbios y refranes en la lengua original y en la lengua meta se dan rara vez, aunque cierta cantidad atestigua que existen y permiten hablar sobre un banco europeo común de este tipo de unidades fraseológicas. Su presencia se determina por las raíces comunes de las condiciones históricas y culturales, por la influencia cultural o por los préstamos de una fuente común: sea bíblica, helénica, latina o de otro tipo.

Los más frecuentes son los casos, cuando las paremias en las dos lenguas en cuestión tienen *correspondencias relativas* [Краснокутская], es decir las paremias tienen significado idéntico o muy similar aunque carecen de identidad léxica o estructural. Las divergencias

pueden ser parciales o enteras (ya que una parte considerable de todas las paremias tienen carácter étnico especial).

A continuación examinemos cada uno de los tipos de correlaciones de paremias en las lenguas en cuestión y las vías de su transmisión durante la traducción.

1. Equivalencias absolutas

Tales correspondencias – en español y en ucraniano – no son muy numerosas y en mayoría de los casos se deben a la misma procedencia sea bíblica o de latín antiguo. Los proverbios incluidos en este grupo existen de manera paralela en diferentes lenguas y tienen habitualmente carácter culto, incluso libresco, por ejemplo:

Si pienso, ergo existo. (la variante española de la sentencia latina *Cogito ergo sum)* [Wikipedia] – *Я думаю, отже існую.*

Ojo por ojo, diente por diente – Око за око, зуб за зуб (origen bíblico).

A caballo regalado no se le miran los dientes – Дарованому коню в зуби не заглядають \ зубів не лічать.

El apetito viene con la comida – Апетит з їдою прибуває.

Más vale tarde que nunca – Краще пізно, як ніколи.

Matar a la gallina de los huevos de oro – Вбити курку, що несе золоті яйця.

La equivalencia absoluta tiene lugar en el caso cuando las dos paremias comparten el mismo significado connotativo, sus elementos pertenecen a la misma categoría gramatical, su estructura sintáctica es prácticamente idéntica.

2. La mayor parte de paremias pueden calificarse de correspondencias relativas que se subdividen en:

2.1. Las que se diferencian por uno o algunos componentes léxicos que comparten:

A su tiempo maduran las uvas – Всякому овочеві свій час.

La letra con sangre entra – Без му́ки нема науки. = Доки не намучишся, доти не научишся.

El significado léxico de los elementos nucleares de las paremias citadas es distinto (*uvas ≠ овочі; sangre ≠ му́ка)*, pero pertenecen a

la misma categoría gramatical, sus imágenes son próximas semánticamente: la *uva* (esp.) y *hortalizas* (ucr.) son frutos de huerto empleados en la comida; la *sangre* (esp.) y *sufrimiento* (ucr.) transmiten la idea del dolor y por su connotación son a menudo análogos. Es una prueba de que las correspondencias se han establecido debido a la identidad en la tradición o de los contactos linguales:

En casa del herrero, cuchara de palo – На те він і кравець, щоб подертий жупан носити; De tal palo, tal astilla. – Яке коріння, таке й насіння; Sobre los gustos no hay nada escrito – На колір і смак товариш не всяк; No hay atajo sin trabajo – Без труда нема плода.

Este tipo de paremias es el más complicado para asimilar ya que puede inducir en errores, llamados "falsos amigos del traductor". A este tipo pertenece el dicho *no tener pelos en la lengua* y la ucraniana *язик без кісток.* Aunque en algunos casos pueden usarse como correspondencias relativas, en mayoría de los contextos comunicativos significan cosas diferentes: la expresión española indica que la persona es locuaz y que suele soltar todo lo que considera sin tapujos y la expresión ucraniana se refiere a las personas muy habladoras, las cotorras, y la expresión tiene bien marcada connotación negativa.

2.2. Otro grupo de paremias se caracteriza por la identidad de significado y la disparidad de los componentes integrantes

A diferencia del grupo anterior, las correspondencias relativas con la divergencia léxica completa componen un grupo más numeroso de las paremias. En las unidades de este tipo las características gramaticales y su composición léxica son diferentes, pero se conserva el contenido general y la connotación valorativa:

El que hizo la ley hizo la trampa – Закон, як дишло, куди схочеш – туди й верни \ вийшло.

A pan de quince días, hambre de tres semanas – У сметy і хрущ м'ясо.

En este caso, ya que la mayor parte de las paremias se caracteriza por cierto colorido nacional y connotaciones valorativas y éstas

últimas pueden disparar, lo que obliga al traductor con mayor esmero valorar la adecuación contextual de la paremia. Los proverbios y refranes de este grupo requieren análisis más profundo al seleccionar las correspondencias.

3. Sinonimia de las paremias

Tanto en español, como en ucraniano hay muchas paremias sinónimas, lo que puede provocar ciertas dificultades en el proceso de su transmisión a la lengua meta. Por ejemplo, a los proverbios *Más vale pájaro en mano que ciento volando = Más vale pájaro en la barriga que ciento en la liga = Mejor es un "toma" que dos "te daré"* corresponde sólo un proverbio ucraniano *Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі.* Una situación parecida surge cuando hay una sola paremia en español para un abanico de variantes ucranianas. Por ejemplo: *Аби біда, гроші будуть = Аби зуби, а хліб буде = Аби пшоно, каша буде = Аби хліб, а зуби знайдуться = Аби цвіт, а ягідки будуть = Аби шия, а ярмо буде.* A todas éstas las corresponde sólo una correspondencia española *Cebo haya en el palomar, que palomas no faltarán.* Por eso durante la elección de una paremia entre muchas formas sinónimas hay que sopesar los matices connotativos y los del significado, la proximidad de sus imágenes metafóricas y, lo que es más importante, la adecuación estilística contextual. Compare, por ejemplo, los proverbios ucranianos citados con el otro, presentado abajo *Був би козел, а роги будуть!* [Перпоговорки].

Al buscar correspondencias a las paremias de este grupo, es importante tomar en consideración todos los rasgos semánticos y estilísticos, incluida la presencia o la ausencia del colorido nacional. Este último puede ser condicionado tanto por el empleo de una referencia cultural, como por la ligazón de la misma unidad con los rasgos nacionales del pueblo que creó esta paremia. En otras palabras, la traducción de las paremias mencionadas presenta un reto para el traductor, puesto que no es oportuno traducirlas buscando correspondencias que tengan mayor semejanza léxica o gramatical, ya que su coincidencia es prácticamente nula en la mayoría de los casos. Por eso se puede sugerir sólo recurrir a las correspondencias

relativas (contextuales o consituacionales), que supone el uso de los componentes sinonímicos, o al cambio de la forma en general.

La traducción por medio de la correspondencias usuales u ocasionales también es bastante productiva, puesto que la sustitución de la imagen está justificada por la conservación de la coloración expresiva. Este medio de la traducción se considera eficaz desde el punto de vista de la transmisión del sentido semántico y emotivo:

La gaita del pueblo nunca hace buen son – Немає пророка у своїй вітчизні (*gaita* es una flauta, caramillo, instrumento musical muy primitivo y tosco; partiendo del proverbio, los españoles opinan que siempre toca mal).

4. Las paremias españolas "sin equivalencia" y modos de su reproducción en el texto meta

En el caso cuando no hay ninguna correspondencia ucraniana a la paremia española o el correspondiente proverbio español posee colorido étnico bien marcado, el traductor se ve obligado a recurrir a otras técnicas de la transmisión de su significado y de la connotación. En el caso cuando la motivación del significado de una paremia española es directa y transparente se puede recurrir a la traducción directa, o sea al calco o a la traducción descriptiva de la paremia española. Esta afirmación es justa también en los casos cuando es necesario interpretar en español los proverbios ucranianos que incluyen alguna realia ucraniana, compare, *Баба з возу – коням легше*.

4.1. Ejemplos de la traducción calcada de las paremias españolas

Esta técnica es admitida en el caso cuando la traducción literal no suena excesivamente extravagante ni artificial.

Pican más los celos, que las pulgas – Ревнощі ятрять більше, ніж блохи (traducción propia).

Zurrón de mendigo, nunca bien henchido – Торбина жебрака, завжди напівпуста (traducción propia).

Numerosos ejemplos de esta técnica podemos encontrar en la traducción de Mykola Lukash y Perepadia del "Don Quijote" de Cervantes:

- *en salvo está el que repica* [Cervantes, 542] – *хто б'є в дзвона, в того є охорона* [Сервантес, 508];

- *... algunos desalmados dicen: "No pidas de grado, lo que puedes tomar por fuerza", aunque mejor cuadra decir: "Más vale salto de mata, que ruego de hombres buenos"* [Cervantes, 176] – *Деякі ледаща кажуть: "Або дай, або видеру!" Хоч сюди більше, либонь, пасує що краще, мовляв, прудкі ноги, як добрі заступники* [Сервантес, 150];
- *–Plega a Dios, Sancho, que así sea, porque del dicho al hecho hay gran trecho. – Haya lo que hubiere – replicó Sancho –, que al buen pagador no le duelen prendas, y más vale al que Dios ayuda, que al que mucho madruga, y tripas llevan pies, que no pies a tripas; quiero decir que, si Dios me ayuda y yo hago lo que debo con buena intención, sin duda que gobernaré mejor que un gerifalte; no sino pónganme el dedo en la boca, y verán si aprieto o no* [Cervantes, 523] – *Дай боже Санчо, аби так було, од слова до діла сто і одна миля. – Хай би там що, – заперечив Санчо, – умів брати, умій і віддати, як Бог тобі дбаха, будь і пізня птаха, не ноги кендюх носять, а кендюх ноги, краще Боже спомагання, як те раннє устування, лежи, небоже, як Бог поможе. Я хочу сказати, що як Господь мені допоможе і я з гордивістю відбуватиму свої повинності, то з мене вийде орел, а не губернатор, мені пальця в рот не клади* [Сервантес, 500].

Las traducciones de los célebres traductores ucranianos Mykola Lukash y Anatoliy Perepadia están saturados de fraseología y paremias muchas veces inventadas por los propios traductores para reproducir el riquísimo refranero español, puesto, principalmente, por Cervantes en boca de Sancho Panza. En 2003 fue publicado el Diccionanio de fraseología y paremias creadas y usadas por Mykola Lukash [Фразеологія перекладів, 2003]. Sólo el número de entradas de este diccionario supera 6 mil unidades y contiene unos 15 mil ejemplos.

El traductor recurre a este medio en el caso cuando en la lengua materna no puede encontrar ni un análogo, ni un equivalente; entonces la paremia se reproduce por completo, sin cambios algunos, pero se percibe fácilmente por los usuarios de la lengua meta.

4.2. La traducción descriptiva de las paremias

Cuando la traducción literal no puede satisfacer las normas de traducción si el sentido de la paremia española resulta comprensible, se recomienda usar la traducción descriptiva: *A balazos de plata y bombas de oro, rindió la plaza el moro* → significa literalmente*: Перед срібними кулями і золотими пушками мавр схиляє прапор на знак капітуляції (переклад авторів),* en su significado figurado es 1) *el soborno que consigue lo que se desea* o 2) *lo bueno que es el dinero para coquistar el favor de las mujeres → Гроші і подарунки відмикають будь-які двері (traducción propia).*

Así, ambos métodos (el calco o la traducción descriptiva) se utilizan, cuando no hay otra posibilidad de interpretar la paremia española por medio del idioma ucraniano. Pero en este caso es imprescindible tomar en consideración que la traducción literal o descriptiva introduce una nueva imagen, que puede ser percibida por el lector u oyente de la lengua meta como un rasgo particular del estilo individual del autor, lo que en realidad no es así y la traducción en todo caso poseerá distinta tonalidad del texto original.

Aparte de lo expuesto arriba, un tema relevante en la paremiología se refiere a la transmisión de los nombres propios que forman parte de muchas paremias.

A grandes rasgos, al traducir los nombres españoles al ucraniano, se usan las reglas de la transcripción y en algunos casos las de la transliteración.

- En el proceso de la transcripción la palabra española se escribe con las letras del alfabeto cirílico. En este caso el hincapié se hace en la conformidad más próxima con la pronunciación en la lengua de origen de la palabra. En vistas de que algunos sonidos en las lenguas comparadas (española y ucraniana) no tienen correspondencia exacta, se establecen ciertas reglas de la transcripción acorde a las normas de la escritura de las palabras de origen extranjero en la ortografía ucraniana:

Cuando Sancho, Sancha; y cuando gobernador, señora – Коли чоловік Санчо, то дружина – Санча; а коли губернатор – то сеньйора (traducción propia).

- En el proceso de la transliteración la cantidad de casos de vacilación o duda es menor, ya que la palabra se representa letra por letra conforme a la tabla de las correspondencias de los símbolos, pero este tipo de representación no siempre corresponde al sonido real de la palabra en la lengua de salida, además, ni es conveniente en la pronunciación a los usuarios de la lengua ucraniana:

¿Cuánto me quieres, Magdalena? – Conforme el dinero que tengas. – Наскільки ти мене кохаєш, Магдалена? – Скільки в тебе буде грошей (traducción propia).

No está Magdalena para tafetanes.

¡Se montó el Belén! – Содом і Гоморра!

Es como el huevo de Colón – Яйце Колумба.

- En el caso de las referencias ya bien conocidas se atienen a las formas tradicionales de su transmisión:

Si la montaña no viene a Mahoma, Mahoma va a la montaña – Якщо гора не йде до Магомета, Магомет іде до гори [Вислови].

Entre Escila y Caribdis – Потрапити між Сціллою та Харібдою або *Між Сциллою і Харибдою* [16].

Desde muy antiguo los nombres de los monarcas y los hombres religiosos se traducen, como regla, es decir se busca el nombre autóctono en la lengua meta que corresponde al nombre en la lengua de origen. Según la misma razón el nombre del primer hombre en el mundo (según la Biblia) no debe sonar como *Адан* sino *Адам*: *Desde que Adán anduvo en pañales – Почати від Адама* [Ужченко].

Entretanto, esta regla no se respeta cabalmente y podemos evidenciar tanto la trascripción como la transliteración de los nombres de monarcas, por ejemplo, el rey *Felipe* no debe llamarse en ucraniano como *Пилип*, sino *Феліпе*. Al mismo tiempo, *Isabel la Católica* se traduce como *Ізабелла Католичка* y no *Ісабель*, como las reglas de transliteración o transcripción rezan.

- En cuanto a la transmisión de los nombres propios que forman parte de las paremias, podemos mencionar que muchas veces encontramos la sustitución de tales por la analogía funcional: *No se ganó Zamora en una hora – Не відразу Львів збудовано.* El topónimo español (Zamora) está representado por un análogo

ucraniano (Lviv). Entretanto el empleo de esta paremia en la traducción ucraniana del texto español llevaría a su domesticación.

La sustitución funcional es por sí misma el procedimiento más difícil para la solución de los problemas léxico-semánticos. La necesidad de acudir a este método surge, cuando ni una de las correspondencias propuestas por el diccionario viene al contexto. La búsqueda de una correspondencia funcional resulta especialmente actual en caso de así llamado "léxico sin equivalencias" [Фразеологизмы и образные клише].

- Hay refranes que por su forma parecen miniversos y su eufonía y rima parece clave para la traducción. Estos paremias a veces no pretenden llevan mucha moraleja, más bien son creaciones populares que de forma ya establecida transmiten cierta actitud del hablante hacia personas o su comportamiento. En este caso no tiene mucha relevancia la transmisión del nombre propio, mas bien lo indispensable en este caso es conservar el mismo efecto pragmático y los medios sea eufónicos o poéticos de su forma exterior. Citemos unos ejemplos con las traducciones unas veces hechas por M.Lukash, asimismo como otros cuya traducción no la hemos encontrado y damos nuestra variante al respecto:

... que en casa llena presto se guisa la cena; y quien destaja no baraja; y a buen salvo está el que repica; y el dar y el tener seso ha menester [Cervantes, 566] – *... сказано, дім як пова чаша – є й м'ясо, й каша, чий тас, а чия здача; добра тому схрона, хто б'є у дзвона; щоб давати і тримати, розум треба мати* [Перпоговорки, 531].

Cuando tenía dinero, me llamaban Don Tomás; ahora que nada tengo, me llaman Tomás nomás. – Коли був багатий, звали мене пан Пихатий, а як грошей не стало, то й звати мене перестали (traducción propia).

¿Dónde vas Vicente? – Donde va la gente. –За компанію й жид повісився.

Paremias parecidas las podemos encontrar en el acervo paremiológico ucraniano: *Ні пава, ні гава* [11, 129]; *Мели Івану, доки вітру стане; Ось тобі, Савку, булавка.*

La probabilidad semejante no surge universalmente, ya que en el original español la rima en los proverbios no es una condición obligatoria.

Las causas de las transformaciones a la hora de la traducción de las paremias españolas al ucraniano (igual que en muchos otros pares de lenguas cooperantes) son divergencias de los sistemas de la lengua de origen y meta (complejos de medios formales y modelos/paradigmas de la pronunciación, accidentes gramaticales, formación de palabras y construcción de frases, régimen, valencia, compatibilidad, etc.), la no coincidencia de las normas lingüísticas y usos del lenguaje. Examinemos algunos de ellos.

Siempre se busca una correspondencia funcional al traducir los dichos españoles que contienen nombres o palabras realias:

En tiempos de Maricastaña/ En tiempos del rey Wamba – За царя Гороха / За царя Панька / За царя Хмеля.

Salir de Málaga para meterse en Malagón – З дощу та під ринву / З калюжі та в болото [Ibid, 306].

Como se ha establecido en las investigaciones sobre este problema, las paremias son obras artísticas en miniatura, por eso deben respetarse los rasgos poéticos y artísticos de los mismos. Algunas paremias son calcos de otras lenguas que hace mucho han entrado en diferentes lenguas. En estos casos la paremia ucraniana se toma como su equivalente. Por ejemplo:

Gewohnheit ist wie eine zweite Natur (alemán). – Habit is second nature (inglés). – L'abitudine è una seconda natura (italiano). – L'habitude est une autre nature (francés). – Costumbre es la segunda naturaleza. (español) – Звичка – друга натура. (ucraniano).

A veces en los diccionarios de paremias éstos vienen acompañados de las notas: "culto", "irónico" o "burlonamente" o se les dan algunas explicaciones. Tales comentarios se ponen en el caso cuando se da lugar a cierta dualidad en la comprensión del sentido verdadero de la paremia. Cabe subrayar que en el caso del ucraniano y del español, uno de los rasgos característicos de casi todas las paremias analizadas salta a la vista su carácter irónico o jocoso:

Dios mío: ¡Quítame lo pobre! que lo feo se me quita con dinero.

No cabe duda el dinero hace milagros. Por ahí se dice una frase "diosito, diosito, quítame lo pobre; porque con dinero se me quita lo feo". Irina Sheik, guapísima, nada que discutir …, pero … también hay otras. [17].

"*Пішов батько навпростець – не скоро вернеться"*

"Краще з розумним втратити, ніж з дурнем знайти."

Є гарна приказка – "краще з розумним втратити, ніж з дурнем знайти"… Якщо у вас, у суперечці з дурнем, не вистачає аргументів, це значить тільки одне – дурень ваші аргументи не бере до розгляду…, мета дурня в суперечці – довести розумному, що той сам дурень. [6].

En el habla se emplean a menudo fragmentos de las paremias, de tal manera sólo aludiendo a su forma inicial completa [Орличенко, 2001, 329–330]. Estas formas elípticas funcionan como unidades fraseológicas que incluso los hablantes nativos no las asocian a veces con su forma entera de la paremia. Las unidades mencionadas se correlacionan con la situación del habla, en el que el significado pragmático alude a su forma completa.

Es muy usual la paremia *El gato escaldado del agua fría huye – Дути на воду,обпікшись на молоці*. Pues en el lenguaje muchas veces se emplea tan sólo la expresión *gato escaldado* sin citar todo el dicho:

La moderación de los comunistas tiene sus raíces en el susto, es una filosofía de ***gato escaldado****, un conocimiento real de este bebedero de patos en que se encuentra el país* [El País, 1977, CREA].

Los cambios léxicos innovadores en las paremias o la referencia a cualquier situación concreta los hace aún más expresivos. La elipsis dentro de paremias puede acompañarse también por los medios paralingüísticos: en el habla por los medios fonéticos (una pausa significativa o un alargamiento de la última vocal acentuada y por los gestos o expresiones del rostro elocuentes). En los textos escritos estas particularidades se transmiten gráficamente (con puntos suspensivos, signos de exclamación o de interrogación, reduplicación de vocales o consonantes):

Dadme un punto de apoyo..... y me beberé otro Whisky – Дайте мені точку опори ..... і я вип'ю ще віскі [15]; *A mal tiempo… buena*

cama; Al que madruga ... Dios lo arruga; Aguas que no has de beber… utilízala para bañarte.

A veces las modificaciones de paremias no sólo añaden expresividad sino sirven para dar un sentido jocoso a la expresión:

Cavidad gástrica satisfecha... Víscera cardiaca eufórica.... – (Barriga llena, corazón contento); *Existe un felino en cautiverio* – (Aquí hay gato encerrado); *A gran bullicio, escasez de frutos del nogal* – (Mucho ruido y pocas nueces) [20].

Entre las principales dificultades de la reproducción de las paremias cabe incluir las siguientes:

1. En las paremias se reflejan las costumbres y tradiciones de cada pueblo y en este sentido son intraducibles, dado que muchas veces en la lengua y cultura meta no hay tales tradiciones. Por ejemplo, *San Antonio da Novio, y San José Matrimonio*. Ni el calco, ni la traducción descriptiva no descifraría" el significado *Святий Антоній дає жениха, а Святий Хосе – шлюб* . Por lo visto se trata de las épocas cuando antiguamente se solía echar novios y la época de celebrar matrimonios. Un refrán similar tenemos en ucraniano; pero ya basado en las tradiciones ucranianas: *До Дмитра дівка хитра, а після Михайла хоч за попихайла.* Es obvio que se trata de los días de los santos de la iglesia ortodoxa (o católica en el caso del español) con los cuales se asocian las fechas de las bodas.

2. Las divergencias en la tonalidad emocional y la disparidad de imágenes de los proverbios españoles y sus análogos ucranianos o el carácter figurado de una paremia en la lengua de origen y la ausencia de este carácter en la lengua meta complican la transferencia, dado que las correspondencias en la lengua meta carecerán de la emotividad o connotaciones subjetivas del original (o viceversa): *Vejez, mal deseada es. – Старість – не радість, та й молодість не користь; A otro perro con ese hueso. – Розкажи комусь іншому. = Бабусі розкажи. = Поміняй платівку.*

3. El carácter étnico específico de las paremias, las diferencias en el colorido nacional acercan la reproducción de tales unidades del habla a la traducción de palabras realia y llevan a la necesidad de escoger entre dos técnicas traductoras opuestas: conservar el colorido nacional o sustituirlo por el de la lengua y cultura meta: *Por San Blas*

la cigüeña verás; y si no la vieres, año de nieves. – На Святого Бласа визирай дзьобуна; не побачиш, щастя втратиш, рік буде холодний (traducción propia). ¿Qué tienen que ver las bragas con la alcabala de las habas? – Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила.

En todas las lenguas hay paremias, que contienen realia y/o nombres propios inherentes solamente a una lengua dada. Ellos tienen carácter étnico específico, llevan la coloración particularmente nacional y por lo tanto es preferente conservar este componente étnico en la traducción:

Barcelona es bona si la bolsa sona (catalán). – Барселона – красна дівка, якщо в кишені є готівка (traducción propia).

La traducción de las paremias no figuradas es habitualmente menos difícil en comparación con las figuradas. Las paremias no figuradas españolas tienen, como regla, una correspondencia no figurada en ucraniano, caso contrario pueden ser calcadas.

La adecuación de la traducción de los proverbios y paremias españoles al ucraniano se garantiza más efectivamente con el uso de un equivalente, puesto que en este caso se conserva la emotividad, coloración, mayor riqueza de imágenes y su contenido se interpreta con más exactitud. La literalidad de la reproducción de las paremias es admitida sólo en casos muy especiales siempre que la traducción literal no lleve a la pérdida del sentido o de la tonalidad connotativa de la paremia original.

BIBLIOGRAFÍA

1. *Вислови: Приказки. Прислів'я. Афоризми. Загадки.* – http://vislovi.in.ua/-krilati/41-gora.html

2. Краснокутская О.В. *Особенности перевода ФЕ*. – http://www.bestreferat-.ru/referat-408369.html

3. Мацак Ж.Г. *Паремія як перекладацька проблема*. – http://rusnauka.-com/-15_DNI_2008/Philologia/33540.doc.htm

4. *Нема приповідки без правди.* / Укладачка Н. Беленькова. – Вид. 2. – К.: Дніпро, 1969. – 246 с.

5. Орличенко О.В. *Elincic в мовних афоризмах (на матеріалі української/-російської та іспанської/португальської мов)* / Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. Збірка наукових праць. Спеціальний випуск. – К.: КНУ, 2001. – С. 326–330.

6. *Пеніцілінові покоління.* – http://megasite.in.ua/47040-penicilinovi-pokolinnya.html

7. *Перпоговорки*. укр. – http://www.stihi.ru/2011/11/05/9945

8. Сервантес Сааведра Мігель де. *Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі*, пер. М. Лукаша та А. Перепаді. – К.: Дніпро, 1995. – 704 с.

9. *Сучасна українська мова:* Підручник / О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. – 4-те вид. – К.: Либідь, 2008. – 488 с.

10. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. *Фразеологічний словник української мови* – http://www.studfiles.ru/preview/5201451

11. *Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник* / Укладачі: І.С.Олійник, М.М.Сидоренко. – К: Радянська школа, 1978.

12. *Фразеологія перекладів Миколи Лукаша.* Словник-довідник, упорядники Олександр Скопненко, Тетяна Цимбалюк. – К.: Довіра, 2003. – 737 с.

13. *Фразеологизмы и образные клише* – http://itranslator.ru/функциональная замена

14. Cervantes Miguel de. *Don Quijote de la Mancha.* – Madrid, RAE, ed. Alfaguara, 2004. – 1250 p.

15. http://drmainbrain.blogsecreto.com

16. http://faqukrs.xyz/osvita/movi/113782-znachennja-frazeologizmu-mizh-scillojui-haribdoju.html

17. http://imagenesfotos.com/fotos-de-irina-shayk/#ixzz4dgTmtRcv <http:// imagenesfotos.com/fotos-de-irina-shayk

18. https://www.euroresidentes.com/refranes/refranes.htm; http://www.sonferrer.com/refranes/; http://traditions.in.ua/usna-narodna-tvorchist/pryslivia-ta-prykazky; http://www. ukrlegenda.org/pryslivja_ta_prykazky.php

19. *Iter Sopena de refranes y frases populares.* 4000 refranes con una cómoda guía para su localización. – Provenza-Barcelona: Ed. Ramón Sopena, S.A., 1983.

20. *Refranes cultos:* http://www.taringa.net/posts/humor/17881164/Refranes-cultos.html

21. Suárez Cuadros S.J. *Análisis fraseológico sobre una base de zoomorfismos en los idiomas ucraniano y español*, Interlingüística. ISSN 1134-8941. 16 (2), 2005, pp. 1059–1068 – Users/gala/Documents/Dialnet-AnalisisFraseologicoSobreUnaBaseDeZoomorfismosEnLo-2514925.pdf

22. Suárez Cuadros S.J. *Estudio comparado de fraseologismos con un componente animal en los idiomas español y ucraniano*. – Kyiv, 2001.

23. Tarnavska Olga. *Refranero básico español con correspondencias en ruso y ucraniano*. – К.: Логос, 2004. – 118 p.

24. *Wikipedia*: https://uk.wikipedia.org/wiki/Cogito_ergo_sum

Надійшла до редколегії 10.12.20

O. Orlytchenko, PhD,
G. Verba, PhD,
M. Prykhodko, PhD
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

SOME PECULIARITIES OF SPANISH PROVERBS AND SAYINGS TRANSLATION/TRANSFER INTO UKRAINIAN

The article deals with the description of Spanish proverbs and sayings semantic potential and the ways of their translation / transfers into Ukrainian.

Keywords: *proverbs and sayings, absolute correspondence, relative correspondence, ethnospecificity, translation / transfer.*

О. Орличенко, доц.,
Г. Верба, доц.,
М. Приходько, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ/ПЕРЕДАЧІ ІСПАНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ ТА ПРИКАЗОК УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті зроблено опис семантичного потенціалу іспанських прислів'їв та приказок і вказані шляхи їх перекладу українською мовою.

Ключові слова: *прислів'я та приказки, абсолютна відповідність, відносна відповідність, етноспецифічність, переклад \ передача.*

Е. Орличенко, доц.,
Г. Верба, доц.,
Н. Приходько, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА/ПЕРЕДАЧИ ИСПАНСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Статья посвящена описанию семантического потенциала испанских пословиц и поговорок и способов их перевода/передачи на украинский язык.

Ключевые слова: *пословицы и поговорки, абсолютное соответствие, относительное соответствие, этноспецифичность, перевод/передача.*

УДК 81'25:001.891

К. Кузьміна, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РІЗДВЯНОГО ОПОВІДАННЯ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА "РІЗДВЯНА ЯЛИНКА" УКРАЇНСЬКОЮ, РОСІЙСЬКОЮ ТА ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Стаття присвячена аналізу способів відтворення українською, російською та італійською мовами лінгвокультурологічних маркерів одного з найвідоміших оповідань Ч. Діккенса "Різдвяна ялинка". Актуальність даного дослідження пояснюється популярністю жанру різдвяного оповідання у всій європейській літературі, причому у кожній з них цей жанр має свої національні особливості. Крім того, вважається, що саме Ч. Діккенс своїми різдвяними оповіданнями розповсюдив в Британії різдвяні традиції, які раніше не відзначалися британцями.

До лінгвокультурологічних маркерів, які зустрічаються в оповіданні, ми віднесли назви предметів різдвяного декору та іграшки, назви страв, персонажів, географічних місць, біблійні алюзії. Також ми зробили припущення, що до лінгвокультурологічних маркерів можна віднести не лише окремі лексичні одиниці, а і речення та цілі відрізки тексту, які передають атмосферу різдвяної загадковості і таємничості. Перекладачі в цілому адекватно передали стилістику і культурологічні особливості оповідання, використавши, здебільшого, трансформацію одомашнення, трансформацію узагальнення та різні комплексні лексико-граматичні трансформації.

Ключові слова: *жанр різдвяного оповідання, лінгвокультурологічні маркери, культурологічні особливості тексту, трансформація одомашнення, трансформація узагальнення, комплексні лексико-граматичні трансформації.*

Майже вся європейська класична література, написана після Різдва Христова, заснована на християнських цінностях та моралі. Це та спільна риса, що об'єднує європейські народи та сприяє постійному перекладацько-культурному обміну між ними. Чарльза Діккенса можна характеризувати як глибоко християнського письменника, який у своїй творчості завжди

звертався до проблеми нужденних та скривджених, завдяки чому він став дуже популярним серед багатьох європейських країн, зокрема в Україні. Але незважаючи на спільність деяких культурних, історичних і ціннісних рис, між європейськими культурами є певні мовні та культурні відмінності, які відображені в художній літературі та позначаються на її перекладі.

Традиції написання різдвяних оповідань та пісень існують у багатьох європейських країнах. Варто пригадати українські різдвяні колядки та безліч оповідань українських письменників, таких як М. Коцюбинський з оповіданням "Ялинка", Богдан Лепкий, повість М. Гоголя "Ніч перед Різдвом", оповідання Ф. Достоєвського "Хлопчик у Христа на ялинці", казку Е.Т.А. Гофмана "Лускунчик і мишачий король", дитячу книгу шведського письменника Свена Нордквіста "Різдво у Петсона", казки Андерсена "Ялинка", "Дівчинка з сірниками" та багато інших. Всі ці історії проникнуті духом чарівності, казковості, сімейності, дружби та любові. Але у той же час, кожен із цих творів написаний зі своїм місцевим колоритом, відображаючи культурні, світоглядні, психологічні особливості народів та країн, які вони представляють [Басинский, 2020, Рапопорт, 2016, Хом'як, 2018, Шишлова, 2010].

Наприклад, у Великій Британії, коли почали розповсюджуватися пуританські настрої і почала формуватися Англіканська церква святкування Різдва було заборонено, оскільки це свято не було встановлено канонами давньої християнської церкви. І тільки чоловік королеви Вікторії, принц Альберт, який був німецького походження, ввів у Британії традиції святкування Різдва у тому вигляді, який ми знаємо сьогодні. І величезну роль у розповсюдження цих традицій серед британців зіграли саме "Різдвяна пісня в прозі" та інші різдвяні оповідання Чарльза Діккенса, який завжди ратував за сімейну згуртованість, ідеї перемоги в людині добра над злом, а, найголовніше, висування на передній план образу дитини, з її чистими сподіваннями та мріями. Тому багато різдвяних оповідань Діккенса, так само як і інших світових авторів, присвячені долі дітей. Крім того, в різдвяних творах Діккенса

є чимало згадок про побутові, кулінарні, ментальні, історичні традиції британців, які завжди знаходяться в полі зору перекладача [Gredina, 2007, *How did Queen Victoria and Prince Albert popularize Christmas?* 2016, Rowell Geoffrey, 1993, Victorian Christmas].

Для нашого перекладацького аналізу ми обрали відоме оповідання Чарльза Діккенса "A Christmas Tree" ("Різдвяна ялинка"), в якому автор в емоційній формі передає дитячі враження від різдвяних святкувань, які ніколи не забуваються, а завжди повертають нас додому, у дитинство. Метою нашого дослідження є виявлення лінгвокультурологічних маркерів у названому оповіданні та аналіз способів їх відтворення засобами української, російської та італійської мов. Причому до лінгвокультурологічних маркерів ми відносимо не лише певні побутові та історичні слова-реалії, а й саму атмосферу твору, що створюється через опис різних культурологічних та релігійних образів.

У даному контексті до побутових реалій ми відносимо назви предметів різдвяного декору, іграшки, назви страв, персонажів та географічних місць, тобто всього, що складає побут пересічної людини. Наведемо приклади:

***1. Pretty German toy** – гарна німецька забавка – милая немецкая затея – bel giocattolo Tedesco;*

***2. The Tumbler** – Іван-покиван – Акробат – il Misirizzi;*

*3. there were… **work-boxes, paint-boxes, sweetmeat-boxes, peep-show boxes** and all kinds of boxes; there were **trinkets** for the **elder girls** – робочі шкатулки, пуделка з фарбами, коробочки з цукерками, калейдоскопи та ще багато інших коробок; іграшкові прикраси для старших дівчаток… – рабочие ларчики и ларчики с красками, ларчики с конфетами, ларчики с секретами, всякого рода ларчики; были побрякушки для девочек постарше… – scatole di colori, scatole di caramelle, scatole magiche, scatole d'ogni sorta; c'erano ninnoli per le ragazze più cresciutelle…;*

*4. … wood is burnt on **ancient dogs upon the hearth**… – … дрова горять на **старовинних решітках у вигляді собак**… – …*

жгут ***по старинке огромные поленья****… – … la legna arde su antichi* ***alari poggiati al focolare****…;*

5. ***… old woman*** *– бабуся – старуха – la vecchina;*

6. noble feasts *–* ***вишуканий бенкет*** *– княжеское пиршество – nobili festini;*

7. ***from the great boarding-school*** *– з великої школи – из той большой школы*[8]*;*

8. staying for the night in an ***inn****, on the* ***Yorkshire Moors…*** *–* ***…****зупинився на ніч у* ***заїжджому дворі*** *в* ***Йоркширі…*** *–* ***…****заночевал* ***в гостинице где-то на йоркширских болотах…*** *–* ***…****fermatosi a pernottare in* ***una locanda nelle brughiere dello Yorkshire…;***

9. ***Closet*** *– комірчина – чулан – un armadio a muro.*

У першому прикладі всі три перекладача, так само як і Чарльз Діккенс, назвали Різдвяну ялинку німецькою іграшкою, оскільки традиція ставити ялинку на Різдво та Новий рік прийшла саме з Німеччини, про що в українському перекладі зроблено коментар.

У другому прикладі назва іграшки *tumbler* у російському перекладі передано іменником "акробат", що відповідає першому значенню даного англійського слова у словнику Webster [Webster, 1992], хоча є ще значення "неваляшка", що також збігається із контекстом, в українському варіанті використана трансформація одомашнення, оскільки "Іван-покиван" є саме українською назвою цієї іграшки, в італійському перекладі використано буквальний переклад (Mesirizzi – неваляшка).

У третьому прикладі в українському та російському текстах ми також зустрічаємо приклади одомашнення, представлених словами *пуделка, ларчик*, а назва іграшки *peep-show box*, яка у 17–18 ст. в Європі мала вигляд коробки з отвором та звеличувальним склом, через який можна було дивитися різні

[8] Оскільки ми знайшли лише скорочений варіант італійського перекладу оповідання Ч. Діккенса "Різдвяна ялинка", то в деякий прикладах італійський переклад відсутній (прим. наша – Кузьміна К.А.).

картинки, в українському варіанті передана через конкретизацію, тоді як в російському тексті перекладач використала формально трансформацію узагальнення, але в смисловому плані зміст тут передано більш точно, оскільки подібні іграшки часто показували артисти задля розваги людей [Wikipedia].

У четвертому прикладі всі перекладачі по-різному підійшли до перекладу реалії, яка описує один із стародавніх способів у Британії топити камін. Російська перекладачка використала трансформацію узагальнення, додавши стародавній розмовний вираз "по старинке", що сприяє кращому сприйняттю російським читачем оповідання Діккенса. В українському перекладі застосований буквальний переклад, але він не є дуже вдалим, оскільки, по-перше, фраза "*решітки у вигляді собак*" є не зовсім зрозумілою українському читачу, а, по-друге, перекладачці не вдалось правильно зрозуміти смисл слова *firedogs*, яке означає "металеві підставки для дров у каміні". Синонімом до цього слова є лексема *andiron*. В італійському перекладі маємо трансформацію узагальнення, де слово *alare* означає підставку для полін у каміні.

Наступний приклад унаочнює багату палітру словотвору у всіх трьох мовах перекладу, де англійське словосполучення "*old woman*" перекладено через трансформацію одомашнення одиничними лексемами з характерними для кожної мови емотивними суфіксами.

Яскравий приклад одомашнення і "антикізації" також зустрічаємо в російському перекладі словосполучення "*noble feasts*" (прикл. 6), в якому фраза "*княжеские пиршества*" відносить читача у добу старовинної Русі. Окрім наближення оригіналу до сприймаючої культури, такий переклад одночасно відтворює атмосферу містичності оповідання Діккенса.

У сьомому прикладі британська реалія *boarding school* (школа-інтернат) відображає усталену і давню традицію проживання британських дітей у школах-інтернатах, які у часи Діккенса не були надто розповсюджені в інших європейських країнах, зокрема в Україні та Росії. Тому цілком доречно, що

у даному контексті як український, так і російський перекладач використали трансформацію узагальнення.

Лексема *inn* (невеликий готель за містом), яку ми зустрічаємо в наступному прикладі, є також культурно-маркованою, оскільки заміські готелі в кожній країні часто мають свої національні особливості, що і позначилося на перекладі. Для її відтворення українська перекладачка використала українську реалію "*заїжджий двір*", щоправда в Британії, в графстві Йоркшир, в російському перекладі до загального слова "*гостиница*" додане емотивне словосполучення із збереженням назви географічної реалії "где-то на йоркширских болотах", що створює одночасно ефект одомашнення і відчуження, в італійському перекладі застосовано відповідник "*locanda*", що означає невеликий скромний готель.

У дев'ятому прикладі всім відоме англійське слово *closet* із сучасним значення "стінна шафа" або "шафа-купе" в українській та російській мовах перекладені відповідними побутовими реаліями – "*комірчина*" і "*чулан*". В італійському варіанті маємо прямий, словниковий, відповідник англійському оригіналу, що, на наш погляд, підтверджує більшу близькість між англійською та італійською культурами, аніж між англійською та українською чи російською.

Відомо, що Діккенс своїми оповіданнями розповсюдив і кулінарні різдвяні традиції, що відбилося у досліджуваному оповіданні. У різних країнах назви страв часто представляють собою культурологічні реалії, які, крім того, втілюють структурні і стилістичні особливості конкретної мови. Тому перекладачі не часто можуть відразу зрозуміти, що мається на увазі під тією чи іншою назвою, тому що для цього потрібно знати інгредієнти страви, які можуть бути відсутніми в культурі перекладу:

10. ***sugar-plums*** *– цукровані сливи – леденцы – dolciumi;*

11. ***mince pie*** *– солодкий пиріг – мясной пирог – una torta di frutta secca…;*

12. a cold roast ***capon****, bread, grapes, and a flask of old Rhine wine – холодне смажене* ***курча****, хліб, виноград, бутель старого рейнського вина – холодного жареного* ***каплуна****, хлеб, виноград*

*и бутылку старого рейнвейна – **cappone** arrosto, pane, uva e una bottiglia di **vino vecchio del Reno**.*

З прикладів можна бачити, що такий вид солодощів, як *sugar-plums* в російському перекладі передано через одомашнення – "*леденцы*", що є суто російською назвою цих цукерок, якими зазвичай у 19 ст. на свята пригощати дітей. В італійському перекладі ця ж реалія перекладена за допомогою трансформації узагальнення, в українському тексті маємо буквальний переклад. *Mince pie* означає солодкий пиріг із сухофруктами, який в англійських сім'ях подається на Різдво, тому варіант "*мясной пирог*" в російському перекладі є не зовсім коректним. *Roast capon* в українському варіанті передано як "*смажене курча*", оскільки курча є більш звичайним для українців блюдом, а російський та італійські перекладачі залишили слова "*каплун*" або "*cappone*", що підкреслює європейське коріння цієї страви [Wikipedia]. Цікаво, що "*Rhine wine*" в російському перекладі було передано не через трансформацію калькування, що є традиційною для даної фрази, а через транскрипцію, що, скоріш за все, спричинено було бажанням перекладача відтворити атмосферу казковості оповідання Діккенса.

В оригіналі маємо чимало християнських культурних маркерів, які в одних випадках перекладено прямими відповідниками, в інших – відповідно до культурних особливостей мов перекладу або індивідуальних рішень перекладача.

Так, у кожній із досліджених мов є своя традиція називати час перед різдвяною ніччю, що позначилося як на оригіналі, так і на перекладі:

*13. **Christmas-time** – Святвечір – сочельник – vigilia di Natale.*

Серед іграшок на ялинці була драбина Іакова – біблійного пророка – яку він бачив уві сні як символ зв'язку між небом та Землею:

*14. **the Jacob's ladder** – підвісна драбинка – лестница Иакова – la Scala di Giacobbe.*

У російському та італійському перекладах використані прямі відповідники, тоді як в українському перекладі релігійний підтекст згладжено, хоча основний смисл не втрачено з огляду

на те, що пересічний український читач може не знати цей сюжет із Старого Завіту.

Але в наступному прикладі узагальнення в українському перекладі, на наш погляд, є не зовсім обґрунтованим:

15. ***a baby in a manger*** *– дитятко на сіні – младенец в яслях.*

Адже в українській мові також є слово *ясла*, що позначає місце народження Христа, тому "a *baby in a manger*" краще було б перекласти "*дитятко в яслах*". Тим більше, що дана християнська реалія є відомою українцям.

Нижче подано приклад, коли, навпаки, в українському перекладі загальне слово *travellers* цілком адекватно передано через уточнення, оскільки саме мандрівні мудреці або волхви піднесли дарунки Христу. Російське "*путники*" робить тут контекст більш загальним.

16. ***Traveller*** *– мандрівні мудреці – путники;*

17. ***But hark! The Waits*** *are playing****… the Christmas music,*** *–* ***Але тихше!*** *Заграли* ***різдвяні музики…*** *–* ***Но, чу!*** *Зазвучали под окном* ***рождественские песни….***

У прикладі 17 в оригіналі стикаємось зі словом *Waits*, що в Британії із часів середньовіччя до початку 19 ст. означало вуличних музикантів. В українському перекладі воно передано через більш загальне, але також стародавнє слово "*музики*", в російському перекладі для збереження адекватності використаний відповідний різдвяному контексту вираз "рождественские песни". В цьому ж прикладі варто акцентувати на російському перекладі через одомашнення англійського стародавнього вигуку *"But hark!" ("Но, чу!")*, що, так само як і оригінал, створює атмосферу загадковості.

У мовах часто за певними явищами та предметами, які не можна вважати реаліями у традиційному розумінні цього слова, закріплюються традиційні назви, які у читачів націлені викликати конкретні емоції та асоціації. Тому при перекладі таких назв перекладачі намагаються додержуватися традицій та стилістичних норм мови перекладу. Наведемо приклади:

*18. ...****a story belonging to our family****... – родинний переказ – ...история эта имеет прямое касательство к нашей семье... – ...una storia che riguarda la nostra famiglia...;*

*19. …**an Orphan Boy** – Сирітка – Мальчик-Сирота – l'Orfanello…;*

*20. **teaching a great multitude** – промовляє до великого натовпу – поучает большую толпу.*

У першому з наведених прикладів саме в українському перекладі ми зустрічаємо сталий вираз на позначення сімейної історії, яка передається від покоління до покоління. Він є контекстуальним відповідником англійського оригіналу, що представляє собою вільне словосполучення, та російського і італійського перекладів, що теж є вільними словосполученнями. У даному контексті, як і в оригіналі, так і в перекладах присутній відтінок містичності.

У наступному прикладі українське "*сирітка*" та італійське "*orfanello*" є більш емоційними еквівалентами англійського "*Orphan Boy* (*досл.* сирітський хлопчик)" завдяки використанню відповідних зменшено-пестливих суфіксів, які є характерними для більш флективних мов перекладу. До речі, і в українській, і в російській художній літературі є традиція називати дитину-сироту саме цим емоційно-забарвленим словом *"сирітка" ("сиротка")*, але тут російська перекладачка вирішила використати прямий відповідник англійського оригіналу – "*мальчик-сирота*", який не несе такої емоційної забарвленості, але при цьому зберігає контекстуальну адекватність.

Приклад 20 відносить нас до євангельського сюжету, коли Христос промовляв до людей. В українській та російській євангельській традиції велика кількість людей характеризується як "*натовп*" або "*толпа*", що і відображено у перекладі, натомість в оригіналі маємо слово "*multitude*", перше значення якого – "множина".

Як вже було зазначено на початку статті, культурний колорит може створюватися не лише на рівні слова, а і на рівні синтаксису. Так, за А. Вежбицькою часте використання в російській художній літературі неозначено-особових та безособових форм дієслова відображає пасивне ставлення росіян

до життя, у тому смислі, що людина сама не може контролювати життєві обставини і їй часто доводиться коритися життю [Вежбицкая, 1996]. Залишаючи осторонь дискусію щодо правомірності твердження відомого вченого, порівняємо деякі переклади розповідних речень Діккенса, які несуть в собі емоційне навантаження:

21. Away into the winter prospect. There are many such upon the tree! On, by low-lying, misty grounds, through fens and fogs, up long hills, winding dark as caverns between thick plantations, almost shutting out the sparkling stars; so, out on broad heights, until we stop at last, with sudden silence, at an avenue. – Отож, зимова картина. О, скільки таких видовищ навіює різдвяна ялинка! Низинами, де стеляться тумани, болотами й трясовинами, через високі гори, холодні вершини яких затуляють зірки, й похмурі улоговини, оточені непролазними хащами, а далі широкими полонинами пролягає наш шлях. Нарешті опиняємося на широкій під'їзній алеї, і нас огортає раптова тиша. – Вдаль, в зимнюю дорогу! На елке их не мало! То по низменной мглистой земле, сквозь туманы и топи, то в гору, вьется она, темная как пещера, между густыми зарослями, почти закрывшими сверкание звезд; так выбиваемся мы к простору нагорья, покуда вдруг не умолкает стук копыт: мы остановились у въезда в парк.

22. At intervals, all day, a frightened hare has shot across this whitened turf… – Час від часу зляканий заєць вибігає на стежку… – Весь день было так, что по белому полю нет-нет, а пронесется испуганный заяц… – A intervalli, per tutto il giorno, una lepre impaurita ha attraversato di corsa questo terreno imbiancato…

23. ***There was a story*** *that* ***this place had once been held in trust by the guardian of a young boy****; who was himself the next heir, and who killed the young boy by harsh and cruel treatment. –* ***Існувала легенда****, що* ***колись цей маєток був довіреною власністю одного чоловіка, опікуна малого хлопця, справжнього спадкоємця****. Та сам опікун був наступним спадкоємцем, і він* ***жорстоко катував*** *хлопця, аж поки той помер від страшних*

*тортур. – **Шла молва**, что **когда-то управление этим имением было доверено опекуну одного маленького мальчика**; и опекун, будучи сам ближайшим его наследником, **уморил** этого мальчика своим суровым и жестоким обращением. – **Si raccontava che il posto fosse stato amministrato dal tutore di un fanciullo, che ne era poi l'erede successivo**, il quale aveva ucciso **il giovinetto** a forza di crudeltà e di angherie.*

24. ...may the bright star that rested above the poor roof, be the star of all the Christian World! – ...сяєвом яскравої зірки, яка зійшла над убогим вертепом,– нехай осяває ця зірка увесь християнський світ! – яркая звезда, что встала над бедною крышей, да будет звездою всего христианского мира! – la stagione delle feste, possa la stessa cometa luminosa che si fermò sulla povera capanna, essere la stella di tutto il mondo cristiano!

*25. If Age be hiding for me in the unseen portion of thy downward growth, O may I, **with a grey head**, turn a child's heart to that figure yet, and a child's trustfulness and confidence! – І якщо час сховається від мене, поринувши углиб, у твою невидиму частину, то я, **сивоголовий дідусь**, зможу принаймні прихилити якесь дитяче серце до цього образу, оживляючи його дитячою довірою та щирістю сприйняття. – ...Если где-то внизу в твоей непроглядной чаще для меня упрятана старость, о пусть мне будет дано **уже седому** возносить к этому образу детское сердце, детское доверие и упование. – Se per me la vecchiaia si cela nel folto impenetrabile delle tue fronde basse, O che io possa, **ormai canuto**, volgere anche a quella figura un cuore di bambino e la fiducia, la confidenza di un bambino!*

У прикладах 21 та 22 український, російський та італійський переклади англійського оригіналу, де описується зимовий пейзаж, звучать дуже природно і невимушено завдяки тому, що виконані чітко у межах норм та тональності художнього стилю відповідних мов.

Інші приклади також унаочнюють різного роду комплексні лексико-граматичні трансформації, що, зберігаючи вірність оригіналу, в той же час наближують цей оригінал до лінгвокультурних традицій мов перекладу. Так, у 23 прикладі

адекватність в українському та російському перекладах досягається за рахунок синтаксичної трансформації декомпресії та використання характерних для мов перекладу стилізованих художніх лексичних одиниць: *"існувала легенда", "шила молва", "жорстоко катувати", "уморить", "fanciullo" ("хлопчина"), "giovinetto" ("хлопчина, підліток")*. Інтонаційно вдалими також є переклади 25 речення, де така англійська фраза як *"with grey hair"* (букв.: "із сивим волоссям") відтворена традиційними для мов та культур перекладу перекладами: *"сивоголовий дідусь", "уже седому", "ormai canuto"* (букв.: "тепер сивий, побілілий").

При перекладі досліджуваними мовами оповідання Ч. Діккенса "Різдвяна ялинка" головною задачею для перекладачів було адекватне відтворення атмосфери казковості та містичності, якими проникнуті дитячі спогади автора, та національного колориту самого оповідання. Це і описання дитячих вражень від іграшок на ялинці, і дитячого страху перед містичністю минулого та різними привидами, якими сповнений британський фольклор, біблійні алюзії, назви англійських страв та географічних місцевостей, і сподівання вже дорослої людини на краще майбутнє. На нашу думку, перекладачам, незважаючи на можливі погрішності, вдалося в цілому відтворити названі характеристики даного оповідання, використовуючи, здебільшого, трансформацію одомашнення, узагальнення, інші лексико-граматичні трансформації, вносячи при цьому свою індивідуальну стилістику та розуміння оригіналу.

У перспективі було б цікаво дати більш систематизовану класифікацію лінгвокультурологічних маркерів британського світу та способів їх відтворення названими мовами, а також дослідити можливість винайдення лінгвокультурологічних маркерів не лише на рівні окремих лексичних одиниць, але і на більш широкому рівні – речення або тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басинский Павел. *Мальчик у Христа на ёлке: Рождественский, или святочный, рассказ в мировой и русской литературе.* – веб-сайт. URL: https://godliteratury.ru/articles/2020/01/08/malchik-u-khrista-na-elke (дата звернення: 26.09.2020)

2. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание.* – веб-сайт. URL: https://www.twirpx.com/file/220969/ (дата звернення: 26.09.2020).

3. *Как Рождество пришло в литературу* // Культура. РФ: портал кульурного наследия – веб-сайт. URL: https://www.culture.ru/materials/156827/kak-rozhdestvo-prishlo-v-literaturu (дата звернення: 01/08/2020)

4. *Подорож країнами новорічними*: Муніципальна бібліотека ім. А. Добрянського. – веб-сайт. URL: http://www.dobrabiblioteka.cv.ua/ua/news?id=967225 (дата звернення: 24.08.2020)

5. Рапопорт А. *"Чудо Рождественской ночи": традиции праздничного чтения в России*: интервью с доктором филологических наук Еленой Душечкиной. – веб-сайт. URL: https://www.papmambook.ru/articles/438/ (дата звернення: 01.08.2020)

6. Хом'як Ольга. *Різдвяні оповідання* // Вільне життя: електронна газета. – веб-сайт. URL: http://vilne.org.ua/2018/01/rizdvyani-opovidannya/ (дата звернення: 24.08.2020)

7. Шишлова Л.В. *Святочный рассказ Ф. М. Достоевского "Мальчик у Христа на ёлке" (современно прочтение)*: "Открытая книга" Городская библиотека г. Егорьевска Московской области. – веб-сайт URL: http://otkrkniga.blogspot.com/2010/01/blog-post.html (дата звернення: 24.08.2020)

8. URL: http://www.victorianweb.org/authors/dickens/gredina.html (дата звернення: 01.08.2020)

9. *Capon //* Wikipedia. – веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Capon (дата звернення: 28.09.2020).

10. Gredina Irina and Philip V. Allingham (редактор) (2007) *Dickens's Influence upon Dostoevsky*, 1860-1870, or, One Nineteenth-Century Master's Assimilation of Another's Manner and Vision // The Victorian Web. – веб-сайт. URL: http://www.victorianweb.org/authors/dickens/gredina.html (дата звернення: 26.09.2020).

11. *How did Queen Victoria and Prince Albert popularize Christmas?* (2016) // English Heritage. – веб-сайт. URL: http://blog.english-heritage.org.uk/how-did-queen-victoria-and-prince-albert-popularise-christmas/ (дата звернення: 01.08.2020).

12. *Raree show, peep show or peep box* // Wikipedia. – веб-сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Raree_show (дата звернення: 28.09.2020).

13. Rowell Geoffrey. *Dickens and the Construction of Christmas* // History Today: history magazine. – веб-сайт. URL: https://www.historytoday.com /archive/dickens-and-construction-christmas (дата звернення: 01.08.2020)

14. Victorian Christmas. – веб-сайт URL: http://www.bbc.co.uk /victorianchristmas/history.shtml (01/08/2020)

15. *Webster's new universal unabridged dictionary.* – New York: Barnes & Noble Books, 1992.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Диккенс Ч. *Рождественская ёлка* / пер. М. Воропановой. – веб-сайт. URL: http://marie-olshansky.ru/ct/dickens.shtml (дата звернення: 26.09.2020)

2. Діккенс Ч. *Різдвяна ялинка* / пер. Наталки Кошманенко. – веб-сайт. URL: http://www.vsesvit-journal.com/journal/skarbnytsya/charlz-dikkens-rizdvyana-yalynka/ (дата звернення: 26.09.2020)

3. Dickens Ch. *A Christmas Tree*. – веб-сайт. URL: https://etc.usf.edu/lit2go/pdf/passage/3952/dickens-christmas-stories-002-a-christmas-tree.pdf (дата звернення: 26.09.2020)

4. Dickens Ch. *Un albero di Natale* / пер. з італ. Marcello Jatosti. – веб-сайт. URL: https://drive.google.com/file/d/14R2NLeNOJC6rrtnsvangBhVucHLYtQkX/view (дата звернення: 26.09.2020).

Надійшла до редколегії 20.11.20

K. Kuzmina, PhD, Associate prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

LINGUOCULTURAL ASPECTS OF TRANSLATING THE CHRISTMAS STORY "A CHRISTMAS TREE" BY CHARLES DICKENS INTO THE UKRAINIAN, RUSSIAN, AND ITALIAN LANGUAGES

The article is dedicated to the analysis of the ways of rendering linguocultural markers of one of the most famous short stories by Ch. Dickens "A Christmas Tree" into the Ukrainian, Russian, and Italian languages. The topicality of this research may be explained by the popularity of the genre of "Christmas story" in all European literatures, each of which assigns to this genre its own national specificities. Besides, Charles Dickens is considered to be the one who in his stories popularized Christmas traditions in Great Britain which hadn't been observed by Britons before.

The linguocultural markers that we come across in the story include the names of objects of Christmas decoration and toys, dish names, fiction characters, geographical names, Bible allusions. Also we have assumed that not only separate lexical units can be categorized as linguocultural markers but also sentences and larger parts of the text which convey the atmosphere of Christmas mystery and inscrutability. On the whole, the translators have done the adequate translation of the story by using predominantly the transformations of domestication, transformation of generalization, and different complex lexical and grammatical transformations.

Key words: *linguocultural markers, cultural characteristics of a text, transformation of domestication, transformation of generalization, complex lexical and grammatical transformations.*

Е. Кузьмина, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РОЖДЕСТВЕНСКОГО РАССКАЗА ЧАРЛЬЗА ДИККЕНСА "РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ЁЛКА" НА УКРАИНСКИЙ, РУССКИЙ И ИТАЛЬЯНСКИЙ ЯЗЫКИ

Статья посвящена анализу способов передачи на украинский, русский и итальянский языки лингвокультурологических маркеров одного из самых известных рассказов Ч. Диккенса "Рождественская ёлка". Актуальность

данного исследования объясняется популярностью жанра рождественского рассказа во всей европейской литературе, причём в каждой из них этот жанр имеет свои национальные особенности. Кроме того, считается, что именно Ч. Диккенс своими рождественскими рассказами распространил в Британии рождественские традиции, которых раньше британцы не придерживались.

До лингвокультурологических маркеров, которые встречаются в рассказе, мы отнесли названия предметов рождественских украшений и игрушек, названия блюд, персонажей, географических местностей, библейские аллюзии. Также мы сделали предположение, что к лингвокультурологическим маркерам можно отнести не только отдельные лексические единицы, но также предложения и целые отрезки текстов, которые передают атмосферу рождественской загадочности и таинственности. Переводчики в целом адекватно передали стилистику и культурологические особенности рассказа, использовав, в основном, трансформацию одомашнивания, трансформацию обобщения и различные комплексные лексико-грамматические трансформации.

Ключевые слова: *лингвокультурологические маркеры, культурологические особенности текста, трансформация одомашнивания, трансформация обобщения, комплексные лексико-грамматические трансформации.*

УДК 81'25

Д. Вернигора, аспірант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ТЕКСТУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ІТАЛІЙСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Розглядається явище прагматичної адаптації тексту та стратегії її використання при перекладі італійських народних казок українською мовою.

Ключові слова: *прагматична адаптація тексту, народні казки, італознавство, стратегія перекладу, фольклор.*

Явище прагматичної адаптації тексту докладно описано в класичних працях вітчизняних та зарубіжних перекладознавців, зокрема В.Н. Комиссарова, О.В. Петрової, Я.І. Рецкера, В.В. Сдобнікова, А.Д. Швейцера, О. Каде, Ю. Найди, К. Райс.

Метою статті є аналіз факторів та способів використання прагматичної адаптації тексту при перекладі народних казок, адже саме народна казка репрезентує культурний код нації, що її створила, містить велику кількість національно-специфічних елементів та транслює мовну та концептуальну картини світу.

Новизна цієї наукової розвідки полягає в перекладознавчому аналізі стратегій застосування прагматичної адаптації тексту при відтворенні італійських народних казок українською мовою.

Наше дослідження є актуальним з огляду на панівну на сьогоднішній день конвенційну норму перекладу [Сдобников, 2007, 155], згідно з якою якісним вважається переклад, що максимально точно відтворює зміст оригіналу в цілому й окремих його елементів та здійснює відповідний комунікативний ефект, тобто якомога повніше відповідає вимогам еквівалентності та адекватності.

Матеріалом даної публікації було обрано збірку італійських народних казок "Le fiabe italiane", укладену видатним італійським письменником Італо Кальвіно у 1956 р. [Italo Calvino, 2012], та два її переклади різних часів українською мовою: збірку "Італійські народні казки", яка вийшла у 1986 р. у видавництві "Веселка" [Італійські народні казки, 1986], перекладачем якої був мовознавець, професор Київського національного лінгвістичного університету Ілля Вакулович Корунець, та збірку "Італійські казки" видавництва "Ранок" [Італійські казки, 2015], що вийшла в серії "Чарівні казки" у 2015 р.

У нашій статті ми послуговуємось наступним визначенням прагматичної адаптації тексту: **прагматична адаптація тексту** – це надання тексту такої форми, яка робить доступним його сприйняття й створює умови для реалізації відповідного комунікативного ефекту [Сдобников, 2007]. Варто зазначити, що великою мірою комунікативний ефект обумовлено жанрово-стилістичною домінантою твору, тож від перекладача вимагається не тільки розумітися на особливостях культур, що взаємодіють, але й добре знатися на стилістиці обох мов, а також, провівши попередній лінгвокраїнознавчий аналіз, вміти визначати, які саме елементи формують комунікативний ефект оригіналу й застосовувати відповідні трансформації та прийоми для збереження його при перекладі.

Необхідність у прагматичній адаптації тексту при перекладі виникає тоді, коли вихідний текст за своєю структурою та стилістикою значно відрізняється від цільової культури, а також,

якщо в ньому наявна значна кількість національно-специфічних термінів. Таким чином виникає потреба "пристосувати" його до реципієнта шляхом певних змін, які, втім, не повинні стосуватися змісту тексту, а лише окремих його деталей і були б спрямовані на збереження комунікативного ефекту, закладеного автором оригіналу. Наукова література пропонує різні класифікації способів та прийомів прагматичної адаптації тексту, на нашу думку, було б доречного поділити їх на три основні групи: *лінгвістичні*, до яких відносимо експлікацію, випущення, генералізацію та конкретизацію, *синтаксичні* – особливості членування й побудови речень, *стилістичні* – зміни до структури тексту, його ритмічної основи.

Для більш повного аналізу факторів та способів прагматичної адаптації тексту при перекладі італійських народних казок українською мовою вважаємо доречним згадати основні жанрово-стилістичні елементи, притаманні як італійській, так і українській народній казці: триактна структура (зав'язка-кульмінація-розв'язка), усталені ініціальні та фінальні формули, повчальна функція, наявність реалій культури, елементів чарівності або казковості.

Отже, пропонуємо розпочати аналіз з **лексичних способів** прагматичної адаптації тексту. Найчастіше вони застосовуються для відтворення реалій культури вихідного тексту. Для нашої статті ми обрали реалії італійської кухні. Зокрема, у казці "Оце тобі сім!" ("E sette!") згадується *полента* – традиційна італійська страва на основі кукурудзяної муки: *Mettete la marmitta per fare la polenta!* [Italo Calvino, 2012] – *Став казанок, та зваримо кукурудзяну кашу* [Італійські казки, 2015]. При перекладі Ілля Вакулович Корунець використовує експлікацію змісту через описовий переклад, пояснюючи реалію, а не відтворюючи її дослівно. У такий спосіб перекладач зберігає комунікативний ефект: адже для італійця полента є звичною стравою, в той час, як для українського читача у період Радянського Союзу, коли можливості подорожувати за кордон були обмежені, така страва була б незрозумілою, не зважаючи на те, що в українській традиції існує схожа страва *мамалига*. Ще одним фактором на

користь такої стратегії з боку перекладача є замовлення видавництва: видавництво "Веселка" вирішило запропонувати італійські народні казки, вихідний текст яких являв собою результати етнографічних досліджень, які проводив Італо Кальвіно, спираючись на класифікацію О.І. Нікіфорова та О.І. Афанасьєва, для дітей малого шкільного віку, тож Ілля Корунець з одного боку збагачує знання читача, а з іншого – робить текст більш доступним для розуміння, зберігаючи нейтральний вплив, як це було закладено в змісті оригіналу, уникаючи невиправданого одомашнення.

У казці "Принц-краб" ("Il Principe-Granchio"), переклад якої запропонувало видавництво "Ранок", підхід до відтворення цієї реалії є дещо іншим: *Una volta c'era un pescatore che non riusciva mai a pescare abbastanza da comprare la polenta per la sua famiglia* [Italo Calvino, 2012] – *Жив собі рибалка. На гроші, отримані за улов, йому ніяк не вдавалося нагодувати свою велику сім'ю навіть кукурудзяною кашею – полентою* [Італійські казки, 2015]. Зважаючи на те, що цей переклад створювався вже за незалежної України, коли можливості поїхати в Італію та скуштувати поленту є більш вирогідними, а в містах з'являється все більше італійських ресторанів та кафе, меню яких сповнені назв притаманно італійських страв, стратегія експлікації шляхом додавання уточнюючої інформації є дуже вдалою. Варто зазначити, що видавництво "Ранок" також ставило перед перекладачем певне завдання: текст "Італійських казок" пропонується для читання дорослим дітям, і таке грамотне введення іноземної реалії повністю відповідає завданню видавництва і в той же час сприяє відтворення комунікативного ефекту оригіналу. Необхідно додати, що далі по тексту казки згадана реалія відтворюється вже дослівно: *Mia moglie ha messo la pentola al fuoco ma non ho i soldi per comprare la polenta* [Italo Calvino, 2012] – *Дружина вже кип'ятить воду для поленти, а в мене немає грошей* [Італійські казки, 2015].

Ще одним традиційним елементом італійської кухні є *вино*, до якого італійці ставляться з великою шаною, вважають необхідним куштувати його до більшості страв і знатися на

особливостях його виробництва. У казці "Графова борода" ("La barba del Conte") ця реалія відтворюється наступним чином: *A mezzanotte Masino si riscosse, sbadigliò, bevve una tazzina di vino caldo* [Italo Calvino, 2012], у перекладі відтворено: *Опівночі Мазіно повернувся на другий бік, позіхнув і прокинувся. Випив кухоль доброї джерельної води* [Італійські народні казки, 1986]. Окрім завдання виробництва, яке впливало на вибір стратегії перекладу, Ілля Вакулович Корунець зважав також і на "Сухий закон", який панував у той період в Радянському Союзі. Видавництво "Ранок" не застосовує такого суворого підходу: *Il giovane si sedette a tavola, la Fata batté la bacchetta, e nei piatti comparvero le vivande e nelle bottiglie il vino* [Italo Calvino, 2012] – *Він сів за стіл, а русалка торкнулася чарівною паличкою столу, й одразу ж тарілі наповнилися всілякими стравами, а пляшки – вином* [Італійські казки, 2015]. Факторами вибору стратегії відтворення, а не заміни, як було в І.Я. Корунця, є насамперед орієнтація тексту перекладу на дітей дорослого віку, а не малого шкільного, й безпосередньо дія, яка стосувалася магічних істот, тобто дитина могла зрозуміти, що вживання вина є характерним для дорослих істот, що походять з далеких країн, а також глобалізаційні тенденції, завдяки яким швидше поширюються відомості про традиції інших народів, зокрема про виноробство в Італії добре відомо всім й в Україні, завдяки чому сама наявність такої реалії у казці для дітей не виглядає недоречною.

Лексичні способи прагматичної адаптації тексту при перекладі зустрічаються також і в ініціальних формулах. Наприклад, у казці *"Той, що виходив тільки вночі" ("L'uomo che usciva solo di notte")* початок не є типовим, а саме *Ai tempi di Babì Babò* з приміткою, що мається на увазі *Ai tempi che Berta filava (Коли Берта пряла)* [Italo Calvino, 2012]. *Вираз Ai tempi che Berta filava* походить з оповідання епохи феодалізму: Берта, вправна прядильниця, з метою просити помилувати її нареченого віддала королеві Німецького королівства Альберті все, що мала – клубок прядива. Розчулена королева помилувала нареченого

Берти й дала на додаток їй стільки земель, скільки могло вкрити прядиво. Іншим прядильницям, які після цього прибігли до неї, королева відповідала: "*Минув той час, коли Берта пряла"*. Отже, вислів *Ai tempi che Berta filava* використовується для позначення, що дія розгорталася дуже давно, "у сиву давнину". І. Корунець задля того, щоб підкреслити віддаленість у часі вдається до прийому генералізації *Колись у давню давнину*, що на нашу думку є цілком виправданим, адже комунікативний потенціал, закладений у вислів *Ai tempi di Babì Babò* не передбачав викладу краєзнавчого метеріалу реципієнтові перекладу, а лише мав донести ідею, що дія казки розгорталася дуже давно.

Іншим прикладом прагматичної адаптації тексту є початок казки "Массаро Правдивий" ("Massaro Verità"): *E la persona più di fiducia che conoscesse era un contadino, che tutti chiamavano Massaro Verità, perché in vita sua non aveva mai detto una bugia.* [Italo Calvino, 2012] – *А в тім королівстві та жив один селянин. Чеснішого за нього світ не знав. Ніколи ще він нікого не піддурив і завжди казав тільки щиру правду. Через те його й прозвали Добродій Правдивий, чи, як кажуть в Італії, Массаро Правдивий* [Італійські народні казки, 1986]. І.Я. Корунець шляхом додавання робить експлікацію змісту, пояснюючи ім'я головного героя, винесене у назву, що є дуже доречним, адже не всі реципієнти перекладу володіють таким розширеним знанням італійської культури, щоб пригадати, що італійське *massaro* перекладається як *вправний господар*, крім того, комунікативний потенціал тексту оригіналу не передбачає заплутування читача, на італійця таке ім'я мало б нейтральний вплив. Також наведений приклад є ілюстрацією **синтаксичного способу** прагматичної адаптації тексту: для італійської літератури загалом і для італійських казок зокрема характерними є поширені довгі речення, в той час, як в українській казці частіше зустрічаються короткі, насичені змістом речення.

Характерною рисою українських народних казок є яскрава образність з використанням традиційних висловів для її

реалізації, тож при аналізі перекладу італійських казок українською мовою ми зустрілись з такими випадками "пристосування" вихідного тексту до норми цільової культури: *Allora il Mago le rispose: – A te posso dirlo, tu stai chiusa qui dentro e non mi puoi tradire* [Italo Calvino, 2012] – *Тобі я скажу, де моя душа, – відповів маг. – Ти в мене за сімома замками і ніколи нікому не відкриєш таємниці* [Італійські казки, 2015]. Перекладач завдяки конкретизації насичує український текст звичною для реципієнта перекладу образністю. У даному випадку мова йде про певне одомашнення, яке, втім, не змінює комунікативного ефекту й не порушує інтенцій оригіналу.

Ще одним прикладом лексичного способу прагматичної адаптації тексту є випущення: *La prima note che stettero insieme,* dopo i baci, gli abbracci e le carezze *lei saltò su a dire* [Italo Calvino, 2012] *(досл. Першої ж ночі разом після поцілунків, обійм та залицянь, вона підхопилась й запитала) – У перший же вечір молода дружина й запитує* [Італійські казки, 2015]. Уданому випадку випущення використовується з метою цензури, що обумовлена жанрово-стилістичною домінантою цільової культури – адже абсолютна більшість українських казок спрямована на дітей – та завданням видавництва.

Наприкінці пропонуємо до розгляду **стилістичні способи** прагматичної адаптації тексту при перекладі італійських народних казок українською мовою. Найчастіше ми знаходимо їх у кінцівках казок.

Наприклад, у казці "Оце тобі сім!" ("E sette!") головний герой, дізнавшись, що прядиво спряла не дружина, викидає веретено у камін і живе зі своєї жінкою й далі довго та щасливо, але в перекладі Ілля Корунець модифікує кінцівку: герой звертається до бабусь-чаклунок, які й спряли те прядиво із проханням навчити його дружину так само вправно працювати, як і вони. Такий тип прагматичної адаптації тексту можна віднести до стилістичного, адже однією з ключових функцій народної казки в українській культурі є повчання. Крім того, з давніх-давен український фольклор оспівує працьовитість й наполегливість у роботі.

У казці "Чарівний перстень" ("L'anello magico") зраджений чоловік за допомогою свого чарівного персня відправляє злу жінку у високий замок далеко від міста і наприкінці тексту оригіналу зазначається, що її було знайдено померлою від голоду, і що це був жорстокий кінець, але на кращий вона й не заслуговувала. При перекладі цієї казки у редакції видавництва "Ранок" цю фінальну частину було випущено, адже українським народним казкам властивий щасливий кінець, і перекладач не змінює цій традиції.

Таким чином, можна зробити висновок, що прагматична адаптація тексту при перекладі італійських народних казок українською мовою зумовлюється жанрово-стилістичними факторами, тобто перекладачі, у більшості випадків не порушуючи зміст тексту, надають йому форму, яка відповідає очікуваннями реципієнтів цільової мови та культури, зберігаючи й обережно вводячи до тексту перекладу національно-специфічні елементи, які відтворюють колорит і мовну та концептуальну картини світу, не порушуючи при цьому сприйняття та не змінюючи комунікативну інтенцію оригіналу. Проте, у нашій науковій розвідці представлені й випадки виконання перекладачами так званого "надзавдання" (термін В.Н. Комісарова), коли вибір на користь тієї, чи іншої стратегії обумовлюється екстралінгвістичними факторами: політичною та соціальною нормою сучасного перекладачеві періоду історії, або специфічним завданням видавництва, яке надрукувало переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Влахов С., Флорин С. *Непереводимое в переводе*: учебное пособие. – М.: Международные отношения, 1980.
2. *Італійські казки*. – Х.: Вид-во "Ранок", 2015.
3. *Італійські народні казки* / укл. Корунець І. – К., 1986.
4. Комиссаров В.Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. – М.: Высшая школа, 1990.
5. Сдобников В.В., Петрова О.В. *Теория перевода*. – М.: АСТ: Восток, 2007.
6. Швейцер А.Д. *Теория перевода: статус, проблемы, аспекты*. – М.: Наука, 1988.
7. Italo Calvino. *Fiabe italiane*. – Milano: Oscar Mondadori, 2012.

Надійшла до редколегії 15.12.20

D. Vernyhora, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

PRAGMATIC ADAPTATION OF THE TEXT IN TRANSLATION OF ITALIAN FOLK TALES IN UKRAINIAN LANGUAGE

The article describes the phenomenon of pragmatic adaptation of the text and strategies of its use in translation of Italian folk tales.

Key-words: *pragmatic adaptation of the text, folk tales, Italian studies, translation strategy, folklore.*

Д. Вернигора, аспирант
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ ТЕКСТА ПРИ ПЕРЕВОДЕ ИТАЛЬЯНСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

Рассматривается явление прагматической адаптации текста и стратегии ее применения при переводе итальянских народных сказок на украинский язык.

Ключевые слова*: прагматическая адаптация текста, народные сказки, италоведение, стратегия перевода, фольклор.*

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

Е. Ревуцкая, канд. филол. наук, доц.
Минский государственный лингвистический университет (Беларусь)

СИМВОЛИЗМ ФРАНЦУЗСКОГО ИМЕНИ СОБСТВЕННОГО В ПОЭЗИИ МАРИИ ПАВЛИКОВСКОЙ-ЯСНОЖЕВСКОЙ (1891–1945)

Статья представляет предварительные результаты изучения символизма французского имени собственного в творчестве польской поэтессы межвоенного двадцатилетия Марии Павликовской-Ясножевской (1891–1945), со дня рождения которой в 2021 году исполняется 130 лет. На примере трех стихотворений разных лет показана разная формальная "включенность" французского имени-образа в польский текст. Если французский язык эпитафии "En souvenir de Le Brix et Mesmin" ('Памяти Ле Бри и Месмена') (1933) является жанрообразующим, то в стихотворениях "List" ('Письмо') (1928) и "Ćma" ('Ночная бабочка') (1926) противопоставление "французское имя – польский текст" отграничивает сферу-источник от сферы-мишени в пространстве концептуальной метафоры. Организуя мифический диалог между исторической реальностью Франции и поэтическим миром Павликовской-Ясножевской, французское имя-образ становится в польском тексте именем-символом. Наконец, статус символа позволяет французскому имени конструировать метафорическое пространство стихотворения, участвуя в осмыслении и толковании действительности в качестве языкового средства сферы-источника.

Ключевые слова: *имя собственное, Мария Павликовская-Ясножевская, имя-образ, мифический диалог, имя-символ, метафорическое пространство, сфера-источник.*

Литература есть мир вымысла, являющий читателю не фрагмент реальности, но ее "художественный образ". При этом, книга "принадлежит эпохе", выражая ее идеи и устремления (Лотман, 1994), и искусство ведет с действительностью *мифический диалог*. Последнее понятие используется французским литературоведом Э. Пишри (Picherit, 2012) и позволяет осмыслить, каким образом благодаря литературе реальный объект (например, элемент городского пространства)

– или личность – обретает самостоятельность, "отделяясь" от породившей его исторической ситуации и обретая черты образа или героя мифов. Такой независимо существующий образ имеет имя, позволяющее ему проявлять свои мифические свойства в процессе знакообразования.

Обращаясь к проблеме имени-образа, следует помнить о его знаковой природе. Сопровождая человека всю жизнь с момента рождения, имя представляет его во всех сферах и ситуациях общения [Степанов, 2002, 172–179]. Это свойство – замещать некоторый объект действительности – присуще знакам [Никитин, 2003, 122]. Следовательно, имя собственное есть знак и, будучи знаком, необходимо обладает значением [там же, 115]. Так, в языкознании известна точка зрения, согласно которой имя собственное имеет значение, но приобретает его лишь в речи, в конкретной ситуации – тогда, когда соотносится с определенным референтом. Иными словами, в составе значения имени собственного следует усматривать лишь денотат – своего рода ментальное отражение референта. Так, денотативным значением имя собственное наделяют Н.Д. Арутюнова [Арутюнова, 1999, 2–5], М.В. Никитин [Никитин, 2003, 169–170], Е.В. Падучева [Падучева, 2004, 81–82]. Категория всякого имени собственного представлена одним субъектом и непременно совпадает с ним: таким образом, имя собственное имеет в языке индивидуальное значение [Балли, 2001, 88]. Вместе с тем, мы знаем, что в процессе вторичного семиозиса – переосмысления уже существующих языковых знаков – имена собственные становятся нарицательными. В этом случае имя утрачивает (полностью либо частично) связь с изначальным референтом и приобретает черты имени нарицательного (как всем известные Отелло и Дон Жуан). Имена, находящиеся, образно говоря, "в середине пути" – в центре нашего исследовательского внимания.

Символическая природа имени сопряжена с его знаковой природой: имя-символ, как и имя-знак, осмысляется в понятиях семиотики. При этом, имя-символ – не то же самое, что имя-знак. Отметим хотя бы то обстоятельство, что в качестве знака имя выступает неизменно, пространствами же имени-символа

являются религия, фольклор, искусство, литература. Кроме того, приведем важнейшее положение семиотического литературоведения Юрия Лотмана, на которое опирается наше исследование: "Символ отличается от конвенционального знака наличием иконического элемента, определенным подобием между планами выражения и содержания", "выводя за пределы знаковости" и выступая "посредником между синхронией текста и памятью культуры" [Лотман, 1992, 199]. При этом, "иконический элемент", по Лотману, появляется у символа в процессе создания из языкового материала художественных образов: "Словесное искусство начинается с попыток преодолеть коренное свойство слова как языкового знака – необусловленность связи планов выражения и содержания – и построить словесную художественную модель, как в изобразительных искусствах, по иконическому принципу" [Лотман, 1998, 72]. Таким образом, художественный образ близок символу.

Не определение символа, но лишь "наиболее привычное представление о символе" связано у Лотмана "с идеей некоторого содержания, которое, в свою очередь, служит планом выражения для другого, как правило, культурно более ценного, содержания" [Лотман, 1992, 191]. Как "один из наиболее устойчивых элементов культурного континуума", символ выступает "важным механизмом памяти культуры", перенося "тексты, сюжетные схемы и другие семиотические образования из одного пласта культуры в другой" [там же, 192]. Таким образом, символизм представляет собой существование некоего образного содержания в качестве формы другого, более отвлеченного содержания. Образ "превращается" в символ тогда, когда его понятийное содержание обобщается до абстрактного уровня либо же начинает условно выражать иной, отвлеченный смысл.

Наше исследование ставит своей целью разработку символического статуса французского имени собственного в стихотворениях польской поэтессы межвоенного двадцатилетия Марии Павликовской-Ясножевской (1891–1945), 130 лет со дня рождения которой исполняется в этом году. Опираясь на приведенные выше теоретические положения семиотического литературоведения, а также элементы когнитивной теории

метафоры, которые найдут свое обоснование ниже, мы изучаем французское имя собственное как художественный образ, получающий развитие в поэтическом тексте, принадлежащем славянской культуре. Предварительные результаты мы иллюстрируем на примерах стихотворений *En souvenir de Le Brix et Mesmin* 'Памяти Ле Бри и Месмена' (1933), *List* 'Письмо' (1928) и *Ćma* 'Ночная бабочка' (1926), представляющих три разные книги поэтессы.

Обосновывая выбор объекта исследования, отметим, что творчество Павликовской-Ясножевской содержит множество отсылок к Франции. В Париже в 1856 году родился ее отец, ведущий представитель исторической батальной живописи Войцех Коссак, и именно Франция стала первой страной, где она с мужем, военным летчиком Стефаном Ясножевским жила в иммиграции в 1939–1940 годах. Павликовская-Ясножевская связана с Францией не только биографией, но и творчеством – этой стране посвящен поэтический цикл *Paryż* 'Париж' (1929). Отметим, что мастерский русский перевод открывающего книгу одноименного стихотворения, подготовленный родившимся в Киеве украинским литератором, переводчиком и художником Валерием Акоповым, был опубликован в сборнике стихов поэтессы в 1987 году [Павликовская-Ясножевская, 1987, с. 71–75]. Одно из наиболее значительных стихотворений цикла – *Topielice* 'Утопленницы' – "родственно по настроению" бодлеровским "Цветам зла" [Современные польские поэты в очерках Сергея Кулаковского и в переводах Михаила Хороманского, 1929, 158], а писательница, переводчица и популяризатор польской литературы и культуры во Франции Роза Байи (1890–1976) еще в 1935 году готовила к публикации французские переводы из ее поэзии [Nossowska, 2012, 185]. Наконец, у Павликовской-Ясножевской есть немало стихов, написанных на французском языке.

Так, "документальное" стихотворение *En souvenir de Le Brix et Mesmin* 'Памяти Ле Бри и Месмена' (1933) рассказывает историю гибели летчиков-рекордсменов:

(1) *Dans les cieux équivoques tressaillant tangage! / La brume est invincible et le moteur suffoque. / Les flammes se dégagent... /* ***L'amitié aviatique*** *–* ***c'est plus que de l'amour****! / Les secondes sont*

la vie / Et le danger accourt / ***Le Brix ne voulait pas quitter son camarade, / Qui n'avait pas de parachute*** *– /* ***Et ils descendent ensemble*** */ En flamboyante parade. / Au dessus de la terre, / Pécheresse endurcie, / Brille une étoile / De première grandeur! / Les arbres s'élancent lui tendant les mains, / –* ***Le Brix****!* ***Mesmin****! / Et les champs russes accueillent ses glorieux débris.* [Pawlikowska-Jasnorzewska, 1933, 14–15] //

'в хмуром небе внезапный тангаж, / и почти задохнулся мотор, / и беспомощно руки простер / самолет, ***и един экипаж*** */ храбрость в небе не знает преград, / здесь секундам равняется жизнь – / самолет устремляется вниз / на последний, короткий парад /* ***дружба в небе не знает измен****, /* ***на двоих – лишь один парашют****, / и, как звезды,* ***вдвоем упадут / два героя – Ле Бри и Месмен*** *– / на нещедрую грешную твердь... / и плеяды огней-орденов / над полями Руси, средь ветров, / будут пламенем вечным гореть' [Павликовская-Ясножевская, 2020, 10].*

В примечании к русскому переводу указано: "французский летчик-рекордсмен Жозеф Ле Бри (Joseph Le Brix (1899–1931)) и механик Рене Месмен (René Mesmin (1897–1931)) погибли недалеко от Уфы 12 сентября 1931 года в ходе второй попытки совершить беспосадочный полет по маршруту Париж – Токио" [там же, 10]. Таким образом, содержательным центром стихотворения выступает факт истории авиации, вероятнее всего не известный современному читателю, о чем свидетельствует наличие примечания переводчика.

Идейный же центр стихотворения – подвиг членов экипажа (*L'amitié aviatique – c'est plus que de l'amour!* 'дружба летчиков сильнее любви'), не оставивших друг друга при крушении самолета, их преданность друг другу (*Le Brix ne voulait pas quitter son camarade, / Qui n'avait pas de parachute* 'Ле Бри не бросил товарища, у которого не было парашюта'). Эта главная идея, переданная в русском переводе в понятиях героизма ('два героя') и единства ('и един экипаж', 'дружба в небе не знает измен'), кодирована в стихотворении именами *Le Brix* 'Ле Бри' и *Mesmin* 'Месмен'.

Вспомним далее о том, что символ не обязательно имеет означающее в виде языковой формы. Язык – одна из форм

существования символа. Поэтому, изучая природу отношений символа и языка, мы находимся в поиске теории, которая стала бы наиболее продуктивной для описания символических явлений. Так, среди языковых (точнее говоря, наблюдаемых в языке) явлений, имеющих символическую природу, особую значимость для поэзии имеет метафора. Поэтому наше исследование очевидным образом нуждается в инструментарии когнитивной теории метафоры – направления, изучающего метафору как некоторый новый способ познания и толкования мира, вызванный сопоставлением концептов, в реальности несопоставимых. Метафора как ментальная операция не отражает, но создает сходство между сущностями. Такое столкновение явлений, принадлежащим разным концептуальным областям, непременно порождает некоторый новый смысл, который, в свою очередь, становится понятен и близок читателю – это понимание происходит в момент осмысления сходства между двумя сопоставляемыми сущностями. Центральное место метафоры в поэзии не в последнюю очередь делает когнитивную поэтику [Freeman, 2000; Stockwell, 2002] наиболее привлекательной теорией для описания поэтического языка.

Метафора в поэзии Павликовской-Ясножевской исследована в целом ряде работ [Smolińska, 2003; Rychter, 2014; Morzyńska-Wrzosek, 2020], но имя собственное как одна из сопоставляемых сущностей требует отдельного изучения. Поэтому в фокусе нашего внимания – пример метафорического пространства, в котором одна из сопоставляемых сущностей – реально существовавшая личность. Запомнившись своей необычной судьбой, обладая определенными качествами, эта личность служит для осмысления иной, значимой для автора сущности. Так, сравнение с легендарным экипажем "Белой птицы" в стихотворении *List* 'Письмо' (1928) позволяет поэтессе показать, насколько безвозвратно и в то же время необъяснимо прервалась ее связь с любимым человеком, письмо которому "погибло, пропало безвестно":

(2) *Deszcz pada. Szara trucizna / po szybie toczy się w kroplach. / Listonosz mija drzwi moje. / Każdy krok jego mnie boli. / Ach,* ***list*** *wysłany za morze /* ***mój mały, biały hydroplane / zaginął,***

zaginął bez wieści / tak jak Nungesser i Coli... [Pawlikowska-Jasnorzewska, 1928, 11] //

*'Дождь. Серые капли плавно / по стеклам стекают отвесным,/ и каждый шаг почтальона / во мне нестерпимо болит / **Погибло**, **пропало безвестно**, / **подобно аэроплану**, / **письмо** в глубине океана – / **так, как Нюнжессер и Коли**...' [Павликовская-Ясножевская, 2020, 58].*

Из примечания к русскому переводу читатель узнает: "французский летчик Шарль Нунжессер (Charles Nungesser (1892–1927)) и его навигатор Франсуа Коли (François Coli (1881–1927)) – ветераны Первой мировой войны, предпринявшие 8 мая 1927 года попытку пересечь Атлантический океан по маршруту Париж – Нью-Йорк. Крушение их самолета, биплана "Белая птица", стало одним из самых загадочных исчезновений в истории авиации – не были найдены ни обломки самолета, ни тела летчиков" [там же, 58].

На первый взгляд, интенсивность личного переживания – потери связи с близким человеком – уже показана метаморфозой письма в "маленький, белый" бумажный самолетик (*mój mały biały hydroplane*), отправленный за океан (*wysłany za morze*). Надеждам влюбленной героини, сколь бы сильными они ни были, не удается преодолеть испытание, сопоставимое с перелетом через Атлантический океан. Но последняя строка – самая значимая во всяком поэтическом произведении – показывает, что не столько сам гидроплан, сколько имена Нунжессер и Коли – имена-образы – кодируют идею безвозвратной, и в то же время непонятной, необъяснимой утраты.

Как в примере (1), так и в примере (2) имена летчиков – это имена-образы: мы имеем дело не с "реальной жизнью", но с художественным миром. Но именно в стихотворении (2) имя как часть метафоры провоцирует у читателя ощущение, которое, вслед за Лотманом, можно определять как "чувство знаковости и цитатности художественного образа" [Лотман, Цивьян, 1994, 30] – результат *мифического диалога* между именем в истории авиации и именем-символом в поэтическом произведении. Под мифическим (то есть свободным от воли автора) диалогом мы

понимаем, вслед за Э. Пишри, обретение именем-образом символических свойств, объединяющих два и более смысловых пространства [Picherit, 2012, 193] – например, живописи и литературы (примером такого диалога является, разумеется, экфрасис). В нашем случае справедливо говорить о мифическом диалоге между историей французской авиации и поэтическим миром Павликовской-Ясножевской, превращающем имя летчика – реально существовавшей личности – в имя-образ (1) и имя-символ (2).

Разумеется, такое употребление имени собственного отличается от упомянутого выше процесса вторичного семиозиса: ни имена-образы Ле Бри и Месмен, ни имена-символы Нунжессер и Коли не становятся нарицательными. Кроме того, вспомним, что "речь поэзии условна" – в том смысле, что изначально она не опирается на какие-либо черты, которые могли быть присущи реальным людям, но основывается на "негласной договоренности" между автором и читателем.

Таким образом, в отличие от стихотворения (1), являющегося, в сущности, фрагментом исторической реальности Франции, "страницей истории", где имена собственные называют двух ее героев, стихотворение (2) – пространство метафоры, где история авиации – лишь сфера-источник, а Нунжессер и Коли – имена-символы. И если двукратного (в названии и последней строфе) употребления имен Ле Бри и Месмена требует жанр эпитафии, то обращение к именам Нунжессера и Коли порождает мифический диалог иного качества – между поэтическим миром Павликовской-Ясножевской, пишущей о разлуке с близким человеком, и историей авиации, превращая фамилии летчиков в имена-символы – самостоятельные мифические сущности, символизирующие безвозвратное и необъяснимое расставание.

Наконец, рассмотрим метафорическое пространство стихотворения *Ćma* 'Ночная бабочка' (1926):

(3) *Fotel i książki i świeca z cieniem / i nagle w świecy jęk pełen skarg: / To* ***ćma*** *plonie jasnym płomieniem / jak sama* ***Joanna d'Arc*** [Pawlikowska-Jasnorzewska, 1926, 14].

Читателю хорошо известен перевод Натальи Астафьевой:

*'Кресло, книги, свеча, окруженная мраком. / Вдруг вскрик взбудоражил мрак: / **Полуночница-бабочка** в пламени жарком / сгорает, как **Жанна д'Арк**.' [Павликовская-Ясножевская, 1987, 41].*

На первый взгляд, 'полуночница-бабочка' Натальи Астафьевой – всего только отсылка к женскому облику, женской фигуре. Но во многом именно в силу своей культурной значимости и узнаваемости, имя-образ Жанны д'Арк требует более пристального исследовательского внимания и открывает пути для множественного прочтения. Молодость, женственность, бесстрашие, одержимость – лишь некоторые из качеств, значимых для интерпретации метафорического пространства, где Жанна д'Арк – имя-символ, принадлежащее сфере-источнику, а сфера-мишень – открыта для толкования и может составлять пространство запретной любви, страсти, тайны, опасности.

Зададимся вопросом, насколько произвольной является оригинальная графика французского имени собственного в трех разобранных нами произведениях Павликовской-Ясножевской. Прежде всего, примечателен сам факт, что три оригинальных стихотворения представляют три неодинаковых способа "включения" французского имени в польский текст. Так, культурно значимое имя *Joanna d'Arc* в оригинальном стихотворении является результатом перевода-адаптации. В свою очередь, французское написание имен *Nungesser* и *Coli* в польском стихотворении сохранено. Наконец, стихотворение *En souvenir de Le Brix et Mesmin* 'Памяти Ле Бри и Месмена' (1933) написано целиком на французском языке. Последнее обстоятельство, несомненно, объясняет авторский замысел поэтессы, вписывающий текст в жанр эпитафии. Стихотворение (1) посвящено памяти погибших летчиков, а в центре авторского внимания – самоотверженность героев, их верность друг другу перед лицом смерти. Стихотворения же (2) и (3) используют французское имя как языковое средство сферы-источника для

организации метафоры, где сферой-мишенью выступают иные концептуальные области (разлука, утрата – в стихотворении (2), запретная любовь, опасность – в стихотворении (3)), которые читателю предстоит осмыслить. Таким образом, своего рода граница, проводимая поэтессой между польским текстом и французским именем, отделяет в метафорических пространствах стихотворений *List* 'Письмо' (2) и *Ćma* 'Ночная бабочка' (3) сферу-источник от сферы-мишени.

Итак, разбор трех стихотворений Павликовской-Ясножевской показал, что французское имя-образ организует мифический диалог авторского поэтического мира с иным пространством – историей межвоенного времени, историей авиации, индивидуальной жизненной дорогой личности, событийностью, реальностью. Формальная "включенность" французского имени в польский текст может быть различной. В частности, противопоставление *французское имя – польский текст* способно маркировать жанр (так, эпитафия – дань памяти французским героям – полностью написана на французском языке), а также отграничить сферу-источник от сферы-мишени в пределах метафорического пространства поэтического произведения.

Таким образом, имя в художественном творчестве имеет не только образную, но и символическую природу. Статус символа позволяет имени обретать самостоятельное эмоциональное звучание. Кроме того, имя-символ конструирует метафорическое пространство, участвуя в осмыслении и толковании мира в качестве языкового средства сферы-источника. Наконец, роль имени-образа в организации мифического диалога, связующего реальность (факт, событие) с условностью (поэзией, вымыслом), требует дальнейших исследований.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Арутюнова Н.Д. *Язык и мир человека* – М.: Языки русской культуры, 1999.
2. Балли Ш. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. – М.: Едиториал УРСС, 2001.
3. Лотман Ю.М. *Символ в системе культуры* // Избранные статьи: в 3 т. Т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллинн: Александра, 1992. – С. 191–199.

4. Лотман Ю.М., Цивьян Ю.Г. *Диалог с экраном*. – Таллинн: Александра, 1994.

5. Лотман Ю.М. *Структура художественного текста* // *Об искусстве*. – СПб.: Искусство СПб., 1998. – С. 14–288.

6. Никитин М.В. *Основания когнитивной семантики*. – СПб.: Изд-во РГПУ им.А. И. Герцена, 2003.

7. Падучева Е.В. *Высказывание и его соотнесенность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений)*. – М.: Едиториал УРСС, 2004.

8. *Современные польские поэты в очерках Сергея Кулаковского и в переводах Михаила Хороманского.* – Берлин: Петрополис, 1929.

9. Степанов Ю.С. *Французская стилистика в сравнении с русской*. – М.: УРСС, 2002.

10. Freeman M.H. *Poetry and the Scope of Metaphor: Toward a Cognitive Theory of Literature*. In *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Ed. Antonio Barcelona. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2000. – 253–281.

11. Morzyńska-Wrzosek B. *Choroba i jej metafory w twórczości współczesnych polskich poetek* // Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury 32. – 2020.

12. Nossowska M. *Cztery nieznane listy Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej z lat 1935 – 1939* // Pamiętnik Literacki CIII. Z. 3. – 2012.

13. Picherit H. *Une* madeleine *peut en cacher une autre : un dialogue mythique sur le Temps entre Marcel Proust, Alfred Hitchcock et Chris Marker* // French Studies Bulletin. Vol. 66. Issue № 2. – 2012. – P. 193–207.

14. Rychter J. *Konotacje semantyczne srebra w poezji Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej* // Studia Językoznawcze 13. – 2014. – P. 173–197.

15. Smolińska M. *Poezja ogrodów Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej* // Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica 6. – 2003. – P. 251–273.

16. Stockwell P. *Cognitive poetics: An introduction*. London and New York: Rootledge, 2002.

ИСТОЧНИКИ

1. Pawlikowska-Jasnorzewska M. *Pocałunki*. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1926.

2. Pawlikowska-Jasnorzewska M. *Cisza leśna*. Warszawa: Księgarnia F Hoesicka, 1928.

3. Pawlikowska-Jasnorzewska M. *Śpiąca żałoga*. Warszawa: J. Mortkowicz, 1933.

4. Павликовская-Ясножевская М. *Стихи*: Пер. с пол. / Сост. и предисл. В. Британишского. – М.: Художественная литература, 1987.

5. Павликовская-Ясножевская М. *Почтальон и ноябрь* / Пер. с пол. Елены Ревуцкой. – М.: Водолей (Пространство перевода), 2020.

Надійшла до редколегії 10.12.20

О. Ревуцька, канд. філол. наук, доц.
Мінський державний лінгвістичний університет (Білорусь)

СИМВОЛІЗМ ФРАНЦУЗЬКОГО ІМЕНІ ВЛАСНОГО В ПОЕЗІЇ МАРІЇ ПАВЛІКОВСЬКОЇ-ЯСНОЖЕВСЬКОЇ (1891–1945)

У статті подано попередні результати вивчення символізму французького імені власного в творчості польської поетеси міжвоєнного двадцятиліття Марії Павліковської-Ясножевської (1891–1945), від дня народження якої в 2021 році виповнюється 130 років. На прикладі трьох віршів різних років показана різна формальна "включеність" французького імені-образу в польський текст. Якщо французька мова епітафії En souvenir de Le Brix et Mesmin 'Пам'яті Ле Брі і Месмена' (1933) вказує на жанр, то у віршах List *'Лист' (1928) і* Ćma *'Нічний метелик' (1926) протиставлення* французьке ім'я – польський текст *відмежовує сферу-джерело від сфери-мішені в просторі концептуальної метафори. Організовуючи міфічний діалог між історичною реальністю Франції і поетичним світом Павліковської-Ясножевської, французьке ім'я-образ стає в польському тексті ім'ям-символом. Нарешті, статус символу дозволяє французькому імені конструювати метафоричний простір вірша, беручи участь в осмисленні і тлумаченні дійсності в якості мовного засобу сфери-джерела.*

***Ключові слова**: власне ім'я, Марія Павліковська-Ясножевська, ім'я-образ, міфічний діалог, ім'я-символ, метафоричний простір, сфера-джерело.*

A. Revutskaya, PhD, Associate Prof.
Minsk State Linguistic University (Belarus)

THE SYMBOLISM OF FRENCH PROPER NAME IN LYRIC POETRY BY MARIA PAWLIKOWSKA-JASNORZEWSKA (1891–1945)

The article provides the preliminary results of studying the symbolism of French proper name in lyric poetry by the Polish interwar author Maria Pawlikowska-Jasnorzewska (1891–1945) whose 130th birth anniversary is celebrated in 2021. The analysis of three poems from different years shows the different possible ways of including the French name in the Polish text. While the French language of the epitaph En souvenir de Le Brix et Mesmin (1933) marks the genre, the opposition French name – Polish text separates the source domain from the target domain in the conceptual metaphor of List (1928) and Ćma *(1926). Organizing the mythic dialogue between French historic reality and Pawlikowska-Jasnorzewska's poetic world, the French name acquires symbolic properties in the Polish text. As a symbol, the French name constructs the poem's metaphoric space, participating in conceptualizing and interpreting the world as a source domain linguistic mean.*

***Key words**: proper name, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, name as an image, mythic dialogue, name as a symbol, metaphoric space, source domain.*

УДК 811.133.1'373(075.8)

M. Kostiuk, PhD, maître de conférences
Université Nationale Taras Chevchenko de Kyiv (Ukraine)

QUARANTAINE, CONFINEMENT, ISOLEMENT: VERS LA COMPREHENSION

Cette brève intervention est consacrée à l'étude de l'usage des mots ***quatorzaine, quarantaine, confinement, isolement*** *dans les médias numériques français. Il est proposé un court parcours historique de ces notions, les définitions les plus répandues et l'analyse linguistique des contextes où ces mots sont utilisés. On déterminera le lien existant entre la réalité socioculturelle et l'usage de ces termes, selon leur contexte. Y sont également analysés les aspects relatifs à l'effet psychologique produit sur le public par l'emploi de ce vocabulaire, en situation de pandémie mondiale.*

Mots clés: *quarantaine, confinement, isolement, quatorzaine, épidémie, isolement.*

Introduction.

Depuis l'apparition du virus "Covid-19", les mots tels que *la quarantaine, la quatorzaine, le confinement, l'isolement* reviennent quotidiennement au sein de tous les foyers français, avec une fréquence étonnante. Le public utilise parfois ces termes sans connaître les différences de signification qui les distinguent. Pour nous, en tant que linguistes, il est hautement important de résoudre cette incongruité linguistique. Les exemples tirés des articles des médias numériques français vont pleinement nous aider dans notre démarche.

Pour notre analyse nous avons utilisé un éventail des **méthodes** tels que la méthode de l'analyse diachronique et synchronique, la méthode de la quantité, la méthode de la généralisation et d'autres. Plus de 50 articles tirés des journaux français numériques ont été analysés pour que les résultats soient valides et pertinents.

Résultats et commentaires.

En préambule, il y a lieu d'analyser la différence qu'il y a entre les mots qui sont très souvent confondus, bien qu'ayant quand même leur racine commune. La question se pose quant à l'utilisation des mots *quatorzaine* et *quarantaine* dont l'usage est fréquent depuis l'épidémie et souvent dans les mêmes contextes.

Pour clarifier cette question complexe, il faut revenir aux sources. A l'origine le mot *quatorzaine* était réservé au vocabulaire juridique. En droit, la *quatorzaine* est un nom féminin singulier qui définit un "espace de quatorze jours qui s'observait légalement entre les diverses étapes d'une saisie judiciaire" [La langue française]. Avec le même sens, mais avec une formulation un peu plus compliquée, nous trouvons une autre définition: "Espace de quatorze jours qui s'observait de l'une à l'autre des quatre criées des biens saisis réellement. Les criées se faisaient par quatre dimanches, de quatorzaine en quatorzaine" [Gonzalez, 2020]. Mais peu après, ce mot a commencé à être utilisé dans des contextes plus généraux et plus proches de la vie quotidienne.

Habituellement, c'est comme synonyme de *quinzaine* qu'on utilise le mot *quatorzaine*. La *quinzaine* est donc définie comme quantité de quinze, ou d'environ quinze et s'emploie d'habitude dans l'expression "*une quinzaine de jours*" soit approximativement deux semaines. Avec l'apparition du Covid-19 les journalistes français ont commencé à utiliser le terme *quatorzaine* parce que la durée de l'incubation peut aller jusqu'à quatorze jours. C'est pourquoi en cas de risque de contamination, on a conseillé d'éviter tout contact avec l'extérieur pendant cette période [Cordial]. Mais quelques temps après la situation a changé, la période de quatorze jours n'étant plus du tout suffisante.

L'analyse des journaux français a montré que c'est un autre mot dans le contexte de mise à l'écart qui est apparu le plus souvent en avril et en mai, c'est la *quarantaine* mais toujours avec cette nuance qu'elle ne correspond pas nécessairement à un isolement de quarante jours. Mais la racine même du mot nous mène à une période de quarante jours. Cette durée n'est pas due au hasard, puisqu'elle est définie par le médecin de la Grèce antique, Hippocrate, vers le Vème siècle (av. J-C) selon lequel, une maladie aiguë se manifeste et disparaît en quarante jours [Giguère, 2020].

La provenance du mot *quarantaine* appartient au Moyen-Age, quand on imposait quarante jours d'isolement aux navires qui évoluaient dans les zones de grave épidémie. Il était interdit de s'approcher de ces navires pendants quarante jours. Outre ces considérations, le choix de ce chiffre, quarante, nous renvoie à la signification symbolique qu'il prend dans le Bible, où Jésus aurait

passé quarante jours dans le désert. Dès le XIIe siècle la période d'abstinence du Carême durait quarante jours et portait le nom de "*la sainte quarantaine*" [Larousse].

C'est dans les grands dictionnaires de la langue française que nous trouvons la définition concrète du mot *quarantaine*. Si l'on reprend ce qu'en dit le dictionnaire Larousse, la quarantaine est définie comme une mesure de police qui consiste à imposer un isolement provisoire de durée variable aux personnes, aux navires ou aux animaux et aux marchandises provenant d'un pays infecté par une maladie contagieuse [Larousse]. C'est-à-dire qu'il s'agit de l'isolement imposé à toute personne susceptible d'être atteint d'une maladie contagieuse pour en empêcher la propagation.

Dans les milieux médicaux la notion de *quarantaine* prend plusieurs acceptions. Ainsi, dans son Règlement Sanitaire International, l'Organisation mondiale de la santé (OMS) définit la quarantaine comme *"la restriction des activités et/ou de la mise à l'écart des personnes suspectées qui ne sont pas malades, ou des bagages, conteneurs, moyens de transport ou marchandises suspects, de façon à prévenir la propagation éventuelle de l'infection ou de la contamination"* [Giguère, 2020]. Le terme est conservé mais la durée des quarantaines médicales est rapidement devenue variable, et souvent largement inférieure à quarante jours. Elle a parfois atteint jusqu'à cent jours ou a été réduite à quatorze jours [Giguère, 2020]. Si la mesure de confinement est régulièrement utilisée au cours du temps, la quarantaine ne décrit plus nécessairement une période d'isolement de quarante jours. Par extension, la mise *en quarantaine* de quelqu'un signifie son exclusion d'un groupe pour des motifs autres que sanitaires. Dans la réalité de l'année 2020 avec le coronavirus Covid-19, la signification-source est de nouveau d'actualité.

On retiendra donc que le mot *quarantaine* possède deux sens principaux : soit la mise à l'écart d'individus présentant potentiellement un danger sanitaire, soit l'exclusion d'un groupe social.

Dans les journaux français tels que le Figaro ou le Monde on peut dégager cinq expressions qui sont utilisées le plus souvent dans la réalité du moment: *"(confinement) en quarantaine", "des quarantaines médicales", "se mettre en quarantaine", "raconter sa quarantaine", "mettre en place la quarantaine"*.

Parmi ces mots emblématiques utilisés dans les medias français pendant la période de la pandémie, c'est le mot ***isolement*** que l'on emploie sans modération. *L'isolement* se définit comme la "séparation d'un individu – ou d'un groupe d'individus – des autres membres de la société" [Philips, 2020].

Dans les articles les mots *quarantaine* et *isolement* sont souvent utilisés indifféremment dans les mêmes contextes. Mais pouvons-nous dire que ce sont des synonymes contextuels ? On trouve la réponse dans l'un des articles français: *"L'isolement des malades dans des chambres à pression négative, c'est différent de la quarantaine. On parle d'isolement d'individus et non pas de mettre en quarantaine des groupes. L'isolement des malades est la seule façon de lutter contre la propagation de la contamination, à condition d'avoir des équipements hospitaliers adéquats"* [Paré, 2020]. C'est-à-dire que l'isolement concerne plutôt un individu, tandis que la quarantaine les implique des groupes sociaux.

Nous avons dégagé quatre grands groupes des contextes où le mot *isolement* est utilisé.

Premièrement, le groupe dans lequel les verbes sont utilisés avec ce terme: *"placer en isolement", "isoler les contacts", "s'isoler", "se retrouvent complètement isolées", "concilier l'isolement et le soin", "imposer un isolement provisoire"*.

Le deuxième groupe contient des adjectifs qui suivent le mot *isolement: "isolement préventif" "l'isolement provisoire de personnes", "un isolement provisoire", "l'isolement forcé", "l'isolement imposé", "isolement sanitaire"*.

Le troisième groupe se rapporte aux expressions qui désignent les personnes "isolées": *"isolement des personnes malades", "les individus isolés"*.

Enfin, le quatrième groupe comprenant des expressions où la durée d'isolement est indiquée : *"la durée d'isolement", "quatorze jours en isolement", "la période d'isolement"*, etc.

L'emploie de ces verbes et adjectifs nous montre l'importance que leur dimension socioculturelle a pu prendre dans la vie de la collectivité.

Dans cette "palette", parmi les mots qui sont devenus les acteurs principaux de la plupart des articles de ces temps-ci, il en manque encore un: c'est le mot ***confinement***. Dans le dictionnaire Larousse nous en trouvons la définition suivante: "action de confiner, de se confiner dans un lieu; fait d'être confiné" [Larousse].

Le mot *confinement* s'utilise dans les contextes liés à l'obligation d'être à la maison, de rester chez soi: *"Le confinement permet de freiner temporairement les contaminations. Si chacun reste chez soi, c'est la garantie de limiter la hausse du nombre de cas. Pour les gouvernements, c'est une méthode qui permet de gagner du temps"; "car le confinement est extrêmement efficace, non pas pour détruire le virus, mais pour limiter ses conséquences"* [Paré, 2020].

Nous avons distingué trois groupes, où sont mentionnés le mot *confinement* ou bien le verbe *confiner*.

Premier groupe – ce sont les verbes qui sont employés avec le terme "confinement": *"expliquer le confinement", "gérer le confinement", "lever ce confinement", "éviter tout confinement", "prendre ce devoir de confinement", "prendre des mesures de confinement", "mettre en place le confinement", "retirez le confinement"*.

On peut ajouter ici un sous-groupe dans lequel figure le verbe "confiner": *"confiner la population", "confiner entièrement les habitants", "confiner l'intégralité d'un pays"*.

Deuxième groupe – les adjectifs qui caractérisent le mot "confinement": *"le confinement généralisé","le confinement ciblé", "le confinement total"*.

Troisième groupe – les expressions qui désignent la durée de confinement: *"combien de temps va durer le confinement", "déconfinement par étapes", "la sortie du confinement", "la stratégie du confinement", "le respect du confinement", "bien vivre le confinement", "le fait d'être confiné", "cette période de confinement"*.

Premièrement, ces expressions montrent l'importance de la notion de *confinement* qui permet de freiner temporairement les contaminations. Deuxièmement, elles mettent en évidence que le confinement est efficace, non pas pour détruire le virus, mais pour limiter ses conséquences.

Au printemps 2020 les Français sont restés confinés pendant longtemps. Au début dans les articles numériques français on pouvait avoir du confinement une perception éprouvante, subi comme une contrainte insupportable et désagréable. Mais quelque temps après, le contenu des articles a évolué vers le positif. Nous avons alors rencontré maints articles où le confinement est vu sous un angle plutôt positif. Nombreux sont ceux dans lesquels le confinement est commenté par les médecins qui conseillent de rester optimistes. Par exemple, dans l'un des articles on rencontre l'avis du Docteur qui précise que le confinement "*renvoie à notre solitude, à nos limites (...) Il nous met dans une position d'attente passive, comme si l'on attendait que quelque chose de dramatique arrive, avec un sentiment d'impuissance*".

Le Docteur Gérard Macqueron invite les lecteurs à prendre ce devoir de confinement comme un acte positif: "*Ce qu'il faut comprendre, c'est que le fait d'être confiné est une action positive, efficace contre l'expansion de l'épidémie. C'est donc une manière d'agir, de participer à l'éradication du virus. C'est une réponse à la crise sanitaire. Il ne faut pas le vivre comme si nous étions passifs, mais comme un acte positif*". Ce médecin incite chacun à tirer profit de la situation: "*C'est l'occasion de donner de l'amour à nos proches, comme à nous-mêmes, de changer nos habitudes inutiles – comme arrêter de fumer, de boire, de se coucher trop tard.*" Pour le psychiatre, ce confinement peut être "*l'occasion d'avoir une réflexion sur soi, pour se réorganiser*" [Paré (1), 2020].

Nous avons rencontré plus de trente articles dont l'expression "*vivre son confinement*" constituait la notion-clé. La plupart de ces articles ont pour thème "les effets psychologiques du confinement sur la société." On y trouve un grand nombre des conseils intéressants à retenir: *Rester en lien avec son entourage familial, social, professionnel par l'intermédiaire des réseaux sociaux; Concilier vie professionnelle et vie familiale; Ne pas perdre la "pause-café"; Mettre en place un planning de routine; S'occuper de ses enfants; Ne pas regarder les informations en boucle; Prendre soin des personnes les plus fragiles; Il faut se poser, respirer lentement; Faire ensuite des petits mouvements; Se dire à soi-même "calme-toi, ça va passer"; La méditation peut aider à prévenir ces crises,* etc. [Paré (1), 2020].

Conclusion et perspectives.

En 2020 les termes tels que *quarantaine, confinement, isolement* sont devenus des composants indissociables de la vie de tout homme. Ces mots sont très présents dans les articles français des journaux numériques. Les rubriques où ils figurent étaient et restent privilégiées dès le début de l'année 2020. Parmi les expressions les plus fréquentes on peut en citer quinze: *"se mettre en quarantaine", "des quarantaines médicales", "raconter sa quarantaine", "placer en isolement", "isoler les contacts", "s'isoler", "la durée d'isolement", "la période d'isolement", "gérer le confinement", "prendre des mesures de confinement", "mettre en place le confinement", "retirez le confinement", "vivre son confinement", "la stratégie du confinement", "le respect du confinement".*

Alors, il est indispensable de se sentir bien et d'être optimiste quand on est ***confiné***, et de rester à ***l'isolement*** pendant la période de ***la quinzaine*** ou bien de ***la quarantaine***.

LITTERATURE

1. *Cordial*. – https://www.cordial.fr/dictionnaire/definition/quatorzaine.php
2. *Giguère Linda*, publié le 19/02/2020. – https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/coronavirus-pourquoi-parle-t-on-de-quarantaine-20200219
3. *Gonzalez Daniel*, publié le 10/03/2020. – https://www.lenouvelliste.ch/dossiers/coronavirus/articles/coronavirus-origine-duree-application-ou-efficacite-au-fond-c-est-quoi-une-quarantaine-917540
4. *La langue française*. – https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/ definition-quatorzaine/
5. *Larousse*. – https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/isolement/44469
6. *Paré Caroline (1)*, publié le 02/04/2020. – http://www.rfi.fr/fr/france /20200402-comment-expliquer-le-confinement-enfants
7. *Paré Caroline*, publié le 24/03/2020. – http://www.rfi.fr/fr/science/ 20200324-coronavirus-conseils-psychiatre-bien-vivre-confinement
8. *Philips Romain*, publié le 28/02/2020. – http://www.rfi.fr/fr/science/ 20200228-coronavirus-quarantaine-contre-le-virus-pas-efficace
9. *Rocca Nicolas,* publié le 31/03/2020. – http://www.rfi.fr/fr/podcasts/ 20200331-coronavirus-confinement-quoi-parle-t-on-exactement

Надійшла до редколегії 22.10.20

М. Костюк, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

"QUARANTAINE", "CONFINEMENT", "ISOLEMENT": ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ця стаття присвячена вивченню вживання слів quatorzaine, quarantaine, confinement, isolement у французьких цифрових носіях. Запропоновано короткий історичний огляд цих понять, найпоширеніші визначення та лінгвістичний аналіз контексту, де вживаються ці слова. Зв'язок між соціокультурною реальністю та використанням цих термінів визначатиметься залежно від їх контексту. Також проаналізовано аспекти, пов'язані з психологічним впливом на громадськість внаслідок використання цього словника в умовах глобальної пандемії.

Ключові слова: *quarantaine, confinement, isolement, quatorzaine, епідемія, ізоляція.*

M. Kostiuk, PhD, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

QUARANTINE, CONFINEMENT, ISOLATION: TOWARDS UNDERSTANDING

This brief intervention is devoted to the study of the usage of the words "quatorzaine", "quarantaine", "confinement", "isolation" in French digital media. A short historical survey of these notions is proposed, the most common definitions and the linguistic analysis of the contexts are analyzed. According to the context the relation between socio-cultural reality and the usage of these terms is determined. It also analyzes some aspects relating to the psychological effect produced on the public by the usage of this vocabulary in the time of global pandemic situation.

Keywords: *quarantine, containment, isolation, fortnight, epidemic, isolation.*

М. Костюк, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

"QUARANTAINE", "CONFINEMENT", "ISOLEMENT": ПРОБЛЕМА ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Статья посвящена изучению использования слов quatorzaine, quarantaine, confinement, isolement во французских цифровых медиа. Предлагается краткий исторический обзор этих понятий, наиболее распространенные определения и лингвистический анализ контекстов употребления этих слов. Связь между социокультурной реальностью и использованием этих терминов будет определяться в зависимости от их контекста. Также анализируются аспекты, касающиеся психологического воздействия, оказываемого на общественность использованием этого словаря в ситуации глобальной пандемии.

Ключевые слова: *quarantaine, confinement, isolement, quatorzaine, эпидемия, изоляция.*

UDC 811.133

Galyna Cherniyenko, maître de conférences, traductrice,
membre d'Union des écrivains d'Ukraine
Université Nationale Taras Chevtchenko de Kyïv (Ukraine)

" LES ERRANTES : CHRONIQUES UKRAINIENNES " PAR LYANE GUILLAUME

Dans l'article ci-joint il est question d'une analyse littéraire du texte avant sa traduction vers l'ukrainien, de ses composantes spirituelles et intellectuelles, de l'emploi du lexique spécifique propre au texte, du style du dit texte, du jeu du texte et du hors-texte.

Mots-clés: *analyse littéraire et traductologique du texte, l'intertexte, le choix du lexique spécifique, le texte, le hors-texte.*

Le but de toute œuvre littéraire est de créer un " régime " d'images qui refleterait un sujet important tiré de la vie et que ce " régime " soit si convaincant qu'il fasse tout lecteur vivre dans un espace nouvellement créé en analysant sa propre vie et en pensant au plus nécessaire pour lui et les siens, au présent et à l'avenir communs, à l'eau que l'on boive et à l'air que l'on respire et surtout pour sentir sa vie plus ou moins prometteuse...

En lisant un nouveau texte tout lecteur s'engouffre dans une nouvelle et utile réalité et obtient la possibilité de trouver la juste solution d'un problème vital – imprévue et impossible, innatendue et dangeureux, aussi incroyable et peu contrôlable qu'il ne soit... En même temps cette nouvelle lecture doit devenir pour le lecteur une découverte voulue de la vérité ou l'afermissement de ses idées durant sa quête intellectuelle et spirituelle. On trouve de pareils problèmes dans le roman-témoignage " Les Errantes : chroniques ukrainiennes " de Lyane Guillaume : pour toute la planète l'explosion de Tchernobyl est devenue un cataclysme aussi monstrueux que personne ne se sente protégé de cet ennemi invisible appelé irresponsablement un *atome paisible*.

Le bon sens et la promesse de certitude de vivre en accord avec la table des valeurs voilà ce qui dirige la morale de tout individu pensant dans toute socité quelle corrompue qu'elle ne soit. Ainsi, en

Ukraine nouvelle, en Ukraine indépendante, en Ukraine, héritière directe de la Russ', premier Etat slave apparu sur un territoire déterminé, en Ukraine qui se débat contre la pression de son ancien empire colonial qui ne veut pas la laisser vivre sa propre histoire, enfin, et il faut le reconnaître, en Ukraine corrompue – tel est le sujet du roman de Lyane Guillaume " Les Errantes : chroniques ukrainiennes " sorti chez les Editions du Rocher en 2014.

Le " régime " des personnages de ce texte est loin d'être romanesque – à côté des personnages imagés décrits sur les pages du livre et présentant *le texte*, il y a un personnage virtuel qui fait le lecteur quitter les pages du roman pour réfléchir sur une autre réalité, plus violente et plus terrifiante, et qui se résume en conséquences de l'explosion atomique à la centrale de Tchernobyl, c'est *le hors-texte* du livre. Un assemblage réussi de plusieurs composantes du sens, ostensibles et sous-entendues, crée un riche témoignage qui convainc un lecteur sceptic en attirant son attention vers les points cruciaux de la protection de l'environnement. Une nouvelle vérité apparaît et on doit la reconnaître si on veut vivre normaux dans cette plénitude inépuisable que présente l'exploration des forces de la nature par un mortel insouciant qui se soit pris pour son roi tout-puissant... De quelle manière irait-elle se venger pour la profanation de ses lois, notre mère-terre, notre mère-nature ? Voilà ce qui suit *le texte* du roman et qui ressort de ses pages... Dans quelles sources l'auteure a-t-elle puisé ses informations qu'elle surprenne, de ses pénétration et compétence, même les rescapés le mieux informés et les liquidateurs de la tragédie tchernobyl ?

Le vocabulaire de l'ingénierie nucléaire et les noms des célèbres physiciens (Rentghen, Curie) soulignent et renforcent l'aiguïté du problème, on découvre les termes de la physique et de la médecine nucléaires : *centrale nucléaire* (*chaudron, casserole, gamelle, marmite* – en jargon professionnel)*, explosion atomique, nuage radioactif, dosimètre, impact de l'irradiation sur les tissus, syndrome d'irradiation aiguë, fièvre des radiations, maladie des rayons, dose d'irradiation, durée d'exposition, substance radioactive, curie, REM, contamination radioactive, zirconium, cadmium, uranium,*

plutonium, liquidateur, sarcophage (appelé également, *arche (!!!) de Tchernobyl*)...

Le vocabulaire de la danse classique refuse de reconnaître la réalité meurtrière de *l'atome paisible*: les termes de la danse classique : *barre*, *grand battement, fouetté, arabesque*, *tutu, chaussons,* et et les chefs-d'œuvres de la musique classique (*Lac des cygnes, Casse-noisette, Gisèle, le Sacre du printemps, l'Après-midi d'un faune, le Spectre de la rose*), les noms mondialement connus du ballet (Diaghuilev, Balanchine, Nijinski, Pavlova, Noureev, Lifar), de la littérature (Hugo, Maupassant, Flaubert, George Sand, Pouchkine, Tchékov, Goumiliov, Mandelstam, Achmatova), de la poesie (Villon, Rimbaud), les faits sur la vie des célébrités nées en Ukraine, les curiosités formidables et les beaux paysages de Kyïv cités dans le texte deviennent le fond sur lequel se déroule le drame d'une jeune mère solitaire que le régime irresponsable aurait vouée au sacrifice sur l'autel d'une science sans science.

Les anecdotes cinglantes sur la vie quotidienne en Union Soviétique et les rumeurs inventées par les paysans incultes sur les anomalies apparues sous l'influence de l'irradiation qui couraient dans la zone du sinistre complètent l'image inhumaine de la tragédie jouée sur la scène nommée " absinthe noire " ou tchernobyl ! Et le sarcasme avec lequel la narratrice présente certains événements n'adoucit ni la peur ni la douleur qui se lisent à travers toute l'œuvre !

Depuis Hiroshima et Nagasaki Tchernobyl effraie l'humanité encore plus fort puisque ses conséquences ne sont ni élucidées ni répertoriées, seules quelques bribes de données scientifiques fournies des organisations isolées qui s'en occupent sont connues et personne ne sait de quelle manière cet *atome paisible* puisse agir sur le règne animal et végétal d'ou vient la vie et la nourriture de l'homme ! Et sur l'homme lui-même ? Par des écarts de toutes sortes, les vices de conformation, les maladies, la liste des mutilations physiques et mentales n'est pas établie ! Auxquelles souffrances atroces, auxquels changements climatiques aussi peut-on s'attendre ? Avant l'explosion à la centrale il y a eu un essai sur le nucléaire. Dans quel but mystérieux ? Pour prouver au monde la puissance d'un régime

pourri ? Pour soumettre un peuple indompté que les famines perpétrées plutot ne l'avaient pas encore tué?! A propos de celui-ci, l'épithète " *récalcitrant* " (*insoumis, séditieux, indomptable, indocile, subversif, révolté, entêté etc*) se retrouve dans le texte une douzaine de fois ! A un coup d'œil inattentif, ce mot puisse-t-il paraître déplacé mais, en fait, il a une importance pour tout le contenu du livre puisque c'est une vision d'auteure des capacités des personnages de ses œuvres, dites féminines, puisque traitant de la condition de femme, Lyane Guillaume a senti dans ses personnages les traits nationaux les plus typiques, également elle les a doté des traits qui suscitent l'admiration. Alors, selon le cas, l'épithète " *récalcitrant* " pourrait se lire tantôt comme " *insoumis ",* tantôt comme *" bête " !*

Le portrait d'une Ukrainienne, disons, ordinaire, est digne, elle possède un caractère des plus trempés, elle n'a peur d'aucuns obstacles ou imprévus, son esprit belliquex l'aide à combattre toutes les épreuves qui s'abattent sur sa pauvre épaule fragile... en trouvant quand même de la force morale pour ne pas perdre sa féminité, sa finesse et son érudition !

Les intertextes inclus dans le livre, la poésie de Rimbaud, de Hugo, de Villon, de Tioutchev, les chansons de Vissotskiy, les œuvres citées de Maupassant, de Flaubert, les citations d'Alexandre Blok, les chefs-d'œuvres musicaux de Tchaïkovskiy remplissent le texte d'une richesse intellectuelle la plus précieuse en soulignant en même temps la diversité d'intérets du personnage principal, Marina. Même sa fille, Oxana, bien qu'elle ne soit pas si férue de la littérature comme sa mère, parle français, aime la culture française et s'exprime pas mal en français quoique comette des confusions langagières dûes a son inattention et qui ajoutent un coloris curieux au texte et créent des difficultés traductrices! Parfois elle paraît si irresponsable, *récalcitrante,* ses actes étant si allogiques ou même violents mais cela s'explique, quand même, par la spécificité de son corps et de son cerveau touché par la radioactivité ! Et en même temps elle a hérité de ses ancêtres son beau caractère insoumis !

Malheureusement, les personnages du livre, dans leur majorité, s'expriment-ils, hélas, en russe, seule dite " la simplette ", un personnage caricatural, Olga Bobrovko avec ses deux filles,

Numéro 2 et 3, représentent le peuple avec leur ukrainien pidginisé, sourjik, et qui est vu par l'auteure comme une langue d'une minorité. L'aînée des sœurs Bobrovko, Numéro 1, la plus sérieuse et responsable, est devenue médecin qui soigne les enfants de Tchernobyl mais elle parle russe.

Le fait que l'auteure n'a pas réussi à sentir l'âme du peuple ukrainien et s'est tournée complètement vers la culture russe veut dire qu'elle n'a pas su discerner le vrai du faux, voilà pourquoi Tarass Chevtchenko avec sa mission prophétique est vu par l'écrivaine comme un poète anodin (*ce poète-paysan ukrainien remis au goût du jour depuis l'Indépendance*) ! Et le célèbre Hetman Bogdan Khmelnytsky est présenté comme *un chef cosaque* ! En fait, cette cécité de l'auteure appauvrit considérablement son œuvre, si la beauté et la richesse de la culture ukrainnienne rayonnaient sur les pages du roman son contenu gagnerait beaucoup plus.

En ce qui concerne la langue du roman, l'auteure écrit dans une langue littéraire, scientifique, où c'est nécessaire, le ton satirique, l'humour, le sarcasme et la moquerie sont propres au texte, ils aident l'auteure à dénoncer les mœurs dans l'appartement communautaire, komunalka, mais ses locataires parlent jargon (sociolecte, argot ou slang), ce phénomène est typique pour les œuvres où il s'agit de l'ancienne Union soviétique et de ses habitants – le même choix de la langue dans " Une brève histoire du tracteur en Ukraine " par Marina Léwycka, " Les patriotes " par Sana Krasikov, " Tuer Iouchtchenko ! " par Gérard de Villiers, " Mille et un jour en Tartarie " par Lyane Guillaume, ce qui paraît bien étrange, puisque les *soviétiques*, dans leur majorité parlaient une belle langue littéraire et c'était prestigieux de savoir bien s'exprimer, *en speakeur de télévision*, et non pas en langue verte ! Il paraît, que la chute des *soviets* ait rompu les limites de la culture et du bon sens qu'on avait exigés du peuple et inculqués dans son esprit! On n'est orphelin ni de père ni de mère, nos parents, comme partout dans le monde, nous ont façonnés en nous apprenant à parler notre langue maternelle et en être fières, et nos mères, travailleuses et indépendantes, ont été belles et le sont, comme partout ! Et, pour dire court, le contrôle médical avant le départ à l'étranger leur garantissait un " aller-retour sain " dans leurs déplacements culturels ! (Ce dernier fait est également cité dans le roman !)

Comme toute femme et mère dans n'importe quel pays Marina suit une logique singulière ou intuition qui soient propres (sic !) à la culture et aux traditions ukrainiennes, c'est une grande bûcheuse, prête à tout moment à se ruer au sauvetage de son enfant et, par la suite, à la défense de sa Patrie, cette fois-ci, il s'agit de l'Ukraine ! En fait, une riche nature créée en connaissance de cause et avec amour !

Si on veut changer sa vie, si on veut vivre son unique vie de manière que la conscience soit calme et qu'au terme de son existence on passe la Barrière de sa vie terrestre avec la certitude d'être mis à droit, parmi *les brebis séparées des boucs*, on doit avoir l'audace de se voir nu, sans une couverture hypocrite, on doit se juger sur ses actes. Telle est l'Errante Marina, cette âme solitaire, qui, pour sauver la vie de sa petite fillette accidentée par *l'atome paisible*, commet des actes qu'un pays entier n'est capable d'en endurer. Elle trouve la volonté de reprendre ses forces quand le désespoir la coince dans le précipice de l'infirmité de sa fille, quand les médecins ne présentent plus une grande utilité, elle montre du caractère là ou tout paraît perdu et vainc ! Parce qu'elle puise la force dans son amour vers son enfant, dans ses racines, dans Kyïv, cette " mère des villes russes " de tous les Slaves qui avait donné au monde le slavon, une des plus anciennes langues attestées officiellement, à côté du sanskrit, de l'ancien grec, du latin ou de l'hébreu, elle trouve ses forces dans sa culture où la femme battue peut se battre et tuer, s'il le faut, pour défendre elle-même, son enfant, sa Patrie, Ukraine, un pays libre au sein des états sauverains de la vieille, bonne et juste Europe!

Les heroïnes du roman, Marina, et sa fille, Oxana, s'appellent Errantes, cet intertexte est utilisé par Lyane Guillaume pour montrer que les épreuves subies par ces femmes sont éternelles, communes et propres à tout individu et à toute société qui se cherchent – un chien errant, un Juif errant, errance, lisons-nous dans le dictionnaire Larousse – *action d'errer, de marcher longtemps sans but précis*, mais dans ce roman le présumé but se précise, au fur et à mesure de pertes et de trouvailles accumulées, il est exclusivement humain – vivre dans la quiétude et le bien-être, peut-être, dans l'amour, s'il se trouve une âme-sœur qui partage les mêmes valeurs et, au-dessus de tout, sur sa terre natale car il n'existe de plus grande douleur au monde que la perte de sa terre natale ! Voilà pourquoi à la fin du

roman Marina laisse partir Oxana seule, elle a compris que sa place était en Ukraine à côté de ceux qui se battaient pour l'intégrité de son territoire et pour les valeurs suprêmes qui visent à l'épanouissement de la personne humaine et au respect de sa dignité !

LITTÉRATURE

1. Гійом Ліан. *Блукальці: українська хроніка* / пер. Г. Чернієнко. − К.: Пульсари, 2019.
2. Коптілов В. *Теорія і практика перекладу*. − К. : Юніверс, 2003.
3. Guillaume L. *Les Errantes : chroniques ukrainiennes*. − Perpignan : Editions du Rocher, 2014.
4. Berman A. *L'épreuve de l'étranger*. − Paris : Gllimard, 1984.
5. Oséki-Dépré I. *Théories et pratiques de la traduction littéraire*. − Paris : Armand Colin, 1999.
6. Le Petit Larousse illustré. − Paris, Larousse, 1999.

Надійшла до редколегії 06.09.20

Г. Чернієнко, доц., перекладач,
член Спілки письменників України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

"БЛУКАЛЬЦІ: УКРАЇНСЬКА ХРОНІКА" ЛІАН ГІЙОМ

В статті йдеться про літературознавчий та перекладознавчий аналіз твору перед його перекладом на цільову мову, дослідження герменевтики твору, визначення та добір тематичного словника, тексту та затексту як особливої модальності авторського стилю.

Ключові слова: *літературознавчий та перекладознавчий аналіз, тематичний словник, текст, затекст.*

G. Cherniyenko, Associate Prof., translator,
member of Union of Writers of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

"WANDERERS: UKRAINIAN CHRONICLE" BY LYANE GUILLAUME

The article "Wanderers: Ukrainian chronicle" is dedicated to the problems of the literary and translatological analysis of the text before his translation into the foreign language, choice of the thematic vocabulary, determination of his gender, style and modality.

Key words: *literary and translatological analysis of the text, choice of the thematic vocabulary, intertextuality.*

Г. Черниенко, доц., переводчик,
член Союза писателей Украины,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

"СТРАННИЦЫ: УКРАИНСКАЯ ХРОНИКА" ЛИАН ГИЙОМ

В статье идет речь о необходимости литературоведческого и переводоведческого анализа литературных произведений перед их переводом на целевой язык, исследование герменевтики произведения, определение и подбор тематического словаря, текста и затекста как особенной модальности авторского стиля.

Ключевые слова: *литературоведческий и переводоведческий анализ, тематический словарь, текст, затекст.*

УДК 811.133.1'37

Е. Ніколаєску, старший викладач
Національна академія Служби безпеки України, Київ (Україна)

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ В КОМІКСІ ЯК КРЕОЛІЗОВАНОМУ ТЕКСТІ

Статтю присвячено вивченню енантіосемії як мовного явища у франкомовному коміксі. Уточнено сутність понять "енантіосемія", "комікс". Явище енантіосемії представлено в роботі як підвид полісемії, де одна лексична одиниця є багатозначною, однак в одній семемі наявні два протилежні значення. Особливу увагу звернено на семантику, тлумачення смислів лексичних одиниць, що залежить від взаємодії вербальних та невербальних компонентів. Окреслено характерні риси коміксу. Встановлено, що енантіолексем у коміксі небагато, проте вони наявні як у вербальному, так і вербально-візуальному тексті.

Ключові слова: *комікс, BD, семантика, полісемія, поліфонія, лексична одиниця, енантіосемія, енантіолексема.*

Для сучасної лінгвістики характерна посилена увага до лексичної семантики. Енантіосемія порівняно недавно стала предметом лінгвосемантичних досліджень, однак вже є важливим типом семантичних відношень, що спостерігаються

між мовними одиницями. Це явище має парадоксальну природу: з одного боку, енантіосемія виявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в межах різних сем, семем, з іншого боку, лексична одиниця повинна мати одну спільну сему, що свідчить про розвиток полісемії слова.

Мета статті – уточнити сутність понять "енантіосемія" та "комікс", розглянути явище енантіосемії у французькому коміксі.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці коміксу, які мають протилежні значення, що дає нам змогу розглядати їх як енантіосемічні одиниці.

Предметом нашого дослідження є енантіолексеми, які функціонують у коміксах французької мови, їх функції, роль та семантичний розвиток.

Матеріалом дослідження послужили серії коміксів "Astérix et Obélix" (Р. Госсіні, А. Удерзо), "Les Profs" (Ерок, Піка), "Les Blondes" (Габі, Дзак). Вибір матеріалу зумовлений наявністю вербально-візуальних елементів у коміксах, реплік емоційного характеру, що дозволяє різну інтерпретацію лексичних одиниць, а дані комікси відібрані як одні з найбільш популярних франкомовних коміксів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання енантіосемії лінгвісти зверталися в різні часи (К. Абель, Л. Безсонова, Л. Булаховський, Б. Ганєєв, І. Горєлов, Л. Дронова, М. Піменова, В. Прохорова, І. Смущинська, О. Соколов, В. Червоножка, В. Шерцль, О. Шмельов, І. Якунченкова та ін.). Незважаючи на те, що останнім часом проблема енантіосемії перебуває у колі інтересів багатьох мовознавців, енантіосемія у французькій мові ще не досліджена достатньо, і досі немає всебічного та докладного її опису, недослідженою є й енантіосемія у французькому коміксі, що і зумовлює **актуальність** нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енантіосемія як мовне явище вперше була теоретично обґрунтована в праці В. Шерцля "Про слова з протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)" (1883–1884 рр.) [Шерцль, 1973].

Енантіосемія – це взаємозв'язані сторони єдиного, що одночасно утворюють і виключають одна одну. Поняттям протилежності цікавилися ще давньогрецькі мислителі: Геракліт, Платон, Аристотель. З'ясування природи енантіосемії зумовила дилему щодо визначення цього мовного феномену. Енантіосемію розглядають як: ***підвид полісемії*** (Ф. Бацевич, Л. Бессонова, Т. Космеда, І. Мельчук, Е. Міллер, І. Пете, І. Смущинська, О. Тараненко, В. Щерцль, Г. Яцковська); ***підвид антонімії*** (Р. Будагов, Я. Гельблу, П. Грищенко, Л. Клімова, В. Кодухов, Л. Новиков, О. Селіванова, О. Соколов, М. Фоміна); ***підвид омонімії*** (Н. Бобух, Г. Острікова, Л. Полюга, В. Прохорова, М. Шанський); ***підвид конверсії*** (В. Іващенко, Т. Федоренко, В. Червоножка); ***самостійну лексико-семантичну категорію*** (Д. Благоєва, Г. Гочев, В. Мелікян); ***омоантонім*** (В. Виноградов). На основі аналізу наукової літератури ми розглядаємо енантіосемію як підвид полісемії, де одна лексична одиниця є багатозначною, однак в одній семі наявні два протилежні значення [Смущинська, 2012, 442–443].

Залежно від дискурсу й інтенцій автора енантіолексеми можуть бути різні. Одна з моделей є зміна значення з позитивного на негативне і навпаки, що є однією із основних у коміксі, адже комікс побудований на грі слів, гуморі, емоціях. Коміксам також характерна, залежно від теми, різна лексика. У серії коміксів "Астерікс та Обелікс", наприклад, наявна велика кількість латинських висловів (*vade retro; vae victis; ave; alea jacta est; ipso facto; quo vadis; aut Caesar, aut Nihil; quid novi; sursum corda; vanitas vanitatum et omnia vanitas; de facto; quomodo vales; et nunc reges, intelligite; erudimini, qui judicatis terram*) [Goscinny, Uderzo, 1965, 1968, 1975], що є своєрідним родом енантіосемії, адже у коміксі присутній гумористичний контекст, зокрема гумористичне висвітлення Римської імперії і пафосна латина.

І, оскільки комікс все більше вкорінюється в сучасну культуру та стає об'єктом інтенсивної уваги з боку представників різних спеціальностей, наше дослідження спрямоване саме на виявлення енантіосемічних лексем у франкомовному коміксі, адже комікс емоційний, експресивний, і в ньому наявне візуально-вербальне протиставлення.

А. Сонін зазначає, що "за останнє століття цивілізація породила три суспільно значущих феномени, офіційно занесені в список мистецтв: це – кіно, телебачення, комікс" [Сонін, 1999], які є невід'ємною частиною сучасного суспільства. У Франції комікс визнають як "дев'яте мистецтво" – наступне після кінематографу (Ф. Лакассен вперше назвав комікс – "дев'ятим мистецтвом" у своїй книзі "Pour un neuvième art, la bande dessinée") [Lacassin, 1982].

Комікс розглядається в контексті візуальної риторики, мультимодальності, медійності та складної художності. Комікс досліджували У. Айснер, А. Барзах, Р. Барт, Б. Біті, Ф. Бремлетт, Д. Веклер, К. Во, Л. Гроув, Р. Данкан, У. Еко, В. Єрофеєв, М. Івасишин, Дж. Канненберг, Д. Керріер, Є. Козлов, О. Колесник, Ф. Лакасен, П. Лефевр, П. Лопес, М. МакКінні,

С. Макклауд, Е. Міллер, Р. Петерсен, Б. Пітерс, О. Полякова, А. Рей, Р. Себін, М. Скріч, Т. Смолдерен, О. Сонін, Р. Тьолфер, Б. Філоненко, Р. Харві, Е. Харітонов, М. Хорн.

Ідею коміксів людство розвивало здавна, намагаючись поєднати зображення та текст. Таким чином, комікс є креолізованим (полікодовим) текстом, оскільки "передбачає тісний зв'язок між вербальною (мовною) частиною та графічним елементом (який належить до немовної знакової системи)" [Івасишин, 2019, 3].

Комікс має різні дефініції як у вітчизняному, так і зарубіжному літературознавстві. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення коміксу: "графічно-оповідний жанр, серія рисунків з короткими текстами, що утворює цільну розповідь" [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005, 559].

А. Барзах розглядає комікси як "графічну літературу – особливе мистецтво зі своїми законами будування та зображальними засобами", "оповідання у картинках, ілюстроване, за необхідністю, допоміжними текстами" [Барзах, 2010]. Для Е. Харитонова комікс "особливий жанр художнього оповідання у вигляді просторової послідовності малюнків у поєднанні з доповнювальним та уточнюючим їх текстом" [Харитонов, 2005]. У свою чергу, американський коміксмейкер С. МакКлауд, зазначає, що "комікс – це суміжні малюнки та інші зображення у смисловій послідовності" [McCloud, 1993]. Наведемо й визначення одного з перших французьких дослідників коміксів П. Френ-Дерюеля: "Сучасна форма образного оповідання, комікс, являє собою твір, невід'ємною частиною якого є послідовність картинок, супроводжуваних текстом або без нього і доповнених різними ідеографічними знаками" [Fresnault-Deruelle, 1986, 62–77]. Ми розглядаємо комікс як послідовну розповідь за допомогою поєднання зображення і тексту, що характеризується експресією.

Французька індустрія коміксів (Bande Dessinée) зародилася в XIX ст. Класикою коміксів стали серії про Тентена та Астерікса. Культовими авторами BD є: Ж. Жіллен, Пейо, Ж. Ремі, Ж. Жиро, А. Удерзо, П. Траншан, Ж. Тарді, К. Бретечер,

Ф. Буале, К. Блен, Е. Жібер, Е. Браво, Ерок, Піка, Габі, Дзак, Б. Віве, Ф. Рюппер, Ж. Сфар, М. Сатрапі, Ж. Мюло, К. Меріс, К. Вар тощо. Як своєрідний літературний жанр, комікс набуває все більшого попиту і спрямований на читачів різних вікових категорій, соціального становища, роду діяльності й зачіпає різну тематику і широкий спектр проблем. Кожен читач зможе знайти улюблений жанр. Історично комікси вважаються гумористичним жанром, тобто лексема отримує додаткову гумористичну модальність. З часом сутність коміксу значно розширилася, охоплюючи все розмаїття літературних напрямів: пригоди, детективи, вестерни, фантастика, містичні історії, історичні пригоди, автобіографія.

Отже, комікс можна класифікувати за такими ознаками: "а) цільова аудиторія (діти, дорослі); б) рівень змістового наповнення (інтелектуальні, розважальні); в) віднесення до літературного жанру (драма, детектив, фентезі, хоррор, наукова фантастика тощо); г) за країною виникнення (американський, британський, японський (манга), французький та ін.); д) за образами персонажів (супергерой, антигерой, лиходій, кумедні тварини)" [Івасишин, 2019, 60].

М. Івасишин зазначає, що комікс складається із *вербального*, *вербально-невербального* та *невербального просторів*. Вербальний простір містить мовні елементи та експресивні засоби; вербально-невербальний простір – вербально-візуальні та візуальні компоненти, фоно-семантичні засоби, піктографічні форми; невербальний простір охоплює шрифти, колір та графічні знаки [Івасишин, 2019, 3].

Дискусійним питанням для науковців є визначення, що є основним для коміксу – малюнок чи словесний текст. Це питання стосується й енантіосемії, адже правильне тлумачення смислів залежить від взаємодії зображення (шрифт, колір, фон тексту) та тексту (мовних знаків). Отже, формальними ознаками коміксу є: а) поєднання слів та зображень; б) упорядкування зображень у блоки фрагментів, які графічно відділяються один від одного [Saraceni, 2003, 7–10].

Вербальні компоненти коміксу виконують інформативну, експресивну, апелятивну, контактовстановлюючу, ідентифікаційну та мислетвірну функції. Невербальним компонентам притаманні інформативна, реферативна функції разом із функціями доповнення, заміни та дублювання вербального компонента, а також підсилення експресивного та емоційного значення мовного елементу. Таким чином, при дослідженні коміксу відбувається подвійне декодування інформації: невербальної та вербальної частин тексту, і у результаті взаємодії цих частин створюється єдиний спільний смисл.

Мовні засоби франкомовного дискурсу функціонують на чотирьох рівнях: фонетичному, лексичному, синтаксичному та текстовому. В нашій роботі особливу увагу ми надаватимемо лексичному та текстовому рівням. Як зазначають І. Бехта та М. Карп, вербальна частина тексту передає більше інформації, а візуальний компонент супроводжує вербальну інформацію, створюючи нові поняття та додаткові значення; візуальні засоби допомагають привернути увагу та справити конкретне враження [Бехта, Карп, 2014, 88–89].

Лексичний рівень коміксу характеризується відповідним добором лексем, їх поєднанням, тональністю викладу, образними засобами. Емоційно-експресивна лексика у коміксах набуває додаткових відтінків, відсутніх у цих словах за межами контексту. Отже, при аналізі коміксу важливо особливу увагу звернути на значення слова, тобто на його семантику. Дослідження семантики мовного знаку пов'язане з вивченням лексичного значення слів та виразів, процесу зміни значень мовних одиниць, які можуть означати абсолютно протилежні поняття.

Явище енантіосемії у французькому коміксі не є поширеним, проте навіть така невелика кількість енантіолексем може впливати на процес комунікації або правильної інтерпретації інформації. Коректно зрозуміти лексичну чи фразеологічну енантіосемію у коміксі допоможе детальне вивчення контексту, в якому зустрічається ця енантіолексема, також слід

з'ясувати, що саме автор хотів повідомити, вживаючи дану лексему чи вираз.

Серед характерних рис коміксу ми виокремлюємо такі:

1. Текстовий рівень коміксу характеризується наявністю монологів та діалогів. У коміксі переважає діалогічне мовлення, оскільки діалог є необхідним елементом вербальної комунікації.

2. Гумор, іронія, гра слів є одними із рис коміксу та джерел енантіосемії. Антонімічне значення, що виникає на основі гумору, іронії, може не тільки залишатися в межах контексту, а й закріпитися за цим словом, на рівні з першим значенням, однак, в коміксі гумор є джерелом не повної енантіосемії, а "часткової, яка пов'язана з оціночними моментами" [Шмелев, 1973]. Завдяки гумору енантіосемія частіше зустрічається у французькій мові, у тому числі, коміксах. У коміксі, поряд із текстовою формою, гумор також може бути представлений в графічному вигляді.

Розглянемо приклад: лексема *"breuvage"* [Goscinny, Uderzo, 1975, 16] означає: *1) "пійло"; 2) "отрута"; 3) "лікувальний напій"*, однак контекст, який випливає із попередніх фрагментів, підказує, що енантіолексему *"breuvage"* вжито з позитивним забарвленням, тобто як *"лікувальний напій"*. Лексема *"breuvage"* утворює неологізм *"brois"*, що базується на обіграванні цієї лексеми й має гумористичний відтінок.

3. Емоційність, експресивність коміксу. Тут енантіосемія розглядається на оціночному рівні. Під оцінкою ми розуміємо наявність у лексичній одиниці позитивного чи негативного ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки або його окремих властивостей. У коміксі вербальні та невербальні засоби, які існують для вираження оцінності, становлять собою поле з двома ядрами, тобто мають меліоративне та пейоративне значення, як-от: лексема *"délire"* [Pica, Erroc, 2002, 13] є енантіосемною, адже означає: 1) *"нісенітниці", "маячня";* 2) *"захоплення", "захват", "екстаз"*. Контекстом тут виступають як вербальні так і візуальні засоби, однак саме картинка уточнює негативне значення лексеми *"délire"*.

Лексема *"prodige"* [Goscinny, Uderzo, 1975, 18] означає *"чудо" (щось незвичайне, дивовижне, що викликає загальне захоплення)*, однак, у даному прикладі, візуальний компонент, який

супроводжує вербальну інформацію, забезпечує розкриття значення лексеми і включає в себе протилежне значення – *"диковина" (щось недоладне, безглузде)*.

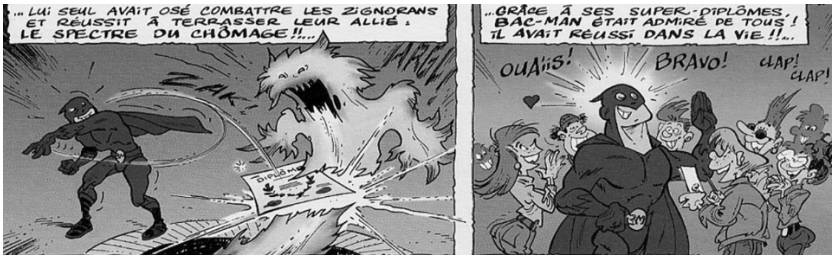
4. Особливою характерною рисою коміксів є вигуки, які виражають почуття, переживання, волевиявлення персонажів. Серед емоцій найчастіше зустрічаються радість, сміх, зітхання, гнів, сум, страх, ознаки здивування, розчарування, розпачу, жалю, задоволення, захоплення, невдоволення, тощо, і щоб зрозуміти емоцію, потрібен широкий контекст.

Розглянемо приклад: вигуки *"salut"* (фр.) та *"ave"* (лат.) [Goscinny, Uderzo, 1968, 11–12] позначають *"вітання"* та *"прощання"*. У даному випадку запрацювала інтертекстуальність, що слугує способом побудови смислу текста-реципієнта. Лексема *"ave"* і жест на малюнку показують пафосність, урочистість, і водночас, комічність ситуації, і саме малюнки допомагають правильно зрозуміти значення цих енантіолексем. Отже, у першому рисунку вигуки *"salut"* та *"ave"* позначають *"вітання"* у другому *"прощання"*.

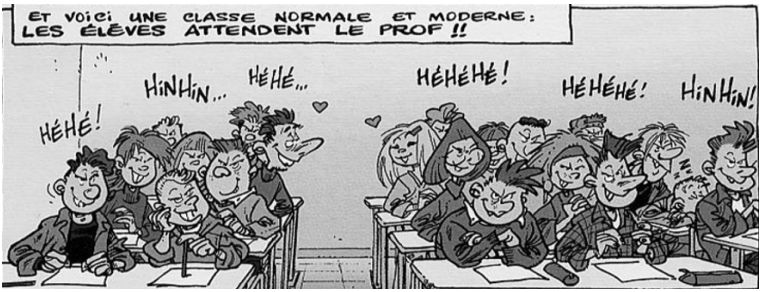
Вигук *"bravo"* означає: *1) "браво", "молодець"; 2) "невдоволення", "погана справа" (ірон.)*. Розглянемо два приклади: у першому випадку вигук *"bravo"* [Pica, Erroc, 2002, 12] має позитивну конотацію, використовується для схвалення певного вчинку й означає *"браво", "молодець"*, тому що Bac-Man переміг монстра і люди цьому дуже раді.

У другому випадку вигук *"bravo"* [Goscinny, Uderzo, 1965, 22] вжито у переносному, іронічному значенні, адже частина піраміди пошкоджена, і словом *"bravo"* Астерікс висловлює своє невдоволення. Тут позитивна конотація вигуку *"bravo"* відходить на другий план, і контекст породжує новий негативний відтінок значення – невдоволення, глузування.

Гумористично-іронічне значення має й речення *"Les élèves attendent le prof"* [Pica, Erroc, 2002, 5] – *"Учні чекають вчителя"*, оскільки вигук *"Hé!" – "Ну-ну!" (виражає схвалення, обурення, співчуття, іронію)*, і вираз обличчя учнів свідчить про іронію й удаване очікування вчителя.

Вигук *"На!" – "А!", "Ай!", "Ах!" (виражає несподіванку, біль, зусилля, радість, полегшення)*. В даних прикладах контекст та візуальний компонент дозволяють інтерпретувати вигук *"На!"* як в позитивному (римлян наказує зв'язати галів, при цьому він дуже радий) [Goscinny, Uderzo, 1975, 9], так і в негативному значенні (гали в кайданах і вигук виражає біль, прохання про допомогу) [Goscinny, Uderzo, 1975, 28].

5. Тексти аналізованих коміксів наближені до розмовної мови. В коміксах нерідко зустрічаються:

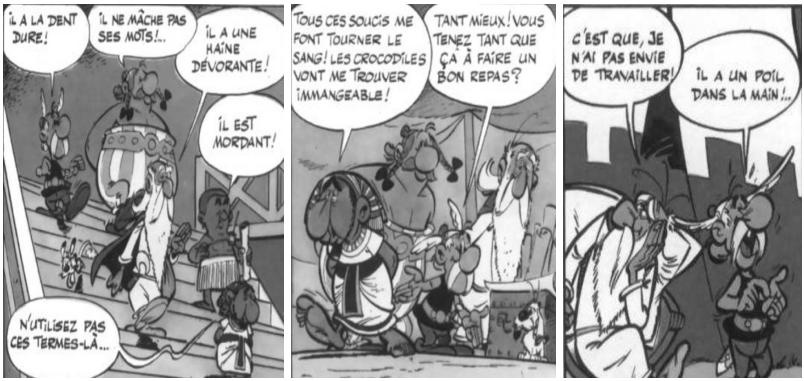
- ***розмовна лексика*** (*avoir un cheveu sur la langue, un poutou, une poulette, un zizi, un néné*) [Goscinny, Uderzo, 1975, 40; Gaby, Dzack, 2005, 19, 26, 34, 38];

- ***ономатопеї*** (*crunch, aïe, hum, craaak, grrr, bom, clonk, clac, bof, plouf, vlam, paf, swoush, tchop, ouap, boum, booof, schplokk, glouglou, nnnnng, mmmmouah, houuu, mrou*) [Goscinny, Uderzo, 1965, 1968, 1975];

- ***сталі вирази*** (*avoir la dent dure, tourner le sang à, dépasser les bornes, perdre la face, chercher fortune, avoir un poil dans la main*) [Goscinny, Uderzo, 1965, 1975];

- ***екзотизми*** (*le druide, les pyramides, merci, mademoiselle, la garnison, le légionnaire, la légion, le sphinx, le tapioca, le sesterce*) [Goscinny, Uderzo, 1965, 1968, 1975].

6. Для комічного ефекту коміксмейкери іноді використовують фразеологізми в прямому, буквальному значенні, де нейтральні лексичні одиниці (наприклад, на питання *"Où avais-tu la tête?"* [Gaby, Dzack, 2005, 17] – *"Чим ти думала?" (букв. "Де була твоя голова")* дівчина відповідає *"Contre la portière, je crois."* – *"Навпроти дверей, я думаю"; "appeler l'ascenseur"* [Gaby, Dzack,

2005, 13] – *"викликати ліфт"*), здебільшого, отримують негативне значення і негативне ставлення до персонажа, який говорить, що також є своєрідною енантіосемією.

Також варто зазначити, що в коміксах загальновживані, емоційно нейтральні лексичні одиниці, наприклад: *"vouloir faire quelque chose"* [Goscinny, Uderzo, 1965, 31] – *"хотіти щось зробити"; "chanter"* [Goscinny, Uderzo, 1968, 17] – *"співати"*, завдяки їх вживанню у певному вербальному чи вербально-візуальному контексті можуть інтерпретуватися по-різному й мати позитивну або негативну оцінку. В даних прикладах ми спостерігаємо негативний відтінок значення.

7. Найуживанішими невербальними знаками у коміксах є піктограми, "які мають експресивні стилістично-семантично позначаючі та покликані передати графічно різні гами почуттів персонажів. До таких піктографічних елементів коміксів належать: конкретні символи; абстрактні метафоричні символи; пунктуаційні знаки символічної форми" [Калініна-Шамрай, Соболєва, 2013, 42], однак їх треба знати, розуміти, інакше буде невірна інтерпретація.

Символіка піктограм дуже різноманітна. Найуживанішими є: "символи агресивності, поганого настрою, суму, переживань, скорботи, несподіванки, скандалу; символи гарного настрою, оптимізму, відпочинку, позитивних почуттів; символи матеріального благополуччя, радості, оптимізму; символи фінансової неспроможності; символи сентиментального настрою, почуттів, вроди; символи світлої думки, радощів, дня народження; символи, що відображають удар або запаморочення; символи, які відбивають прояв різних емоцій; символи, що відображають звуки музики, співів" [Калініна-Шамрай, Соболєва, 2013, 42; Goscinny, Uderzo,1965, 1968; Gaby, Dzack, 2005].

8. Коміксам також властива експресивна пунктуація: знак оклику, знак питання, що надає мовленню емоційної інтенсивності. Для підсилення експресивності застосовуються жирний шрифт та великі літери окремого слова або цілої фрази [Калініна-Шамрай, Соболєва, 2013, 43], наприклад: [Goscinny, Uderzo, 1968, 20, 29].

У коміксах знак оклику має полісемантичне й енантіосемічне значення. Галасливий знак пунктуації має досить тихе походження й чимало неформальних назв: "знак подиву", "горлань" або "ох". Наприкінці XIV-го століття його називали "знаком захоплення", у XVII-му він перетворився на "знак подиву". Вітання, захоплення, подяка і позитивна оцінка – традиційні значення, в яких використовувався знак оклику. Насправді, "!" має неоднозначну історію. Англійський романіст та лексикограф Р. Котгрейв у франко-англійському словнику "A Dictionarie of the French and English Tongues" 1611 р. трактував знак оклику як "знак захоплення (або відрази,

ненависті)", що власне і є енантіосемією [A Dictionarie of the French and English tongues, 1611]. Наприклад, в перших двох малюнках знак оклику виконує функцію захоплення, радості [Goscinny, Uderzo, 1965, 1975], в наступних двох – функцію відрази, ненависті [Goscinny, Uderzo, 1975, 8, 20].

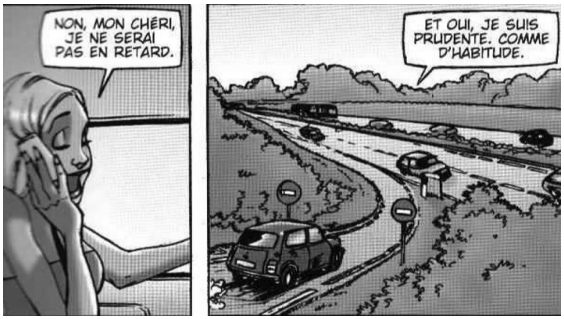

Перехід значення знаку оклику від захоплення до позначення пристрасної інтонації спостерігається у англійського літературознавця С. Джонсона. У XX ст. окрім традиційних вигуків, наказів, висловлювань подиву, знак оклику почав використовуватись як: усмішка, позначка іронії або самоіронії. У даному прикладі група римлян усміхається над неозброєною, низького зросту людиною, яка збирається їх побити: *"Lui nous battre? Oh! Oh! Oh!"* [Goscinny, Uderzo, 1975, 19], однак їй вдалося їх побороти, що ілюструє картинка (переможені римляни лежать на траві). Отже, для правильної інтерпретації потрібен широкий контекст, щоб дізнатися, що викликає таку реакцію.

Отже, знак оклику застосовується не тільки для позначення експресивності, а й акцентує негативну конотацію оцінки, її іронічний ефект.

9. Для сучасного коміксу також характерні опозитивні ілюстрації (вступають у суперечність із вербальним компонентом), як-от: *"Je ne serai pas en retard. Je suis prudente."* [Gaby, Dzack, 2005, 15] – *"Я не запізнюсь. Я обережна."* суперечить візуальному знаку *"В'їзд заборонено"* або *"Que transportes-tu dans ton char marchand?"* [Goscinny, Uderzo, 1975, 24] – *"Що ти перевозиш у своєму возі, торговцю?"; "Rien"* – *"Нічого"*, хоча торговець у возі перевозить гала.

У результаті дослідження ми дійшли **висновків**, що комікс містить великий обсяг інформації, поєднує в собі вербальні та невербальні компоненти і розрахований на велику інтерпретаційну роботу, знання і розуміння символів, гри значеннями, інтертекстуальності, фразеологізмів, через їх зміну. Художність, емоційність і швидке сприйняття тексту коміксів відповідають потребам сучасної людини, тим самим забезпечуючи його зростаючу популярність у всьому світі. Франкомовному коміксу притаманні такі характеристики, як інформативність, структурність, завершеність, зв'язність, цілісність, поліфонічність, тобто множинність або контрастність значень лексичних одиниць у тексті або, в нашому випадку, контрастність тексту і картинки, де наявна вербальна і візуальна поліфонія. Особливими характерними рисами коміксу є: діалогічне мовлення, наближене до розмовної мови; гумор, іронія, гра слів; використання фразеологізмів у прямому, буквальному значенні; загальновживані, нейтральні лексичні одиниці можуть отримати позитивну або негативну оцінку; емоційність, експресивність; вигуки; ономатопеї; екзотизми; піктограми; експресивна пунктуація; опозитивні ілюстрації,

однак явище енантіосемії, в тому числі, вербально-візуальної енантіосемії не знайшло на сьогодні широкого висвітлення у франкомовному коміксі.

До перспектив подальших досліджень належить ґрунтовне вивчення енантіосемії в інших жанрах літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барзах А.В. *Поэтика комикса* // Русский комикс: Сб. статей / Идея Ю. Александрова; составление Ю. Александрова и А. Барзаха. – М. : Новое литературное обозрение, 2010. – С. 9–55.

2. Бехта І.А., Карп М.А. *Мультимодальні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація* // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : "Філологія". Вип. 13. – 2014. – С. 87–90.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) // Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.

4. Івасишин М.Р. *Мультимодальність англомовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри*: дис… канд. філол. наук: 10.02.04. – Івано-Франківськ, 2019. – 404 с.

5. Калініна-Шамрай В.Р., Соболєва О.В. *Символічна активність та семантика французького коміксу* // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія "Іноземна філологія". Вип. 1(46). – 2013. – С. 41–44.

6. Смущинська І.В., Бойко О.О. *Енантіосемія у сучасній французькій мові: основні проблеми* // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Вип. 21. – 2012. – С. 440–453.

7. Сонин А.Г. *Комикс: психолингвистический анализ.* – Барнаул : Издательство Алтайского госуниверситета, 1999. – 111 с.

8. Харитонов Е.В. *Девятое искусство: Зарубежный фантастический комикс: (Историко-критический очерк и путеводитель).* – М. : Academia-F, 2005. – 95 с.

9. Шерцль В.И. *О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии)* // Хрестоматия по истории русского языкознания; учеб. пособ. / сост. Ф.М. Березин; под ред. Ф.П. Филина. – Москва : Высшая школа, 1973. – С. 259–264.

10. Шмелев Д.Н. *Проблемы семантического анализа лексики: на материале русского языка* // Акад. наук СССР. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

11. *A Dictionarie of the French and English tongues* ([Reprod.]) // by Randle *Cotgrave*. – London : Adam Islip, 1611.

12. Fresnault-Deruelle P. *Aspects de la bande dessinée en France* // Comics and visual culture. La bande dessinée et la culture visuelle. München; New York; London. – Paris, 1986. – P. 62–77.

13. Gaby Dzack. *Les Blondes T01*: Tome 1. – Soleil. – 2005. – 40 p.

14. Goscinny Uderzo. *Une aventure d'Asterix le Gaulois. Astérix et Cléopatre*. – Dargaud. – 1965. – 50 p.

15. Goscinny Uderzo. *Une aventure d'Asterix le Gaulois. Astérix aux Jeux Olympiques*. – Dargaud. – 1968. – 49 p.
16. Goscinny Uderzo. *Une aventure d'Asterix le Gaulois.* – Dargaud. – 1975. – 50 p.
17. Lacassin F. *Pour un neuvième art: la B.D.* – Paris : Editions Slatkine, 1982. – 508 p.
18. McCloud S. *Understanding Comics.* – Tundra Publishing. – 1993. – 215 p.
19. Pica Erroc *Les profs: interro surprise.* Tome 1. – Bamboo. – 2002. – 49 p.
20. Saraceni M. *The language of comics.* – London : Routledge, 2003. – 128 p.

Надійшла до редколегії 31.08.20

E. Nikolaiesku, Senior Lecturer
National Academy of Security Service of Ukraine (Ukraine)

SPECIFICS OF ENANTIOSEMY IMPLEMENTATION IN COMICS AS A CREOLIZED TEXT

The article was devoted to the study of enantiosemy as a linguistic phenomenon in Francophone comics. There was specified essence of the concepts "enantiosemy", "comics". The enantiosemy phenomenon was presented in the paper as a polysemy subtype, where one lexical unit is multi-hyphenate, but there are two opposite meanings in one seme. The particular attention was paid to semantics, to interpretation of the lexical units' meaning, which depends on the verbal and nonverbal components interaction. The peculiarity of the comics was outlined in the article. It was determined there were few enantio-tokens in comics, but they were presented in both verbal and verbal-visual text.

Key words: *comics, BD, semantics, polysemy, polyphony, lexical token, enantiosemy, enantio-token.*

Э. Николаеску, старший преподаватель
Национальная академия Службы безопасности Украины (Украина)

СПЕЦИФИКА РЕАЛИЗАЦИИ ЭНАНТИОСЕМИИ В КОМИКСЕ КАК КРЕОЛИЗОВАННОМ ТЕКСТЕ

Статья посвящена изучению энантиосемии как специфического языкового явления во франкоязычном комиксе. Уточнена сущность понятий "энантиосемия", "комикс". Явление энантиосемии представлено в работе как подвид полисемии, где одна лексическая единица является многозначной, однако в одной семеме имеются два противоположных значения. Особое внимание обращается на семантику, интерпретацию смыслов лексических единиц, что зависит от взаимодействия вербальных и невербальных компонентов. Определены характерные черты комикса. Установлено, что энантиолексем в комиксе немного, однако их роль важна как в вербальном, так и в вербально-визуальном тексте.

Ключевые слова: *комикс, BD, семантика, полисемия, полифония, лексическая единица, энантиосемия, энантиолексема.*

УДК 811.161.2:82

В. Фінів, канд. філол. наук
ПВНЗ Університет Короля Данила (Україна)

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО ПОВТОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МАЛІЙ ПРОЗІ

Стаття присвячена розкриттю функційного навантаження повторюваних лексичних одиниць у художніх текстах сучасної української малої прози. Виявлено і систематизовано дві групи функцій лексичних редуплікацій: загально-стилістичні та комунікативно-прагматичні.

Ключові слова: *лексичний повтор, прагматика, актуалізація, текстотворення, когезія, когерентність, інтертекст.*

Різноаспектне дослідження художніх текстів малої прози передбачає виокремлення та аналіз мовних одиниць, які сприяють утіленню авторської інтенції, розкриттю ідіосмислового коду (індивідуально-авторського смислу), семантичній і структурній цілісності висловлень, інтенсифікації зображуваного та декодуванню додаткових конотацій, що виникають при рецепції тексту. У комплексі таких мовних одиниць важливе місце посідає повтор лексем, що є нетиповим засобом для текстів малої прози, оскільки вони передбачають сконденсованість та лаконічність висловлення, а повтор навпаки – часто є експлікатором нагромадження та деталізації. На нашу думку, саме в таких текстах повтор лексем розкриває свою складну природу та функційні можливості.

Виявлення окремих функцій повтору неодноразово було предметом наукових розвідок багатьох учених-лінгвістів (І. Гальперін [2006], З. Куликова [2007], Л. Мужеловська [2012], Р. Ріжко [2011], І. Синиця [1994], І. Чередниченко [1962], А. Чередніченко [2014]), проте ці праці стосувалися більшою мірою окреслення окремих функцій словоповтору, ґрунтуючись на дослідженні поетичних текстів. Тому комплексний аналіз повтору лексем у ключі розкриття його функційного навантаження у малій прозі є виправданим і важливим. Словесні редуплікації можуть експлікуватися як автосемантичними, так і синсемантичними лексемами (сполучниками, прийменниками,

частками) та вигуками. На основі обраного для аналізу матеріалу дослідження диференціюємо повтор лексем двовекторно: як лексичний повтор, ужитий у мовленні персонажів, та як словесну редуплікацію, використану в автомовленні. Тому, на наш погляд, доцільним буде розмежування функцій повтору, виокремлених на основі досліджуваних текстів малої прози: наприклад, для авторського повтору здебільшого характерною буде естетична та ідіостилістична функції, а також структурно-організаційна та емоційно-експресивна, а для персонажного – прагматична. Слід наголосити на тому, що класифікація повтору лексем важлива при виокремленні та аналізі виконуваних ним функцій.

Мовознавці по-різному підходять до виокремлення основних функцій лексичного повтору, залежно від того, які критерії беруться за основу. Розглянемо окремі міркування лінгвістів більш детально. Більшість досліджень спроектовано на окреслення повтору лексем як структурно-організаційного та когезійно-когерентного засобу (В. Ващенко [1963], І. Синиця [1994], І. Чередниченко [1962]), який необхідний для досягнення зв'язності та цілісності художнього тексту, його смислової організації, а також як експлікатора емоційної образності та експресивізації висловлення (З. Куликова [2007], Л. Мужеловська [2012]) і виразника актуалізації та фокусації уваги реципієнтів (Р. Ріжко [2011]), оскільки повторюючись, автор додатково наголошує на тому, що вважає важливим. Проте функції лексичного повтору виділено умовно, з огляду на те, що у художньому тексті вони взаємодіють, доповнюючи одна одну. На основі лінгвістичних праць [Ващенко, 1963; Гальперін, 2006; Мужеловська, 2012; Ріжко, 2011] та проведеного дослідження можемо виокремити такі функції лексичного повтору у сучасній українській малій прозі:

- текстотвірна;
- ідіостилістична (реалізація індивідуально-авторської картини світу);
- стратифікаційно-когерентна, структурно-організаційна, зв'язку елементів тексту, композиційна, архітектонічна;
- інтертекстуальна;

- емоційно-експресивна, або зображально-виражальна, або посилення емоційного звучання висловлення, або функція наростання, або емфатична (посилення виразності);
- асоціативно-образна, образотвірна, або комплектації макро- і мікрообразів;
- естетична;
- актуалізації нових контекстних відтінків значення;
- увиразнення колориту висловлення, створення стилістичного фону, ефекту;
- акцентуаційна (змістове й емоційне виділення повторюваного елемента);
- семантична (вираження інтенсифікації дії, кратності, багаторазовості, оцінки сказаного тощо);
- створення підтексту (напластування імпліцитності);
- актуалізаційна (фіксація уваги читача);
- аксіологічна (оцінна);
- смислоутворювальна. Природа лексичного повтору та сюжетно-композиційні особливості текстів малої прози дозволяють диференціювати пропонований функційний комплекс двоаспектно.

Умовно пропонуємо виділити:

- загальностилістичні (такі втілюватимуться у всіх обраних для аналізу текстах, оскільки є характерними для художнього мовлення загалом);
- комунікативно-прагматичні функції (оприявлюються у зв'язку із дослідженням комунікативно-прагматичних особливостей лексичних повторів у художніх текстах).

Для розгляду пропонуємо фрагменти ХТ малої прози, у яких повтор лексем є детермінантою реалізації фунційного навантаження. Розглянемо детальніше: *"Їй хотілося* ***бігти, бігти, бігти*** *– світ за очі, куди очі світять,* ***бігти*** *й ридати –* ***скільки*** *стане сили,* ***скільки*** *стане сили,* ***скільки*** *стане сили…* ***Наридатися****, аби очі виплакати,* ***виплакатися*** *– до порожніх очниць,* ***наридатися*** *– щоб аж вивернуло нутрощі, щоб вивернуло всю* ***навиворіт. Навиворіт.*** */ … /* ***Порожньою стати, порожнинною, зяяти наскрізно, розчинитися,***

зникнути, стати порохом, прахом *– пропасти, розвіятися за вітром, без сліду, без жодного знаку і натяку. Померти. /* ***Сирітство.*** *Такого тоскного, розпачливого відчуття вона ще не знала. /* ***Сирітство****? Батьки, слава Богу, живі. У неї росте улюблене дитя. При ній чоловік, непоганий начебто чоловік, чого ще треба? Ні.* ***Сирітство.*** *Тоскно, сумно, тужно… слів таких немає – вити хочеться."* [Таран, 2016, 101–102].

У наведеному сегменті автомовлення повтор лексем сприяє втіленню як загально-стилістичних, так і комунікативно-прагматичних функцій. Розглянемо кожен із повторів більш ґрунтовно. Чотирикратний змішаний (контактний і дистантний) повтор інфінітива ***"бігти"*** є маркером позакомунікативних прагнень персонажа: Тоня прагне втекти "сама від себе", бо важко переживає втрату рідної сестри Лесі (змістотвірна функція). Повтор синтаксеми ***"скільки стане сили"*** у цьому ж висловленні є важливим образотвірним засобом: Тося зовсім обезсилена через смерть найріднішої людини, і втрата для неї є настільки великою, що останні сили жінка спрямує на оплакування. Редуплікації, використані далі, утворюють своєрідний ланцюг повторюваних тотожних та синонімічних лексем: ***"наридатися – виплакатися – наридатися"***, що виражають семантику інтенсифікації дії та є експлікаторами позакомунікативних прагнень героїні і сприяють наростанню емотивності висловлення, створенню певного стилістичного ефекту (емоційно-експресивна функція). Повтор лексеми ***"вивернуло"*** з синонімічними змінними ***"нутрощі"*** і ***"навиворіт"*** використовується з певною стилістичною метою: наратор намагається зобразити всю глибину болю від смерті близької людини (насамперед образотвірна функція та функція творення емоційно-образного тла ситуації). Контактний повтор синонімічних значень, маніфестованих такими мовними одиницями, як *"Порожньою стати, порожнинною, зяяти наскрізно, розчинитися, зникнути, стати порохом, прахом – пропасти, розвіятися за вітром, без сліду, без жодного знаку і натяку"* (у наступному висловленні) та *"тоскно, сумно тужно"* (наприкінці) знову ж таки є маркером внутрішнього стану героїні, експлікації її прагнень. Таким чином, наскрізний повтор

сприяє збереженню напруги висловлення та втіленню образотвірної та актуалізаційної функцій: автор використовує повтор з метою додаткового наголошення на станах героїні. Триелементна дистантна редуплікація лексеми ***"сирітство"*** зі стверджувальною та питальною тональністю маркує декларатив з квестивом: виокремлена автором в окреме синтаксичне ціле лексема ***"сирітство"*** сприяє текстотворенню та сюжетному розгортанню: нарація між повторами закладає додаткову інформацію (жінка сиротою не була, оскільки мала і власну сім'ю, і батьків), а також спричинює роботу реципієнта над текстом: він задумується, чому Леся вважає себе сиротою (інформаційно-уточнювальна та текстотвірна функції). Таким чином, використання лексичного повтору в поданому фрагменті автомовлення персонажа наскрізно сприяє втіленню текстотвірної, емоційно-експресивної, образотвірної, актуалізаційної, інформаційно-уточнювальної функцій та функції наростання експресивності висловленого.

Як уже зазначалося, повторювані лексичні одиниці є вагомими у формуванні цілісності та зв'язності художнього тексту, тим самим виконують стратифікаційно-когерентну, або структурно-організаційну функцію. Розглянемо детальніше ЛП у такому ключі на прикладі оповідання В. Ґабора: "*А що, коли любас молодої вдови й собі запитає його: "А ви що робите тут в таку пізню годину?" На цей випадок він уже мав готову відповідь: "Я* ***биру*** *(староста), а* ***биру*** *денно і нощно мусить пильнувати за порядком"* (В. Ґабор) [Квіти, 1997, 74].

Діалектна лексема ***"биру"***, повторена у поданому діалозі, є засобом створення певного стилістичного тла, колориту мовлення персонажа, а також сприяє реалізації темо-ремної зв'язності, про що йшлося вище: перше вживання лексеми ***"биру"*** є тематичним компонентом, який ідентифікує суб'єкт мовлення – адресата комунікативної взаємодії, подальша редуплікація засвідчує одержання реципієнтом нових знань (рема – староста і вдень, і вночі стежить за порядком у селі, нібито саме тому знаходиться у жінки вдома). Глибше декодуючи репліку продуцента мовленнєвої взаємодії, можемо стверджувати: повтор лексем сприяє збільшенню прагматичної ефективності висловлення, оскільки маркує втілення ситуативно

зумовленої, проте підготованої програми мовця – якщо старосту раптово побачать у домі коханки, *"на цей випадок він уже мав готову відповідь"* (антиципаційна функція). Таким чином, повтор у поданому тексті служить формуванню реми і є виразником стратифікаційно-когерентної, прогнозувальної функцій і функції творення емоційно-образного тла ситуації.

Проаналізуємо виконання лексичним повтором актуалізаційної функції, що полягає у фіксації уваги реципієнта, і функції розгортання сюжету: *"**Два тижні**, цілих **два тижні** я не можу усамітнитися. Перші **два тижні** з двох років. **Два тижні,** як я став курсантом – не тим, з яких роблять офіцерів, а тим, що в кращому разі стане сержантом і через півроку поїде в лінійні війська мучити себе та інших"* [Андрухович, 2017, 147].

Курсант учбового мотострілецького полку четвертий день перебуває у полковому лазареті. Єдине, чого прагне юнак – усамітнитися і подумати. Він закоханий у медсестру військової частини. І одного разу навіть порушує строгі армійські правила заради зустрічі з нею. Композиційно-сюжетні особливості новели сприяють типізації образу персонажа: таких юнаків, змушених проходити службу у радянських військах, було тисячі, і їхні незрілі романтичні душі і чутливі серця ще не готові до сприйняття жорстокої дійсності та військової муштри. Служба, яка б мала виховувати справжніх чоловіків-патріотів, насправді перетворюється на муку і знущання старших за званням, "сьоме коло Дантового пекла". Оповідачем, як бачимо, є сам герой – курсант мотострілецького полку, тим самим створюється ефект "присутності" реципієнта – ми ніби "занурюємось" у життя юнака. Лексичне сполучення ***"два тижні"***, дистантно повторене чотири рази в авторській оповіді, свідчить про актуалізацію хронологічного чинника у висловленні – хлопчина два тижні перебуває поза зоною власного комфорту. В цей час у його свідомості триває набагато довше, ніж є насправді. Тим самим повтор синтаксеми засвідчує внутрішній стан головного героя. Окрім того, опозиційний (протиставний, антонімічний) повтор лексем ***"не тим" – "а тим"*** є носієм додаткових конотацій: персонаж є курсантом

і в перспективі служитиме у лінійних військах, проте ще не знає, що побачення з коханою буде розцінене як *"підрив бойової готовності"*, через що герой буде відрахований з "учебки" як такий, що негідний *"високого звання "сержант Радянської армії"*, і з ганьбою відправлений на гірський полігон у Середній Азії. Таким чином, повтори лексем, використані в монологічному мовленні персонажа, є виразником фіксації уваги реципієнта на тих компонентах висловлення, у яких, на думку відправника мовленнєвого повідомлення, закладена найважливіша інформація, а також виділені редуплікації сприяють прирощенню додаткових смислів, змістовому розгортанню сюжету.

Розглянемо фрагмент монологічного мовлення персонажа з використаними повторами в ньому: *"Що вас так на світі довго тримле?" / "Молитва. Молюся ревно, так, що й волосся слухає, не росте в той час, – витяг десь з бороди полотняну тайстрину й похвалився іконкою від афонського монаха. – А ще – цілість тіла, духу й серця. Жити треба твердо й радо. Не ламати себе і не подвоювати. Ні в роботі, ні в жаданні, ні в помислі. Бо чоловік не гадина – і розсічені кусні душі і тіла не відживуть. Проси собі цілости.* ***Будь*** *у єдности з собою.* ***Будь*** *одним, а* ***не різним****.* ***Будь*** *одному вірний.* ***Будь*** *з одним до кінця, а* ***не з різними*** *коротко.* ***Будь*** *з одною жоною, бо в ній є все те, що і в інших, і лише для тебе. І у ватрі – дрова і чоловічого, і жіночого роду. Тоді вона добре горить. Якщо маєш у собі цілість, то ти як зернина, що впала на землю. Вона вітру не глядає"* [Дочинець, 2015, 51].

Оповідач із дорученням від медичної академії розвідати про тривалість життя горців відвідує Банат (гірський район між Дунаєм і Тисою). Там чоловік одержує настанови від збуйвіка (старого діда) Петра Стойки, якому уже за сто. У власних вказівках чоловік неодноразово використовує повтор лексем. Розглянемо більш детально стилістичну мету використання повторюваних номінацій та їх функційне навантаження. Парадигматичний повтор директивів ***"будь у єдности" – "будь одним" – "будь одному" – "будь з одним" – "будь з одною"***,

що використовується з певним авторським задумом і структурно схожий до парадигматичного повтору, створює своєрідний ланцюг і є виразником настанов старця – це ті прості істини, за допомогою яких чоловік досяг такого поважного віку (інтенційно-виражальна функція). Посиленню ефекту сказаного сприяє використання в опозиції до зазначених повторів антонімічних ***"одним, а не різним"***, ***"з одним, а не з різними"***. Зазначений вище тип редуплікації, анафорично використаний у сусідніх висловленнях, є допоміжним засобом втілення зв'язності у фрагменті мовлення персонажа, тим самим репрезентує когезійно-когерентну, або структурно-семантичну функцію. Парадигматика складного повтору зумовлює його запам'ятовування реципієнтами – найбільше, чого повинна прагнути людина, – це цілісності і єдності самої з собою, тобто аналізований вище повтор експлікує текстотвірну функцію, передання авторської ідеї словами старця. Дистантний повтор лексеми ***"цілість"*** у поданому сегменті ХТ, окрім зв'язку частин висловлення між собою, декларує змістове розгортання, сприяє смислоутворенню (якщо є цілість тіла, духу і серця, то *"ти як зернина, що впала на землю. Вона вітру не глядає"*). Таким чином, повтори лексем у мовленні персонажа втілюють інтенційно-виражальну, когезійно-когерентну, смисло- та текстотвірну функції і функцію змістового розгортання, які частково корелюють між собою.

Розглянемо приклад, де повтор, використаний з певною прагматичною настановою, сприяє змістовому розгортанню сюжету: *"– Ви її ніколи не били? / – Та ви що?! – вже неприховано обурився Назар. / Лікар уважно подивився йому в очі: –* ***Вірю****, як не дивно,* ***вірю****. Значить, була якась інша причина її мовчання. Не знаю, – він розвів руками. – Знаєте, коли вона потрапила до нас до лікарні вся в синцях, я її хлопця про те саме запитав. І* ***йому*** *теж повірив.* ***Йому*** *більше, ніж вам"* [Черен, 2012, 67].

Для кращого розуміння комунікативної взаємодії персонажів у поданому тексті візьмемо до уваги більш широкий контекст: батько підозрює власну доньку у прийманні наркотичних

речовин, а її хлопця – у розповсюдженні, проте чоловік не знає, що насправді дівчина смертельно хвора, а юнак допомагає їй з купівлею пігулок та дороговартісним лікуванням. Одержимий помстою чоловік вбиває коханого Оксани, тим самим залишивши дівчину без життєво необхідних ліків. Використання повтору перформатива ***"вірю"*** в комунікативному ході адресанта є додатковим каталізатором розвитку сюжету: вживаючи у мовленні одну і ту ж лексему, Олексій Степанович висловлює власні почуття до співрозмовника – він вірить батькові своєї пацієнтки, повторюючись, запевнює його в цьому (інтерактивно-зближувальна функція). Разом із тим, повтор лексеми у поданому висловленні маркує роздуми персонажа і, як уже зазначалось, сприяє розвиткові сюжету: лікар розповідає історії юної смертельно хворої дівчини. Двократний повтор форми слова ***"вірю"***, використаний у мовленні персонажа, є також додатковим компонентом змістового розгортання сюжету.

Матеріал нашого дослідження засвідчив утілення лексичним повтором комплексу комунікативно-прагматичних функцій (актуалізаційної, антиципаційної, інтенційно-виражальної, інтерактивно-динамічної, інтерактивно-зближувальної, інформаційно-уточнювальної, комунікативно-корекційної, конфліктогенно-потенційної та функції творення емоційно-образного тла ситуації). Такі функції в текстах малої прози реалізуються у співдії із загально-стилістичними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. *Рекреації : роман. Як ми вбили Пятраса : оповідання*. – Харків, 2017. – 240 с.
2. Ващенко В. *Мова Тараса Шевченка*. – Харків, 1963. – 252 с.
3. Гальперин И. *Интеграция и завершенность текста*. – Москва, 2006. – 140 с.
4. Дочинець М. *Карби і скарби. Посвіт карпатського світу*. – Харків, 2015. – 288 с.
5. *Квіти в темній кімнаті: Сучасна українська новела : найяскравіші зразки української новелістики за останні 15 років.*– К., 1997. – 432 с.
6. Куликова З. *Повтор как средство экспессивизации и гармонизации поэтических текстов М. Цветаевой и Р.М. Рильке* : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19. – Ростов-на-Дону. – 18 с. URL: http://cheloveknauka.

com/povtor-kak-sredstvo-ekspressivnosti-i-garmonizatsiipoeticheskih-tekstov-m-tsvetaevoy- i-r-m-ril ke#i xzz3Sb0BjPYE (дата звернення: 09.2020).

7. Мужеловська Л. *Повтор як стилістичний засіб творення експресії в поетичному мовленні Олександра Олеся*. Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський. – Вип. 12. – С. 224–229. URL: http://nbuv.gov.ua /UJRN/znppo_2012_12_42 (дата звернення: 03.09.2020).

8. Ріжко Р. *Повтор як семантико-стилістична домінанта в українській поезії кінця XX – початку XXI століття.* Наукові записки. Серія Філологічні науки. – Івано-Франківськ. – Вип. 86. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_86/statti/35.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

9. Синиця І. *Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту* // Мовознавство. – 1994. – № 2-3. – С. 56–60.

10. Таран Л. *Остання жінка, останній чоловік : оповідання.* – Львів, 2016. – 272 с.

11. Чередниченко І. *Нариси з загальної стилістики сучасної української мови*. – К., 1962. – 386 с.

12. Чередніченко А. *Повтори як засіб когезії тексту*. Синопсис: текст, контекст, медіа. – К., 2014. – № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/stkm_2014_2_8 (дата звернення: 12.08.2020).

13. Черен Л. *Обійми сукуба : новели*. – К., 2012. – 124 с.

Надійшла до редколегії 28.11.20

V. Finiv, PhD,
lecturer at the Department of Translation and Philology
University of King Danylo (Ukraine)

FUNCTIONAL LOAD OF LEXICAL REPETITION IN MODERN UKRAINIAN SMALL PROSE

The article is devoted to the disclosure of the functional load of repeated lexical units in the literary texts of modern Ukrainian short prose. Two groups of functions of lexical reduplications are identified and systematized: general stylistic and communicative-pragmatic.

The complex multifunctional nature of lexical repetition has led to the study of pragmatic, structural and word-forming features of repetitive nominations within the same form, reduplicated lexemes with evaluative and implicit semantics. The thesis covers various approaches to the interpretation of the concept of "implicit nature" and "evaluation", analyzes lexical repetition as a means of expressing latency and axiosemantics in an artistic text on the communicative axis "character – character" and "author – reader".

Key words: *lexical repetition, pragmatics, actualization, text creation, cohesion, coherence, intertext.*

В. Финив, канд. филол. наук,
преподаватель кафедры перевода и филологии
ПВУЗ Университет Короля Данила (Украина)

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ НАГРУЗКИ ЛЕКСИЧЕСКОГО ПОВТОРА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ МАЛОЙ ПРОЗЕ

Статья посвящена раскрытию функциональной нагрузки повторяющихся лексических единиц в художественных текстах современной украинской малой прозы. Выявлены и систематизированы две группы функций лексических редупликаций: общестилистические и коммуникативно-прагматические.

Ключевые слова: *лексический повтор, прагматика, актуализация, текстообразование, когезия, когерентность, интертекст.*

ОРИГІНАЛИ І ПЕРЕКЛАДИ

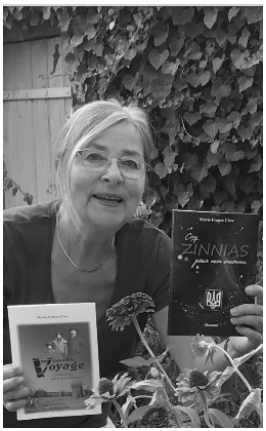
УДК 821.133.1-3

Marie-France Clerc, écrivain (France)

"LE MEDAILLON DE MAROUSSIA" ET AUTRES HISTOIRES…

*Je remercie **Madame Iryna Smouchtchynska** et **Tetiana Katchanovska** d'accueillir la traduction de ma nouvelle "Le Médaillon de Maroussia" dans la Revue "Style et Traduction" de l'Université Taras Chevtchenko. Après avoir parlé de mon parcours d'auteure, je présenterai ici quelques associations franco-ukrainiennes et terminerai en esquissant un tableau de la présence en France de la littérature ukrainienne.*

***

Zinovij Jamkovij mon grand-père était un officier de Petlura: je suis donc petite-fille d'émigrés ukrainiens arrivés en France en 1923. Aujourd'hui Professeur agrégée de Lettres à la retraite et grand-mère de quatre petits-enfants, j'écris des histoires. "**Un possible Voyage**" (2020) est mon troisième roman après "**Cinq Zinnias pour mon inconnu**" (2016) qui raconte l'exil en France d'une famille ukrainienne ayant fui la Révolution bolchevique, et "**Silences en forêt**" (2019) qui propulse le lecteur dans les Landes de Gascogne à la découverte d'un très vieux secret de famille.

*

"**Le Médaillon de Maroussia**", cette nouvelle que Tetiana Katchanovska et ses étudiant(e)s m'ont fait l'honneur de traduire est extraite d' "**Un possible Voyage**". Je l'ai écrite en hommage à ma grand-mère, Maroussia l'exilée, qui cachait bien son désespoir d'avoir

perdu son Ukraine en chantant, en lisant l'avenir dans les cartes, en cultivant des fleurs, mais… plus encore. C'est ce que révèle cette nouvelle inspirée de confidences qui me furent faites bien longtemps après la mort de Maroussia, par Véra, une amie de la famille.

J'aime le travail du texte, accueillir les idées, sans jugement, m'identifier au personnage, sentir le cadre, apercevoir une ligne directrice, chercher une chute, qui pourra venir au moment le plus inattendu… noter avec jubilation quelques lignes ou seulement une expression, parfois un paragraphe lesquels ne justifieront aucune correction! Laisser venir des phrases sans exiger un ordre. Ne pas s'obstiner. La nuit, des pistes s'élaborent, des solutions se proposent d'elles-mêmes, et comme des fruits mûrs, ce sont mes cadeaux du matin que je cueille avec reconnaissance. Le texte prend forme les phrases se laissent retravailler: viser la clarté du récit, rythmer les phrases – il faut qu'elles respirent, soigner la fin des paragraphes, écouter les sonorités ... Et puis, élaguer, effacer, ne pas tout dire, laisser le lecteur avancer aisément, porté sur les mots à la rencontre de l'histoire comme un batelier découvre le paysage, porté par le courant. La prose de Rousseau, de Flaubert, la poésie de Victor Hugo ou Apollinaire m'ont nourrie dès mon enfance. J'aime beaucoup aussi les descriptions de la nature chez Jean Giono, l'émotion immédiate du langage parlé saisie par Louis-Ferdinand Céline ou le style dépouillé d'Antoine Choplin.

*

Quel est le sujet d' "Impossible Voyage"? En effet, on pourrait écrire ce titre en deux mots et l'on n'aurait pas tort! "Ne va jamais en Ukraine! Ils sont tous morts!", me disait autrefois ma mère. Ma mère n'est plus de ce monde, mais son interdit m'a longtemps habitée. Jusqu'au jour où, n'y tenant plus, j'ai retrouvé à Paris, Véra, son amie d'enfance. Toutes deux étaient nées en 1921 à Kalisz (Pologne), dans un camp de réfugiés durant l'émigration de leurs parents vers la France. Véra savait de ma famille bien des choses que j'ignorais. M'appropriant ses souvenirs au fil de nos rencontres, je les ai mis en récits. Je reconstruisais mon passé familial, apprivoisant mon Ukraine intérieure... c'est alors que surgit l'inimaginable: il y avait là-

bas en Ukraine, quelqu'un qui m'attendait! Tel est le sujet de mon nouveau roman – "Un possible Voyage" que j'écris, cette fois-ci, en trois mots, où l'on découvre comment une mémoire amputée par l'exil et soixante-quinze ans de communisme peut redevenir, par la grâce d'une rencontre, mémoire vivante! Cette histoire a un lien étroit avec mon premier roman.

Quelques mots, donc, sur ce premier récit. Les évènements de Maïdan ont été pour moi un formidable déclencheur: j'ai compris que tous ces jeunes qui luttaient sur le Maïdan pour promouvoir la liberté et la démocratie avaient le même idéal que mon grand-père qui, en 1917, avait lutté avec Petlura pour une Ukraine indépendante et démocratique. (Sur la photo, prise en octobre 1920 à Ivano-Frankivsk, on voit Petlura et Pilsudski accompagnés de leurs officiers. Zinovij Jamkovij est, à l'extrême gauche de la photo, le seul chauve à moustache). À un siècle de distance, c'était le même combat ! Alors, j'ai repensé à mes grands-parents. J'ai écrit aux archives de la région de Vinnytsia, (ma famille était originaire de Lipovetz). J'ai reçu plusieurs actes d'état civil, y compris un surprenant document que je n'avais pas demandé, et à partir duquel j'ai écrit "**Cinq Zinnias pour mon inconnu**", un livre dédié à un jeune homme qui fit partie de ma famille, dont on ne m'avait jamais parlé. Et c'est le jour où j'ai terminé ce roman que j'ai décidé d'aller, enfin, en Ukraine!

"Un possible Voyage" approfondit la quête engagée dans "Cinq Zinnias". Il en révèle la genèse, s'attache davantage aux raisons des non-dits familiaux et parcourt l'histoire tragique de l'Ukraine à travers des récits inspirés de témoignages authentiques. Mais ce ***roman-vécu*** est d'abord une invitation à explorer les intermittences du souvenir et les belles surprises de la mémoire !

*

Vouloir établir une frontière entre autobiographie et fiction, c'est prétendre résoudre l'éternelle question de la poule et de l'œuf! Certes, "Un possible Voyage" est un roman. Mais je l'ai appelé *roman-vécu* parce qu'il est fondé sur une expérience personnelle (à dimension universelle, il est vrai). Dès lors, donner un autre nom à mon héroïne m'eût semblé être une imposture. Je l'appelle donc *Marie-France* dans ce livre; j'y explique comment la terreur communiste a marqué sa famille et s'est transmise de génération en génération. Mais il y a dans mon récit quantité de chapitres de pure fiction, des petites histoires en forme de "nouvelles", inventées à partir d'émotions vécues ou imaginées par empathie pour le peuple ukrainien, ou que j'ai collectées à travers mes lectures, mes rencontres, mes souvenirs.

*

Quand on me demande pourquoi j'écris, je réponds que mes deux fils et mes quatre petits-enfants sont mes destinataires privilégiés, et ils m'en sont reconnaissants. C'est pour eux que j'ai ressenti l'obligation de faire la lumière sur le drame vécu par mes grands-parents, sujet tabou dans la famille depuis toujours. Mais j'écris aussi pour faire connaître l'Ukraine à mes compatriotes, si souvent ignorants, victimes de la propagande russe car à part *Ouest-France*, ou *le Monde*, la presse française ne brille pas en ce domaine: on confond encore *soviétique* et *russe*, *Russie* et *Ukraine*! Enfin, mes lecteurs ukrainiens vivant en France m'ont convaincue, comme Andreï Kourkov me l'a aussi conseillé, de faire publier "Cinq Zinnias" en Ukraine.

Ces Ukrainiens de France me gratifient, en effet, d'une formidable sympathie, ils disent retrouver dans mes livres leur propre histoire. Natalyia B. m'écrit: "Nos familles n'ont pas eu le même trajet, mais c'est la même douleur". Irina M. me raconte longuement son passé de petite Ukrainienne "russophone, bonne élève de l'école soviétique", et qui, pourtant, s'étonnait en silence que le "grand-frère" fêtât les 800 ans de Moscou alors que l'Ukraine soviétique avait célébré les 1500 ans de Kyiv! Irina n'a "découvert qu'en 2014 tout le drame de l'Ukraine". Elle précise: "J'ai compris qu'au fond de mon âme, j'avais toujours aimé la langue de mes grands-parents et les leçons

d'ukrainien à l'école, mais le système nous avait écervelés, détruisant notre vérité […]. J'ai décidé de passer à l'ukrainien." Certains de mes lecteurs se mettent à rédiger leurs souvenirs, interrogent leurs anciens. Beaucoup regrettent de ne pas l'avoir fait quand leurs proches étaient encore en vie. Tous ces témoignages me font ressentir à quel point la violence et l'inhumanité du régime communiste a blessé tout un peuple sur plusieurs générations. C'est aussi pour eux que j'écris.

Mais depuis que j'ai fait la connaissance de ma famille ukrainienne en août 2015, je rêve de leur donner mes livres à lire. Ma famille! Ce sont gens âgés, extrêmement humbles, habitant un village très reculé. Ils se disent "oubliés du progrès". Ils n'écrivent pas. Ils n'ont pas internet et consacrent leurs forces et leurs maigres revenus au travail et à la préservation de leur santé chancelante. Je souhaite retourner les voir avec "Cinq Zinnias" en ukrainien !

***

Quelques associations ukrainiennes en France

Cet article s'inspire du "Guide des Associations et Initiatives Franco-Ukrainiennes". Il doit aussi beaucoup au travail de l'Association "Portail de l'Ukraine" et de Christine Kohut. Merci aussi à Agnès Besuszko, rédactrice de l'article "Un siècle d'émigration ukrainienne en France"; à Jean-Bernard Dupont-Melnyczenko, ("les Ukrainiens en France, mémoires éparpillées", éditions Autrement); et à Hervé Amiot, auteur d'une thèse de doctorat sur "La mobilisation des Ukrainiens d'Europe occidentale (France, Allemagne) face à la crise ukrainienne" et qui a étudié le développement du milieu associatif ukrainien depuis le Maïdan.

*

L'immigration ukrainienne en France a connu quatre grandes vagues: celle liée à la révolution de 1917, celle de l'entre-deux guerres sous passeport polonais, celle de l'après-guerre qui a vu arriver en Occident des réfugiés apatrides. Mais depuis l'Indépendance, l'immigration offre un autre visage.

La première association ukrainienne vit le jour en France en 1909: un journaliste originaire de Galicie, Yaroslav Fedortchouk fonde, sur ses propres deniers, "Le Cercle des Oukraïniens de Paris". Les objectifs de ces exilés sont principalement associatif, culturel, humanitaire mais bien sûr politique. Les manifestations se multiplient. Les Oukrainiens veulent faire reconnaître l'identité ukrainienne: ils affirment leur volonté d'autonomie et d'indépendance autant vis à vis du pouvoir tsariste que de la communauté russe de Paris.

*

À partir de 1920, des milliers d'Ukrainiens venus en majorité d'Ukraine centrale arrivent en France. La plupart sont des officiers ou des soldats chassés par la défaite. Ils ont servi dans l'armée nationale ukrainienne jusqu'en 1920, puis ont trouvé refuge dans les camps de prisonniers en Tchécoslovaquie ou en Pologne (c'est le cas de mes grands-parents internés à Kalisz de 1920 à 1923). Ils ont un statut de réfugiés politiques et possèdent souvent un niveau d'études secondaires. Détenteurs d'une conscience nationale solidement documentée et structurée, ils sont les premiers artisans de l'indépendance. La France, qui a besoin de main-d'œuvre, les accueille sur ses grands sites industriels : région parisienne, Lorraine (où s'installeront mes grands-parents en 1924), vallée de la Fensch en Moselle ou Usine Hutchinson à Vésines-Chalette.

*

Pendant l'entre-deux guerres, ce sont les Ukrainiens de Galicie, citoyens malgré eux de la nouvelle Pologne, qui arrivent en France. Munis d'un contrat de travail, ces milliers de jeunes ruraux sont embauchés dans les campagnes françaises. Ils enverront l'argent à leur famille restée au village. Contrairement aux réfugiés politiques pour lesquels revenir en Ukraine est inenvisageable, les Galiciens ne pensent qu'au retour.

Le milieu politique de l'émigration ukrainienne en France se diversifie. A la suite de la défaite de la République Populaire Ukrainienne (1918–1920), les principaux dirigeants et cadres militaires de l'UNR ont pris le chemin de l'exil. Certains, comme Symon Petlura, installés en France, continuent à distance leur combat pour l'Ukraine. Des associations voient le jour; elles visent à améliorer les conditions de vie de ces exilés. L' "Association ukrainienne en France " (1924), créée par un ancien général de l'UNR, Mykola Kapustiansky, se donne pour objectif "la propagation chez les Ukrainiens de France de l'idée d'unité nationale […], le refus catégorique de l'occupation actuelle". Deux autres associations, l' "Union des Associations d'émigrés ukrainiens" et, à partir de 1932, l' "Union nationale ukrainienne" représentent ces Ukrainiens de France. Au-delà des divergences politiques, ce sont les activités mises en place par ces associations qui vont rassembler et unir : écoles, camps d'été, publications, manifestations culturelles et patriotiques constituent le véritable creuset de l'identité ukrainienne en France, de l'enracinement d'une conscience nationale. Et cela s'accompagne du respect et de l'amour de la France: dès la déclaration de guerre en septembre 1939, les associations ukrainiennes appellent leurs membres à servir la France: ils sont nombreux à s'engager dans la Légion, puis, à partir de 1941, dans la Résistance. Mon amie Véra m'a raconté que son père l'avait obligée à délaisser ses études pour aller, quinze jours durant à la caserne Blandan de Nancy, aider les volontaires ukrainiens ne connaissant pas le français, à s'inscrire à la Légion.

*

Mais en 1945, les Ukrainiens se retrouvent comme en 1919, tributaires à la fois du bon vouloir des Alliés occidentaux et de la toute-puissance soviétique. Ils sont nombreux à s'exiler. Quelques-uns, idéalistes, quittent la France pour soutenir l'Ukraine soviétique. Ecoutons le témoignage de Yaroslawa R., une de mes lectrices: "Merci, merci… déjà reçu votre livre, moments avec des larmes je me souviens, paroles de maman, mon père… avez-vous connaissance histoires comme mon Papa qui est retourné en Ukraine 1947 en espérant vie meilleure, et la suite? Ah! Bien triste…". Arrêté dès son arrivée,

comme 2000 autres Ukrainiens. Il faut aussi évoquer ici le sort des victimes du travail obligatoire en Allemagne, ou celui des réfugiés de guerre, de ces milliers de *Displaced Persons* regroupées dans des camps d'hébergement dans les zones occidentales (je raconte l'histoire de l'une de ces *DP*, Olga, dans "Un possible Voyage").

Un évènement nouveau marque la vie communautaire des émigrés ukrainiens de l'après-guerre: la liquidation totale des Églises indépendantes de Moscou provoque un redéploiement des forces religieuses ukrainiennes qui vont concentrer leur action au sein de l'émigration ukrainienne en Europe et dans les Amériques. Les organisations politiques ne sont plus les seules à regrouper et aider les émigrés. Au-delà des clivages politiques et des querelles de partis (l'OUN s'était scindée en deux partis opposés), les Églises occupent une place neutre, médiatrice et sécurisante: l'office du dimanche joue son rôle de centre de ralliement et d'échanges pour tous. L' "Association de l'Église ukrainienne orthodoxe autocéphale en France" naît en 1946, le "Mouvement chrétien ukrainien en France" en 1956. Les années 1950–1960 correspondent à l'âge d'or de la politique au sein de l'immigration ukrainienne en France. L'accueil des dissidents soviétiques, comme le mathématicien Leonid Pliouchtch, à la fin des années 70, renouvellera cette activité.

*

Avec l'Indépendance, la nature de la diaspora change. La transmission de souveraineté de Mykola Plaviouk à Léonid Kravtchouk semble symboliser la fin du combat des Ukrainiens de l'étranger pour l'avènement de leur nation. La nature de la diaspora change aussi pour des raisons démographiques: une quatrième vague d'émigration, de nature économique, a commencé à quitter l'Ukraine dans les années 1990. Ces jeunes arrivants ont grandi en Ukraine soviétique. Parfois qualifiés d'*homo sovieticus*, ils sont souvent russophones et n'ont pas les mêmes références culturelles que les Ukrainiens nés en diaspora et dont les parents s'étaient battus tout leur vie pour l'Indépendance! La nature des engagements de la diaspora change donc aussi: de politiques, ils passent à humanitaires.

Le "Guide des associations et Initiatives Franco-Ukrainiennes" recensait en 2016 une cinquantaine de groupes actifs dans tous les

domaines de la vie associative. La Révolution Orange, l'Euromaïdan, l'annexion de la Crimée et la guerre au Donbass ont très sensiblement accéléré la mobilisation: "Des initiatives individuelles ont vu le jour pour approvisionner l'armée et les bataillons de volontaires, les hôpitaux militaires recevant les blessés, ou pour aider les déplacés internes et les familles des victimes. Différents mouvements se sont également formés pour sensibiliser le public français à la situation dans le Donbass, aux violations des Droits de l'Homme en Crimée occupée, ou à la détention de prisonniers politiques par la Russie. Cette dynamique associative ne se cantonne pas à la région parisienne: de jeunes associations sont nées à Lille, Lyon, Strasbourg ou encore Bordeaux, venant compléter ou renouveler les initiatives historiques de la diaspora." (Hervé Amiot, in "La Maison des Ukrainiens de le Cateau", p. 96).

***

Présentation de quelques associations franco-ukrainiennes d'aujourd'hui

La plupart de ces associations cherchent d'abord à rassembler les Ukrainiens autour d'évènements commémoratifs (cérémonie à la mémoire des victimes de l'Holodomor), ou traditionnels, (fête nationale, Noël ou Pâques). A l'instar de l'Espace Culturel Wassyl Slypak, elles font connaître l'Ukraine aux Français grâce à des évènements culturels ou festifs.

Pionnière historique de la présence culturelle de l'Ukraine en France, la **Bibliothèque Symon Petlura** fut créée en 1927. Aujourd'hui, Daria Melnykovych et Jaroslava Josypyszyn, ses deux infatigables et bénévoles prêtresses, conservent et enrichissent un fonds riche de plus de 36000 livres et 300 périodiques. (On regrette toujours que la Russie n'ait pas encore rendu les milliers de documents volés par les nazis en 1941 et récupérés par l'Armée Rouge en 1945 à Raciborz).

*

Présidée par Annick Bilobran-Karmazyn, **l'Association des Descendants des Volontaires Ukrainiens de la Légion Étrangère,** fondée en 2009, commémore chaque année l'anniversaire de l'engagement de 6000 Ukrainiens dans la Légion et dans l'armée française. Cette cérémonie se déroule dans la Garenne de Peynier,

(Bouches du Rhône), au pied du Rocher gravé par les Légionnaires lors de leur démobilisation après la signature de l'armistice en 1940. En outre, Annick Bilobran conçoit et diffuse chaque semaine une revue de presse très détaillée sur l'Ukraine, en français, anglais et ukrainien, information relayée ou élargie par les messages variés de **Daniel Sztul,** fils d'Oleh Sztul, figure emblématique de l'Organisation des Nationalistes Ukrainiens.

*

Si ce sont des Ukrainiens de France qui commencèrent à organiser l'accueil d'enfants touchés par la catastrophe de Tchernobyl (1986), la mobilisation associative humanitaire qui suivit fut surtout menée par des non Ukrainiens qui fondèrent, en 1992, l' "Association des Échanges France-Ukraine". Leur nombre augmentant, ces associations ont été regroupées en 2002 dans une "**Fédération des Échanges France-Ukraine**". Aujourd'hui, la branche humanitaire de la FEFU rassemble une dizaine d'associations issues de toutes les régions de France et a élargi son champ d'action aux enfants ukrainiens orphelins ou nécessiteux placés en internat ou en famille d'accueil.

*

Une autre association caritative très active est l' "**Association Aide médicale Caritative France-Ukraine**", animée par **Dmytro Atamanyuk** et de nombreux bénévoles. Créée en 2014 pour aider blessés et réfugiés, l'AMCFU collecte du matériel médical en très bon état, donné par des centres hospitaliers et des cliniques privées. Depuis cinq ans, c'est près d'une centaine de convois qui ont atteint

l'Ukraine. Le 27 août 2020, après une pause de plusieurs mois due au coronavirus, un nouveau convoi a pu enfin partir vers Zaporijia: outre le matériel médical classique, il emportait trois imprimantes, des amplificateurs de brillance, un échographe, de nombreux consommables et vêtements médicaux.

Citons également "**Maïdan sans frontière**", une petite association franc-comtoise de vingt bénévoles français, ukrainiens et suisses, qui apporte six fois par an une aide directe aux combattants, un soutien matériel et financier aux familles endeuillées. Son Président, **Éric Rio,** s'assure personnellement que les dons arrivent bien à leurs destinataires. Chaque année, des artistes ukrainiens sont invités: ces soirées de gala permettent de collecter des fonds, d'informer sur l'actualité de l'Ukraine et de "contrer la propagande russe".

*

Je parlerai maintenant des Associations où j'ai présenté "Cinq Zinnias". J'ai rencontré Natalia Brongniart la fondatrice de "**Korinnia**". sous l'Arc de Triomphe à Paris, le 22 novembre 2015, jour de commémoration de l'Holodomor. L'année suivante, elle organise une rencontre-dédicace à la bibliothèque de Saint-Maximin où je lis des extraits de "Cinq Zinnias" accompagnée par les chansons de Kostiantyn Achkasov, un jeune Docteur en Physique et Sciences de la Matière qui sait prendre sa guitare pour chanter son Ukraine natale. "**Le Club Littéraires Ukrainien**" animé par Oksana Mizerak me reçoit en 2016 dans les locaux du Centre Cultuel Ukrainien à Paris. Émotion. C'est la première fois que je présente mon livre à des membres de la communauté ukrainienne! Un peu plus tard, Natalia Dobryanska, présidente de "**Marseille-Odessa**" m'accueille pour le 45eme anniversaire du jumelage de ces deux villes. Et quelques mois plus tard, Irina

Podyryako, secrétaire de l' "**Association Franco-ukrainienne Côte d'Azur**", m'invite à Nice: j'ai la joie de rencontrer des Ukrainiens nouvellement arrivés, et qui, ne lisant pas le français, achètent mon livre "pour que leurs jeunes enfants, scolarisés en France, connaissent l'histoire de l'Ukraine".

"**Ukraine Amitié**" a été fondée en 2015 à Bordeaux "pour soutenir le peuple ukrainien lors des évènements de Kyiv et faire connaître la culture ukrainienne", explique sa présidente, Oleksandra Sergeiva. Parmi ses nombreuses réalisations, citons les rencontres littéraires organisées avec des écrivains ukrainiens ou des auteurs français écrivant au sujet de l'Ukraine: Andreï Kourkov, Lubko Deresh, Maryna Grymych, Jaroslav Melnik, Marc Livin, Irena Karpa, Olena Yashchuk Codet, Andriy Kokotukha, Galia Ackermann.

Plusieurs projections de films ont été organisées: "Maïdan" de Sergei Loznitsa; "La Cacophonie du Donbass" d'Igor Minaev; "Dogs of Tchernobyl" de Léa Camilleri; "Le Cosaque et la Mort" d'Anton Zhadko; "Maïdan" de Volodymyr Shpinov. "Ukraine-Amitié" relaie aussi les événements en lien avec l'Ukraine organisés à Bordeaux: présentation à la librairie Mollat du roman "Donbass" de Benoit Vitkine; rencontre avec Andreï Kourkov à l'occasion de " l'Escale du livre " ; projection des films " Le Procès – L'État de Russie contre Oleg Sentsov" d'Askold Kurov, organisée par Amnesty International; "L'Ombre de Staline" d'Agnieszka Holland avec la participation d'Iryna Dmytrychyn; "Donbass" de Sergei Loznitsa; "Frost" de Sharunas Bartas… Des sorties culturelles sont également organisées dans le cadre des tournées d'artistes venus d'Ukraine: Dakh Daughters, Dakha Brakha, Les Joyeux Petits Souliers, le Ballet National d'Ukraine Virsky, etc.

Enfin, par ses actions et pétitions, "Ukraine Amitié" a aidé à bloquer différents projets visant à discréditer l'Ukraine: ainsi, la municipalité de Bordeaux a dû annuler la projection du film de propagande russe "Crimée. Le retour à la Patrie". Et l'Association a fait déprogrammer une dégustation des vins de Crimée présentés sous l'étendard russe lors du salon international Vinexpo en 2017! Plusieurs manifestations ont été organisées pour dénoncé l'annexion

de la Crimée, l'abattage de l'avion de la Malaysia Air Line, la vente des navires de guerre Mistral à la Russie; ou pour soutenir Oleg Sentsov et les autres prisonniers politiques ukrainiens. Plus récemment des actions de solidarité avec le Bélarus ont été suivies et relayées par tous les membres.

*

Pour finir, je présenterai deux associations qui me tiennent particulièrement à cœur: le projet "**Ukraine-Mémoire**" et l'association "**Lyon-Ukraine**" lyonukraine.org

Créée en 2014 près de Lille et présidée par Iryna Lampeka, l'association "**Portail de l'Ukraine**" (www.uaportail.fr) est membre du réseau national "Histoire et Mémoire des immigrations dans les Hauts-de-France". L'un de ses objectifs est de valoriser l'apport des immigrations dans l'histoire de la région. Dans ce but, le projet "**ukraine-memoire**", lancé en 2016 par Christine Kohut collecte témoignages, souvenirs, objets ou récits familiaux pour construire une banque de données très fournie sur l'émigration ukrainienne en France. Il s'agit d'identifier et sauvegarder les archives, valoriser cette histoire – ces histoires! et publier dans la collection "Ukraine-Mémoire" le fruit de ces découvertes. Ainsi, le premier ouvrage de cette collection, intitulé "La Maison des Ukrainiens de le Cateau 1955–1997", a été publié à Lille en 2019. L'association a également créé des outils qu'elle met à la disposition de tous: un documentaire vidéo accessible sur internet "L'immigration ukrainienne dans le Nord-Pas-de-Calais, histoire de nos parents", et une exposition éponyme constituée de 15 panneaux (ukraine-mémoire.fr; ukrainememoire@gmail.com).

*

Présidée par Markiyan Peretiatko depuis sa création en 2016, l'association **"Lyon-Ukraine"** a réalisé une trentaine de projets parmi lesquels, en octobre 2019, la projection du film "Le Bataillon invisible" montrant le rôle des femmes dans l'armée ukrainienne, projection suivie d'un débat en présence de deux représentantes du "Mouvement ukrainien des femmes vétérans". En novembre, lors

de la cérémonie dédiée aux victimes de l'Holodomor, le Maire du 2eme arrondissement de Lyon, M. Denis Broliquier a déclaré: "Ne craignons pas de nommer Staline responsable du génocide ukrainiens. J'espère que le monde cessera de détourner les yeux pour fixer la vérité du drame que les Ukrainiens ont vécu".

Lors de la rencontre organisée le 7 décembre à l'Université Lyon2 par Natalya Chevchenko, Maître de Conférences en linguistique slave, M. Olexandr Cherednychenko, linguiste professeur à l'Université Nationale Taras Chevtchenko, a parlé de la coopération entre la France et l'Ukraine. Puis Irina Dmytrychyn a fait découvrir l'Ukraine par sa littérature. Et, le 24 avril 2020, pour la sortie d' "Un possible Voyage", j'ai dialogué par visioconférence avec une trentaine de personnes connectées depuis Lyon, Paris, Vannes, Bordeaux, Dijon et plusieurs villes d'Ukraine.

Deux long articles parus en 2020 évoquent, l'un, le rayonnement du maître de la bandoura, Mykola Hvozd, disparu il y a dix ans, et l'autre, la visite à Lyon en juillet 1970, de Monseigneur Slipyi qui décrivit la persécution des catholiques ukrainiens sous l'occupation soviétique. Enfin, de nombreux films furent projetés en 2020: ainsi, "Mythe", un documentaire retraçant la vie de Wassyl Slipak; ou "L'Ombre de Staline", suivi d'un débat animé par Mykola Cusin, président de l'association **Ukraine 33** qui milite pour la reconnaissance internationale du génocide de l'Holodomor.

Certains membres du CA, actifs dans d'autres associations franco-ukrainiennes comme "**Doudarik**", le Chœur de Lyon-Villeurbanne, la "**FAVAL**" (qui gère depuis 1974 la maison familiale ukrainienne de Tchornohora en Ardèche) ou "**Lyon-Lviv**" avec "les Joyeux Petits Souliers" et le groupe vocal "Orpheus", font de "Lyon-Ukraine" un point de rencontre associatif qui coordonne et renforce toutes actions en faveur de l'Ukraine.

***

Présence de la littérature ukrainienne en France

Les informations qui suivent m'ont été aimablement communiquées en février 2020 par Iryna Dmytrychyn, historienne, traductrice, auteure, maître de conférences à l'Institut National des Langues et Civilisations Orientales, spécialiste de l'Ukraine; et par Lisa Centkiewicz, traductrice, qui, après avoir dirigé pendant 20 ans un bureau de traduction, a créé la boutique en ligne, www.la.boutique-ukrainienne.com offrant divers produits culturels ukrainiens. L'impression d'abondance des titres que nous citerons doit être relativisée: les tirages n'excèdent pas 2000 exemplaires, même si c'est certainement plus, les éditeurs préférant maintenant imprimer "à la demande".

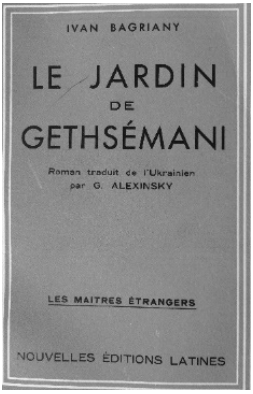
De plus, la communauté ukrainienne n'est pas très nombreuse en France. On compte 25 000 à 30 000 Ukrainiens de souche dont la majorité, née en France, est assimilée. Au Canada, les Ukrainiens sont 1,2 million, ils sont 100 000 au Portugal! Quant au lectorat français d'origine, il se réduit à un petit nombre de slavisants, de membres de la diaspora ou d'ukraïnophiles éclairés.

Le grand public connaît peu ou mal l'Ukraine. Nombreux sont ceux pour qui ce pays lointain est synonyme – au pire, de "femmes faciles au charme slave" ou "GPA", – au mieux, de "pays en guerre". Et si beaucoup ont entendu parler de Tchernobyl, la plupart ignorent l'Holodomor. En ce sens, le film "l'Ombre de Staline" ("Mister Jones"), sorti en juin 2020 et toujours à l'écran, joue un important rôle d'information.

Sur le site de lecture Babelio, 210 livres sont classés "littérature ukrainienne". Parmi eux, 63 titres ont fait l'objet de notes de lecture. Ce site est visité par 3,7 millions d'internautes. Si Andreï

Kourkov a recueilli 1792 notes de lectures, d'autres auteurs ukrainiens ont pu se faire connaître, malgré la modestie des tirages: nous les retrouverons ci-dessous.

***

À ce jour, l'œuvre littéraire ukrainienne la plus diffusée en France reste la nouvelle "Maroussia" de Marko Vovtchok (pseudonyme masculin de Maria Aleksandrovna Vilinska), grand classique de la littérature pour la jeunesse, adaptée en roman par l'éditeur français Pierre-Jules Hetzel et publié en 1878 sous le nom d'auteur P.J Stahl. Cet ouvrage (au succès international), fut couronné par l'Académie Française et eut de nombreuses rééditions en France: Iryna Dmytrychyn en possède plus de 70! Andreï Kourkov, auteur-fétiche des Français (plus de 20 titres parus chez Liana Lévi depuis 20 ans), et qui figure parmi les dix auteurs de bestsellers en Europe, rattrapera-t-il "Maroussia"?

*

L'époque soviétique. Une petite dizaine de titres, peu diffusés en France, avaient été traduits par la Russie. On peut citer "Le Boa constricteur" d'Ivano Franko paru aux "Editions en langues étrangères, Moscou" en 1950, (ce livre est toujours classé "littérature russe" sur ebay…); le "Kobzar" de Chevtchenko; divers titres de Gogol et "L'ombre des ancêtres oubliés" de Mikhaïlo Kotsioubynsky.

En 1957, Gallimard (très lié au PC) publie "les Cavaliers" de Yuri Yanovsky dans sa collection "Littérature soviétique". En 1930, Yanovsky publie "Les quatre Sabres" où il donne une vision romantique du mouvement populaire et de la lutte héroïque des partisans ukrainiens lors de la Révolution 1918–1919. L'auteur soutenait l'UNR. Le roman fut interdit en URSS. En 1935, Yanovsky revient au thème de la Révolution dans "Les Cavaliers", mais il est contraint d'aborder les évènements du point de vue officiel. Retourner sa veste pour survivre, signifie la mort intime du

créateur… C'est cette version soviétisée que Gallimard offre au public français en 1957, "revue et présentée par Aragon" qui parle ainsi de Mazeppa: "Pour les Ukrainiens [c'est] un traître, qui conspira avec les Suédois à leur insu contre la Russie de Pierre le Grand" (Notes de la rédaction, p. 12).

1961 Le glaçant récit d'Ivan Bagriany, "Le Jardin de Gethsémani" (Nouvelles éditions latines), montre ce qu'il en coûte de ne pas se soumettre à l'idéologie soviétique.

En 1965 le film "Les Chevaux de feu" de Sergueï Paradjanov connaît une diffusion internationale et révèle en France "Les Ombres des ancêtres oubliés" de Mykhaïlo Kotsioubynsky. J'ai vu le film à sa sortie à Paris. Il m'avait bouleversée sans que je sache pourquoi.

1981. L'édition originale du "Prince jaune" de Wassyl Barka parue en 1962 à New-York est traduite en français chez Gallimard en 1981. La même année, Oleksandr Petrovytch Dovzhenko raconte ses souvenirs d'enfance dans "Ma Desna enchantée", nouvelle-scenario, 1981 éditions Dniepro. Et Sophie Iablonska-Oudin publie "Mon enfance en Ukraine" (Nouvelles éditions Latines).

*

Après 1991 apparaît un véritable marché du livre.

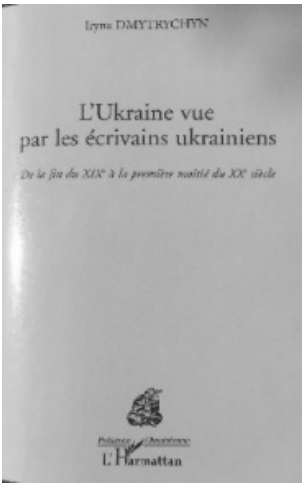
En France, on découvre la littérature ukrainienne grâce aux **Éditions Noir sur Blanc**, maison fondées par Véra et Jan Mickhalski en 1987. Plusieurs grands écrivains ukrainiens figurent au catalogue de cet "éditeur de niche". Dans "Mon Europe" d'Andrzej Stasiuk (paru en 2000), un ukrainien et un polonais parlent de leur conception de l'Europe. En 2007, Yuri Androukhovitch publie "Moscoviada" puis deux ans plus tard, "Douze cercles", traduit par I. Dmytrychyn. "Perversion" paraît en 2015 à Paris, dans "l'excellente traduction de Maria Malanchuk" (Lisa Centkievitch dixit). Serguei Jadan publie "la Route du Donbass" en 2013, puis "Anarchy in the UKR…", suivi du "Journal de Louhansk" en 2015. Sofia Androukhovitch publie "Félix Austria" en 2014.

Gallimard édite en 1996 les "œuvres complètes" de Gogol (2080 pages) dans la prestigieuse bibliothèque de la Pléiade. De nombreux titres de Gogol existaient depuis longtemps dans la populaire collection du Livre de Poche. Mais dans le catalogue de Gallimard,

Boulgakov, Babel ou Gogol sont toujours rangés dans la rubrique "littérature russe". Il faudra bien un jour ne plus attribuer à un écrivain la nationalité de la langue qui lui fut imposée par le colonisateur. Et toujours chez Gallimard, dans collection "Du monde entier", je trouve deux titres classés dans la "sous-catégorie russe" (sic): ce sont "Daroussia la Douce" de Maria Matios, traduit par I. Dmytrychyn en 2015, et "Le Prince Jaune" déjà nommé.

Les éditions de l'Harmattan consacrent dans leur collection "Présence ukrainienne" dirigée par I. Dmytrychyn et Iaroslava Lebedynsky, quarante ouvrages à l'histoire de l'Ukraine. Mais aussi quelques romans-souvenirs, des contes populaires ukrainiens, du théâtre comme "le Bonheur volé" d'Ivan Franko traduit par Olga-Mandzukova-Camel (2016).

Les Éditions Bleu et Jaune. Depuis 2016, Tatiana Sirotchouk fait connaître l'histoire et la littérature de l'Ukraine au public français. Son premier titre est "Kobzar" (le premier Kobzar de 1840) de Taras Chevtchenko. Puis, "Les Zaporogues" d'Ivan Netchouï-Levytsky 2016; "Contes sur Maïdan" de Khrystyna Lukashchuk; "Ukraine 33, Holodomor" par Philippe Naumiak et Anne-Marie Naumiak; "Histoires sur les roses, la pluie et le sel" de Dzvinka Matiyash, 2020.

Autres éditeurs. Les ouvrages de Jaroslaw Melnik sont publiés chez trois éditeurs: "Les Parias de l'Eden" (**Robert Laffont** 1997); "Espace lointain" (Le **Livre de Poche** 2018); "Macha ou le IVeme Reich" (**Actes Sud** 2020). **Hachette/Stock** a édité "Culte" de Lubov Deresh (collection "la Cosmopolite"), traduit par Oksana Mizerak (le livre est actuellement épuisé). Enfin, Oksana Zabouchko, (éditions **Intervalles)** est très populaire pour son roman "Exploration sur le terrain du sexe ukrainien" (traduit par I. Dmytrychyn).

*

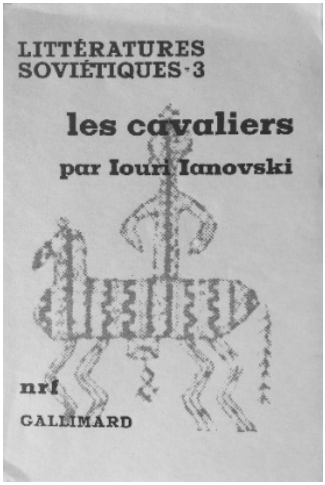
Une anthologie. Parue en 2004 à Kyiv aux éditions Olena Teliha à l'initiative de la Société Scientifique Chevtchenko, l' "Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle" est un merveilleux livre de 1201 pages! Un autre recueil m'a ravie: "L'Ukraine vue par les écrivains ukrainiens de la fin du XIX siècle à la première moitié du XX siècle" (l'Harmattan, 2018). Dans cet ouvrage bilingue, I. Dmytrychyn a rassemblé, traduit et présenté de larges extraits d'auteurs souvent peu connus en occident, mais dont les récits révèlent toute la complexité d'une histoire et la richesse d'une culture. Sa traduction a su respecter la richesse émotionnelle et poétique de la langue ukrainienne.

*

La boutique ukrainienne. Parmi les ouvrages les plus demandés en ukrainien, Lisa cite les classiques comme Chevtchenko, Lessia Oukrayinka ainsi que le poète dissident Vassil Stous. En français, "Le Jardin de Gethsemany"; "le Bonheur volé" d'Ivan Franko. Tatiana Sirotchouk propose une nouvelle traduction des "Zaporogues" de Netchoui-Levytsky. Les "Contes ukrainiens" ont également bien marché. Datant de 1956 "l'Ukraine de mes jours bleus", souvenirs d'enfance du peintre Alexis Gritchenko, est réédité chez l'Harmattan en 2016. "Zone d'anomalie", polard d'Andrij Kokotukha paru en 2018 chez Pocket a très bien marché, tout comme les livres de Sergei Jadan. "Une brève histoire du tracteur en Ukraine" de Marina Lewyka (2005) bestseller en Angleterre (plus d'un million d'exemplaires vendus), fait son chemin en France. Lisa recommande aussi le livre d'Irène Karpa "De bonnes nouvelles en provenance de la mer d'Aral" (en ukrainien); "Voulez-vous tchaiok Monsieur" de Maryna Grymytch (Kyiv, Duliby, 2013). "Daroussia la Douce" et "Explorations sur le terrain du sexe ukrainien" d'Oksana Zabouchko (2015), sont très demandés. De même "La Zone" de Markiyan Kamysh (Arthaud. 2016). En 2018 les "Contes et récits juifs et ukrainiens du pays Houtsoul", de Boris Czerny, (éditions Petra), se font connaître par les conférences données par leur auteur.

*

Réflexions sur la traduction de l'ukrainien en français ou inversement…

Iryna Dmytrychyn. "S'il n'y a pas beaucoup de traducteurs, il n'y a pas non plus beaucoup de propositions de travail! " I. Dmytrychyn est traductrice. Elle aime varier les genres. Les "bons" textes sont pour elle ceux qu'elle peut admirer: "La traduction littéraire, il faut l'aimer! On passe six mois avec l'œuvre, un travail de forçat! Un texte littéraire, c'est comme une partition musicale, elle varie selon l'interprète! Quand je traduis du français vers l'ukrainien, c'est la qualité de la langue ukrainienne qui fera le succès du livre. Le *surjik* n'a pas de place à l'écrit (sauf quand on fait parler les "méchants" dans Harry Potter!) Traduire de l'ukrainien en français ne va pas sans risques. Prenons l'exemple de "Les Cavaliers". Dans une longue "NDLR", Aragon analyse les difficultés de traduite en français la phrase ianovskienne, "une phrase qui procède par touches successives, et non par balancements" logiques, et dont il faut conserver le souffle, le lyrisme et "l'unité d'action qui traversait la phrase primitive, qui met sur le même plan les propositions qui ne sont là que pour marquer le paysage, la fuite du temps ou les variations de la température, et l'action qui se développe dans ce cadre, ces heures, ces intempéries." Véritable leçon de traduction!

Lisa Centkiewicz constate qu'en France, il y a pénurie de gens maîtrisant le français littéraire et connaissant suffisamment l'ukrainien… et, en dehors d'un petit milieu de lettrés, beaucoup parlent un ukrainien dénaturé par la syntaxe et le vocabulaire russes. Cependant, note Lisa, "depuis 2000, les journalistes commencent à retrouver l'authenticité de la langue ukrainienne".

Y-a-t-il de bonnes traductions? Elles sont rares, s'exclame Lisa qui tient à saluer l'excellente travail de Petrov Tarashchuk, traducteur en ukrainien du livre de Galia Ackermann "Traverser Tchernobyl". En général, même si le français est bon, la précision des termes laisse à désirer. Certains traducteurs font relire leur travail à leur famille française: c'est plus ou moins bien réussi! Or, pour traduire du littéraire, il faut être écrivain, maîtriser le sens des mots dans les deux langues… Enfin, Lisa évoque Oles Pliouchtch "qui fait de belles traductions de poésie et de prose, ainsi la nouvelle "C'est ainsi" de Taras Prokhasko, in "Les Nouvelles d'Ukraine" p. 76, éd. Magellan et Cie///Courrier International)".

***

Mais il est temps de conclure.

"On ne saura jamais ce que serait devenue la littérature ukrainienne, en plein essor et empreinte des différents courants européens du XX siècle, si la chape de plomb ne s'était pas abattue sur le pays avec l'installation du pouvoir soviétique, emportant dans la terreur des générations entières d'écrivains et de poètes […]. Aujourd'hui, cette littérature doit faire face à une histoire entravée et lacunaire pour construire son avenir. Aux écrivains qui ont connu les carcans de création soviétiques se sont jointes les générations post-totalitaires, dont la dernière, née et formée en Ukraine indépendante mais encore aux côtés des maîtres du passé, se fraye un chemin vers la liberté: cette littérature-là est jeune, irrévérencieuse, et pressée. Elle relève un défi jamais expérimenté: être elle-même".

Ces lignes sont de Pierre Astier (Avant-propos du recueil "Les Nouvelles d'Ukraine", p. 6), qui poursuit: "Avec Iryna Dmytrychyn, traductrice de nombres ouvrages et infatigable militante des lettres ukrainiennes, nous avons composé ce sommaire en veillant à ce que le choix des auteurs retenus[9] reflète la diversité linguistique de l'Ukraine d'aujourd'hui […], sa diversité géographique, le fort attachement aux traditions, l'aspiration à la modernité et l'ouverture

[9] Andreï Kourkov, Oksana Zabouzhko, Yuriy Androukhovytch, Taras Prokhasko, Serhiy Jadan, Maria Matios.

au monde. Les nouvelles des six écrivains réunies ici, qui fourmillent de références à la vaste culture ukrainienne, rendent compte des profonds changements en cours dans ce pays qui renoue avec son passé tout en cherchant sa propre voie dans le monde contemporain. Elles témoignent d'une véritable renaissance littéraire dans ce grand pays européen." Pierre Astier, "Nouvelles d'Ukraine", préface p. 6.

Une renaissance qui mérite d'être connue à l'étranger! Depuis 2012, l'Ukraine participe au Salon du Livre de Paris. Auteurs, éditeurs ukrainiens commencent à se faire connaître. Il serait bon qu'à l'image du Plan Skovoroda soutenu par l'ambassade de France, l'Ukraine soutienne financièrement la traduction et l'édition en français d'œuvres littéraires ukrainiennes. Les initiatives culturelles des associations franco-ukrainiennes sont remarquables mais ne suffisent pas. Il reste encore beaucoup à faire pour que les Français connaissent l'Ukraine autrement qu'à travers l'actualité politique ou la propagande anti-ukrainienne qui traîne sur les réseaux sociaux. Or, chaque fois que je vais à la Fnac, je proteste de voir les auteurs ukrainiens toujours classés "littérature russe". Trop peu d'éditeurs s'intéressent encore aux écrivains ukrainiens.

C'est pourquoi il nous faut saluer ici la "Collection Cosmopolite" chez Stock; les bien connues éditions "Noir sur blanc"; les toute récentes "Éditions Bleu et Jaune"; et la collection "Présence Ukrainienne" chez l'Harmattan". De plus, deux informations très encourageantes viennent de tomber, en date du 18 septembre 2020. La Société des Gens de Lettres a dévoilé la première sélection des prix "SGDL Révélation": Justine Donche-Horetska, traductrice du livre "Histoires sur les roses, la pluie et le sel" vient d'être nominée dans la catégorie "Traduction". Et "Le Jury de la 15 eme édition du Prix Senghor du premier roman francophone ou francophile a récompensé deux écrivains ex-aequo: Loo Hui Phang pour "l'Imprudence" (Actes Sud) et Benoit Vitkine pour "Donbass" (Equinox, les Arènes)". L'ouvrage, sorti en février et très médiatisé, est déjà en rupture de stock sur Amazon!

***

Quant à "Cinq Zinnias pour mon inconnu", il sera édité en Ukraine! La traduction est actuellement en cours chez "Dukh I Litera" à Kyiv, et la publication est prévue début janvier 2021. Mon roman sera préfacé par Andreï Koukov. N'est-il pas dans l'ordre des choses que ce récit soit de retour en Ukraine, le pays des êtres chers qui me l'ont inspiré?

La Cadière d'Azur, 29 septembre 2020

NB: Pour visiter mon site (lire, écouter des témoignages, des extraits, des interviews, commander un livre, etc.) https://mariefranceclerc.com /un_possible_voyage_roman/

Надійшла до редколегії 24.10.20

Марі-Франс Клер (Франція)

МОЖЛИВА ПРАВДА

(переклад здійснений студентською перекладацькою
майстернею Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
за редакцією Т.О. Качановської)

Коли я 20 вересня 2011 року надіслала Вірі друге оповідання, на душі у мене було неспокійно. Я врахувала подробиці, які вона пригадала, але так і не змогла змусити себе залишити у тексті імена маминих батьків. Рішення відійти від справжніх імен та реальних фактів дозволило мені багато чого вигадати. Слова вільно вели мене до можливої правди, і це мене тішило. Проте вже за кілька днів, перечитавши свій текст, я знову змінила вигадані імена на справжні, зі своїм включно. Маруся та Зіновій повернулися до моєї історії під власним йменням і такими, якими вони й були.

Марусин медальйон

"– Бабуню, а твій медальйон золотий?

– Так, Люсі.

Люсі скоро виповниться сім, але після вечері вона все ще любить вмощуватись у мене на колінах, сподіваючись, що їй дозволять трохи пізніше піти спати... Вона зосередилась на розгляданні моїх сережок, окулярів, волосся, – і чемненько запитала:

– Бабуню, а що це таке дивне викарбувано на твоєму золотому медальйоні і хто його тобі подарував?

Я хутко відповіла, що медальйон мені дістався від моєї бабусі Марусі. Справжню історію цього медальйона з українським тризубом було б важко пояснити шестирічній дитині, хоча той день, коли все почалося майже чверть століття тому, назавжди закарбувався у моїй пам'яті.

Йшов липень 1987 року. Мої батьки поїхали подорожувати, а мене попросили доглянути за квартирою. Мені приємно було повернутися до рідних стін. Як колись у дитинстві, я не змогла втриматись і зі звичним задоволенням відкрила мамину шафу, подивилась на її одяг, охайно розвішаний там на плічках, порилася у її скриньці для шиття, де зберігалися гудзики зі старого одягу, та відкрила висувні шухлядки старого громіздкого комода, щоб подивитися на скатертини, які Маруся вишила хрестиком, і старі скрині, де зберігалися срібні столові прибори з якимось незвичним маркуванням. Я також висунула шухлядку секретера з червоного дерева, мені колись здавалося, що там живуть залишки тих часів, коли мене ще не було,... але знайшла у ньому лише мамин комплект письмового приладдя. У глибині шухлядки я намацала тільки купу листів, до яких мені раптом стало соромно торкатися. Я вже збиралася все знову розкласти по місцях, аж раптом моя рука натрапила на щось товще за лист.

То був невеличкий старомодний щоденник, що їх роздавали клієнтам універмагу у подарунок на 1955 рік. На обкладинці стояло Марусине ім'я. Очевидно, цей записничок належав моїй бабусі. Я його погортала, але нічого там не знайшла, окрім телефонного номера, записаного великими червоними цифрами впоперек сторінки за 15 червня.

На батьківському чорному стаціонарному телефоні я машинально набрала цифри 00, а потім 41, код Швейцарії... серце закалатало в грудях і мене кинуло в жар. Взявши до рук віднайдену сімейну реліквію, я втупилась поглядом у дев'ять ще не набраних цифр. Саме тієї миті у мені почав прокидатись голос розуму. Я ще раз перечитала ті цифри, запитала себе, чи маю я право так втручатись у Марусине життя, нехай і через понад тридцять років після її смерті, – і закрила записничок.

На обкладинці стояла назва магазину – "Все для французьких паній". Нижче було намальовано вітрину, в якій видніли гіпсові манекени з порожніми очима – тоді їх ще називали моделями. Серед них – жінки з осиними таліями і елегантні чоловіки, одягнені, як в американських фільмах 1940-х років... – Чи працює ще цей магазин? Мабуть, ні. Тих "Французьких паній" вже давно немає.

Я знову взяла щоденник та погортала його. В очі кинулось багато чистих сторінок. Зрідка тут чи там виринало слово чи навіть ціла фраза українською мовою. Все було написано кирилицею, яка мені завжди здавалася чимось недосяжним. Проте як українською, так і французькою мовою цифри позначаються арабськими символами. Дев'ять цифр таємничого телефонного номера знову з'явились перед моїми очима, наче викарбувані червоним на сторінці від 15 червня 1955 року...

Того року мені виповнилось одинадцять. Минув вже рік зі смерті дідуся Зіновія. Маруся незабаром теж пішла у засвіти вслід за ним... Кому ж це вона телефонувала на швейцарський номер за рік до свого відходу? Я продовжувала набирати номер, але перед останньою цифрою зупинилась. Що на мене чекало тридцять років по тому? Я цілком могла почути: "Цього номера вже не існує". Або ж: "Пані, ви помилилися номером". Навіщо ці посмертні розшуки, які однозначно не сподобались би моїй мамі?... І навіть якби невідомий голос відповів мені, що я мала б йому сказати?

Я набрала останню цифру. Я стискала слухавку так сильно, що у мене спітніла рука. Я вирішила порахувати до десяти, а потім покласти її. Поки у слухавці лунала незвична мелодія виклику, я, обливаючись холодним потом, хотіла лише одного –

почути голос автовідповідача, який скаже: "Цей номер не обслуговується".

Я стрепенулася. Хтось на іншому кінці дроту сказав: "Алло". Говорив чоловік. Що ж я наробила! Повісь, повісь слухавку, неначе мати, промовляв до мене внутрішній голос, нехай мертві ховають мертвих, не оскверняй пам'ять про них, не вгавав він.

– Алло! – повторив незнайомець.

Це був голос, що бринів голосними, тонкий голос людини в літах, досить високий, нечіткий, мов загублений у снігу старий лист, який написали фіолетовими чорнилами, а слова вже майже повністю розмилися. Голос, неначе з іншого часу.

– Алло, хто це? – знову промовив голос.

Мені він був абсолютно незнайомий. Нечіткий, хрипкий, він давно втратив молоде звучання.

– Мене звати Клер, – нарешті наважившись, відповіла я.

– Пані Клер, – тихо повторив чоловік з легким іноземним акцентом. – Ми з вами не знайомі.

Мені спало на думку вибачитися й перервати розмову, але натомість я просто поклала слухавку на обігрівач, що стояв поруч. Безтілесний голос запав у мої думки й тепер гуляв забутими стежками з мого минулого. Цей нестандартний синтаксис, дивна вимова голосних, а також ніжний звук "р" пробудили в мені забуту музику того часу, коли я слухала, як бабуся й дідусь розмовляють рідною мовою. Я піднесла слухавку до вуха і спокійно відповіла незнайомцю:

– Ваша правда, пане, ми не знайомі… Алло? Ви мене чуєте? Алло! Мене звати Марі-Франс Клер.

– Марі-Франс! – повторив старий так, ніби це ім'я розбудило його від довгого сну. Я зраділа, що він не кинув слухавку. Потім раптом він знову заговорив до мене:

– Але, пані Клер, чому ви мені дзвоните? Звідки у вас мій номер? Звідки?

У його голосі я чула тривожні нотки. Я відчула себе винною, що змусила його так хвилюватися.

Я розповіла йому про бабусин записничок. Я почула, як часто дихає чоловік по той бік слухавки, певно, він тримав її дуже близько до рота. Він знову і знову промовляв моє ім'я:

– Марі-Франс, Марі-Франс... Колись я знав маленьку Марі-Франс. Це була дівчинка років восьми-дев'яти… вона була онукою моєї... хорошої подруги.

Раптом я пригадала гостя, який приїздив до дідуся та бабусі, коли я гостювала в них на літніх канікулах. Перед моїми очима постав силует чоловіка – високого, в довгому сірому пальто, що носив невеликі круглі окуляри в металевій оправі. Коли я ще здалеку бачила його постать на кам'янистій стежці, що вела до будинку, я чимдуж бігла до дідуся та бабусі, і кричала: "Пан П'єр! Я бачила пана П'єра! Він приїхав!".

– То ви пан П'єр! – вигукнула я на радощах.

– Так, Марі-Франс! Я вже думав, що мені дзвонять з КДБ! – розсміявся пан П'єр.

– Ні, це не КДБ, це Марі-Франс, онука Зіновія та Марусі! А пам'ятаєте, пане П'єре, як ви годинами розмовляли з дідусем на серйозні теми? Мені тоді не дозволяли слухати... А так завжди було цікаво, про що ви говорите!

– Ми говорили про нещастя, що випали на долю нашої держави, моя люба. У 1920 році ми пережили поразку української армії від червоних, зраджені Польщею, покинуті Європою! Я завжди був вірний Зиновію, моєму командирові з армії Української Республіки…

– Я й не знала, що ви воювали під орудою мого діда, пане П'єре... Але дозвольте розповісти вам про найяскравіший мій спогад про вас, який незмінно зворушує мене, щоразу спливаючи в пам'яті. Він про те, як ви цілували руку моїй бабусі Марусі, коли приїздили до нас у гості… Мені було років дев'ять-десять. Невдовзі мого дідуся не стало, і бабуся переїхала жити до моїх батьків. Більше я вас ніколи не бачила.

– Розкажіть мені про неї побільше, Марі-Франс, – попросив пан П'єр.

Я сказала, що бабуся померла у 1956 році.

– А мені ніхто й не повідомив про це, – зітхнув старий. – Якби ж я тільки знав... – а тоді додав низьким голосом, сповненим печалі:

– Хіба вона вам ніколи про мене не розповідала?

Я відповіла, що не знаю – мені було лише одинадцять років. Я пам'ятала лише, що бабуся Маруся провела два тижні у Швейцарії в липні 1955 року. Тоді вона вже нездужала. Коли я запитала маму, куди поїхала бабуся, вона зробила такий вигляд, наче це таємниця. Однак ми отримували багато листівок з видами Інтерлакену, озера Тун та вершини Юнгфрау. На зворотному боці бабуся писала: "Все добре", або "Тут так гарно", або ж навіть "Я така щаслива тут".

– Так, це вона, моя Юнгфрау! – перебив мене пан П'єр. – Моя юна Французька Панія! Вона завжди була такою красунею... (голос пана П'єра ніби увібрав у себе з десяток відтінків, мов веселка). Того літа на ній був шовковий костюм фіалкового кольору та капелюх, що ховав довге чорняве волосся, зібране в шиньйон... (від цих радісних спогадів його голос лився, немов струмок, що тече під квітучою вишнею й несе у своїх водах тисячі білих пелюсток), а її зелені очі, – промовив він все тим же щасливим голосом, – сяяли, наче смарагди...

Далі його голос втратив свій запал. Пан П'єр знову заговорив про Зіновія. Він ніколи не забував свого командира, навіть під час довгих прогулянок з Марусею навколо Юнгфрау. Тоді він благаючим голосом запитав:

– Будь ласка, Марі-Франс, згадайте, Маруся справді ніколи про мене не говорила?

– Я не пам'ятаю, пане П'єре, можу вам сказати лише те, що вона повернулася зі Швейцарії прекрасною, як полум'я вночі…

На іншому кінці дроту запала тиша.

Пан П'єр прошепотів:

– Можете повторити?

– "Як полум'я вночі".

Я зрозуміла, що ці слова досягли своєї мети. Пан П'єр подякував мені, він був щасливий. Цього йому було достатньо. Він попросив мене більше йому не дзвонити. Ця розмова сповнила його спогадами. Тепер він хотів залишитися з ними наодинці.

Я виконала його прохання. Чотири роки по тому, одного сумного зимового дня я отримала велику посилку, надіслану нотаріусом з Інтерлакена. Пан П'єр помер 26 серпня 1991 року, через два дні після проголошення Незалежності України,

у 93-річному віці. Перед смертю, нарешті, побачити Україну вільною! Яке щастя для нього, подумала я. Моїм бабусі, дідусю та мамі так і не судилося дожити до цього дня. Пан П'єр заповів мені великий стос документів, на кожному з яких був відбиток українського тризуба. Я переглянула ці документи. То були архіви "Комітету допомоги українським політичним біженцям", земляцького об'єднання, заснованого моїм дідом Зіновієм і паном П'єром. З 1945 по 1987 роки воно прийняло понад сто українських дисидентів, які рятувались від радянських репресій. Пан П'єр оселився у Швейцарії, де допоміг багатьом з них відновити хід зламаного життя. Час від часу він приїздив до Франції навідати друзів.

Саме тоді мені відкрилася ще одна прихована сторінка з життя, на цей раз Марусиного, – у скриньці для прикрас, знайденій мною у пакунку, лежав золотий медальйон із тризубом, що його Маруся подарувала пану П'єру."

***

м. Париж, 10 жовтня 2011 р.

Дорога подруго!

Дякую вам за "Медальйон", який я отримала після повернення з відпустки. Острів Бель-Іль відповідає своїй назві, він подарував мені силу-силенну яскравих спогадів із запахом морської води!

Раніше я навіть шкодувала, що розповіла вам про пана П'єра, почала хвилюватися, що могла вас шокувати,… знаєте, такого зазвичай дітям не розповідають. Зараз мені краще. І ви добре зробили, що не змінили імен! Як на мене, ви пишете з повагою до своїх персонажів і не схибили проти істини в описах тих епізодів їхнього життя, про які мені відомо. Крім того, бабуся у вас вийшла такою самою елегантною, як і за життя. Ви правдиво відтворили характер її відносин з паном П'єром і відданість цих емігрантів справі порятунку дисидентів зі Східної Європи. Взагалі вам слід написати ще щось про життя маминих батьків.

Довідка про авторку:

Марі-Франс Клер – французька викладачка і письменниця 1944 року народження, онука сотника армії УНР Зиновія Ямкового, що після кількарічного перебування у Калішському таборі інтернованих військ (Польща) 1923 року мусив емігрувати до Франції, де продовжив вести активну громадсько-політичну діяльність.

Марі-Франс Клер видала три романи, поштовхом до написання яких стала українська Революція Гідності. В своїх книгах, де тісно переплітаються минуле і сучасність, реальні факти та вимисел, авторка переосмислює родинну історію у пошуках власної ідентичності та свого українського коріння. Перший з цих романів, "Cinq zinnias pour mon inconnu" ("П'ять майорців для мого незнайомця"), вже перекладено українською. Його вихід заплановано у 2021 році у видавництві "Дух і літера".

Марі-Франс Клер живе і працює у Провансі.

Коротка інформація про студентську перекладацьку майстерню Інституту філології

Студентська перекладацька майстерня працює на базі Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Учасники майстерні переклали українською мовою раніше не опубліковане оповідання М.-Ф. Клер з люб'язного дозволу авторки.

У роботі майстерні взяли участь студенти Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка у такому складі: Максим Грицай, Поліна Задорожна, Євгенія Кускова, Гліб Подорожній, Ірина Полівода, Єлизавета Тимофєєва, Володимир Тишківський, Анастасія Триліська (4-ий курс бакалаврату, ОП "Переклад з англійської та французької мов"); Віра Гаврилова, Поліна Горбань, Єгор Даленчук, Катерина Ілик, Марта Резник, Анастасія Урсул, Ольга Шевченко, Микита Яворський (2-ий курс бакалаврату, ОП "Переклад з англійської та французької мов"); Аліна Вишневська, Юлія Давиденко, Анастасія

Желєзняк, Анна Жук, Олена Зотова, Марина Ковальчук, Кароліна Марченко, Анна Мекшун, Анастасія Новік, Валентина Пурига, Поліна Разживіна, Дар'я Слабко, Софія Сметаніна (3-ій курс бакалаврату, ОП "Переклад з французької та англійської мов").

Керівництво майстернею здійснювалось доцентом кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Т. Качановською.

Особливої відзнаки заслуговують роботи студентів Катерини Ілик, Ірини Поліводи, Поліни Разживіної, Марти Резник та Єлизавети Тимофєєвої.

Учасники майстерні висловлюють щиру подяку пані М.-Ф. Клер за співпрацю й усіляке сприяння проєкту.

Надійшла до редколегії 10.12.20

З ЩЕ НЕВИДАНОГО ТА РУКОПИСІВ

О. М. Калустова, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет
Імені Тараса Шевченка (Україна)

ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ (з монографії)

*У **Вступі** йдеться про історичне місце зіставного методу в перекладознавстві, поняття регулятивного принципу, методу, філософські методи, загальнонаукові і спеціальні методи. **Основні регулятивні принципи** перекладознавчих досліджень: принципи об'єктивності й достовірності знання, принцип системності та концепція системного підходу, принцип історизму. **Філософські методи**: матеріалістичний; діалектичний; герменевтичний; перехід від конкретного до абстрактного, або абстрагування; сходження від абстрактного до конкретного. **Загальнонаукові методи**: спостереження, порівняння, гіпотеза, експеримент, аналіз, синтез, ідеалізація, моделювання, індукція, дедукція, інтерпретація. **Лінгвістичні методи**: компонентний аналіз; контекстний, або контекстуальний аналіз; дистрибутивний аналіз; трансформаційний аналіз; метод поля, або польове моделювання (лексико-семантичні та функціонально-семантичні поля); описовий метод. **Літературознавчі методи**: філологічний метод, структуралізм, літературна герменевтика, біографічний метод, психологічний метод, феноменологія, культурно-історичний метод, рецептивна естетика. **Психологічні методи**: метод інтроспекції, або самоспостереження; метод протоколювання, або озвучення; метод порівняння варіантів перекладу; метод ретроспекції. **Соціологічні методи**: опитування письмове (за анкетою) та усне (у формі інтерв'ю), експертне та масове; фрагменти паралельних текстів як різновид анкети. **Математичні поняття та методи**: логіко-математичне моделювання; аксіоматичний метод, або метод аксіоматизації, або аксіоматизація; алгоритм; інтуїтивно-математичне моделювання; екстраполяція, або екстраполювання; символічні позначення; кількісні підрахунки; статистичний метод; основні положення і методи теорії інформації. **Методи вибірки емпіричного***

матеріалу для дослідження*: метод суцільної вибірки, багатоступеневої вибірки, зворотної вибірки, метод квотної вибірки, квотної пропорційної вибірки, стратифікаційної вибірки, суцільного розписування тексту.*

Вступні зауваження

З виокремленням перекладу у самостійний об'єкт наукового вивчення з необхідністю постало питання про методи перекладознавчих досліджень. Науковці спрямували свою увагу на методи лінгвістичних досліджень, з-поміж яких найбільш адекватним для перекладознавства виявився *зіставний*. На відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовувався у мовознавстві для вивчення мовних одиниць у діахронії, тобто для порівняння видозмін мовної одиниці на різних етапах її еволюції, зіставний метод застосовувався для порівняльного вивчення різних мовних одиниць у синхронії. Синхронічний план був ближчим до порівняння паралельних текстів, ніж діахронічний з його порівняльно-історичним методом. Саме цим ми пояснюємо те, що у розвідках, які з'являлися у період формування науки про переклад і були присвячені пошуку методів його вивчення, ми зустрічаємо слова "зіставлення", "зіставний аналіз" тощо.

Розрізнення у мовознавстві порівняльно-історичного та зіставного методів спирається на ту логіку, що порівнювати можна лише ті мовні одиниці, в яких зберігається їхня етимологічно спільна основа, а для зіставлення достатньо, щоб у різних одиниць були якісь однакові або схожі ознаки. У перекладознавстві зіставлення оригіналу та перекладу згодом переосмислюється як порівняння різномовних форм одного й того самого змісту, який і є основою порівняння. Поступово цей метод починають вважати *порівняльним*.

Після визначення ролі порівняльного методу у перекладознавстві і його можливостей питання методологічного характеру відійшли на другий план і залишалися досить тривалий час поза увагою науковців. Інтерес до них поновлюється у наші часи, коли перекладознавство вийшло на якісно новий рівень розвитку. Питання про методи дослідження

також ставляться і розв'язуються по-новому. Так, у теоретичній площині постулюється необхідність комплексного вивчення перекладу, в якому лінгвістичні методи потрібно використовувати вкупі з психологічними та соціологічними [Государська, 2015]; ставиться питання про те, чи є у науки про переклад, науки міждисциплінарної, свій власний метод чи вона може лише послуговуватися методами суміжних дисциплін [Мізін, 2015, 17–22]. Водночас, у практичному ключі ведеться широке й ґрунтовне напрацювання методів аналізу такого конкретного виду перекладу як поетичний [Коломієць, 2011, 125–416].

Методологічну специфіку перекладознавства визначає його міждисциплінарний характер. Об'єктивною необхідністю стає залучення до досліджень методів суміжних наук і їх комплексне використання. Другою методологічною особливістю перекладознавства є те, що практично невід'ємною частиною комплексу стає порівняльний метод, оскільки в перекладі залучені дві мови і створені ними тексти, які порівнюються між собою.

Окрім різноманітних методів отримання наукового знання методологічний апарат перекладознавчих досліджень включає також *систему принципів*. Принципи, якими керується вчений, зумовлюють спрямованість і організацію пізнавального процесу, добір методів дослідження відповідно до поставленої мети, інтерпретацію і представлення отриманих результатів. Принципи та методологічні концепції виконують в науково-пізнавальному процесі регулятивну функцію.

Принцип – це основне положення, передумова, першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [ФЕС, 2002, 519; ФЭС, 2003, 363].

Метод – це "систематизований спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблем чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів" [ФЕС, 2002, 373]. Методологічну основу всіх наукових досліджень

становлять *філософські методи*, які відбивають найбільш загальні закони мислення й пізнання. Крім того, розрізняють спеціальні методи і *загальнонаукові*.

Філософські методи вбирають у себе все багатство окремих спеціальних методів і водночас, відобразивши найбільш загальні закони буття, застосовуються в усіх науках, утворюючи методологічну основу пізнавального процесу взагалі. Цим пояснюється визначення таких методів як загальнофілософських. Такими є, зокрема, *аналіз і синтез, індукція та дедукція, експеримент, моделювання* тощо.

Спеціальними є методи, що застосовуються в межах однієї окремої або кількох суміжних наук; їх застосування зумовлюється специфікою предмета конкретної науки. Це, наприклад, опитування в соціології, інтроспекція у психології, диз'юнкція чи кон'юнкція в математиці тощо.

Загальнонаукові – це методи, що виникли у конкретних науках і були опрацьовані науковою думкою у площині основного питання філософії – співвідношення буття і мислення – в поняттях і категоріях діалектики.

Комплекс методів, що здатні забезпечити об'єктивність, достовірність, системність знання, яке формується, вчений добирає відповідно до об'єкта і мети дослідження. Міждисциплінарний характер перекладознавства зумовлює використання в дослідженнях як філософських і загальнонаукових методів, так і методів конкретних наук, а саме, лінгвістики, літературознавства, психології, соціології; плідними для перекладознавства можуть бути й математичні методи.

Основні регулятивні принципи перекладознавчих досліджень

Регулятивну основу перекладознавчих досліджень становлять принципи об'єктивності, достовірності, системності знань та концепція системного підходу, принцип історизму.

Принцип об'єктивності спрямовує пізнання на отримання таких знань, що розкривають закономірності існування і розвитку об'єкта. Об'єктивність тлумачиться у філософії як об'єктивний характер, звільнення від усього суб'єктивного, від

суб'єктивних впливів, як реальність, нейтральність [ФЭС, 2003, 314]. Дотримання принципу об'єктивності забезпечує правильне розгортання процесу об'єктивації, яка розуміється як "перетворення суб'єктивного (властивостей, притаманних суб'єктові) в об'єктивне (у властивості об'єкта)" [ФЕС, 2002, 439]. Як відомо, без емоцій немає і не може бути пошуку істини. Але, дотримуючись принципу об'єктивності, індивід поступово звільняється від своїх суб'єктивних вражень, дедалі глибше проникає у природу об'єкта пізнання, отримує таке знання, що є істинним. Результатом об'єктивації, яка відбувається в процесі науково-пізнавальної діяльності, є *наукове знання*.

Принцип об'єктивності спрямовує, зрештою, когнітивний процес на отримання істинного знання. Гносеологічне поняття "істина" тлумачиться як правильне, адекватне відображення предметів та явищ дійсності суб'єктом пізнання [ФЭС, 2000, 189], як відповідність між змістом судження і реальністю [ФЕС, 2002, 253]. Іншими словами, істинним є таке знання, яке відповідає об'єктивній реальності, дійсному стану речей.

Ознака відповідності знання реальному стану речей відрізняє істину від правди. Класичним прикладом, що ілюструє різницю між цими поняттями, є оптичний експеримент зі шкільної програми з фізики. Занурений у воду патичок видається на вид зламаним, і це суб'єктивне сприйняття – правда. Але в дійсності він не зламаний, а цілий, і це – істина.

Діалектика пізнавального процесу, можна сказати, така, що дослідник проходить шлях від правди до істини. Разом із тим, залишаються також і деякі непізнані, невідкриті, невідомі істини. Остання обставина пояснюється тим, що процес пізнання безкінечний, а абсолютна істина недосяжна. Кожне нове знання виявляє водночас і нове незнання.

Принцип об'єктивності доповнюється **принципом достовірності**. Термін "достовірність" позначає "прийняття істини чи переконань в істинності певних знань" [ФЕС,

2002, 171]. Послідовне дотримання принципу достовірності забезпечує досягнення істинності знань.

Принцип системності знань означає, що об'єкт дослідження розглядається як система. Система у філософському розумінні – це об'єднання певного розмаїття у єдине і чітко розчленоване ціле, елементи якого по відношенню до цілого та до інших частин займають відповідні для них місця [ФЭС, 2003, 415]. Якісні характеристики елементів системи становлять її зміст, а сукупність закономірних зв'язків між елементами – її внутрішню форму, або структуру [ФЕС, 2002, 583]. Отже, принцип системності передбачає, що об'єкт досліджується як чітко структуроване ціле, яке за певними ознаками виділяється з-поміж інших об'єктів пізнання. Для реалізації принципу системності важливо, по-перше, виявити ті ознаки, які дозволяють поєднати різноманітні факти дійсності у єдиний і цілісний об'єкт дослідження, і, по-друге, той спосіб структурування відібраних фактів, що об'єднує їх як елементи єдиного цілого.

У сучасній науці принцип системності розвинувся у так званий системний підхід. Це "загальнонаукова методологічна концепція, особлива стратегія наукового пізнання і практичної діяльності, яка зорієнтовує останніх на розгляд складних об'єктів як деяких систем" [ФЕС, 2002, 584]. У межах цієї концепції формулюються такі методологічні принципи як принцип цілісності об'єкта, принцип примата цілого над його складовими частинами, принцип ієрархії частин та принцип полісистемності, за яким "кожен складний об'єкт може розглядатися як деяка сукупність систем, вписаних одна в одну" [ФЕС, 2002, 584]. Дослідження об'єкта як системи передбачає, таким чином, його всебічний опис, який включатиме виявлення інтегральних ознак його частин та визначення його місця по відношенню до інших систем, а також послідовний опис частин системи у їхньому відношенні до цілого і до інших частин.

Принцип історизму відбиває ту обставину, що кожне дослідження є частиною загального науково-історичного

процесу, займає в ньому певне місце і детермінується ним. Історизм – це історична свідомість, тобто свідомість того, що все, навіть духовне буття, є таким, що вже сталося; ця свідомість супроводжує всяке пізнання [ФЭС, 2003, 190]. Історизм може визначатися не тільки через *поняття свідомості*, а й через поняття принципу, концепції розгляду чи підходу до дійсності: це "принцип підходу до дійсності як такої, що перебуває у процесі постійної зміни" [ФССТ, 2005, 348]; "принцип, концепція розгляду явищ, згідно з яким останні виникають, змінюються (розвиваються) впродовж їхнього існування та зумовлені всією сукупністю своїх попередніх трансформацій" [ФЕС, 2002, 253].

Принцип історизму, таким чином, ґрунтується на усвідомленні всього існуючого, як матеріального, так і духовного, як історичної реальності. Він спрямовує передусім аналіз та інтерпретацію теоретичних положень і концепцій попередників у конкретно-історичному контексті їхнього розвитку. Його дотримання необхідне для правильного розуміння й оцінки попередніх досліджень, для адекватного формулювання мети власного дослідження. Приміром, у сучасному науковому контексті, коли посилюється увага до діяльнісних аспектів перекладу, "опис процесу перекладу" природно сприймається як опис психічного процесу, що розгортається в мозку перекладача, або як комплекс послідовних дій, результатом яких стає текст перекладу; відповідно, завдання здійснення такого опису має відноситися до діяльнісної теорії перекладу. Однак, керуючись принципом історизму, завдання опису процесу перекладу, що формулювалося перекладознавцями у 60–70-ті роки минулого століття, правильно інтерпретувати як таке, що полягає в описі перекладацьких відповідників і трансформацій [див. ч. 7] і відноситься, відповідно, до компетенції лінгвістичної теорії перекладу.

Використання принципу історизму визначає також аналіз та інтерпретацію емпіричних об'єктів, приміром оригіналів та перекладів, що можуть бути дистанційованими між собою у часі свого створення чи відносно моменту проведення дослідження.

Філософські методи

Матеріалістичний метод виникає на основі матеріалістичного погляду, який стверджує первинність матерії, що існує у просторі і часі, і вторинність її відображення у свідомості людини, яке формується у процесі пізнання людиною оточуючого світу. В науці треба залишатися на позиціях твердо встановлених фактів і не конструювати зв'язки та вносити їх у факти, а навпаки, виводити їх із фактів, доводити їх експериментальним шляхом, наскільки це можливо.

Методологічне значення матеріалістичного методу полягає в тому, що він допомагає досліднику виявити природні, об'єктивні зв'язки в об'єкті пізнання і, залишаючись при цьому на позиціях надійно встановлених фактів, уникати умоглядних міркувань та висновків [БСЭ, 1970-78, т. 15, 491–494; ФЭС, 2003, 259].

Метод має супроводжувати процес пізнання на всіх його етапах. На етапі формування гіпотези він допомагає розрізняти факти, що дають поштовх до наукового пізнання, і суб'єктивні припущення щодо них. На основі цих припущень формується модель об'єкта пізнання, і метод допомагає сформулювати питання, що вимагають експериментальної перевірки, як завдання дослідження. При інтерпретації та оцінці отриманих результатів метод допомагає проводити верифікацію і корекцію моделі, а також її конкретизацію для подальших досліджень.

Приміром, матеріалістичний метод зумовлює інтерпретацію практики перекладу як первинної по відношенню до теорії перекладу. Такий чи інший факт перекладацької дійсності привертає увагу науковця і дає поштовх його пізнавальній активності. В результаті аналізу певної сукупності фактів, аналогічних до первинного, стимулюючого, вчений отримує наукове знання, яке входить складовою частиною до теорії перекладу. Останню можна інтерпретувати як відображення практики, тобто реальності, перекладу, у колективній свідомості науковців.

В основі **діалектичного методу** лежить діалектичний погляд на світ. Діалектика – вчення про найбільш загальні закономірності становлення і розвитку внутрішніх зв'язків

предметів та явищ. Такі закономірності формулюються у діалектиці як її закони та категорії. Існує діалектика об'єктивна і суб'єктивна, остання є відображенням у свідомості людини діалектики оточуючого світу. Діалектичний метод "визначається особливим характером співвідношення філософських категорій – їх парністю і полярністю" [ФЕС, 2002, 161].

За Платоном, діалектика – це найвища наука, метод пізнання ідей. Діалектичний метод являє спосіб і мистецтво розв'язання проблем співвідношення філософських категорій – "визначення протилежностей, аналіз і розмежування, їх синтез в деяке ціле, розкриття руху і розвитку відповідних структур, напряму, тенденцій їх генезису" [ФЕС, 2002, 161]. Методологічне значення діалектичного методу полягає, таким чином, у тому, що він орієнтує на дослідження об'єкта в його розвитку, на розкриття й вирішення протиріч, що існують як у самому об'єкті, так і в нашому пізнанні цього об'єкта. Його свідоме й послідовне використання забезпечує свободу від суб'єктивізму у доборі та поясненні фактів.

До найважливіших для перекладознавства категорій та законів діалектики відносяться *категорії форми та змісту, видимості та сутності, категорія міри, категорії абстрактного та конкретного, категорії загального, окремого та одиничного*, а також *закон переходу кількості в якість, закон єдності та боротьби протилежностей*. Саме до цих законів і категорій перекладознавці звертаються найчастіше у розв'язанні теоретичних і практичних питань перекладу. Приміром, без застосування діалектичного методу неможливе розв'язання такої проблеми як співвідношення форми та змісту в перекладі.

Герменевтичний метод є більш специфічним, порівняно з матеріалістичним та діалектичним, і має менш широку сферу застосування, а саме, гуманітарні науки. Виникнувши як особливий метод класичної науки про мову, який дозволяв осмислено тлумачити пам'ятки стародавньої літератури, метод став специфічним методом наук про дух. Він спрямований на наукове осмислення предметів гуманітарних наук. Предметом

їхнього дослідження, що відрізняє їх від інших наук, є специфічні знакові системи, які умовно можна називати текстами.

Центральне місце у герменевтиці як філософському методі посідають *рефлексія і розуміння*. Категорія розуміння означає здатність осягати розумом смисл чогось і результат осягнення. Герменевтичний метод стає необхідним там, де існує нерозуміння тексту. Останній є носієм інформації. Якщо смисл тексту схований від суб'єкта розуміння, його потрібно дешифрувати, розтлумачити, інтерпретувати. Для осягання смислу інформації, що виражена у тексті, залучається інформація позамовна – про особистість автора, обставини його життя, світосприйняття, культурне та соціальне середовище, історичний період тощо. Уся сукупність мовної та позамовної інформації, необхідно достатньої для розуміння тексту, утворює так зване *герменевтичне коло*. Суттєвою характеристикою методу є те, що кожна частина цієї інформаційної єдності, як мовна, так і позамовна, стає зрозумілою завдяки усій її сукупності, тобто, цілому, а ціле стає зрозумілим через його частини [СФТ, 2010, 110; ФЕС, 2002, 99].

У перекладознавчій науці герменевтичний метод є особливо плідним для практики та теорії художнього перекладу. Художній текст містить не тільки фактитивну інформацію, а й концептуальну, яка відбиває індивідуальну картину світу автора і більш панорамну картину світу – національну, – в яку вписується це індивідуальне світосприйняття. Тому для глибокого розуміння оригіналу важливо залучати інформацію про творчий доробок автора, про його думки, висловлені у зв'язку з різними аспектами творчості, та іншу позамовну інформацію, необхідно достатню для осягнення авторської концепції.

Герменевтичний метод може бути корисним і в суто теоретичних дослідженнях. Кращому розумінню конкретної наукової праці сприяє врахування того наукового контексту, в якому вона була створена і в якому продовжує функціонувати. Наприклад, можуть існувати розбіжності між науковими парадигмами, в контексті яких проводяться конкретні перекладознавчі дослідження. Так, в радянській і пострадянській

науці, в тому числі й у вітчизняній, а також у німецькому перекладознавстві, насамперед у лейпцігській школі, особливо сильні традиції дослідження лінгвістичних проблем перекладу. У той же час у західноєвропейській та канадській науці переважає увага до психологічних питань перекладу і лінгвістичні аспекти розглядаються переважно саме під кутом зору процесу перекладу. Врахування цієї специфіки сприяє кращому розумінню й оцінці кожної конкретної наукової праці, а також більш адекватному представленню результатів дослідження, проведеного у відповідній парадигмі.

Як загальнонауковий метод вчені називають також **інтерпретацію**. У філософії і н т е р п р е т а ц і я (від лат. interpretatio – роз'яснення, пояснення) визначається як "зображення, дешифрування чи моделювання однієї системи (тексту, твору, подій, фактів життя) в іншій – конкретніше вираженій, зрозумілішій чи загальноприйнятій [ФЕС, 2002, 247]. Тобто, це "тлумачення" в широкому смислі цього слова. В математиці, логіці, методології науки, теорії пізнання "інтерпретація" – система значень (смислів), що їх приписують у такий чи інший спосіб елементам (виразам, формулам, символам тощо) якоїсь природничонаукової або абстрактно-дедуктивної теорії [БСЭ, 1970-78, т. 10, 334].

Як спосіб пізнання інтерпретація знаходить широке застосування у різних сферах людської діяльності, як практичної, так і теоретичної. Стикаючись з новими для нас ситуаціями, подіями, фактами, ми прагнемо зрозуміти і осмислити їх, а отже, тлумачити, інтерпретувати, в системі наявних знань та досвіду.

У науковому пізнанні до інтерпретації вдаються на різних етапах дослідження. Шляхом так званої зовнішньої інтерпретації дослідник відокремлює сукупність об'єктів за визначеними попередньо ознаками від інших, у першу чергу суміжних об'єктів, які він не включає до досліджуваної сукупності. Сформована сукупність піддається, згідно з метою дослідження та природою об'єктів, внутрішній інтерпретації, в результаті якої об'єкти класифікуються, систематизуються,

описуються закономірності їхнього функціонування тощо. На етапі представлення результатів дослідження інтерпретація забезпечує вираження здобутих знань у прийнятих поняттях і категоріях. Нові знання включаються до вже існуючих, збагачують і розширюють їх. Особливу гносеологічну роль інтерпретація відіграє у побудові теорій, їх зіставленні та розвитку.

У перекладознавстві ідеї застосування інтерпретації пов'язуються з герменевтикою і спираються на розуміння перекладу як вираження системи знаків однієї мови (текст оригіналу) системою знаків іншої (текст перекладу), а також на природу мовного знаку [Архипова, 2002; Андрейчук, 2014].

Інтерпретація знаходить множинне застосування. Права частина двомовного словника є фактично поясненням, тлумаченням, інтерпретацією його лівої частини. У двомовних фразеологічних словниках співвідношення лівої та правої частин наочніше відбиває реальність, ніж у словниках лексичних. Аналогічно до словникових еквівалентів можна розглядати фрагменти перекладів як інтерпретацію відповідних їм фрагментів оригіналів. Н. І. Андрейчук розглядає потенціал інтерпретації для перекладознавчого дослідження дискурсу [Андрейчук, 2014, 227–228] і наголошує на особливій методологічній ролі лінгвокультурної семіотики.

Окрім лінгвістичних та соціолінгвістичних проблем можна досліджувати, і фактично досліджуються, інтерпретативно проблеми психолінгвістичного порядку. Зміни в перекладі відносно оригіналу можна тлумачити в термінах перетворень, тобто, в процесуальному аспекті; помилки в тексті перекладу можна тлумачити в діяльнісному аспекті – через знання, вміння, навички, яких бракувало перекладачу для прийняття вірного рішення. Сам переклад можна розглядати як двоетапну інтерпретацію. Декодування, девербалізація тексту на рецептивному етапі – це його осмислення через інтерпретацію змісту засобами невербального характеру, такими, як поняття, образи того, тобто засобами предметно-схемного коду [про поняття предметно-схемного коду див. у ч. 8]. Зміст, згорнутий

у невербальну форму, зазнає інтерпретації, або перекодування, засобами цільової мови.

Метод абстрагування, або переходу від конкретного до абстрактного, полягає в тому, що у процесі вивчення явища не враховують його несуттєві сторони та ознаки, що дозволяє спрощувати досліджуване явище і розглядати його певною мірою у "чистому" вигляді. Це спосіб дослідження і представлення предмета (речі, процесу), який являє собою внутрішньо розчленовану цілісність, або "органічне" ціле, усі необхідні частини якого взаємопов'язані, взаємодіють одна з одною і поза цим зв'язком втрачають свою специфіку. При використанні методу абстрагування відбувається процес заміщення реальної ситуації ідеалізованою схемою і мисленнєвого конструювання поняття про об'єкт, якого не існує в дійсності. Запорукою наукового характеру ідеалізації у такому випадку є те, що ідеалізований об'єкт знаходить за певних умов свою інтерпретацію у неідеалізованих (реальних) об'єктах [БСЭ, 1970-78, т. 1, 37-38; СФТ, 2010, 90; ФЕС, 2002, 3-4; ФЭС, 2003, 8].

Методологічне значення абстракції полягає в тому, що вона дозволяє відволіктися від одиничного, випадкового, несуттєвого в об'єктах і виділити загальне, необхідне, суттєве. Характерну ознаку методу становить те, що результатом його застосування є *абстрактні поняття*, які досліджуються безвідносно до їх носіїв.

Наприклад, у ч. 4 метод застосовано для розгляду у площині перекладу поняття "смисл", який аналізується абстрактно, безвідносно до окремих реальних текстів, що є носіями такого чи іншого смислу. У значенні поняття виокремлюється найбільш загальне, суттєве для перекладознавства. Для подальшої розбудови поняття здійснюється перехід до більш повного його тлумачення, до його конкретизації (див. нижче "метод сходження від абстрактного до конкретного").

Метод сходження від абстрактного до конкретного, як і метод абстрагування, є способом дослідження і представлення предмета (речі, процесу), який являє собою внутрішньо розчленовану цілісність, іншими словами,

"органічне" ціле, усі необхідні частини якого взаємопов'язані, взаємодіють одна з одною і поза цим зв'язком втрачають свою специфіку [СФТ, 2010, 89]. Різниця між двома методами полягає у їхній протилежній спрямованості, разом вони утворюють "єдність протилежного". Метод сходження до конкретного застосовується до вивчення такого цілого, яке представляється як органічна система зв'язків. Це становить характерну ознаку методу. Першим кроком стає при цьому виокремлення основного зв'язку і дослідження цього зв'язку незалежно від інших суттєвих зв'язків. У процесі дослідження відбувається перехід від первинного, абстрактного та однобічного, уявлення про досліджуваний об'єкт до дедалі більш конкретного, повного, деталізованого відтворення його у теоретичному мисленні. Якщо метод абстрагування передбачає звільнення об'єкта від деталей, то метод сходження до конкретного, навпроти, – збагачення його деталями.

Важливо уточнити, що у категорії конкретного розрізняються два смисли: конкретне як глибина і повнота відображення у теоретичному мисленні реальності в її суттєвих взаємних зв'язках, або мислене конкретне, і конкретне як сама реальність, що стає об'єктом дослідження. Науковець вивчає предмет, заявлений в темі дослідження, у його конкретних реальних виявленнях, тобто, на емпіричному матеріалі, формуючи поступово у своєму мисленні розуміння предмета. Воно може бути дуже загальним, схематичним, а може стати повним і глибоким, деталізованим, конкретним. Таке повне, деталізоване знання і є мисленим конкретним.

Сходження від абстрактного до конкретного і перехід від конкретного до абстрактного характеризуються відношеннями діалектичної взаємодії, які визначаються природним розвитком пізнавального процесу. Від живого спостерігання конкретних предметів матеріального світу ми переходимо до пізнання конкретного у формі абстрактних, загальних понять, до відтворення цього конкретного як духовного конкретного і потім до застосування знання загальних понять, духовного конкретного, в практичній діяльності [Кондаков, 1975, 93].

Перехід від конкретного до абстрактного і сходження від абстрактного до конкретного становлять, таким чином, етапи єдиного пізнавального процесу.

Загальнонаукові методи

Спостереження є першим етапом емпіричного пізнання світу. Метод полягає в планомірному і цілеспрямованому спогляданні предметів та явищ об'єктивної дійсності у тому вигляді, в якому вони існують і відбуваються в природі та суспільстві у природних умовах і є доступними для безпосереднього сприйняття людиною. У процесі спостереження дослідник відбирає факти і включає їх у клас об'єктів, що досліджується, встановлює й фіксує їхні ознаки, уточнює предмет спостереження і описує явище, що спостерігається.

Опис – це один із прийомів, що застосовують при ознайомленні з індивідуальними предметами, у яких на етапі спостереження ще не можна виявити видові ознаки і, відповідно, охарактеризувати предмет на основі прийому визначення найближчого роду і видової відмінності; описати предмет означає перерахувати низку ознак, як суттєвих, так і несуттєвих, що більш чи менш вичерпно розкривають предмет. Розрізняють спостереження просте, або звичайне, коли події реєструються зі сторони, і спостереження співучасне, або включене, коли події фіксуються наче зсередини [Кондаков, 1975, 372, 408; ФЕС, 2002, 606; ФЭС, 2003, 283].

Спостереження відрізняється від сприйняття активним характером, що визначається наявністю у нього мети – отримання чуттєвих даних про об'єкт пізнання – й очікування на певний результат. Мета і результат є важливими елементами у структурі методу. З іншого боку, спостереження є відносно пасивним порівняно з експериментом, оскільки останній зазвичай передбачає активне втручання експериментатора у процес розвитку явища, яке спостерігається. Спостереження – це шлях до експерименту, воно допомагає у побудові останнього.

Метод спирається на таку особливу властивість психіки людини, як спостережливість, тому він характеризується

певною долею суб'єктивності. Спостереження може створювати певну настанову, яка породжує інтерпретацію фактів у дусі очікувань. Тому результати спостереження значною мірою залежать від досвіду і рівня кваліфікації дослідника. Водночас, спостережливість може розвиватися практикою. Спостережливість допомагає досліднику виокремити з-поміж різноманітних фактів предмет спостереження, розгледіти деталі; з іншого боку, практика спостереження розвиває у фахівця відповідну психічну властивість.

Методологічна цінність спостереження визначається тим, що емпіричні факти та їх опис, яким завершується спостереження, стає початком подальшого повного й глибокого вивчення об'єкта. Розвиток наукового пізнання залежить значною мірою від результативності спостереження.

Спостереження є необхідним першим етапом усіх перекладознавчих досліджень. Для його результативності перекладознавцю важливо мати розвинену чутливість до виявів різних сторін перекладу. Сприятливою обставиною для застосування спостереження у перекладознавчих дослідженнях є та, що теоретики перекладу зазвичай є водночас перекладачами-практиками. Завдяки перекладацькому досвіду науковець здатний бачити переклад "зсередини", що, відповідно, підвищує результативність спостереження порівняно зі спостереженням науковця, який не має власного досвіду перекладу.

Порівняння органічно входить до всієї практичної діяльності людей. Без порівняння неможливе пізнання не тільки найпростіших, а й найскладніших явищ природи та суспільства. Пізнання є процес, в якому збіги та розбіжності знаходяться у нерозривній єдності. Пізнання будь-якого предмета і явища починається з того, що ми виокремлюємо його з-поміж інших і встановлюємо його схожість зі спорідненими предметами та явищами.

У результаті порівняння декількох предметів або явищ виникає можливість встановити притаманні їм спільні властивості, ознаки. Виявлення спільних рис досліджуваного класу речей є першим кроком у пізнанні закономірностей

розвитку цього класу. Отримання в результаті порівняння правильного висновку пов'язується в логіці з необхідністю суворого дотримання двох умов: 1) порівнювати слід тільки однорідні об'єкти; 2) порівнювати предмети слід по таких ознаках, які мають важливе, суттєве значення. Порівняння одне не може дати вичерпного знання про досліджуване явище. Це радше підготовча робота, оскільки пізнати явище – це не тільки знайти спільне та розбіжне з іншими явищами, а й визначити його внутрішню сутність. Порівняння має сполучатися з аналізом, синтезом, узагальненням тощо [Кондаков, 1975, 567–569].

У перекладознавчих розвідках, як і в науковому пізнанні взагалі, порівняння застосовується вже на перших етапах і потім доповнюється іншими методами. Але через двомовну природу комунікації, опосередкованої перекладом, воно зберігає свою значущість, взаємодіючи з цими методами і супроводжуючи їх на всіх подальших етапах дослідження.

Порівняння дозволяє визначити основні типи відношення: тотожності та розбіжності. При цьому спостерігаються певні відмінності у його застосуванні у перекладознавстві та суміжних з ним філологічних науках: мовознавстві й літературознавстві. Як показала О. В. Юндіна, у мовознавстві метод застосовується для виявлення як тотожного, так і розбіжного; у літературознавстві він орієнтований переважно на виявлення спільного у національних літературах; у перекладознавстві особливий інтерес при порівнянні мають розбіжності [Юндина, 2010]. Ця особливість становить ще одну специфічну рису застосування методу у перекладознавчих дослідженнях. Пояснити її можна тим, що увагу перекладознавців привертають у першу чергу ті перешкоди перекладу, які потребують практичного розв'язання.

Переважна орієнтованість перекладознавчих досліджень на виявлення розбіжностей у порівнюваних фактах гармонійно поєднується з тією властивістю методу, що, виходячи зі спільного, яке утворює основу порівняння, так зване tertium comparationis, у порівнюваних предметах можна вивчати не тільки інтегральні, а й диференційні ознаки. Виявлення

розбіжностей відкриває вихід на якісно нові порівняння, що обіцяє якісно нові знання.

У дослідженні лінгвістичних питань перекладу об'єктами порівняння традиційно є паралельні тексти, їх фрагменти, окремі одиниці. Основу порівняння забезпечує вимога інваріантності змісту та смислу мовленнєвого твору в оригінальній та перекладній формі, інваріантності значення досліджуваних одиниць. Порівняння паралельних текстів є найкращим способом виявлення закономірних перекладацьких відповідників.

Порівнювати можна не лише однотипні об'єкти, в яких основа порівняння виступає наочно, а й відносно різнотипні. Порівняння, здавалося б, непорівнюваного здатне принести неочікуване знання. Порівняння різнотипних об'єктів сприятливе для виявлення розмаїття властивостей та ознак, відсутнього в об'єктах однорідних.

У перекладознавстві вже позначилася така тенденція, зокрема, у дослідженні граматичних та лексичних трансформацій у текстах різних жанрів та стилів [Мушніна, 2005; Юндіна, 2013]. Науковці послідовно виявляють закономірні трансформації у текстах обраних стилів та жанрів і потім – збіги та розбіжності у їх вживанні між стилями та жанрами.

Ще більш широкі можливості, які тільки починають освоюватися у перекладознавстві, надає порівняння співвідносних текстів.

За такого широкого діапазону застосування порівняльного методу зауважимо, що у перекладознавстві вживається також поняття зіставного методу. Обидва запозичені із мовознавства і мають диференційні конотації, пов'язані з функціонуванням у ньому. Перший прийшов із порівняльно-історичного мовознавства, де вживається для діахронічного вивчення еволюції мовних одиниць; тобто, їхня етимологія зберігається як основа порівняння. Другий використовується для порівняння мов у синхронії.

Відповідно, у дослідженні паралельних текстів виправдано було б говорити про порівняльний метод, а у контрастивних дослідженнях двох мов або співвідносних тестів, які проводяться в інтересах перекладознавства, – про зіставний.

Гіпотеза – це добре продумане, обґрунтоване (не повністю) припущення, здатне пояснити причини, внутрішню основу явищ, зв'язки між явищами, які не піддаються безпосередньому спостереженню; ймовірне, проблематичне знання, достовірність якого на сучасному етапі розвитку науки не може бути доведена, але без якого не можна пояснити причини та зв'язки явищ. Гіпотеза є також способом пізнавальної діяльності, який полягає у формулюванні припущень та відповідей на питання, що виникають у ході дослідження; припущення та відповіді виражаються у формі наукових понять, піддаються в подальшому експериментальній перевірці і або підтверджуються, або спростовуються. Гіпотеза має у певному місці доповнити неповноту емпіричного пізнання чи пов'язати різні емпіричні знання у єдине ціле або дати пояснення факту чи групі фактів [Кондаков, 1975, 119; СФТ, 2010, 112; ФЕС, 2002, 121–122; ФЭС, 2003, 107].

Процес утворення і застосування гіпотези можна поділити на кілька етапів: 1) добір явищ, причину яких не вдається пояснити, але в цьому є необхідність; 2) всебічне вивчення доступних для спостереження фактів, у процесі якого з'ясовуються усі обставини, пов'язані з явищем; 3) формулювання наукового припущення про ймовірні причини виникнення явища; 4) вивчення одного чи кількох наслідків, що логічно випливають з причини, припущеної, як наче вона вже була знайдена; 5) перевірка того, наскільки ці наслідки відповідають дійсності. Гіпотеза зазвичай застосовується у таких випадках: 1) коли відомих фактів недостатньо для пояснення причинної залежності явища, але існує необхідність у тому, щоб її пояснити; 2) коли факти складні і гіпотеза може бути корисною як узагальнення знань у певний момент, як перший крок до їх роз'яснення; 3) коли причини, що породили або породжують факти, недоступні для досвіду, у той час як дія або наслідки їх можуть вивчатися [Кондаков, 1975, 119].

Методологічна цінність гіпотези для перекладознавчих досліджень полягає насамперед у тому, що вона допомагає

достатньо чітко сформулювати завдання дослідження, питання, які необхідно з'ясувати у процесі експерименту. Гіпотеза має особливий потенціал застосування до вивчення психолінгвістичних проблем перекладу. Наприклад, помилки в перекладах можна досліджувати як наслідки неправильних дій перекладача. Уважне вивчення певної групи однотипних помилок здатне виявити основу для висунення гіпотези про причину цього типу помилок. Далі будується експеримент для перевірки гіпотези.

Експеримент – це науково поставлений дослід; цілеспрямоване і планомірне вивчення явища у чітко формульованих, контрольованих і точно облічуваних умовах, коли є можливість стежити за функціонуванням і змінами явища і відтворювати його кожного разу заново, коли в цьому є необхідність. Розрізняються експерименти *лабораторні*, *соціальні* та *мисленнєві*. В умовах спеціального відтворення природних закономірностей наукова теорія визначає мету, спосіб проведення та інтерпретацію результатів експерименту. Дослідник будує експеримент на основі певної теорії і спрямовує його на перевірку гіпотези. Це становить основу цінності методу [Кодухов, 1974, 206–208; Кондаков, 1975, 680; ФЭС, 2003, 535; ФЕС, 2002, 190–191].

Експеримент як емпіричний метод є значно сильнішим і дієвішим за спостереження. Він надає дані не тільки про те, що впадає в око при спостереженні, а й про те, що приховано в глибині явища. Явище ставиться в умови, добре відомі експериментатору. Експериментатор може не просто реєструвати функціонування явища, а й активно втручатися в його розвиток: ізолювати явище від умов, що значно обтяжують його вивчення, ускладнювати або спрощувати хід явища, комбінувати та варіювати умови з метою виявлення залежності явища від них. Зазначені характеристики експерименту підкреслюють його методологічну цінність.

Характер експерименту в конкретних науках значною мірою залежить від предмета останніх. Лабораторний експеримент у філологічних науках не може не відрізнятися від експерименту

в науках природничих. У перекладознавстві лабораторним експериментом можна вважати машинний переклад і автоматизоване опрацювання емпіричного матеріалу. У дослідженні лінгвістичних питань перекладу об'єктами лабораторного експерименту стають одиниці двох мов або фрагменти текстів. Як ті, так і інші є статичними фактами, позбавленими процесуальних ознак, що виключає можливість породження якихось явищ та реєстрації їх розвитку за допомогою приборів.

Через статичний характер фактів, що досліджуються у лінгвістичній теорії перекладу, традиційним прибором залишається картка, на яку заносяться відрізки паралельних текстів, що в сучасних умовах робиться за допомогою комп'ютера. Сукупність карток утворює *перекладознавчу картотеку*, яка стає емпіричною базою дослідження і відповідає таким характеристикам експерименту, як повторюваність явища кожного разу заново, можливість спрощувати або ускладнювати факти тощо. Важливим аспектом такого експерименту є достатня кількісна і якісна репрезентативність картотеки, що є умовою достовірності його результатів.

Мисленнєвий експеримент відрізняється від моделювання тим, що останнє може застосовуватися у дослідженнях як експериментальних, тобто дослідженнях моделей реальних фактів, створених шляхом абстрагування або ідеалізації, так і в теоретичних, де створюються моделі-теорії, виникають моделі-ідеї.

Дослідники лінгвістичних питань перекладу широко застосовують мисленнєвий експеримент, об'єктами якого може бути як окремий перекладацький факт, так і моделі фактів. Елементарним прикладом мисленнєвого експерименту є *пошук альтернативного відповідника*, в якому перекладознавець подумки підставляє можливі відповідники на місце критикованого і записує або озвучує лише той з них, який вважає адекватним. Як приклад мисленнєвого експерименту з моделями перекладацьких явищ можна розглядати заміну певної моделі порядку слів вихідної мови на модель або моделі порядку слів у цільовій мові.

Аналіз полягає в мисленому або практичному розкладанні досліджуваного предмета на складові елементи (ознаки, властивості, відношення) в межах цілого, кожний з яких вивчається окремо як частина розкладеного цілого. Аналіз дає абстрактне, неповне знання, оскільки поза увагою залишаються взаємозв'язки частин у межах цілого. Виділене в ході аналізу поєднується за допомогою іншого методу – синтезу – у нове, збагачене знання. Аналіз не зводиться до простого розкладання цілого на частини і зазвичай є лише першим етапом дослідження. Часто доводиться об'єднувати виділені складові в групи та підкласи, щоб думка дійшла до пізнання предмета. Але глибоко і повно можна пізнати частину тільки при поєднанні частин у ціле [Кондаков, 1975, 34-36; СФТ, 2010, 12; ФЕС, 2002, 9; ФЭС, 2003, 19].

У логіці, зокрема, розрізняють такі види аналізу, як прямий, зворотний та поступальний. У першому випадку безпосередній зміст думки розкладається за принципом від роду до виду, від виду до підвиду. Зворотний (регресивний) аналіз розгортається від аналізу фактів до аналізу причин, що призвели до фактів. Поступальний аналіз також є регресивним, він полягає у вивченні наслідків, що викликані причинами, які нас цікавлять [Кондаков, 1975, 495, 90, 463].

Методологічне значення аналізу визначається тим, що він дозволяє детально вивчити частини цілого, їхні властивості, оскільки без розкладання цілісного об'єкта на частини неможливо осягнути його організацію і динаміку.

Аналіз є необхідною складовою частиною методологічного апарату перекладознавчих досліджень. Найбільш широко використовується *прямий аналіз*. Він знаходить своє застосування у першу чергу у вивченні лінгвістичних питань перекладу, зокрема, перекладацьких відповідників і перекладацьких трансформацій. У процесі вивчення під цим кутом зору певного класу одиниць вихідної мови виділяються класи, підкласи, групи і т. ін. перекладацьких відповідників та/чи перекладацьких трансформацій, що забезпечують

відношення відповідності. Потенціал застосування *регресивного аналізу*, як зворотного, так і поступального, для вивчення лінгвістичних питань перекладу значно менший. Спрямований на вивчення причинних зв'язків, він може, зокрема, застосовуватися для виявлення випадків, коли перекладний відповідник не визначається закономірним співвідношенням двох мов, а є наслідком суб'єктивного рішення, вивчення причин якого переходить вже у площину психолінгвістичної теорії перекладу. Приймаючи текст перекладу як факт, як наслідок дії певних причин, дослідник може зосередити свою увагу на вивченні причин психологічного та/чи соціологічного характеру, які привели до саме такого результату.

У дослідженні лінгвістичних питань перекладу застосовуються також спеціальні види аналізу, запозичені з лінгвістики, наприклад, компонентний аналіз, категоріальний аналіз тощо.

У тісній методологічній кореляції з аналізом завжди знаходиться синтез, який характеризується протилежною спрямованістю пізнавального процесу. Він полягає у поєднанні, мисленому чи практичному, частин предмета, що був розкладений у процесі аналізу, встановленні взаємодії та зв'язків частин і пізнання цього предмета як єдиного цілого [Кондаков, 1975, 35–43; СФТ, 2010, 507; ФЕС, 2002, 9; ФЭС, 2003, 415].

На відміну від аналізу, що застосовується для поглибленого вивчення вже відомого знання по частинах, на які воно і розкладається задля цього, синтез дає якісно нове знання про досліджуваний предмет, його властивості, ознаки, причини внутрішньої організації. Цим визначається його методологічна цінність. Синтез не зводиться до простої механічної суми частин цілого, оскільки одні й ті самі елементи цілого можуть характеризуватися найрізноманітнішими взаємодіями і взаємозв'язками. Синтез як метод розумового пізнання спрямований саме на виявлення принципів систематичної єдності окремих сторін і складових частин об'єкта пізнання.

У перекладознавстві, так само як і в інших науках, синтез є необхідним доповненням і завершенням попереднього аналітичного етапу дослідницького процесу. Предметом синтезу

можуть бути як емпіричні факти, так і теоретичні положення. Приміром, у ч. 4 викладено результати розкладання перекладознавчих визначень поняття "текст" на складові частини, виявлення в них інтегральних та диференційних ознак і подальше синтезування інтегральних ознак, яке відбиває якісно нове розуміння поняття.

Ідеалізація є одним із видів абстрагування, способом логічного моделювання, який полягає у мисленому творенні уявних (ідеалізованих) моделей об'єктів пізнання, так званих ідеалізацій. Методологічне значення ідеалізації полягає в тому, що вона виступає важливим і дієвим способом творення теорій. Результатом ідеалізації є також поняття ідеалізованих об'єктів (ідеалізацій). Створення таких понять досягається граничним абстрагуванням від властивостей реальних предметів. Від решти понять вони відрізняються тим, що в них, разом з ознаками, притаманними реальним об'єктам, відображаються ознаки, які значно відрізняються від реальних властивостей і в чистому вигляді навіть відсутні в реальних об'єктах. Наукова ідеалізація може бути лише граничною, а не абсолютною, оскільки ідеалізовані об'єкти виникають з об'єктивного світу і відображають його, вони перевіряються практикою, досвідом, експериментом [Кондаков, 1975, 187; ФЕС, 2002, 231].

Результатом ідеалізації процесу перекладу є різноманітні *теорії перекладу – трансформаційна, інформаційна, семантико-семіотична, ситуативна, функціонально-прагматична, теорія рівнів еквівалентності* тощо. Прикладами ідеалізацій є виокремлені науковцями перекладацькі трансформації: вони виникли з практики перекладу, відображають цей об'єктивний світ, але в чистому вигляді практично не зустрічаються в реальності.

Метод моделювання полягає в дослідженні об'єктів пізнання на їхніх моделях (тобто, мислених, формалізованих чи матеріалізованих образах об'єктів); у побудові та вивченні моделей реально існуючих предметів та явищ. Найбільш повним є таке визначення: "науковий метод непрямого (опосередкованого) дослідження об'єктів пізнання, безпосереднє вивчення яких з певних причин неможливе, ускладнене, неефективне чи

недоцільне, через дослідження їхніх моделей – предметних, знакових чи мислених систем, що відповідно відтворюють, імітують чи відображають певні характеристики (властивості, ознаки, принципи внутрішньої організації або функціонування) оригіналів" [ФЕС, 2002, 392]. Дефініція включає визначення поняття моделі, причини та умови застосування методу, характеристики оригіналів, які можуть ставати предметом моделювання.

Основними способами створення моделей є *абстрагування* та *ідеалізація*. Між ними існують певні розбіжності. Шляхом абстрагування, як зазначалося у його визначенні, об'єкт звільняється від вторинних, несуттєвих ознак, і його модель включає лише ознаки суттєві. У процесі ідеалізації з явища вилучаються його реальні ознаки, що характеризують його як окремий факт, пов'язаний із своїм оточенням і залежить від нього. Вибір абстрагування, ідеалізації чи їх поєднання для створення моделі пізнання залежить у першу чергу від мети, яку ставить перед собою дослідник.

Методологічна цінність моделювання зумовлюється тим, що воно, як вказано у цитованому визначенні, дозволяє досліджувати об'єкти, безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене, неефективне або недоцільне. Метод може бути складником мисленнєвого експерименту або самостійним методом теоретичного пізнання, тобто це метод як експериментального, так і теоретичного дослідження [Кодухов, 1974, 207–208].

Модель об'єкта пізнання є результатом його ізолювання від інших об'єктів та явищ, з якими він пов'язаний у дійсності, і результатом абстрагування від його несуттєвих для завдань дослідження сторін та певного спрощення навіть його виділених як предмет вивчення ознак. Модель може формуватися різними шляхами: від постановки мети як бажаного результату пізнання до подальшого визначення шляхів її досягнення чи від реально існуючого результату до реконструкції шляхів його досягнення. Незалежно від того, як саме вона створюється, для виконання

своєї функції модель має бути дієвою, що забезпечується щонайменше двома чинниками.

По-перше, модель має бути змістовною. Змістовність моделі детермінується природою об'єкта пізнання. Дослідник може абстрагуватися від багатьох сторін об'єкта, який він моделює, до тих пір, доки створювана модель виконує функцію відображення досліджуваного об'єкта. Але навіть модель із найвищим ступенем абстракції повинна отримувати змістову інтерпретацію [Сорокин, 1979, 26]. Ілюстрацією ролі цього чинника є зауваження О. Каде про те, що трансформаційні моделі не можуть претендувати на повну реконструкцію процесу перекладу [Каде, 1979, 5]. Їхні обмежені можливості пояснюються їхньою власною лінгвістичною природою. Цілком придатні для моделювання перекладацького співвідношення мов, вони недостатні для повноцінного моделювання процесу перекладу або опосередкованої перекладом комунікації, при моделюванні яких треба враховувати психолінгвістичні та соціолінгвістичні аспекти перекладу.

Другою важливою умовою дієвості методу є відкритість моделі для подальшого розвитку. Науковцю важливо чітко бачити основні напрямки дослідження і визначати порядок перевірки моделі та розгортання дослідження [Чернов, 1971, 55]. Як відомо, просування у науковому пізнанні відбувається від простого до складного. Спочатку науковець формує дуже спрощену модель досліджуваного об'єкта шляхом його максимальної ідеалізації, а потім модель деталізується й ускладнюється, поступово наближаючись до об'єкта дійсності [Ревзин, 1967, 23]. Поступове наближення моделі до об'єкта дійсності розвивається як процес її верифікації та корекції. Для цього вона має піддаватися, залежно від природи об'єкта дійсності, перевірці на емпіричному матеріалі або перевірці шляхом експерименту. В цьому плані оперативність моделі забезпечується її чіткістю.

У перекладознавстві моделювання може виступати інструментом як теоретичних, так і експериментальних досліджень. Приміром, можна обґрунтувати теоретично дві

основні моделі ситуацій перекладу відповідно до того, чи оригінал створюється для іншомовного адресата і відтак передбачає переклад, чи він створюється для одномовного з відправником адресата, а переклад становить окремий комунікативний акт. Моделі, в основі яких лежить чинник адресованості повідомлення, попри високий ступінь абстрактності можуть піддаватися експериментальній перевірці і відкриті для подальшого розвитку.

Моделювання може також бути складовою частиною експериментальних перекладознавчих досліджень. Воно може використовуватися у дослідженні лінгвістичних проблем перекладу, приміром компаративних тропів у поетичному тексті [Гончаренко, 1975, 41–49], будь-якої іншої групи мовних одиниць, що становить певні труднощі для перекладу, чи перекладацького співвідношення певного класу мовних одиниць. Так, лексичні одиниці під умовною назвою "хибні друзі" перекладача є реальними словами, що можна представити у моделі "схожість у формі – розбіжність у значенні". У перекладознавчих дослідженнях модель вже отримала експериментальну перевірку на реальному матеріалі у різних парах мов, вже існують навіть словники "хибних друзів" [Канонич, 2000; Фокін, 2015], а також свій подальший розвиток в уточненні співвідношення форми та змісту. Це дозволило створити вже нові, більш конкретні, моделі явища: "хибними друзями" стають слова з різним значенням за часткового збігу форми, слова однакової форми з частковим збігом значень і т. ін.

Ще більш важливим видається застосування методу моделювання у вивченні психолінгвістичних та соціолінгвістичних аспектів перекладу, де моделювання та експеримент є однаково необхідними складовими частинами дослідження.

Індукція в широкому значенні, або індуктивне узагальнення, – це форма мислення, спосіб міркування, за допомогою якого думка наводиться на якісь загальні правила, загальні положення, що притаманні усім однорідним предметам якогось класу. Природною закономірністю пізнавального процесу є та, що вивчення будь-якої сфери

зовнішнього світу людина починає з дослідження одиничних предметів, а не з вивчення загальних положень. Це не заперечує можливість вивести загальне правило з іншого правила чи дізнатися про нього з книги або іншого подібного джерела. Однак індуктивний спосіб мислення дозволяє на підставі знання про окреме робити висновки про загальне. Завдяки індукції знання виходить на вищий рівень абстракції; при цьому послаблюється "емпірична наочність" знання, але розширюється сфера його застосування [Кондаков, 1975, 200; ФЕС, 2002, 241].

Індукція в одному з вузьких значень методу дослідження полягає у виявленні загальних властивостей, відношень, зв'язків у сукупності однорідних фактів, у переході від знання про окремі предмети класу до знання про всі предмети цього класу чи у переході від знання про підклас класу до знання про клас у цілому. Інакше кажучи, щоб отримати загальне знання про клас предметів, необхідно дослідити окремі предмети цього класу, знайти в них загальні суттєві ознаки, які і стануть підставою для знання про загальне, притаманне цьому класу предметів. Розрізняють неповну індукцію, спрямовану на виявлення лише загальних ознак групи однорідних фактів, і повну індукцію, яка дає повний опис групи однорідних фактів. Індукція може полягати також у переході від знання менш загальних положень до знання більше загальних положень [Кондаков, 1975, 201; СФТ, 2010, 200–201; ФЭС, 2003, 179].

У вузькому розумінні індукція ще означає форму викладення матеріалу, коли від одиничних і менш загальних положень ідуть до загальних висновків і положень [Кондаков, 1975, 201]. Вона відповідає природному розвитку освоєння нового – від простого до складного, від одиничного до окремого і далі до загального – і полегшує послідовне сприйняття й осмислення матеріалу.

У перекладознавчих дослідженнях індукція широко застосовується, зокрема, для вивчення лінгвістичних питань перекладу. Виявлення загальних закономірностей спирається на дані попереднього дослідження, що дозволяє передбачати

результати подальших спостережень та експериментів. У такому розумінні і вживанні індуктивне узагальнення є джерелом гіпотез і починається зазвичай з аналізу та порівняння даних. Науковець послідовно виявляє властивості одиничних зразків певного класу однорідних предметів, виокремлених як об'єкт дослідження, узагальнює їхні ознаки, відношення, зв'язки і поступово переходить до більш загальних умовиводів, більш загального знання.

Об'єкти перекладознавчих досліджень накладають деякі обмеження на застосування методу. Оскільки йдеться про мовленнєві реалізації, то численність однорідних фактів у них практично безкінечна. Крім того, сама однорідність фактів є відносною. Це означає, що дати повний опис такого або іншого класу однорідних фактів, тобто застосувати повну індукцію, практично неможливо. Тому застосовується неповна індукція, при якій виявляються загальні закономірності, притаманні певному корпусу відібраних однорідних фактів. Корпус вважається достатньо репрезентативним для достовірності індуктивних висновків, якщо його кількісне збільшення не дає якісно нових результатів; саме індуктивне узагальнення екстраполюється на решту фактів класу (див. нижче математичний метод екстаполяції).

Індукція також широко представлена в перекладознавстві як форма викладення результатів дослідження у статтях, доповідях, лекціях, монографіях тощо. Представляючи результати дослідження, автор поступово переходить від менш загальних закономірностей до більш загальних. Це визначає такий само поступовий перехід у сприйнятті матеріалу, що полегшує осмислення представленого нового знання.

Дедукція має протилежну до індукції спрямованість і при цьому також може тлумачитися широко і вузько. У широкому значенні це така форма мислення, коли на основі загального правила суто логічним шляхом з одних положень як істинних необхідно виводяться нові істинні положення, з певних даних і думок виводиться нова думка. Дедукція як форма мислення, як спосіб умовиводу має логічною основою аксіому – "все, що

стверджується або заперечується відносно якогось класу предметів у цілому, стверджується або заперечується відносно окремих предметів цього класу". Дедукція дозволяє здійснювати перехід від загального до окремого [Кондаков, 1975,133; СФТ, 2010, 129; ФЕС, 2002, 143–144; ФЭС, 2003, 126].

У вузькому смислі це метод дослідження, який полягає в тому, що для отримання нового знання про предмет чи групу однорідних предметів необхідно, по-перше, знайти найближчий, до якого входить досліджуваний предмет, і, по-друге, застосувати до них закон, притаманний усьому цьому класу предметів; це перехід від знання більш загальних положень до знання менш загальних положень [Кондаков, 1975, 135].

Ще одним вузьким значенням дедукції є форма викладення матеріалу, коли від загальних положень, правил, законів ідуть до менш загальних положень, правил, законів [Кондаков, 1975, 135].

Завдяки дедуктивному методу можливо, виходячи із знання загальних закономірностей, загальних властивостей, якостей, ознак, прогнозувати закономірне виявлення певних властивостей, якостей, ознак у ще недосліджених явищах. Це й становить методологічну цінність дедукції. Наприклад, на основі знання закономірностей, описаних у загальній теорії перекладу, можна робити відповідні висновки про переклад у кожній окремій парі мов. Дедукція застосовується у перекладознавстві менш широко, ніж індукція.

Лінгвістичні методи

Компонентний, або семний, аналіз полягає в описі "структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічними відношеннями" [Кодухов, 1974, 222; Селіванова, 2010, 258; Смущинська, 2015, 539–540]. Простим прикладом компонентного аналізу є дефініція слова у тлумачному словнику: вона включає в себе набір мінімальних значень, які структурно організовані.

Надбання структурної лінгвістики, де він формувався й розвивався як метод вивчення лексичних значень, компонентний аналіз може застосовуватися до опису одиниць будь-яких рівнів мовної системи.

Запозичений до перекладознавства, метод найширше використовувався у дослідженнях лексичних проблем перекладу. Однак його застосування поступово поширюється також на вивчення граматичних питань перекладу.

Характерною ознакою застосування методу у перекладознавстві є його поєднання з порівнянням. Порівняльний компонентний аналіз тих чи інших співвідносних одиниць вихідної та цільової мов дозволяє виявити збіги та розбіжності у структурі значення. На цій основі може оцінюватися адекватність перекладацького відповідника.

Так, порівняльно-компонентний аналіз іспанського іменника *revolución* та українського *революція* вже у першому наближенні виявляє значні розбіжності в об'ємі поняття. У відповідних академічних словниках за українським іменником закріплено два значення [НТСУМ 2008, т. 3, 107], а за іспанським – вісім. Значення іспанського іменника розвиваються від дуже загального (дія та результат дії *revolver* – 'переставляти з одного місця на інше, крутити, пересувати зверху вниз') до спеціального термінологічного (в механіці – обертання деталі навколо своєї вісі') [DRAE, 1999, t. 2, 1795]. Ця кількісна та якісна асиметрія означає, що іменником *revolución* позначається набагато ширше коло явищ, ніж іменником *революція*.

З першим значенням українського іменника – "докорінний переворот у житті суспільства, який призводить до ліквідації віджитого суспільного ладу і утвердження нового, прогрессивного" співвідноситься друге значення іспанського: "cambio violento en las instituciones políticas, económicas o sociales de una nación". Порівняльно-компонентний аналіз цих двох дефініцій виявляє значні розбіжності між ними. Умовно відповідними є компоненти "cambio violento" – "докорінний переворот" та "las instituciones políticas, econ-oncas o sociales" – "суспільний лад". У першій парі розбіжність полягає в тому, що

компонент української дефініції позначає суттєвіші зміни порівняно з іспанською. У другій парі відповідність ще більш умовна: компонент українського визначення позначає устрій суспільства цілісно, комплексно, у той час як в іспанському іменнику він розкладається на три компоненти, пов'язані альтернативним зв'язком, –'політичні, економічні або соціальні інституції', – що свідчить про значно меншу масштабність змін. Більшою мірою відповідності характеризуються компоненти "в житті суспільства" та "de una nación". Водночас у дефініції іспанського іменника зовсім відсутні такі компоненти значення, як "ліквідація віджилого" та "утвердження нового, прогресивного".

Порівняльно-компонентний аналіз цих двох іменників свідчить, що вони, попри спільну етимологію, відносяться до тих "хибних друзів" перекладача, в яких паралелізм форми супроводжується значними розбіжностями в об'ємі значення.

Контекстний, або контекстуальний, аналіз полягає у вивченні досліджуваної одиниці в єдності з її оточенням, тобто як частини певного цілого, що допомагає з'ясувати значення і функцію одиниці у тексті [Иванова, 1994, 13; Кодухов, 1974, 223; Селіванова, 2010, 287–288; Смущинська, 2015, 540–541].

У теорії та практиці перекладу контекстний аналіз є незамінним інструментом для адекватного розуміння та відтворення мовних одиниць, насамперед лексичних. Більшість лексичних одиниць у мові багатозначна, й у мовленні реалізується якесь одне значення. Крім того, у такому чи іншому оточенні слово може набувати значення, що не збігається зі значеннями, зафіксованими у словнику. В обох випадках декодування значення лексичної одиниці, яке реалізоване у тексті, що перекладається, спирається на контекстний аналіз. Він необхідний також і для виявлення функції, яку мовна одиниця виконує у тексті.

Контекстний аналіз спрямований на розгляд конкретного контексту конкретної мовної одиниці. Контекст має бути мінімально достатнім для інтерпретації семантики та функції мовної одиниці у тексті. Це може бути одне слово,

словосполучення, речення тощо. Прикладом мінімального контексту може бути прийменник, що вживається з дієсловом і уточнює його значення: *acertar con* 'відшукати щось', *acertar a* 'вцілити, досягти чогось', *acertar en* 'вдало щось зробити'.

Дистрибутивний аналіз є методом дослідження розподілу (дистрибуції) тієї чи іншої мовної одиниці в мовленнєвому потоці, він полягає у виявленні характеристик та функціональних властивостей мовної одиниці шляхом вивчення сукупності її оточень, тобто сполучуваних з нею елементів [Иванова, 1994, 8; Селіванова, 2010, 130; Смущинська, 2015, 540].

Метод є по своїй суті розвитком контекстного аналізу: на відміну від останнього він спрямований на вивчення не конкретного оточення мовної одиниці, а сукупності її оточень. Саме ця специфічна характеристика методу визначає його цінність для перекладу й перекладознавства. Він може застосовуватися для оцінки адекватності, в тому числі стилістичної, перекладацького відповідника на основі порівняння сукупностей оточень одиниць вихідної та цільової мов. Використанню такої методики потужно сприяють сучасні можливості роботи з обширними електронними корпусами оригінальних текстів, завдяки яким можна швидко зробити вибірки співвідносних одиниць з їхніми контекстами і порівняти їх. Приміром, С. Б. Фокін показує практичні можливості використання дистрибутивного аналізу для укладання перекладних словників на матеріалі лексико-семантичного поля "освіта" [Фокін, 2012-а].

Плідним є також застосування методу до розв'язання проблем перекладу, пов'язаних з лексико-семантичною сполучуваністю. В іспанській мові, наприклад, сполучуваність лексичних одиниць значно вільніша, ніж в українській, і співвідносні за своїм загальним значенням слова двох мов можуть розрізнятися (і часто розрізняються) більш широкою і більш вузькою дистрибуцією, відповідно. Порівняльно-дистрибутивний аналіз співвідносних одиниць двох мов дозволяє виявляти збіги та розбіжності у їх дистрибуції. З цього випливає, що одиниця з вужчою

дистрибуцією не може бути еквівалентом слова з більш широкою дистрибуцією в усіх його оточеннях.

Наприклад, дистрибуція еквівалентних дієслів ісп. *aconseja* та укр. *радити* значною мірою збігається: у попередньому контексті з'являються лексичні одиниці, що мають семантику суб'єкта поради, а в наступному – одиниці з семантикою дії, яка і є предметом поради. Однак дистрибуція іспанського дієслова значно розширюється завдяки тому, що в позиції суб'єкта можуть з'являтися лексичні одиниці з іншою семантикою, насамперед мотивації або причини, з яких рекомендована дія стає доцільною, наприклад: *Razones de método*, que no es útil reiterar ahora, *me aconsejaban* limitar el problema a ese período, el mejor conocido de la historia europea, a fin de precisar más fácilmente el diagnóstico de nuestra debilidad [Ortega y Gasset 2005, 44]. Українське дієслово такої дистрибуції не має.

Трансформаційний аналіз у мовознавстві полягає в описі схожості і відмінності між синтаксичними конструкціями шляхом установлення правил перетворення їхніх ядерних структур і набору таких трансформацій; при цьому в конструкціях, що входять до набору, зберігається лексичний склад і синтаксичні зв'язки складників [Селіванова, 2010, 749; Смущинська, 2015, 541]. Трансформаційний аналіз дозволяє виявити відношення синонімії між синтаксичними конструкціями, що виражають одну й ту саму пропозицію або описують одну й ту саму предметну ситуацію [Иванова, 1994, 8].

Запозичений з лінгвістики у перекладознавство, трансформаційний аналіз застосовується для опису перетворень у міжмовному просторі. При цьому одній ядерній, глибинній, структурі відповідають дві поверхневі – вихідною та цільовою мовами. Процес перетворень розглядається як згортання речення або конструкції вихідної мови у ядерну структуру і подальше розгортання останньої у речення або конструкцію цільової мови. Ядерна структура представляє конструкції та речення двох мов, що виражають одну й ту саму пропозицію або описують одну й ту саму предметну ситуацію, на семантичному

рівні. Вона не залежить від напрямку перекладу і залишається незмінною при використанні синонімічних поверхневих структур, що є підставою для інтерпретації її як інваріанта перекладу. Приміром, ядерна структура залишається незмінною для таких конструкцій іспанської та української мов як *al traducir un texto, traduciendo un texto, cuando se traduce un texto*, *під час перекладу тексту, при перекладанні тексту, перекладаючи текст, коли перекладається текст.* Шляхом трансформаційного аналізу виявляються відношення перекладацької відповідності між конструкціями вихідної та цільової мов. У такому вигляді ідеї трансформаційної граматики лягли в основу трансформаційної теорії перекладу, що переконливо свідчить про цінність методу.

Метод поля, або польового моделювання, полягає у представленні у вигляді спрощеної абстрактної схеми певної сукупності мовних засобів, що належать до одного чи різних рівнів й об'єднуються спільними значеннями, формою, функцією і таке інше. Метод включає відбір мовних одиниць, їх організацію у поле й опис структури поля. Він ґрунтується на побудові моделі "центр – периферія", за якою група одиниць, які мають спільну ознаку, розташовуються одна відносно другої за ступенем вираженості цієї ознаки – від більш сильного до більш слабкого [Бондарко, 1984, 24 и далее; Иванова, 1994, 21; Селіванова, 2010, 327, 402, 638, 780].

Спільна ознака, за якою мовні одиниці включаються до поля, визначається на основі їх віднесеності до певної тематичної або предметної сфери. У мовознавстві накопичено значні здобутки у моделюванні лексико-семантичних полів, у які об'єднуються лексичні одиниці на основі спільної предметно-тематичної сфери. Поле з обширною предметно-тематичною сферою, до якого входить велика кількість мовних одиниць, може поділятися для зручності аналізу на мікрополя. Наприклад, у полі "освіта" можна виділити мікрополя, в які об'єднуються одиниці на позначення навчальних закладів, спеціальностей, навчальних дисциплін, посад тощо.

У перекладознавстві плідним є застосування методу поля у поєднанні з порівняльним методом. Розбудова тематичного або предметного лексико-семантичного поля у кожній із двох мов та їх подальше порівняння допомагає виявити риси симетрії та асиметрії, що, як відомо, важливо для прогнозування труднощів перекладу і трансформацій. Наприклад, розбудова і порівняння полів фразеологічних одиниць іспанської, української та російської мов із семантикою "їсти, харчуватися" показало, що вони поділяються на однакові мікрополя. Розбіжності виявляються у кількісному наповненні деяких мікрополів. Зокрема, порівняно з українською та російською мовами в іспанській значно більше фразеологічних одиниць у мікрополі "*їсти добре*" (*comer como un rey, comer como un duque, comer como un marqués*, etc.) [Kálustova, 1998]. Така кількісна асиметрія означає більш вузький вибір відповідників у перекладі з іспанської на українську і більш широкий вибір у перекладі з української.

Завданням дослідження граматичних проблем перекладу більшою мірою відповідає моделювання і порівняння функціонально-семантичних полів. До функціонально-семантичного поля включаються не лише мовні одинці, а й явища мовлення на основі їхньої функції, завдяки чому до поля входять не тільки різнотипні, а й різнорівневі одиниці. Приміром, до функціонально-семантичного поля аспектуальності входять одиниці морфологічні, синтаксичні, лексичні.

Описовий метод, який використовується у багатьох науках, полягає в інвентаризації та інтерпретації явища і реалізується в кілька етапів: спостереження і виокремлення з текстів досліджуваного явища (слів, речень тощо), порівняння виокремлених одиниць і визначення структурних одиниць, які репрезентують реальні мовні одиниці і дозволяють структурувати їх у певне ціле, подальша зовнішня та внутрішня інтерпретація цього цілого. Зовнішня інтерпретація досліджуваних одиниць може проводитися з боку їхнього зв'язку з позамовними явищами або з боку зв'язку з іншими мовними одиницями. Внутрішня інтерпретація проводиться на

основі прийомів класифікації та систематики – категоріального аналізу (поділ одиниць на групи), дискретного аналізу (розкладання значення на мінімальні, неподільні елементи), парадигм, перетворень [Иванова, 1994, 11–12; Кодухов, 1974, 219 і далі; Селіванова, 2010, 520–521].

Метод широко застосовується у дослідженні найрізноманітніших лінгвістичних питань перекладу. Маніфестації такого чи іншого явища виокремлюються з паралельних текстів, визначаються і досліджуються структурні одиниці. Перекладознавчою специфікою внутрішньої інтерпретації можна вважати те, що зв'язки встановлюються між одиницями двох мов, що знаходяться у відношенні перекладацького контакту, а не між різними одиницями однієї мови. Внутрішня інтерпретація часто проводиться за парадигмами відповідників або у термінах перекладацьких перетворень. Для зовнішньої інтерпретації актуальними є зв'язки досліджуваних сегментів з їхнім змістом та смислом, понятійною чи образною системою відповідних текстів, предметною ситуацією, комунікативною ситуацією, з роботою психічного механізму перекладача тощо.

Літературознавчі методи

Літературознавчі методи стають необхідними у дослідженні художнього перекладу. Ці методи та школи, які розвинулися на їхній основі, можна об'єднати у три групи відповідно до їхньої спрямованості на аналіз тексту літературного твору, розкриття задуму автора чи вивчення читацького сприйняття.

Специфіка **філологічного методу** в літературознавстві полягає у збиранні, систематизації, тлумаченні текстів з огляду на їхні мовні особливості. О. Потебня вбачав основу методу в ретельному вивченні текстів, за результатами якого можливе ґрунтовне пізнання твору. Стратегія методу полягає у системному лінгвістичному аналізі художньої форми твору – лексичних, синтаксичних, фонетичних засобів. Метод включає,

відповідно, дослідження прийомів художнього зображення і їхніх функцій [Білоус, 2011, 43–44].

Для перекладознавства філологічний метод є одним із ключових, оскільки безпосереднім об'єктом аналізу стають тексти. Системний аналіз мовних засобів та їхніх функцій у перекладі порівняно з першотвором дозволяє виявити вдалі перекладацькі рішення і не дуже вдалі, оцінити переклад у цілому в його відповідності оригіналові.

Метод використовується також у дослідженні таких чи інших мовних засобів під кутом зору їхнього виразного потенціалу і функцій у створенні образності художнього тексту та способів їх відтворення в перекладі.

Структуралізм у літературознавстві розглядає літературний твір як систему, в якій мовна інформація перетворюється на естетичну. Усі елементи системи пов'язані між собою взаємним зв'язком, який і утворює її структуру. У творі можна виділяти і досліджувати менші системи, наприклад лексичну, синтаксичну, ритмічну тощо [Антологія, 2001, 446–559; Білоус, 2011, 53–54; Ференц, 2011, 31–40].

У дослідженні художнього перекладу структуралізм знайшов широке застосування. Це виявляється у першу чергу в тому, що художній твір розглядається як цілісність, як система, у якій усі частини пов'язані між собою і кожна має своє визначене місце; при цьому твір має структуру, яку зазвичай називають ідейно-образною або, рідше, образно-смисловою. Досліджуються інваріант перекладу і множинність перекладів як вираження багатоваріантності перекладацького сприйняття твору. У творі та його перекладі можуть досліджуватися, окремо або у їхньому зв'язку, менші системи – фонетична, ритміко-інтонаційна, лексична, граматична. Можливий і дещо інший поділ твору – на системи мовних знаків (словесна форма), образів, смислів.

Літературна герменевтика (див. вище про герменевтичний метод у філософії) передбачає суб'єктивне освоєння художнього тексту з опорою на попередній естетичний і мисленнєвий досвід індивіда. При цьому сприйняття читача,

яке розгортається у його діалозі з текстом, є фактично саморозумінням, а сама інтерпретація тексту залишається принципово відкритою, оскільки існує безліч інтерпретацій. Герменевтичне читання включає такі етапи: аналіз змісту та форми; процес прочитання, який викликає певну реакцію читача; привласнення літературного тексту (текст стає надбанням уяви і свідомості читача) [Антологія, 2001, 227–323; Білоус, 2011, 50–51].

Що стосується перекладознавства, то герменевтичне читання і письмо перекладача детально аналізує й описує Л. В. Коломієць у монографії "Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу" [Коломієць, 2004, 247–304]. Він є одним із чотирьох основних методів поетичного перекладу, представлених у цій монографії.

Біографічний метод передбачає вивчення літературного твору у тісному зв'язку з біографією автора. Ретельне вивчення біографії може стати ключем до розуміння твору. Літературознавці вивчають факти життя письменника, які визначили формування та еволюцію його світогляду, ті обставини, що зумовили написання конкретного твору. Аналізуються не лише самі факти біографії, а й листи, мемуари, спогади сучасників, статті, есе тощо. Основний жанр біографічних досліджень – літературний портрет письменника [Білоус, 2011, 42–43; Ференц, 2011, 30].

Для теорії та практики перекладу біографічний метод цінний насамперед тим, що допомагає глибше зрозуміти першотвір. Наприклад, сприйняття циклу сонетів А. Мачадо під загальною назвою *"Sueños dialogados" ("Сни-діалоги")* значно збагачується і поглиблюється, якщо знати, що поет неявно звертається в них до своєї дуже рано померлої дружини, приховуючи тугу за нею у своїй самотній душі. Більш глибоке розуміння твору не може не позначатися на відтворенні перекладачем його образно-смислової структури. Для дослідників і критиків художнього перекладу біографічний метод є необхідною допомогою не

тільки для вичерпного розуміння оригіналу, а й для аргументованої об'єктивної оцінки перекладу.

Психологічний метод виходить із того, що естетичну природу творчості слід шукати у психології ("душі"). Саме в душі письменника виникають і отримують словесну форму образи, що є відбитками сприйнятих органами чуття реалій дійсності. Вони виражають думки і почуття митця і здатні здійснювати емоційний вплив на читача [Білоус, 2011, 45–48].

Для перекладознавства метод стає особливо цінним, коли об'єктом дослідження є переклад ліричної поезії, в якій смисл – це почуття ліричного героя.

Феноменологія в літературознавстві – це "науковий метод літературно-критичної інтерпретації словесного твору, оснований на з'ясуванні його мовно-смислових джерел і психологічних передумов виникнення" [Білоус, 2011, 49]. Важливим поняттям феноменології є "інтенція" – властивість свідомості сприймати, осмислювати, називати те, що перебуває поза її сферою [Антологія, 2001, 176–226; Білоус, 2011, 49–50].

Феноменологічне читання і письмо всебічно описала Л. В. Коломієць у зазначеній вище монографії, тому ми обмежуємося посиланням [Коломієць, 2004, 305–355].

Культурно-історичний метод ґрунтується на ідеї позитивізму, що єдиним джерелом пізнання є емпіричні відомості, почерпнуті у конкретному національному і соціальному середовищі. Він полягає у вивченні літературного явища у строгому причинно-наслідковому зв'язку з культурно-історичним процесом; при цьому враховуються психологія письменника, його культурне оточення, суспільна свідомість, культурно-соціальна пам'ять людства. Лише у такому контексті літературний твір виникає і функціонує як соціальне явище і може бути прочитаним і зрозумілим [Білоус, 2011, 44–45; Ференц, 2011, 31].

Для перекладознавства культурно-історичний метод особливо цінний тим, що літературне явище вивчається у його соціальному контексті. Розгляд першотвору як частини

культурно-історичного процесу допомагає усвідомити його місце у вихідній культурі і оцінити його потенційне значення для культури цільової. На основі аналізу культурно-історичного процесу у цільовій спільноті можна моделювати її очікування і прогнозувати читацьке сприйняття перекладу.

Використання методу необхідне і в дослідженні оригінального і перекладного дискурсу, що зумовлюється вже самим визначенням дискурсу.

Дослідження соціологічних проблем у літературознавстві виокремилися у напрямок, який отримав назву рецептивної естетики. У системі автор – твір – читач рецептивна естетика зосереджується на останньому. Постулюючи активну роль читача у пізнанні літературного твору, вона вивчає читацькі реакції та оцінки. Читацьке сприйняття неоднорідне, його рівні визначаються смисловою структурою твору, очікуваннями і настроєм читача, його обізнаністю з літературою та культурою, досвідом естетичного сприйняття художньої літератури, здатністю до співпереживання. Тому, хоча сам твір має інваріантну структуру, його сприйняття багатоваріантне і кожного разу нове [Антологія, 2001, 349–403; Білоус, 2011, 52–53; Ференц, 2011, 49–51].

Основні положення і здобутки рецептивної естетики можуть бути корисними у дослідженні питань, пов'язаних із читацьким сприйняттям і оцінкою художнього перекладу. Елементи рептивної естетики вочевидь присутні в експерименті, проведеному Т.В. Воєводіною з оповіданням А. Моравіа "Весільний подарунок" [Воеводина, 1979]. Російський переклад, що не є буквальним і не порушує норм російської граматики, тобто, може оцінюватися як звичайний російський текст, не викликає читацької довіри. Він не погрішив проти А. Моравіа, але погрішив проти російської літературної традиції. Відчуття недовіри об'єктивується у порівняльному аналізі перекладу та "контрольного" тексту – оповідання П. Ніліна "Дурб", співвідносного за жанрово-стилістичними характеристиками з оповіданням А. Моравіа. За параметрами, що мало піддаються коливанням, текст перекладу відрізняється від контрольного

російського у шість разів за лексичними параметрами й у півтора-два рази – за синтаксичними. Текст перекладу за своїм стилем виявився набагато більш "високий", більш "книжний", ніж оригінальний російський текст подібного типу. Порівняння водночас підказало припустимі трансформації, здатні наблизити переклад до цільової культури і водночас зберегти змістову та естетичну вірність оригіналові.

Коментований експеримент показує, що опора на рецептивну естетику є плідною для перекладознавчих досліджень. Проте, слід визнати, що для її широкого використання у дослідженні художнього перекладу ще необхідно провести велику роботу з вироблення процедур, що відповідають предмету перекладознавства.

Психологічні методи

Метод інтроспекції (від лат. introspecto – дивлюся всередину, вдивляюся), або самоспостереження, у психології – це метод пізнання внутрішнього плану психічного життя людини, який полягає у фіксації його виявів (переживання, думки, почуття тощо) [БПС, 2006, 208–209; ПС, 1990, 149, 351].

У лінгвістиці метод використовується як спосіб експлікації мовної інтуїції [Селіванова, 2010, 213]. Інакше кажучи, метод полягає у спостереженні над внутрішнім планом психічних процесів, пов'язаних із мовленнєвою діяльністю, і фіксації їхніх виявів (сприйняття, осмислення, оцінки, пошук мовних засобів для вираження думки тощо). Самоспостереження у такому використанні є методом психолінгвістичним.

У перекладознавстві інтроспекція також може служити експлікацією інтуїції, наприклад, коли дослідник, читаючи переклад, відчуває, що в ньому щось не так, і фіксує це для подальшого аналізу.

Результати самоспостереження, в свою чергу, можуть піддаватись аналізу, що слугує основою для формулювання гіпотез та/чи формування моделі об'єкта дослідження, яка у подальшому піддається експериментальній перевірці. Так, виходячи з інтроспективних припущень щодо послідовного

перекладу з використанням системи умовного запису, І.В. Полуян формулює питання-завдання дослідження і, провівши відповідний аналіз емпіричного матеріалу, отримує науково обґрунтовані й чіткі висновки [Полуян, 1987].

Підкреслимо, що інтроспекція є суб'єктивним методом пізнання. Тому у теорії перекладу інтроспективні припущення, гіпотези, моделі мають піддаватись експериментальній перевірці з метою отримання результатів, які можна вважати об'єктивними.

Суб'єктом самоспостереження може також ставати перекладач, який сам не є науковцем, а застосовує метод в інтересах власне дослідника. Метод видозмінюється, оскільки основним стає не спостереження над власними відчуттями, думками, діями, а їхня фіксація. Перекладач озвучує і коментує своє внутрішнє мовлення, усі свої перекладацькі дії і записує це на диктофон, який незмінно знаходиться поруч. Цей різновид інтроспекції отримав у західноєвропейському перекладознавстві назву методу протоколювання (protocol method) або озвучення (talk aloud). Повнота озвучення може бути різною. Як підкреслює Дж. Фрезер, багато у чому отримання даних залежить від ставлення самого перекладача до експерименту. Зацікавившись експериментом, який спонукає осмислювати власні дії, перекладачі можуть вдаватися до деталізованих і глибоких коментарів, навіть філософського плану [Fraser, 1996, 87–88, 94–95].

Наблизитися якоюсь мірою до "чорної скриньки" допомагає аналіз виправлень, які перекладач вносить у текст перекладу. Виправлення можна виявити і зафіксувати, порівнюючи варіанти перекладу, приміром чернеток перекладача, в яких він викреслював одне слово або словосполучення і замінював його на інше. Проте, чернетки перекладача рідко потрапляють до рук дослідника. Більш доступними можуть бути перевидання одного перекладу. Приміром, переклад, надрукований в журналі, може у дечому відрізнятися від надрукованого пізніше у книзі. При підготовці перевидання, як показує досвід порівняння варіантів, перекладачі часто заново редагують тексти перекладів.

Значно більше інформації для аналізу можна отримати, якщо реєструвати варіанти перекладу за допомогою технічних засобів, у тому числі комп'ютера в разі письмового перекладу. Перекладач набирає текст перекладу на клавіатурі комп'ютера, який фіксує усі операції з редагування тексту, темпоральні характеристики його породження, включаючи паузи, що пов'язані з читанням оригіналу і обдумуванням варіантів перекладу, і зокрема, характер і розмір смислових відрізків, якими оперує перекладач.

Незалежно від того, чи виправлення виявляються механічно, чи за допомогою технічних засобів, спосіб можна назвати методом порівняння варіантів перекладу, оскільки саме поява варіантів залишається незмінною інтегральною ознакою.

Схожим способом отримання даних від перекладача є ретроспекція – своєрідний словесний звіт (verbal report) про те, як розвивався процес перекладу [Fraser, 1996, 87–88]. Перевагою цього методу можна вважати те, що перекладач озвучує свої дії post factum і тому може це зробити з певним осмисленням, оцінюючи і точніше фіксуючи кожну свою дію за її місцем у процесі в цілому. З іншого боку, отримані дані можуть бути неповними через те, що деякі перекладацькі дії настільки автоматизовані, що перекладачі не зосереджують на них увагу і не усвідомлюють їх. До ретроспекції вдаються також перекладачі-практики, коли розповідають про свій досвід в усній чи письмовій формі: вони пригадують труднощі перекладу, з якими стикалися, процес пошуку шляхів їх подолання.

Соціологічні методи

З-поміж соціологічних методів найважливішим для перекладознавства є опитування у різних його видах. Опитування визначається у соціології як один з основних методів отримання первинної інформації, який передбачає, по-перше, усне чи письмове звертання дослідника до окремої людини або до певної сукупності людей (респондентів) із запитаннями, зміст яких представляє проблему, що вивчається,

на рівні емпіричних індикаторів, і, по-друге, реєстрацію та статистичну обробку отриманих відповідей, а також їх теоретичну інтерпретацію. За різними критеріями розрізняють опитування усне (у формі інтерв'ю) та письмове (за анкетою), експертне та масове, вибіркове та суцільне [СЭС, 1998, 221,17; РСЭ, 1998, 343, 31; СТПП, 2000-02, 254, 12]. Наголосимо на таких компонентах визначення, як "первинна інформація", "запитання на рівні емпіричних індикаторів", "реєстрація та статистична обробка відповідей", "теоретична інтерпретація відповідей". Виділення цих складових допомагає краще оцінити можливості застосування такого чи іншого виду опитування у перекладознавчих дослідженнях.

Опитування за анкетою у її традиційній формі може проводитися серед досвідчених перекладачів для отримання інформації про різні проблеми цього виду діяльності, а також серед читачів для отримання інформації про їхнє сприйняття перекладного твору чи його фрагменту. Слід враховувати, що не всі дії перекладача є усвідомлюваними, в них міститься чимало інтуїтивного. З огляду на це, опитування у формі інтерв'ю може надавати ширші можливості для отримання інформації, оскільки вигідно відрізняється від анкетування тим, що запитання, які цікавлять дослідника, не є жорстко зафіксованими, а припускають варіантний розвиток опитування.

Використання фрагментів паралельних текстів у дослідженнях лінгвістичних питань перекладу, у тому числі перекладацьких трансформацій, закономірних перекладацьких відповідників, є своєрідним анкетуванням. Можна вважати, зазначає В. Г. Гак, що ми виявляємо об'єктивну відповідність між формами двох мов, якщо зустрічаємося з одним і тим самим явищем перекладу неодноразово, при перекладі різних авторів, різними перекладачами, при перекладі з даної мови і на ту ж саму мову. Тому аналіз способів відтворення однотипних явищ у різних перекладах можна вважати своєрідним анкетуванням, об'єктом якого виступають спеціалісти-практики перекладу [Гак, 1979, 16,17]. Самі фрагменти можна вважати анкетою, що відповідає вимогам опитування: вони добираються за

попередньо сформульованим науковцем запитанням (наприклад, як така чи інша одиниця оригіналу відтворюється в перекладі), яке і стає критерієм відбору, та містять первинну інформацію на рівні емпіричних індикаторів, яка в подальшому піддається теоретичній інтерпретації. Водночас це опитування експертне, оскільки дослідник отримує інформацію з праць досвідчених перекладачів.

Письмовим опитуванням є також звертання дослідників до електронних баз текстів вихідною та цільовою мовами з метою отримання первинної інформації про функціонування у мовленні таких чи інших мовних одиниць. Електронні бази надають можливості проводити суцільне анкетування на великих текстових масивах, відразу отримувати кількісні дані про частоту вживання мовної одиниці і дані для якісного аналізу, наприклад сполучуваності, дистрибуції в текстах тощо.

Математичні поняття та методи

Математичні методи дослідження, що почали застосовуватися у машинному перекладі, виявилися корисними не тільки для створення відповідних програм. У сучасному перекладознавстві, як і в мовознавстві, досить широко використовується понятійний апарат математики, кількісні критерії, символічні позначення і, власне, математичні методи дослідження. Найбільш ефективними для перекладознавства можна вважати методи математичної логіки, математичної статистики та теорії інформації.

Плідним для розвитку теорії перекладу, так само як і для розвитку мовознавства, є **метод математичного моделювання**. Це один із основних методів математичної логіки, центральним питанням якої є теорія доведення. Він застосовується у двох різновидах: логіко-математичне моделювання та інтуїтивно-математичне. Логіко-математичне моделювання пов'язане з дедуктивним методом і є найчастіше аксіоматичним. Аксіоматичний метод, або метод аксіоматизації, або аксіоматизація, полягає у поділі певної множини на частини (підмножини); частина підмножин – аксіоми, або постулати, –

приймається без доведення через їхню очевидність, інші доводяться логічним шляхом [Кодухов, 1974, 242–243; МЭ, 1977–85, т. 1, стб. 109; СЛТ, 2010].

Логіко-математичне моделювання використовується у лінгвістиці для досліджень системи мови і породження тексту. Аналогічним чином воно може використовуватися у перекладознавстві для дослідження перекладацького контакту мовних систем і породження перекладу.

Так, у теоретичному розв'язанні питання про перекладність/ неперекладність системи вихідної та цільової мов поділяються на дві частини: підмножину мовних одиниць, що збігаються в обох мовах, і підмножину, що не має еквівалентів у цільовій мові через розбіжності у мовних системах, зумовлені розбіжностями в умовах життя, національних картинах світу тощо. Приймалося за аксіому, що одиниці першої підмножини є перекладними, і доводилася перекладність одиниць другої підмножини. У використанні для опису процесу породження перекладу логіко-математичне моделювання набуває характеру алгоритму, тобто, описується послідовність дій і трансформацій, яка приводить до формулювання тексту перекладу.

Інтуїтивно-математичне моделювання пов'язане з індуктивним методом і використовується у дослідженнях текстів. Воно зазвичай отримує ймовірно-статистичний або теоретико-інформаційний характер [Кодухов, 1974, 242–243; СЛТ, 2010].

Екстраполяція, або екстраполювання, означає в математичній логіці поширення висновків, зроблених в результаті вивчення однієї частини явища, на іншу частину цього явища; знаходження за рядом даних значень функції інших її значень, що виходять за межі цього ряду [Кондаков, 1975, 681]. Це продовження функції за межі області її визначення, при якому продовжена функція (як правило, аналітична) належить до заданого класу; отримані значення можуть бути лише приблизними [МЭ, 1977-85, т. 5, стб. 954–955].

Перекладознавці не вказують на застосування методу, але у практиці досліджень він використовується дуже широко. Поширеність методу зумовлюється тим, що явища перекладу мають мовленнєвий характер і як такі у своїй більшості не піддаються повному обчисленню і вивченню. Тому дослідник виокремлює з практики перекладу певну кількість однорідних об'єктів і вивчає їх як частину класу. Отримані висновки поширюються на весь клас.

Як метод отримання приблизних знань шляхом виходу за межі класу екстраполяція отримує у перекладознавстві ще одне можливе застосування. Висновки, отримані в результаті вивчення явища перекладу в одній парі мов, можуть екстраполюватися в іншу пару, де існує схоже явище. На цій основі може формулюватися гіпотеза дослідження і моделюватися його об'єкт. У такому вигляді метод стає потужним засобом розвитку часткових теорій перекладу, оскільки передбачає використання досвіду і результатів досліджень, накопичених в інших, більш розвинутих теоріях.

Зауважимо, що екстраполяція відрізняється від дедукції тим, що висновки переносяться, так би мовити, "горизонтально" – на однорідні або схожі з дослідженими предмети, явища, процеси, у той час як дедукція передбачає перехід "вертикальний" – від загального до конкретного.

Методи математичної логіки лежать в основі символічних позначень понять, класів понять та логічних відношень між ними. Основними є відношення входження в клас, перетину класів, тотожності й розбіжності, поєднання (кон'юнкція), вибору (диз'юнкція), умовно-наслідкові відношення (імплікація). Класи об'єктів та відношення між ними можуть бути представлені графічно у вигляді геометричних фігур. Прикладом такого графічного зображення є лексико-семантичні та функціонально-семантичні поля, що їх представляють у вигляді кола. В полі може виділятися ядро у вигляді кола меншого діаметра, воно може поділятися на сектори-мікрополя. Порівняння двох полів, приміром, у вихідній та цільовій мовах,

може отримувати вигляд їх накладання, часткового перетинання або відсутності спільних сегментів.

Явища перекладу досліджуються переважно в якісному аспекті. Однак останній тісно пов'язаний з кількісною стороною явищ, і цей зв'язок закріплений у законі діалектики про перехід кількості в якість. Математичні методи найбільшою мірою плідні для виявлення кількісних параметрів явищ перекладу. Для вивчення розподілу мовних одиниць у паралельних та співвідносних текстах, в оригінальному і перекладному мовленні використовуються кількісні критерії і традиційні методи математичної статистики.

Для доповнення якісного аналізу перекладознавці звертаються до кількісних критеріїв дедалі частіше. Об'єктом кількісного та статистичного обчислення може ставати, наприклад, частота вживання порівнюваних мовних одиниць у паралельних та у співвідносних оригінальних текстах. Дані, отримані в результаті застосування кількісних критеріїв, можуть бути представлені у формі таблиць, графіків.

Кількісні підрахунки проводяться в межах відносно невеликих об'ємів текстів і виражаються в абсолютних або відносних цифрах. Вони дозволяють отримати первинні орієнтовні дані для виявлення тенденцій у розподілі досліджуваних об'єктів, уточнення та корекції гіпотези, визначення напрямків більш ґрунтовних кількісних досліджень. Водночас кількісні дані про частоту вживання мовної одиниці здатні висвітлювати такі, зокрема, якісні параметри, як її узуальність, ступінь експресивності.

Статистичний метод застосовується для обстеження обширної області об'єктів. Найбільш загальними складовими частинами методу є підрахунок числа об'єктів вивчення, розгляд розподілу кількісних ознак, застосування вибіркового методу (у разі, коли обстеження всієї обширної сукупності об'єктів ускладнене або неможливе), використання теорії ймовірностей в оцінці достатності числа об'єктів, необхідних для таких чи інших висновків, тощо [МЭ, 1977–85, т. 3, стб. 576]. На відміну від кількісних підрахунків, статистичні дані дають більш масштабну

картину, виявляють такі закономірності розподілу досліджуваних об'єктів, які можуть виходити за межі лінгвістичних питань перекладу і проливати світло на переклад як процес.

На основі математичної статистики у мовознавстві виокремився такий напрямок, як статистична лінгвістика, або лінгвостатистика. Лінгвістичні явища досліджуються в ній з використанням методів традиційної статистики. У вітчизняному перекладознавстві починають закладатися основи нового напрямку – *статистичного перекладознавства* [Ребенко, 2012; Фокін, 2011-а; Фокін, 2011-б; Фокін, 2012-б; Фокін, 2014-а; Фокін, 2014-б; Фокін, 2016; Fokin, 2013; Fokin, 2014]. Звертання до математичної статистики у дослідженні явища перекладу в паралельних текстах забезпечує отримання на макрорівні таких кількісних даних, які відбивають об'єктивні, незалежні від індивідуальності перекладача, закономірності перекладу, в тому числі й психолінгвістичні. У такий спосіб статистичне перекладознавство дозволяє проникати у процес перекладу.

Теорія інформації – це розділ прикладної математики та кібернетики, пов'язаний з математичним описом і оцінкою якості передачі, збереження, здобування та класифікації інформації. Її важливою складовою частиною є теорія передачі інформації, у якій вивчають оптимальні і наближені до оптимальних методи передачі інформації по каналах зв'язку, виходячи з припущення, що можна в певних межах варіювати методи кодування повідомлення в сигнал на вході в канал і декодувати сигнал у повідомлення на виході; вивчаються також оптимальна швидкість передачі інформації по каналах зв'язку та оптимальні способи збереження інформації. Інша складова частина – теорія кодування – займається побудовою алгоритмів кодування і декодування, визначенням оптимальних алгоритмів для передачі конкретних кодів. Одним із її основних понять є перешкодостійкість (можливість однозначного декодування за відсутності чи припустимому рівні шумів у кодових схемах). До обширної сфери теорії інформації входять також більш конкретні: теорія прогнозування, теорія фільтрації випадкових

процесів, теорія ігор і т. ін., часто також включають теорію розпізнавання образів.

У теорії інформації широко застосовуються статистичні методи, оскільки процес здобуття інформації пов'язують з умовами невизначеності наших відомостей про об'єкт, а основною числовою мірою невизначеності події є її ймовірність [МЭ, 1977-85, т. 2, стб. 653–655, 603–605, 937–942].

Теорія інформації обслуговує у першу чергу машинний переклад, який безпосередньо пов'язаний з кібернетикою та математикою. Однак її основні поняття та положення є плідними для застосування у дослідженні перекладу, виконуваному людиною, про що свідчать, зокрема, такі поширені у теорії перекладу терміни, як "декодування", "кодування", "перекодування", "мовний код", "вихідна мова", "передача інформації", "канал зв'язку", "перешкоди перекладу", "фільтр" тощо. Мовлення взагалі можна розглядати як провідник інформації і досліджувати механізми її кодування, декодування, збереження тощо [Жинкин, 1982]. В одномовному спілкуванні схема передачі інформації дуже проста завдяки спільному мовному коду: відправник закодовує її, а одержувач декодує. У спілкуванні, опосередкованому перекладом, через складність шляху, який проходить інформація, через дію об'єктивних та суб'єктивних чинників зростає ризик втрати частини інформації, її викривлення або появи шумів у вигляді надлишкової інформації. Найважливішим "гарантом перешкодостійкості" такого складного каналу зв'язку стає компетенція перекладача.

Методи вибірки емпіричного матеріалу для дослідження

Основним способом формування емпіричної бази для вивчення лінгвістичних питань перекладу є метод вибірки. Вибірка, або вибіркова сукупність – це множина явищ, фактів, випадків, виокремлених з генеральної сукупності, які стають об'єктом безпосереднього спостереження і подальшого дослідження. Метод вибірки полягає у формуванні такої множини за певним правилом. Критерії формування вибірки

зумовлюються метою і завданнями дослідження і, у свою чергу, впливають на об'єктивність і достовірність його результатів. У кількісному відношенні вибірка є достатньою, коли її збільшення вже не надає якісно нових результатів. Об'єм генеральної сукупності, з якої формується вибіркова, також залежить у першу чергу від мети і завдань дослідження. Генеральною сукупністю у дослідженнях лінгвістичних питань перекладу зазвичай стає множина паралельних текстів, обраних за певним критерієм, з яких робиться вибірка досліджуваного явища.

Найповнішу інформацію для спостереження надає суцільна вибірка, до якої включають усі випадки явища, обраного як об'єкт дослідження. До суцільного корпусу можуть увійти не тільки одиниці, в яких обрана для дослідження ознака представлена повно й однозначно, а й такі, що є синкретичними, поєднують у собі додаткові вторинні ознаки. Сформована таким чином вибірка дозволяє спостерігати як частоту явища, так і умови його функціонування, тобто, фіксувати кількісні та якісні параметри явища. Залежності від складності явища і відповідно до результатів спостереження суцільна вибірка може піддаватися поділу на класи, наприклад за якимись додатковими, супутніми до основної, ознаками чи за характером трансформацій і подальшої класифікації.

Метод багатоступеневої вибірки полягає у сполучанні різних типів вибірок, що веде до утворення репрезентативної вибірки. Наприклад, суцільна вибірка із паралельних текстів може сполучатися з квотною вибіркою із співвідносних оригінальних текстів або із зворотною вибіркою тощо. Багатоступеневою є також вибірка, що формується за певною класифікаційною схемою, за якою генеральна сукупність розкладається на види за комунікативно-функціональними ознаками, а ті, у свою чергу, поділяються на підвиди за формально-функціональними ознаками.

Специфічною ознакою вибіркової сукупності у перекладознавчих дослідженнях є те, що кожна її одиниця бінарна – вона складається з фрагментів паралельних текстів. Вихідними зазвичай стають досліджувані одиниці з оригіналу,

і вже до них виокремлюються і додаються одиниці з перекладу. Напрямок, за яким проводиться вибірка, збігається з напрямком перекладу, тому такі вибірки можна назвати прямими.

Однак пряма вибірка не завжди розкриває потенціал перекладацьких відповідників достатньо повно, як, наприклад, у відтворенні українських часток. Частки взагалі створюють значні труднощі для перекладу в різних парах мов через відсутність власного лексичного значення, високу комунікативність і багатство нюансів, яких вони можуть надавати висловленню. Особливі труднощі виникають тоді, коли в одній із мов, зокрема, в іспанській, частки як такі відсутні. Україномовному перекладачу легко відчути відтінки, яких частки надають висловленню, але важко віднайти засоби їх відтворення в перекладі на іспанську. Іспаномовному перекладачу, навпаки, важко відчути тонкі нюанси українських часток, хоча за умови їх розуміння легко віднайти відповідники. В обох випадках пряма вибірка надає обмежений емпіричний матеріал для виявлення закономірних відповідників часток.

Об'єктивність і результативність дослідження значно підвищується, якщо пряма вибірка доповнюється так званою зворотною. Метод зворотної вибірки полягає в тому, що вона формується не від вихідного тексту до цільового, а від цільового до вихідного, тобто у напрямку, зворотному до напрямку перекладу.

У перекладознавчій літературі зустрічаються випадки застосування методу. Так, Д. Бірюков, аналізуючи проблеми перекладу російського прийменника *при* на французьку мову, в якій йому немає прямих відповідників, звертається у пошуках відповідників до перекладів, виконаних у зворотному напрямку, тобто, з французької на російську, описує фактично процедуру зворотної вибірки, хоча й не дає методу назви [Бирюков, 1971]. Процедура складається з виділення сегментів, що містять прийменник "при", у тексті перекладу, виявленні відповідних їм сегментів оригіналу, визначенні одиниць французької мови, відповідником яких став у перекладі досліджуваний прийменник. У результаті складається набір одиниць, які можна

вживати як відповідники прийменника *при* в перекладах з російської мови на французьку.

І.М. Шиянова вдається до зворотної вибірки для дослідження додавання видільних часток у перекладі з іспанської на українську і виявлення типів контекстів, які підказують перекладачу доцільність такого рішення [Шиянова, 2014]. Слід зазначити, що в цій парі мов частки становлять суттєві перешкоди перекладу через відсутність в іспанській мові симетричної морфологічної категорії. Характер труднощів різний для україномовного та іспаномовного перекладача [Калустова, 2003].

Аналіз паралельних текстів із використанням зворотної вибірки виявляється плідним і для отримання цінних для практики перекладу результатів. Приміром, С.Б. Фокін зробив і проаналізував зворотну вибірку з прислівником "*довго*". Він дослідив, яким одиницям оригінальних іспаномовних текстів відповідає в їхніх перекладах зазначений прислівник. Таких одиниць виявилося більше, ніж зафіксовано у двомовному словнику, і їх можна вживати як відповідники прислівника в перекладі з української на іспанську [Фокін, 2010].

У перекладознавстві можуть також використовуватися такі методи формування вибірки, що є характерними для соціології: метод квотної вибірки, квотної пропорційної, стратифікаційної.

Методом квотної вибірки формується вибіркова сукупність, до якої входить кількісно фіксована частина генеральної сукупності. Обмеження можуть накладатися на кількість випадків досліджуваного явища (приміром 100 прикладів з кожного оригіналу та відповідного перекладу, що входять до генеральної сукупності), або на кількість сторінок, з яких робиться вибірка (наприклад, з генеральної сукупності обстежуються 100 перших сторінок кожного оригіналу з відповідним перекладом). Через кількісне обмеження квотна вибірка надає менш повну інформацію про явище, порівняно із суцільною. Тому вона більшою мірою придатна для виявлення тенденцій, а не закономірностей, у функціонуванні досліджуваного явища.

Квотна вибірка може бути доповнена ознакою пропорційності. Така необхідність виникає через те, що тексти мають різний об'єм, і обстеження в кожному тексті фіксованої в абсолютному вираженні частини непропорційно представляє тексти у вибірковій сукупності. Більш пропорційне представлення текстів досягається за рахунок фіксації квоти не в абсолютних цифрах, а у відносному вираженні, приміром як фіксований відсоток сторінок з кожного оригінального тексту та відповідних частин перекладів. Метод квотної пропорційної вибірки дає таку вибіркову сукупність, яка відбиває структуру генеральної сукупності. Квотна пропорційна вибірка з корпусу паралельних текстів має ту перевагу, що в ній можна виявити тенденції у функціонуванні явища не тільки у загальному вигляді, як у квотній вибірці, а й простежити тенденції у частоті і дистрибуції явища диференційовано, у кожній парі текстів окремо, що зрештою дає більш повну і деталізовану картину.

Метод стратифікаційної вибірки полягає у поділі генеральної сукупності на певні страти, тобто групи однорідних одиниць. Метод особливо плідний для дослідження тексту як цілісності. При цьому як страти можуть виступати одиниці мовних рівнів (лексичного, граматичного та інших), а аналіз кожної групи одиниць проводиться з урахуванням їхньої функції у тексті і завершується синтезом. Слід, однак, визнати, що в такому використанні метод має й інший бік: суцільне розписування тексту по стратах і вивчення одиниць кожної страти в оригіналі та перекладі є дуже трудомістким, а представлення результатів дослідження вимагає значного текстового простору. Тому метод зазвичай застосовується у перекладознавчих дослідженнях творів малих форм.

У перекладознавстві метод використовується для суцільного порівняння текстів оригіналу та перекладу, і в такому використанні його можна визначати як метод суцільного розписування тексту. Текст оригіналу поділяється на

сегменти, відрахунок яких задається дослідником відповідно до мети (слова, словосполучення, речення тощо). Текст перекладу поділяється на відповідні сегментам оригіналу одиниці. Окрім цих параметрів, які є граматичними, можуть обиратися інші. Наприклад, для дослідження образів у художньому перекладі саме образи можуть ставати критерієм поділу тексту на сегменти граматично різної величини за тією спільною для них ознакою, що кожний з них є носієм образу. Приміром, досліджуючи відтворення в перекладі образно-смислової структури поетичного твору А. Мачало, Л. О. Уварова послідовно поділяє поезію на фрагменти різної довжини і різної синтаксичної структури за ознакою співвіднесення фрагменту з мікрообразом [Уварова, 2009]. Сегментація за образами є плідною і навіть необхідною у дослідженні таких питань, як відтворення образної системи оповідання, ритму образів [Шаройкіна, 2010; Дорошенко, 2015].

Замість узагальнення зазначимо, що складність об'єктів перекладознавчих досліджень, пов'язана одночасно з опосередкованим характером спілкування, контактом двох мов і двох культур, зумовлює необхідність комплексного застосування методів. Це особливо актуально для досліджень, які виходять за рамки простого порівняння паралельних текстів. Не випадково робляться спроби окреслити деякі комплекси методів, приміром для вивчення дискурсу, концептів [Андрухович, 2010; Юдко, 2010]. При цьому в кожному конкретному випадку набір методів зрештою залежить від мети розвідки, оскільки, як відомо, саме мета визначає добір засобів для її досягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук Н. *Метод інтерпретації у царині герменевтичних, лінгвосеміотичних та перекладознавчих студій* [Metod interpretatsii u tsarini hermenevtichnikh, lingvosemiotichnikh ta perekladoznavchikh studiy] : *Іноземна філологія*. – Львів, 2014. – Вип. 127, ч. 2. – С. 223–230.

2. Андрухович А. А. *Дискурс-аналіз і адекватність перекладу* [Diskurs-analiz i adekvatnist perekladu] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2010. – Вип. 31. – С. 3–7.

3. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* [Antologuia svitovoi literaturno-kritichnoi dumki XX st.] / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 2001.

4. Архипова Л. *Перекладацька інтерпретація* [Perekladatska interpretatsia] : *Записки "Перекладацької майстерн 2000–2001".* – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – Т. 3. – С. 19–48.

5. Бирюков Д. *Частный случай перевода на французский язык предлога "при"* [Chastni sluchai perevoda na frantsuzki iazik predloga "pri"] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1971. – Вып. 8. – С. 110–116.

6. Білоус П. В. *Вступ до літературознавства* [Vstup do literaturoznavstva]. – К.: ВЦ "Академія", 2011.

7. Бондарко А. В. *Функциональная граматика* [Funktsinalnaya grammatia]. – Ленинград: Наука, 1984.

8. Воеводина Т. В. *О соответствии перевода жанровым традициям ПЯ в свете социологической теории перевода* [O sootvetstvii perevoda zhanrovim traditsiam PIA v svete sotsiologuicheskoi teorii perevoda] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1979. – Вып. 16. – С. 83–91.

9. *Большая советская энциклопедия* [Bolshaya sovetskaya entsiklopedia]. – Москва: "Сов. энциклопедия", 1970–1978.

10. *Большой психологический словарь* [Bolshoy psihologuicheskiy slovsr] / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – Санкт-Петербург: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006.

11. Гак В. Г. *Сопоставительные исследования и переводческий анализ* [Sopostsvitelnie issledovania i perevodcheski analiz] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1979. – Вып. 16. – С. 11–21.

12. Гончаренко С. Ф. *О моделировании процесса перевода поэтических образов* [O modelirovanii protsessa perevoda poeticheskikh obrazov] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1975. – Вып. 12. – С. 39–49.

13. Государська О. *Методи дослідження у класичному і сучасному перекладознавстві* [Metodi doslidzhennia u klasichnomu i suchasnomu perekladoznavstvi] : *Наукові записки.* Вип. 136. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 66–71.

14. Дорошенко О. Ю. *Ритм в рассказе Х. Кортасара "Расплющивание капель" ("Aplastamiento de las gotas") и его передача в украинском переводе* [Ritm v rasskaze H. Kortazara "Rozpliushchuvannia krapel" ("Aplastamiento de las gotas") i ego peredacha v ukrainskom perevode] : *Вестник Минск. ГЛУ. Серия 1, филология*. – Минск, 2015. – Вып. №1 (74). – С. 27–35.

15. Жинкин Н. И. *Речь как проводник информации* [Rech kak provodnik informatsii]. – Москва: Наука, 1982.

16. Иванова Л. П. *Методы лингвистических исследований* [Metodi lingvisticheskikh issledovaniy]. – Киев: УГПУ, 1994.

17. Каде О. К вопросу о предм*ете лингвистической теории перевода [K voprosu o predmete lingvisticheskoi* teorii perevoda] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1979. – Вып.16. – С. 3–11.

18. Калустова О. М. *Частка як об'єкт дослідження в перекладознавстві та порівняльному мовознавстві* [Chastka iak obiekt doslidzhennia v perekladoznavstvi ta porivnialnomu movoznavstvi] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2003. – С. 183–188.

19. Канонич С. И. *300 ложных друзей переводчика. Испанско-русский словар-справочник* [300 lozhnikh druzey perevodchika. Ispansko-russkiy slovar-spravochnik]. – Москва: "Менеджер", 2000.

20. Кодухов В. И. *Общее языкознание* [Obshchee yazikoznanie]. – Москва: Высш. школа, 1974.

21. Коломієць Л. В. *Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії)* [Komtseptualno-metodologuichni zasadi suchasnogo ukrainskogo poetichnogo perekladu (na materiali perekladiv z angliyskoi, irlandskoi ta amerikanskoi poesii)]. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2004.

22. Коломієць Л. В. *Перекладознавчі семінари : актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу* [Perekladozmavchi seminari : aktualni teoretichni kontseptsii ta modeli analizu poetichnogo perekladu]. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011.

23. Кондаков Н. И. *Логический словарь-справочник* [Loguicheskiy slovar-spravochnik]. – Москва: Наука, 1975.

24. *Математическая энциклопедия* [Matematicheskaya entsiklopediya] / Гл. ред. И. М. Виноградов. – Москва: "Сов. Энциклопедия", 1977–1985.

25. Мізін К. *Методологічні проблеми лінгвістичного перекладознавства: пошук власного методу* [Metodologuichni problemi lingvistichnoho perekladoznavstva: poshuk vlasnoho metodu] : *Наукові записки. – Вип. 136. Сер.: Філологічні науки (мовознавство).* – Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – С. 17–22.

26. Мушніна О. О. *Граматичні особливості українського перекладу англомовної науково-технічної та художньої прози* [Gramatichni osoblivosti ukrainskogo perekladu anglomovnoi naukovo-tekhnichnoi ta khudozhnioi prozi]. Дис. ... канд. філол. наук. Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. – К., 2005.

27. *Новий тлумачний словник української мови* [Noviy tlumachniy slovnik ukrainskoi movi]. – К.: Вид-во "Аконіт", 2008.

28. Полуян И. В. *Опыт эмпирической проверки интроспективной модели* [Opit eksperimentalnoi proverki introspektivnoi modeli] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1987. – Вып. 22. – С. 79–86.

29. *Психологический словарь* [Psihologuicheskiy slovsr] / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Москва: Политиздат, 1990.

30. Ребенко М. Ю. *Лінгвостатистичний аналіз об'єктивної та прагматичної деформації у текстах перекладу різножанрової художньої прози Дж. Селінджера на мікростилістичному рівні* [Lingvostatistichniy analiz obiektivnoi ta pragmatichnoi deformatsii u perekladakh riznozhanrovoi khudozhnioi prozi Dzh. Selindzhera na microstilistichnomu rivni] : *Studia linguistica.* – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – Вип. 6, ч. 2. – С. 191–199.

31. Ревзин И. И. *Метод моделирования и типология славянских языков* [Metod modelirovania i tipologuia slavianskih iazikov]. – Москва: Наука, 1967.

32. *Российская социологическая энциклопедия* [Rossiiskaia sotsiologuicheskaia entsiklopedia] / Под общ. ред. Г. В. Осипова. – Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998.

33. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія* [Lingvistichna entsiklopedia]. – Полтава: Довкілля-К, 2010.

34. *Словарь лингвистических терминов* [Slovar lingvisticheskikh terminov] Назрань: "Пилигрим" Т. В. Жеребило. 2010. [Электронный докумегт]. Режим доступа: http://lingvistics_dictionary.academic.ru

35. *Словарь философских терминов* [Slovar filosofskikh terminov]. / Научная редакция В. Г. Кузнецова. – Москва: ИНФРА-М, 2010.

36. Смущинська І. В. *Французька лексикологія (фр. мовою)* [Frantsuzka leksikologuia (fr. movoiu)]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015.

37. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф., Шахнарович А. М. *Теоретические и прикладные проблемы речевого общения* [Teoreticheskie i prikladnie problemi rechevogo obshchenia]– Москва: Наука, 1979.

38. *Соціологія: Терміни, поняття, персоналії* [Sotsiologuia: Termini, poniattia, personalii] / За ред. В. М. Пічі. – Київ; Львів: Каравела; Новий Світ, 2000–2002.

39. *Социологический энциклопедический словар* [Sotsiologuicheski entsiklopedicheski slovar] На русаком, английском, французском, немецком и чешском язиках. Редактор-координатор – академік РАН Г. В. Осипов. – Москва: Издательская группа ИНФРА– НОРМА-М, 1998.

40. Уварова Л. *Відтворення образно-смислової структури поезії А. Мачадо "Los sueños malos" в українському перекладі* [Vidtvorennia obrazn-smislovoi struckturi poezii A. Machado "Los sueños malos" v ukrainskomu perekladi] : *Вісник Київського ун-та ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія.* – К.: ВПЦ "Київський університет", 2009. – Вип. 42. – С. 35–38.

41. Ференц Н. С. *Основи літературознавства* [Osnovi literaturoznavstva]. – К.: Знання, 2011.

42. *Філософський енциклопедичний словник* [Filosofski entsiklopedichmi slovnik] / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002.

43. *Філософський словник соціальних термінів* [Filosofski slovnik sotsialnikh terminiv]. – Харків: "Р.І.Ф.", 2005.

44. *Философский энциклопедический словарь* [Filosofski entsiklopedicheski slovar] / Под ред. Е. Ф. Губского, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – Москва: ИНФРА-М, 2003.

45. Фокін С. Б. *Іспанські відповідники прислівника "довго": перекладознавчий та лексикографічний аспекти* [Ispanski vidpovidniki prislivnika "dovho": perekladoznavchiy ta leksikografichniy aspecti] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – Вип. 31. – С. 172-177.

46. Фокін С. Б. (2011-а). *Герундіальні перифрази як стилістичний ресурс іспанських перекладів української художньої прози* [Herundialni perifrazi iak stilistichniy resurs ispanskikh perekladiv ukrainskoi khudozhnioi prozi] : *Вісник Київськ. нац. ун-та ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія.* – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – Вип. 44. – С. 51–55.

47. Фокін С. Б. (2011-б). *Критерій достатності корпусу при розрахуванні фактору частотності в перекладі* [Kriterii dostatnosti korpusu pri rozrakhuvanni faktoru chastotnosti v perekladi] : *Вісник Харківськ. ун-ту: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* – Харків, 2011. – Вип. 68. – С. 200–207.

48. Фокін С. Б. (2012-а). *Дистрибутивний аналіз при укладанні двомовних перекладних словників (на прикладі українсько-іспанських відповідників поля "освіта")* [Distributivniy analiz pri ukladanni dvomovnikh perekladnikh slovnikiv (na materiali ukrainsko-ispanskikh vidpovidnikiv polia "osvita")] : *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної.* – К.: Логос, 2012. – Вип. 21. – С. 490–500.

49. Фокін С. Б. (2012-б). *Частотні характеристики герундіальних перифраз як специфічна риса іспаномовних перекладних текстів* [Chastotni kharacteristiki gerundialnikh perifraz iak spetsifichna risa ispanomovnikh pereklandikh tekstiv] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2012. – Вип. 39. – С. 361–370.

50. Фокін С. Б. (2014-а). *Дисфемізми в художньому перекладі: еквівалентність у мікро- та макроконтексті* [Disfemizmi v khudozhniomu perekladi: ekvivalentnist u mikro- ta makrokonteksti] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2014. – Вип. 47, ч. 2. – С. 473–484.

51. Фокін С. Б. (2014-б). *"Улюблене" слово перекладача: статистичний та макростилістичний аспекти* ["Uliubleni" slova perekladaacha: statistichniy ta makrostilistichniy aspekti] : *Мова і культура*. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип. 17. – Т. ІІІ (171). – С. 292–298.

52. Фокін, С Б. *"Хибні друзі" перекладача: іспанська, українська мови. Словник-довідник* ["Khibni druzi" perekladacha: statistichni ta makrostilistichni aspecti. Slovnik-dovidnik]. – К.: "Капрі", 2015.

53. Фокін С. Б. *Статистичні ознаки імітації стилю перекладача (на матеріалі використання префіксального словотвору в перекладі "Дон Кіхота" М. Лукаша і А. Перепаді* [Statistichni oznaki imitatsii sriliu perekladacha (na materiali vikoristannia prefiksalnoho slovotvoru v perekladi "Don Kikhota" M. Lukasha i A. Perepadi)] : *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*. – К.: Аграр Медіа Груп, 2016. – С. 391–398.

54. Чернов Г. *Экспериментальная проверка одной модели* [Eksperimentalnaia proverka odnoi modeli] : *Тетради переводчика*. – Москва: "Международные отношения", 1971. – Вып. 8. – С. 55–61.

55. Шаройкіна М. Г. *Відтворення образної системи оповідання Хуліо Кортасара "Продовженість парків" у перекладі українською* [Vidtvorennia obraznoi sistemi opovidannia Hulio Kortasara "Prodovzhenist parkiv" u perekladi ukrainskoiu] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – Вип. 31. – С. 190–195.

56. Шиянова І. М. *Додавання видільних часток у перекладі з іспанської на українську* [Dodavannia vidilnikh chastok u perekladi z ispanskoi na ukrainsku] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. – Вип. 50, ч. 2. – С. 526–533.

57. Юдко Л. В. *Про деякі методи концептуального аналізу* [Pro deiaki metodi kontseptualnoho analizu] : *Мовні і концептуальні картини світу*. – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2010. – Вип. 31. – С. 425–429.

58. Юндина Е. В. *Метод сравнения в языкознании, литературоведении и переводоведении* [Metod sravnenia v iazikoznanii, literaturovedenii i perevodovedenii] : *"Современная филология: теория и практика"* : Материалы II международной научнопрактической конференции 1-2 ноября 2010 г. – Москва, 2010. – С. 239–242.

59. Юндіна О. В. *Жанрово-стильова обумовленістл лексичних трансформацій в перекладі текстів військової тематики (на матеріалі іспанських та українських офіційно-ділових та художніх текстів)* [Zhanrovo-stilistichni osoblivosti leksichnikh transformatsi v perekladi tekstiv viiskovoi tematiki (na materiali ispanskikh ta ukrainskikh ofitsiino-dilovikh ta khudozhnikh tekstiv)] : Дис. ... канд. філол. наук. Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. – К., 2013.

60. *Diccionario de la Lengua Española*. Vigésima primera edición. Real Academia Española. – Madrid: Espasa-Calpe, S. A., 1999.

61. Fokin S. *TTR changes in different directions of translation* : *Translation Journal*. – 2013. – Vol. 7. – № 1. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://translationjournal.net/journal/63ttr.htm

62. Fokin S. *Palabras prefijadas en ucraniano como recurso de la lengua de traducción: aspecto macroestilístico*: *Mundo Eslavo*. – Granada: Universidad de Granada, 2014. – № 13. – P. 193–204.

63. Fraser J. *Mapping the Process of Translation*: *Meta*. – Vol. XLI. – Nº. 1. – 1996. – P. 84–96.

64. Kálustova O., Tanych, Ks. *El 'comer' en la fraseología rusa-ucraniana-española: apuntes para un diccionario multilingüe*: *Léxico y Fraseología*. – Granada: Método Ediciones, 1998. – P. 125–132.

65. Ortega y Gasset J. *España invertebrada* : *Obras completas*. T. III (1917–1925). – Madrid: Taurus, 2005. – P. 423–512.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БПС – Большой психологический словарь
БСЭ – Большая советская энциклопедия
МЭ – Математическая энциклопедия
НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови
ПС – Психологический словарь
РСЭ – Российская социологическая энциклопедия
СЛТ – Словарь лингвистических терминов
СТПП – Соціологія: Терміни, поняття, персоналії
СФТ – Словарь философских терминов
СЭС – Социологический энциклопедический словарь
ФЕС – Філософський енциклопедичний словник
ФССТ – Філософський словник соціальних термінів
ФЭС – Философский энциклопедический словарь
DRAE – Diccionario de la Lengua Española

Надійшла до редколегії 24.10.20

РЕЦЕНЗУВАННЯ Й АНОТАЦІЇ

Oleksandr Cherednychenko
Université nationale Taras Shevtchenko
de Kyiv (Ukraine)

LE LEXIQUE ÉVALUATIF DÉSIGNANT LES PERSONNES EN LANGUES VIVANTES ET SA TRADUCTION

Le compte-rendu sur:

Kuznietsova Anastasiia. Les euphémismes et dysphémismes en ukrainien pour décrire les hommes et les femmes – aspects linguistiques et ethnoculturels. – Paris: INALCO, 2019. – 534 p.

1. Remarques préliminaires

Sur le plan théorique, l'ouvrage, présenté par Anastasiia Kuznietsova comme sa thèse de doctorat en Sciences du langage (linguistique et didactique des langues), s'inscrit dans le cadre de l'étude des dénominations secondaires et de la stylistique des figures. Il a aussi trait à la culturologie du langage, la sociolinguistique, la traductologie et la stylistique comparée de l'ukrainien et du français. L'ouvrage en question est d'une importance particulière pour la linguistique ukrainienne qui, jusqu'à présent, n'avait pas d'étude approfondie des euphémismes et des dysphémismes désignant les personnes. Le caractère courant de ces figures de style et leur expansion dans la langue parlée et écrite rendent le thème actuel et justifient son choix par l'autrice de la thèse.

Anastasiia Kuznietsova applique une approche pluridisciplinaire de l'objet de sa recherche. Elle a su analyser les unités euphémiques et dysphémiques ukrainiennes en mettant en relief leurs côtés linguistiques, historiques et ethnoculturels. Les aspects linguistiques du problème concernent la classification sémantique, les formes structurelles, les significations dénotatives et les connotations stylistiques des unités étudiées ainsi que divers procédés de leur

formation. Pour ce qui est de l'aspect extralinguistique, la chercheuse met en lumière les causes historico-culturelles de l'apparition et de l'évolution des euphémismes et des dysphémismes, leurs liens avec les stéréotypes culturels, y compris ceux de genre, et l'expression de ces derniers par les différents groupes sociaux.

2. Réflexions sur le contenu de l'ouvrage

Je partage les idées principales de l'auteure sur les origines, la nature et le fonctionnement des figures euphémiques et dysphémiques. Elles sont connues. Si les euphémismes anciens sont essentiellement conditionnés par la manière atténuante de traduire les notions tabouisées, issues de l'image antérieure du monde, ceux qui sont récents, relatent la propension des sujets parlants au langage poli et au style politiquement correct. En même temps, les dysphémismes en tant que figures opposées reflètent une évaluation négative sinon le rejet par la société de certains modes de vie, traits de caractères et caractéristiques physiques. Il est, à juste titre, souligné dans la thèse que les deux figures revêtent un caractère historique et socioculturel, et qu'elles évoluent avec l'évolution de la société.

Anastsiia Kuznietsova, s'appuyant sur la théorie du champ, examine soigneusement divers micro-champs, groupes et sous-groupes lexico-sémantiques des euphémismes et des dysphémismes pour définir leurs dominantes et cerner les unités linguistiques qui les forment. Ce travail lui permet de présenter tout un éventail de moyens synonymiques et antonymiques (mots et phrasèmes), relatifs à telle ou telle idée. La classification sémantique des unités examinées, proposée par l'auteure, paraît exhaustive.

L'ouvrage qu'on examine, fait état de plusieurs procédés de formation des figures analysées dont les procédés morphologiques et morphosyntaxiques (34,9 %), phonostylistiques (onomatopée – 0,1 %) et sémantiques (47,1 %). Parmi ces derniers prévaut la métaphorisation, basée notamment sur l'emploi figuré des phytonymes et des zoonymes, ce qui est démontré par le matériel de recherche. Autres procédés sémantiques productifs, selon A.Kuznietsova, sont la métonymisation, l'antonomase et la périphrase tandis que la litote, l'hyperbole, l'ironie, l'antithèse et

l'oxymore ont le bas degré de productivité (p. 200). Remarquons que des procédés comme la périphrase, l'antithèse et l'oxymore ne sont pas purement sémantiques mais plutôt sémantico-syntaxiques. Une importante source externe pour former les euphémismes et les dysphémismes en ukrainien est constituée par les emprunts aux langues étrangères dont le français, l'anglais et le russe (15,8 %). Les interférences linguistiques qui sont à l'origine des emprunts directs et indirects (calques lexicaux et sémantiques), font qu'il y a une couche internationale des figures en question.

En parlant des euphémismes et des dysphémismes à base des images métaphoriques communes, faisant partie de la symbolique nationale, la chercheuse évoque le problème de leur décryptage et estime qu'elles servent "d'instrument efficace à la compréhension interpersonnelle au sein du groupe ou même à l'échelle internationale" (p. 247). Pourtant, ce n'est si simple quand il s'agit du niveau international – la même image métaphorique peut s'associer à des concepts différents en deux langues-cultures. Ainsi, le dysphémisme masculin *ведмідь* [lit. ours], désignant la maladresse, ne peut pas être traduit directement en français du fait que son analogue désigne une autre qualité (caractère insociable et sauvage). Les réalités associatives nationales, partant du même référent mais produisant des sens différents, créent souvent des "faux amis" de traducteur.

Les problèmes de la traduction des mots ou des locutions euphémiques et dysphémiques font l'objet d'un chapitre à part qui atteste une compétence suffisante de l'auteure dans ce domaine. Anastasiia Kuznietsova met l'accent sur la nécessité de rendre non seulement la dénotation et la connotation des unités initiales mais aussi leurs marques de registre. Ce n'est pas toujours possible, étant donné les lacunes dans un registre correspondant de la langue-cible. Et puis, la structuration des registres (niveaux ou styles) est différente en ukrainien et français. Par exemple, l'ukrainien garde le registre populaire [*простореччя*] qui, en français, semble condamné. L'auteure ne le cite même pas bien qu'on puisse le trouver dans les éditions du Robert datant de la fin des années 90.

En s'appuyant sur la conception de l'équivalence fonctionnelle (dynamique ou pragmatique) du texte traduit par rapport à l'original, A. Kuznietsova donne une vue d'ensemble sur les procédés de restitution des euphémismes et des dysphémismes qui se résument notamment dans l'emploi des équivalents directs, des calques, des substitutions synonymiques et des périphrases. Pour le lecteur francophone l'auteure a traduit 569 unités ukrainiennes, majoritairement non standard, et donc difficiles à traduire. Il faut souligner qu'au niveau des dysphémismes on assiste souvent à leur neutralisation en traduction, et la thèse en témoigne. Bien que la plupart des traductions présentées répondent à l'exigence d'équivalence fonctionnelle et puissent donc être qualifiées d'adéquates, certaines d'entre elles ne le sont pas quand l'auteure choisit une correspondance neutre pour une unité stylistiquement marquée: cf. ukr. *хахаль) – amant* (p. 263).

A travers l'étude des euphémismes et des dysphémismes féminins / masculins dans les textes littéraires, l'auteure de l'ouvrage essaye d'étudier les mœurs des Ukrainiens, leurs stéréotypes ethnoculturels, et de construire par la suite une image collective du peuple. Une telle tentative peut se faire mais à quel point ses résultats vont correspondre à la réalité – c'est une vraie question. A mon avis, l'étude des textes littéraires, aussi importante soit-elle, ne donne qu'une vision fragmentaire des traits spécifiques d'un peuple ou d'un groupe social. Toute généralisation ici serait partiale. Cette idée est venue à la lecture du chapitre qui parle des stéréotypes sexo-spécifiques (de genre) et des caractéristiques masculines/féminines stéréotypées. À en croire à l'auteure, ces dernières sont absolument contraires: **homme** – activité, intelligence, rationalité, indépendance, force (mentale et physique), agressivité, retenue des émotions, caractère ambitieux, enclin au risque; **femme** – féminité**,** modestie, douceur, attractivité sexuelle, propreté (voir p. 308–325). Avec ces caractéristiques dites "stéréotypées", il serait impossible d'imaginer une femme ukrainienne d'aujourd'hui dans l'armée, la police, dans un groupe de volontaires militaires, dans le gouvernement central ou dans les autorités régionales et locales. Il est évident que certains stéréotypes de genre, mentionnés par l'auteure, sont périmés, ce qui

témoigne de leur évolution avec la société. On trouve dans le texte les exemples de dysphémismes archaïques, liés notamment à des stéréotypes négatifs qui blâment les relations sexuelles extraconjugales. La société ukrainienne n'est plus totalement masculine ni patriarcale comme le laissent entendre quelques allégations de la thèse. La féminisation avancée des noms de métiers et de fonctions en ukrainien moderne est un signe de la tendance positive. Mais il est aussi vrai que les séquelles du patriarcat et de ses stéréotypes se manifestent encore dans la culture ukrainienne comme dans d'autres cultures européennes.

3. Quelques points à discuter

3.1. Dans le contexte de ce qui a été dit plus haut, il convient de revoir l'idée que les femmes évitent de gros mots et utilisent de préférence les euphémismes, et que le lexique péjoratif (dysphémique), particulièrement celui qui est obscène, doit être perçu comme un trait de comportement masculin (voir p. 304).

3.2. Il serait aberrant d'attacher tel ou tel registre de langue à une classe ou à un groupe social. Issus de la stratification sociale d'une communauté linguistique, les registres qui forment le système fonctionnel d'une langue, deviennent autonomes et servent les besoins communicatifs de toute la société.

3.3. Le problème de l'étiquetage des mots et des locutions, c'est-à-dire du choix de marques de registre dans les dictionnaires, n'est pas résolu non seulement pour l'ukrainien mais aussi pour le français et d'autres langues, car ce choix est toujours subjectif (cf. pp. 252, 269). Certaines marques de registre, attribuées par l'auteure aux items analysés, semblent être trop subjectives. C'est le cas des mots familiers *безвусий* [lit. sans moustache] et *безбородий* [lit. sans barbe] (p. 83) qui sont marqués péjoratifs mais, en fait, ne le sont pas.

3.4. Dans les définitions de l'euphémisme (p. 28) et du dysphémisme (p. 38), ils sont décrits comme des phénomènes discursifs et contextuels. C'est vrai dans le sens qu'ils naissent dans le discours. Mais une fois formés et consacrés par l'usage collectif, ces phénomènes deviennent unités de langue qui peuvent être enregistrées par le lexicographe.

3.5. Le dictionnaire des euphémismes et des disphémismes, annexé à la thèse, démontre sa valeur pratique bien qu'il ne couvre pas toutes les unités courantes qui fonctionnent dans l'oral et l'écrit. Peut-être, aurait-il fallu utiliser des sources supplémentaires (médiatiques en particulier) pour augmenter le nombre d'entrées.

3.6. A propos de la puissante lexicographie russe A. Kuznietsova écrit qu'elle a eu un grand impact sur la lexicographie ukrainienne (p. 18) , en oubliant de signaler que les premiers dictionnaires (dont celui de Pamvo Berinda) sont apparus sur le sol ukrainien bien avant la colonisation, et que la tradition de censure est venue de Moscou.

4. Conclusion

Anastasiia Kuznietsova a entrepris un projet ambitieux visant à sélectionner, classifier et analyser les euphémismes et dysphémismes ukrainiens pour désigner les femmes et les hommes. Elle a réussi à élucider les aspects linguistiques et ethnoculturels des unités en question qui jouent un rôle important dans la communication orale et écrite. Les principaux objectifs du projet sont atteints. Les résultats obtenus apportent une contribution à la linguistique ukrainienne, tout en enrichissant ses chapitres portant sur la théorie des dénominations secondaires et la stylistique des figures. L'intérêt de l'étude présentée est qu'elle comble une certaine lacune dans la culturologie de la langue ukrainienne et peut, de ce fait, être utile aux sociolinguistes et traductologues. Cette étude contribue également à la visibilité de la linguistique ukrainienne dans le monde francophone.

La portée pratique du travail accompli réside dans la conception et la présentation d'un dictionnaire thématique des euphémismes et des dysphémismes désignant les personnes qui, à la condition de révision et d'augmentation de son corpus, peut être publié par la suite comme un ouvrage lexicographique.

ІНФОРМАЦІЯ

У зв'язку з тим, що журнал увійшов до Міжнародної науковометричної бази Research Bib (Японія), звертаємо увагу авторів на деякі зміни вимог до оформлення публікацій та посилення вимог до їх якості: всі статті перевіряються на плагіат і проходять подвійне сліпе рецензування; передрук не допускається або можливий лише зі згоди правовласника. Стаття повинна висвітлювати новий аспект дослідження, містити конкретні результати проведеного аналізу і відповідати заявленій темі. **Статті невірно оформлені будуть повертатися.**

Нові вимоги до оформлення статті в науковому збірнику "Стиль і переклад":

1. **УДК** – у лівому верхньому кутку.

2. **Прізвище, ініціали автора** – жирним шрифтом у правому кутку; поруч – науковий ступінь, вчене звання; на наступному рядку – місце роботи (назва установи, її місцезнаходження), назва країни в дужках:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **Назва статті** (повинна стисло відображати зміст і за формою бути зручною для складання бібліографічних описів і здійснення бібліографічного пошуку) – відцентрована, великими жирними літерами, 14 шрифт.

4. **Статті та переклади можна подавати такими мовами:** французька, іспанська, італійська, португальська, англійська, німецька, новогрецька, російська, українська.

5. **Обов'язковими є анотації та ключові слова** (12 шрифт, курсив): анотацію мовою публікації розміщують перед текстом після назви; анотації англійською, українською та російською мовами – в кінці, після Списку використаних джерел і вказівки, коли стаття надійшла до редколегії. Анотація повинна включати **не менше 5 речень**, що узагальнюють зміст статті.

Ключові слова: *семантика, полісемія, конотація, контекст* (від 5 до 10 слів).

6. **Обсяг статті** – 7–20 повних сторінок. **Стандарт** – кегль (розмір букв) 14, шрифт – Times New Roman, міжрядковий інтервал 1,0; абзацний відступ – 1,25, поля:

2,5
3 - -1,5
2,5

7. На початку статті необхідно сформулювати постановку проблеми, мету, зробити огляд останніх публікацій за темою, в кінці – висновки дослідження і подальші перспективи. Якщо стаття більше 10 сторінок, бажано робити підрозділи.

8. Оформлення посилань у тексті статті **[Петров, 2000, 24]. Просимо авторів звернути увагу.**

9. *Приклади* в тексті статті друкуються курсивом.

10. **Список використаних джерел** (чи **References**) подається в кінці статті 12 шрифтом, в алфавітному порядку (залежно від мови статті – спочатку латиницею, а потім кирилицею, чи навпаки), **кожне посилання з нового рядка**, **назва статті виділяється курсивом:**

Bacry P. *Les figures de style*. – P. : Editions Belin, 2000.

Якщо джерело кирилицею, воно транскрибується в дужках латиницею (або надається оригінальна назва публікації):

Клименко Н.Ф. *Вибрані праці* [Vibranipratsi]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014.

Якщо посилання на статтю із збірника:

Arnaud P.J. L. *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français)* // *Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité* : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT. Lisbonne : Agence Universitaire de la Francophonie, 2011. – P. 503–516.

11. Після Списку використаних джерел, перед анотаціями – **дата надходження авторського оригіналу** до редколегії, наприклад: Надійшла до редколегії 25.04.19.

12. **Відомості про автора та назва статті** – **англійською, українською та російською мовами** перед відповідними анотаціями та ключовими словами.

13. Для викладачів без наукового ступеня та аспірантів обов'язковою є **рецензія** наукового керівника, де мають бути визначені актуальність і новизна дослідження.

14. Статті подавати роздрукованими у 2 примірниках та на електронному носії для рецензування.

15. **Адреса редколегії**: 01033, Київ-033, б-р Т. Шевченка, 14, Інститут філології, кафедра ТПП романських мов ім. М. Зерова, ауд. 65-66; Тел.: (044) 239-34-09, E-mail: tpprm@ukr.net.

16. Якщо з'явиться необхідність додаткової оплати, про це буде повідомлено додатково.

Редакційна колегія

INFORMATION LETTER

Dear authors, please, pay attention that the publications format was changed and the requirements for publications quality were tighten due to the fact that the journal was excepted to the International academic database ResearchBib (Japan). Articles undergo an anti-plagiarism check and a double-blind peer review. Reprints are not allowed unless there is a consent of the copyright holder. Articles are required to cover a new aspect of the study, contain solid results of the conducted analysis and correspond to the stated topic.

New Format Guide to the Scientific Journal "Style and Translation"

1. **UDC** – first line, left-aligned.

2. **Author's surname and initials** – bold, right-aligned; academic degree and title in the same line; affiliation (name of an institution, its location) and country (in parentheses) in the next line, e.g.:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **The title of an article** (should reflect general idea of the article's content and be suitable for compilation of bibliographic descriptions and the implementation of a bibliographic search) – 14 pt., bold, all capitals, centred.

4. **Articles and translation may be submitted in the following languages:** French, Spanish, Italian, Portuguese, English, German, Modern Greek, Russian, Ukrainian.

5. **Annotations and key words** are **mandatory** – 12 pt., italics. An annotation in the language of the article is given after the title of the article. Annotations in the English, Ukrainian and Russian languages are given after the list of references and the notice of the date when the article was received by the Editorial Board. An annotation should consist of 5 sentences minimum that generalize the content of the article.

Key words: *semantics, polysemy, connotation, context* (5–10 words).

6. **The number of pages** should vary from 7 to 20 complete pages. **Format** – 14 pt., Times New Roman, 1.0 line spacing, 1,25 paragraph indent, margins:

2.5
3 - - 1 , 5
2.5

7. The beginning of an article should define a problem and aim, and revise recent publication on the topic. The end of an article should lay down conclusions or results and further prospects of the research. It is recommended to subdivide an article on subsections if it contains 10 pages and more.

8. **The format of a reference** in the text of an article is the following – [Petrov, 2000, 24].

9. *Examples and illustrations* are given in italics.

10. **List of References** (or **References**) are given in the end of the article, 12 pt., in an alphabetic order (first in Latin alphabet than in Cyrillic alphabet or vice versa depending on the language of the article), each source is written in a new line, title of a source is given in italics.

Bacry P. *Les figures de style*. P. : Editions Belin, 2000.

A source in Cyrillic's is transcribed in Latin letters in brackets (or its original translated title is given).

Клименко Н.Ф. *Вибрані праці* [Vibrani pratsi]. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014.

An article from a collection of scientific works is given as following:

Arnaud P.J. L. *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français) // Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité* : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT. Lisbonne : Agence Universitaire de la Francophonie, 2011. – P. 503-516.

11. **The date author's original was received by the Editorial board** is given after the references, but before annotations, e.g.: Received by the Editorial Board on 25.04.19.

12. **Information about the author and the title of an article** in English, Ukrainian and Russian is given before the corresponding annotations and key words.

13. Lecturers without an academic degree and postgraduate students are required to give a scientific supervisor's **review** that defines topicality and novelty of the research.

14. Articles are submitted for reviewing in 2 hard copies and 1 soft copy on a digital media.

15. **Editorial Board Address**: 01033, 14 Taras Shevchenko Blvd., The Institute of Philology, Department of Theory and Practice of Translation from Romance Languages, Room 65-66, Phone Number +38044-239-34-09; E-mail: tpprm@ukr.net

16. It will be notified additionally if an extra fee is necessary.

Editorial Board

ЗМІСТ

Від редакції 7

Перекладознавство

Хатеф Л. *(Марокко).* Культурно марковані слова між мовою джерелом і цільовою мовою: культурний трансфер 9

Ткаченко О. (*Україна*). Сучасний стан програмного забезпечення для перекладачів..... 22

Метляева (Лук'янчикова) М. (*Республика Молдова*). Трансгуманізм, штучний інтелект і дуальність перекладу..... 34

Смущинська І., Мігунова Д. *(Україна).* Переклад порівнянь і стратегія одомашнення та зміни художнього образу (на прикладі ідіостилю Миколи Лукаша і його перекладу роману "Пані Боварі" Гюстава Флобера)..... 55

Орличенко О., Верба Г., Приходько М. *(Україна).* Деякі особливості перекладу / передачі іспанських прислів'їв та приказок українською мовою 73

Кузьміна К. *(Україна).* Лінгвокультурологічні особливості перекладу різдвяного оповідання Чарльза Діккенса "Різдвяна ялинка" українською, російською та італійською мовами 92

Вернигора Д. *(Україна).* Прагматична адаптація тексту при перекладі італійських народних казок українською мовою 106

Лінгвостилістика

Ревуцька О. *(Білорусь).* Символізм французького імені власного в поезії Марії Павліковської-Ясножевської (1891–1945)..... 115

Костюк М. *(Україна).* "Quarantine", "confinement", "isolation": проблема інтерпретації 127

Чернієнко Г. *(Україна).* "Блукальці: українська хроніка" Ліан Гійом 135

Ніколаєску Е. *(Україна).* Специфіка реалізації енантіосемії в коміксі як креолізованому тексті 142

Фінів В. *(Україна).* Функційне навантаження лексичного повтору в сучасній українській малій прозі..... 164

Оригінали і переклади

Клер Марі-Франс *(Франція).* "Марусин медальйон" і інші історії. 175

Клер Марі-Франс *(Франція).* Можлива правда. Марусин медальйон (переклад здійснений студентською перекладацькою майстернею Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка за редакцією **Т. Качановської)**..... 197

З ще невиданого та рукописів

Калустова О. *(Україна).* Принципи і методи досліджень у перекладознавстві..... 206

Рецензування й анотації

Чередниченко О. *(Україна).* Оцінна лексика на позначення людей в сучасних мовах та її переклад 268

CONTENTS

Editor's note 7

Translation studies

Khatef L. *(Morocco).* Culturally Marked Words between Source Language and Target Language: Cultural Transfer 9

Tkachenko A. *(Ukraine).* The current state of the translator software 22

Metlyaeva (Lukyanchikova) M. *(Republic of Moldova).* Transhumanism, Artificial Intelligence and Duality of Translation 34

Smushchynska I., Migunova D. *(Ukraine).* Translation of Simile and Strategy of Domestication and Change of Artistic Image (on the example of the Idiostyle of Mycola Lukash and his Translation of the Novel "Madame Bovary" by Gustave Flaubert) 55

Orlytchenko O., Verba G., Prykhodko M. *(Ukraine).* Some Peculiarities of Spanish Proverbs and Sayings Translation / Transfer into Ukrainian 73

Kuzmina K. *(Ukraine).* Linguocultural aspects of translating the Christmas story "A Christmas Tree" by Charles Dickens into the Ukrainian, Russian, and Italian languages 92

Vernyhora D. *(Ukraine)*. Pragmatic Adaptation of the Text in Translation of Italian Tolk tales in Ukrainian Language 106

Linguostylistics

Revutskaya A. *(Belarus).* The Symbolism of French Proper Name in Lyric Poetry by Maria Pawlikowska-Jasnorzewska (1891–1945) 115

Kostiuk M. *(Ukraine).* Quarantine, confinement, isolation: towards understanding 127

Cherniyenko G. *(Ukraine).* "Wanderers: Ukrainian chronicle" by Lyane Guillaume 135

Nikolaiesku E. *(Ukraine).* Specifics of Enantiosemy Implementation in Comics as a Creolized Text 142

Finiv V. *(Ukraine).* Functional Load of Lexical Repetition in Modern Ukrainian Small Prose 164

Originals and translations

Clerc Marie-France *(France).* "The Medallion of Maroussia" and other stories 175

Clerc Marie-France *(France).* A Possible Truth. The Medallion of Maroussia (the translation was made by the student translation workshop of the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, edited by **T. Kachanovska**) 197

From still unreleased and manuscripts

Kalustova O. *(Ukraine).* Principles and Methods of Research in Translation Studies 206

Reviews and abstracts

Cherednychenko O. *(Ukraine).* The evaluative lexicon to denote persons in modern languages and its translation 268

СОДЕРЖАНИЕ

От редакции 7

ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

Хатеф Л. *(Марокко).* Культурно маркированные слова между исходным и целевым языком: культурный трансфер 9

Ткаченко А. (*Украина*). Современное состояние программного обеспечения для переводчиков 22

Метляева (Лукьянчикова) М. *(Республика Молдова).* Трансгуманизм, искусственный интеллект и дуальность перевода 34

Смущинская И., Мигунова Д. *(Украина).* Перевод сравнений и стратегия одомашнивания и изменения художественного образа (на примере идиостиля Миколы Лукаша и его перевода романа "Госпожа Бовари" Гюстава Флобера)..... 55

Орличенко Е., Верба Г., Приходько Н. *(Украина).* Некоторые особенности перевода / передачи испанских пословиц и поговорок на украинский язык 73

Кузьмина Е. *(Украина).* Лингвокультурологические особенности перевода рождественского рассказа Чарльза Диккенса "Рождественская ёлка" на украинский, русский и итальянский языки..... 92

Вернигора Д. *(Украина).* Прагматическая адаптация текста при переводе итальянских народных сказок на украинский язык 106

Лингвостилистика

Ревуцкая Е. *(Беларусь).* Символизм французского имени собственного в поэзии Марии Павликовской-Ясножевской (1891–1945) 115

Костюк М. *(Украина)*. "Quarantine", "confinement", "isolation": проблема интерпретации 127

Черниенко Г. *(Украина).* "Странницы: украинская хроника" Лиан Гийом 135

Николаеску Э. *(Украина).* Специфика реализации энантиосемии в комиксе как креолизованном тексте 142

Финив В. *(Украина).* Функциональные нагрузки лексического повтора в современной украинской малой прозе 164

Оригиналы и переводы

Клер Мари-Франс *(Франция)*. "Марусин медальон" и другие истории 175

Клер Мари-Франс (*Франция*). Возможная правда. Марусин медальон (перевод рассказа выполнен студенческой переводческой мастерской под ред. **Т. Качановской**)..... 197

Из еще неизданного и рукописей

Калустова О. *(Украина).* Принципы и методы исследований в переводоведении 206

Рецензирование и аннотации

Чередниченко А. *(Украина).* Оценочная лексика для обозначения людей в современных языках и её перевод 268

ЗМІСТ

Від редакції 7

Перекладознавство

Khatef L. (*Maroc*)**.** Les mots culturellement marqués entre la langue source et la langue cible: le transfert culturel..... 9

Ткаченко О. (*Україна*). Сучасний стан програмного забезпечення для перекладачів 22

Метляева (Лукьянчикова) М. *(Республика Молдова).* Трансгуманизм, искусственный интеллект и дуальность перевода..... 34

Смущинська І., Мігунова Д. *(Україна).* Переклад порівнянь і стратегія одомашнення та зміни художнього образу (на прикладі ідіостилю Миколи Лукаша і його перекладу роману "Пані Боварі" Гюстава Флобера)..... 55

Orlytchenko O., Verba G., Prykhodko M. *(Ucrania).* Articularidades de la reproducción de las paremias españolas en las traducciones al ucraniano..... 73

Кузьміна К. *(Україна).* Лінгвокультурологічні особливості перекладу різдвяного оповідання Чарльза Діккенса "Різдвяна ялинка" українською, російською та італійською мовами 92

Вернигора Д. *(Україна).* Прагматична адаптація тексту при перекладі італійських народних казок українською мовою 106

Лінгвостилістика

Ревуцкая Е. *(Беларусь).* Символизм французского имени собственного в поэзии Марии Павликовской-Ясножевской (1891–1945) 115

Kostiuk M. *(Ukraine).* Quarantaine, confinement, isolement : vers la compréhension 127

Cherniyenko G. *(Ukraine)*. "Les Errantes: chroniques ukrainiennes" par Lyane Guillaume..... 135

Ніколаєску Е. *(Україна).* Специфіка реалізації енантіосемії в коміксі як креолізованому тексті 142

Фінів В. *(Україна).* Функційне навантаження лексичного повтору в сучасній українській малій прозі..... 164

Оригінали і переклади

Clerc Marie-France *(France).* "Le Médaillon de Maroussia" et autres histoires 175

Клер Марі-Франс *(Франція).* Можлива правда. Марусин медальйон (переклад здійснений студентською перекладацькою майстернею Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка за редакцією **Т. Качановської)** 197

З ще невиданого та рукописів

Калустова О. *(Україна).* Принципи і методи досліджень у перекладознавстві..... 206

Рецензування і анотації

Cherednychenko O. *(Ukraine).* Le lexique évaluatif désignant les personnes en langues vivantes et sa traduction 268

Наукове видання

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(7)

Формат 60x84$^{1/16}$. Ум. друк. арк. 16,7. Наклад 100. Зам. № 221-10012.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф6.
Підписано до друку 24.12.20

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail:vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02